1956

Marosán György

A TANÚK MÉG ÉLNEK

TABU

Marosán György

A tanúk még élnek

COPYRIGHT © HÍRLAPKIADÓ VÁLLALAT

1956

Marosán György

A TANÚK MÉG ÉLNEK

HÍRLAPKIADÓ VÁLLALAT

Sorozatszerkesztő:

Várnai Ferenc

Szerkesztő:

Faragó Jenő

Olvasószerkesztő:

Koncz István

Fedélterv:

Görög Júlia

Marosán György 1957. március 29-én a Köztársaság téren

Előszó

Nem túlzó a megállapítás: az év politikai bestsellerét tartja kezében az olvasó.

A most 81 éves, de ma is teljes fizikai és szellemi frissességben élő szerző a felszabadulás utáni magyar politikai élet mindkét szélsősége által egyik legtámadottabb, de a munkások, a dolgozó emberek vitathatatlanul egyik legnépszerűbb és bizonyosan legszókimondóbb képviselője.

Marosán György nem a nyolcvanas évek végén találta fel a nyíltságot; aktív politikusként mindig is ehhez tartotta magát. Már amikor lehetősége nyílt rá. Mert ki hinné róla: a felszabadulást követően csupán tíz aktív évet tölthetett a politikai porondon. Ebből az első öt évet — 1945-től 50-ig — a szociáldemokrata pártban, majd az MDP-ben főtitkárhelyettesként, a munkásegység harcosaként, amikor is Rákosiék letartóztatják, halálra ítélik, és csak 1956-ban szabadul. A másik fél évtizedben — 1956 végétől 1962-ig — Kádár János oldalán ő az ország második embere. Ellentétben másokkal, nem csupán tiltakozik az elveivel összeegyeztethetetlennek tartott dolgokkal, a visszarendeződést felidéző módszerekkel szemben, hanem szinte példátlan elszántsággal inkább feláll és 54 éves korában (!) a nyugdíjat választja. Ki hinné, ennek is már huszonhét esztendeje!

1956 novemberét követően országszerte szeretet és gyűlölet övezi. Kikiáltják sztálinistának, rákosistának. Minden lepereg róla, hiszen hat évet ült ártatlanul az akasztófa árnyékában, egy koncepciós per vádlottjaként, Rákosi börtöneiben.

Szidják, mert nem csatlakozik Nagy Imre csoportjához. Nem teheti, bizalmatlan. Hiába volt Nagy Imre két évig 1953 nyarától miniszterelnök, az ő börtönének kapuit ezalatt sem nyitják ki. S mint írja, ennél is fontosabb: úgy ítéli meg, hogy Nagy számára a vezéri poszt megszerzése minden egyebet elhomályosít. És mégis, a börtönből való kijövetele, majd a pokol elszabadulása után sem csatlakozik a sértettekhez.

Életrajzi műveinek — a felszabadulás előtti sorsáról írt Tüzes kemence *(1968); az 1945—48 közötti éveket felölelő* Az úton végig kell menni *(1972); és az 1948—1956 szeptembere közötti évekről szóló* Nincs visszaút *(1988) — sorában ez a mostani,* A tanúk még élnek, *az 1956 szeptember — 1957 december közötti 16 hónap történetét öleli fel.*

Alig van ember az országban, aki hitelesebb tanúja és aktívabb résztvevője lenne az 1956-os eseményeknek, majd a tragédia következményei felszámolásának, a konszolidáció megteremtésének, az új vezetési és munkastílus kialakításáért vívott küzdelemnek. Saját szemüvegén át láttatja az eseményeket és a főszereplőket, a merészség, a kitartás, a kockázatvállalás, illetve az emberi gyengeség, az íróasztalfeltés, a gyávaság megannyi megnyilvánulását.

Jó két évtizede megírva, de eltiltva, kiadatlanul feküdt ez a könyv a szerzőnél. Nem véletlenül, hiszen az eddig megjelentek közül ez a legizgalmasabb, a legkényesebb, a leg-

szuggesztívebb és a legszubjektívabb. Aligha tévedünk: itthon és külföldön egyaránt vihart fog kavarni.

A tanúk még élnek *mindenkit érint, egykori és mai vezetőket, a tömegeket. Mindazokat, akik átélték 1956 tragédiáját, bármely oldalon álltak is. Sokan lesznek, akik viszontlátják a maguk tapasztalatait, mások meg dühödten szemben állnak a mondanivalójával. Akik pedig nem élték meg azokat a 33 évvel ezelőtti kritikus napokat, most nem csupán megismerkedhetnek az újabb és újabb szenvedélyeket kavaró időkkel, hanem valósággal átélik, belülről látják majd a történteket. Csak olyanok nem lesznek, akiket közömbösen hagy ez a könyv.*

És akik ne várnák izgalommal a folytatást.

1989. április.

Várnai Ferenc

I. Börtöncellából díszes dolgozószobába

1956. szeptember 1-jén léptem hivatalba. Egészséges vagyok, tele munkakedvvel. Még soha nem élt bennem ilyen nagy elhatározás, megmutatni, mit tudok, mire vagyok képes.

A család újból együtt van, de lakásunk még nincs rendben. A párt külügyi szállójában lakunk. Ide én csak aludni járok. Még mindenki ágyban van, amikor útrakelek.

Parlamenti dolgozószobámban Eskulits *kész programmal vár. Tíz órakor a Mezőgazdasági Kiállítás megnyitásán kell megjelennem, ahol a PB és a kormány minden tagja ott lesz.

Eskulits referál, közben cseng a telefon. Ki lehet az ilyen korán? Gerő rekedtes basszusát hallom:

— Jó reggelt, Marosán! Hogy vagy?

Még felelni sem tudok, amikor szinte parancsként hangzik:

— Feltétlenül legyél jelen a kiállításon!

— Ott leszek.

— Na mi volt, hogyan fogadtak a német elvtársak? Átadtad az üzenetet?

Röviden referálok, külön az Ulbrichttal **való találkozásokról.

— Nagyszerű! Örülök neki. Készíts egy feljegyzést.

Rákosira gondolok, aki nagy súlyt helyezett a személyes kapcsolatokra.

Merengésemből Eskulits riaszt fel. Indulni kell.

Csodálatosan szép ez a szeptember elseje. Szinte nyárias. Napsütés, derű.

Emlékek cikáznak bennem. 1930. szeptember 1.; 1939. szeptember 1. Micsoda változások, micsoda élmények, remények, tragédiák!

Tíz órakor már mindenki a helyén van. A diplomáciai testület tagjaival most találkozom először. Jól megmustrálják az embert. A régiek közül alig van köztük valaki.

Az ünnepélyes megnyitás után közös felvétel készül a PB tagjairól. A kollektív vezetés jelképe. Gerő javaslata volt. Kérte, hogy maradjak mellette, de a nagy helyezkedésben, tülekedésben elsodortak mellőle azok, akik élet- és karrierkérdésnek tekintik, hogy a fejesek körül legyenek.

Hamar leszakadok, szeretnék látni valamit a kiállításból. Feltűnően sok az ismerősöm. Az előreköszönők tábora megnőtt. Csak az zavar, hogy hetekkel, hónapokkal ezelőtt ugyanők elfordították a fejüket, vagy elnéztek felettem.

* Eskulits József, a „Skuli", Marosán György titkára.
** Walter Ulbricht, a Német Szocialista Egységpárt első titkára.

Ebéd után rohanunk vissza a Parlamentbe, ahol már vár bennünket a négy vezető politikai munkatárs közül három. A negyedik, egy miniszter felesége, a Balatonon nyaral. Eskulitsot kérem, rendelje fel holnapra.

Másnap reggel kellemetlenséggel kezdődik a nap. Szabó Gergely miniszter tiltakozik, amiért felrendeltem a feleségét. Arrogánsan, szemtelenül lép fel. Hamar „kiosztom". Mire megfenyeget, hogy panaszt tesz Gerőnél.

— Azt megteheti! — válaszolom és lecsapom a kagylót.

Nem tetszik nekem ez az ember. Most is úgy akar fellépni, mint valamikor osztályvezető korában a pártközpontban.

Eskulits jelenti: itt van Szabóné.

Elmondom neki a férjével való beszélgetést. Válasza világos, egyértelmű:

— Marosán elvtárs, én őszinte ember vagyok, szeretem a munkám és fontosnak is tartom. Tudom, mit jelent a változás, az új főnök. Az első beszélgetés talán döntő jelentőségű. Ami pedig a felrendelést illeti, az én dolgom, hogy jövök-e és nem a férjemé... Kérhetek valamit? Engem Thury Margitnak tessék hívni. Én nem egy miniszter felesége vagyok, hanem Thury Margit, a Parlament politikai munkatársa.

Eskulitstól kérem, küldje be a másik három munkatársat és jöjjön be ő is.

Őt ember képezi vezérkaromat.

Sorban bemutatkoznak, elmondják, mivel foglalkoznak.

Thury Margit az élelmiszeripar területét kapja, mint főmunkatárs, Sásdi István a könnyűipart. (Ő az egyetlen, akit régről ismerek.) Dr. Dobos Ödön az Egészségügyi Minisztériumot, dr. Mónus Lajos a Város- és Községgazdálkodási Minisztériumot tartja kézben. Szakemberek. Röviden, tömören, világosan beszélnek. Élvezet hallgatni őket. Nem nagyképűek, nem alázatosak, értelmes társaság.

Négy népes minisztérium tartozik hozzánk. Munkatársaim anyagot gyűjtenek a Minisztertanács számára, kapcsolatot teremtenek a társminisztériumokkal, ellenőriznek, és ha kell, konkrétan beavatkoznak. A Minisztertanács apparátusához tartoznak, hozzám beosztva. Külön örülök, hogy nő is van köztük.

Amikor végeznek, én veszem át a szót.

— Mit szeretnék maguktól kérni? Szoros emberi kapcsolatot, teljes nyiltságot, őszinteséget. Nálam hazudni nem szabad, és szépíteni sem, ezt jól jegyezzék meg. Elvárom, hogy félelem nélkül tudjanak igent és nemet mondani. Szívesen veszem, ha vitába szállnak velem. Sok mindent nem tudok és nem ismerek itt, maguk velem szemben előnyös helyzetben vannak. Ezzel azonban nem szabad visszaélni... Kérem magukat, hogy mások helyett ne dolgozzanak. Ne akadályozzák a területükön felelős emberek munkáját. Önállóságot, felelősséget akarok magam körül és természetesen a területen is. Nagy súlyt helyezek arra, politikai és személyi okokból, hogy mindenkit fogadjunk, aki velünk beszélni akar.

Sásdi szól közbe:

— Marosán elvtárs, a Minisztertanácsnál ez nem szokás.

— Most szokás lesz, Sásdi elvtárs! Mindenkit meghallgatunk; ha nem tudjuk elintézni az ügyét, megmondjuk. Kevés papírt, több emberi szót akarok. Protokoll, protekció nincs. Minden lényeges dolgot lehetőleg közösen beszélünk meg. Ha valami nem tetszik, tessék megmondani. Szeretném, ha közöttünk nemcsak munkatársi viszony, de elvtársi és baráti légkör alakulna ki. A titkárság vezetője Eskulits lesz. Kíván valaki megjegyzést vagy észrevételt tenni?... Senki? Akkor kezdjük el a munkát.

Itt van a Minisztertanács anyaga, napirenden az 1957. évi népgazdasági terv. Közösen nézzük át. Semmit nem ismerek belőle. Számomra igen fontos lenne a lényeg az egészből. A PB már jóváhagyta. Nem lenne jó, ha mint új ember beletenyerelnék... Bevallom, sok kételyem van a tervet illetően, ezért kérem, hogy egy-két kérdésről mondjanak véleményt. Reális, megalapozott, jól átgondolt ez a terv? Figyelembe veszi mindazt, ami az első ötéves tervben eltorzult? Mennyiben van összhangban a KB határozataival?

Thury Margitot kérem, mondja meg, hogyan alakult és alakul a búzaexport és -import, milyen tartalékai vannak a kormánynak.

— Semmi tartalékunk nincs.

— De hiszen aratás után vagyunk!

— Akkor is így van.

— A búzakérdés felbátorítja Sásdit, aki a könnyűipar, különösen a textilipar problémáival hozakodik elő. Barátságos vita, eszmecsere alakul ki köztünk. A végén azt kérem, ha valamit el akarnak mondatni velem a minisztertanácsi ülésen, azt megalapozottan készítsék elő és segítsenek abban, hogy minél kisebb, de mozgékony, élet- és munkaképes apparátust tudjak létrehozni.

Baráti hangulatban válunk el.

Feleségem késő délután telefonál:

— Ne menj a külügyi szállóba, már az új lakásban vagyunk.

— Nahát, ez nagy öröm!

Este újból együtt a szűkebb vezérkar. Beszámolnak. Egyöntetű a vélemény, hogy az 1957. évi népgazdasági terv az előző évek terveihez kapcsolódik. Nem vitás azonban, hogy lényegében toldozás-foldozás, már csak azért is, mert az első ötéves tervet nem követte mindjárt a második. Arra, hogy mikor lesz megalapozott a második ötéves terv, nem lehet megnyugtató választ adni. Most csak éves tervek készülnek.

Thury Margit elkészítette a kért anyagot. A tervben búzaexport is szerepel, annak ellenére, hogy nincs tartalék. Ez azt jelenti, hogy megismétlődik az 1955—56-os helyzet. Ezért kifakadok:

— Látják, ha a terv többi része is ugyanilyen „megalapozott", akkor nem kell képzett közgazdásznak lenni ahhoz, hogy jogosan kételkedjen, miféle tervgazdálkodás ez!

— De Marosán elvtárs, ez nem fő kérdés — mondja Sásdi.

— Van ennél nagyobb buktató is: textilnyersanyag-beszerzés, gumi, cellulóz, lengyel szén...

— Nem mondom, Sásdi, hogy nincs igaza, de próbálja a kérdést politikai oldalról nézni. A kenyér Magyarországon mindig döntő politikai kérdés volt. Lábon eladni a búzát, mert szorít az adósság és tavasszal magas áron vásárolni a világpiacon — nem vall tervgazdálkodásra, politikailag pedig veszélyes.

Az öttagú vezérkar egyöntetűen ajánlja, hogy fogadjam el a tervet. S ha megteszem, akkor is nyugtalanít, hogy a PB legtöbb tagja nem veszi észre, vagy nem tudja meglátni a hibákat.

Amikor ezt kimondom, kissé gyanúsan néznek rám, s a vita kezdődik elölről.

Sásdi és Eskulits velem együtt részese az első ötéves tervnek, és a többinek is van tárgyismerete.

A hangulat megváltozik. Hogy is kezdődött az első terv? 50 milliárddal! Mi lett belőle? 80 milliárdos gigantománia és szegénység, padlásleseprés, a munkások és a műszaki-

ak életszínvonalának stagnálása vagy esése. Ezt a nadrágszíjjátékot abba kell hagyni, mert pszichológiai robbantó erőt jelent.

— Köszönöm maguknak a segítséget.

Többet tudok, és ezért minden nyugtalanító... Szóval hagyjak jóvá egy tervet, amely tele van buktatókkal és politikai veszéllyel? Majdhogynem megingatta bennem a tervgazdálkodásba vetett hitet.

Éjjel tizenegy óra, amikor Eskulitscsal hazafelé indulunk.

Ezen az éjszakán az új lakásban, nyugtalanul aludtam. Bármilyen szép volt, nem tudtam megszokni. Tele voltam gonddal, nyugtalanító érzésekkel.

Öt órakor kiugrottam az ágyból, siettem az uszodába. Felfrissülten hagyom el a Szigetet, és fél nyolckor már a helyemen vagyok.

Első dolgom a bizalmas jelentések átolvasása. Sajnos, ezekből elég sok van. Néha felpillantok olvasás közben. Nehezen szokom meg ezt a szép, díszes termet. Istenem, egy évvel ezelőtt a váci börtön, most pedig ez a díszes, hangulatos dolgozószoba! Vajon a kettő között megtalálom-e magamat?

A hírek nagy része a Szuezi csatorna államosításáról és annak következményeiről szól. Veszélyes helyzet. És itt van Lengyelország. Nyugatról befutó hírek. Próbálok eligazodni közöttük.

Így telik el egy-két óra. Eskulits jelenti, hogy megjött Szakácsné.

Középmagas, csinos, szerény, kissé félénk nő áll előttem. A kézfogása határozott és kemény.

Úgy ül le velem szemben, hogy csak a szék felére ül, szinte futásra készen.

— Azért kérettem magát ide, mert munkatársat keresek. Előttem van a káderanyaga. Volna azonban néhány kérdésem. Kérem, őszintén és nyíltan feleljen. Honnan került maga ide, és mióta van a Gerő-titkárságon?

Hirtelen megszólal, szinte felcsillan a szeme:

— Kérem, én csak gépírni tudok, gyorsírni nem.

— Kérem, csak a kérdéseimre válaszoljon.

Elmondja, hogy mióta van itt, honnan jött.

— A férjem az újpesti rendőrkapitányságon dolgozik, 1945 óta rendőr. Szüleink és mi is bányászok voltunk.

Amikor a bányáról beszél, mintha több lenne benne az élet, az erő.

— Kérem, Szakács elvtársnő, titkárnőt keresek, nem gyors- és gépírót. Megbízható, becsületes embert. Bizalmas munka, kényes terület. Nem kell most válaszolnia, gondolkodjon rajta, beszélje meg a férjével és csak akkor jöjjön, ha kedve van. Nem kell nekem kényszermunka. És most jól figyeljen!

Rámnéz, a szemei szinte sugározzák felém: mit akar még?

— Maga és a férje párttagok ugye? Tudnia kell, hogy van egy párthatározat, mely szerint a KB és a PB tagjait senki sem ellenőrizheti, csak az arra illetékes pártszerv. Tehát postájukat felbontani, telefonjukat lehallgatni szigorúan tilos. Ezért rólam jelentést senkinek nem adhat, akárki kéri. Mellém beépülni semmilyen címen nem szabad. Érti kérem?!

— Kissé elpirul, majd halkan válaszol.

— Értem, Marosán elvtárs.

— Nekem ide önálló munkaerő kell. Tudjon igent és nemet mondani, ha szükséges,

velem szemben is. Ha velem nem ért egyet, vagy nálam jobban tud valamit, tessék kertelés és félelem nélkül megmondani. Ám először nekem! Utálom a spicliskedést, a pletykát; sok baj okozóját. Itt most más világ veszi kezdetét, és megváltozik az emberekkel való bánásmód.

Fél óra múlva belép hozzám a másik kiválasztott, Horovitz Györgyné. Magas, mutatós, szimpatikus, kedves, értelmes, szerény külsejű. Szembenéz az emberrel, határozottan. Nem ideges, ismeri a főnök és a beosztott kapcsolatát. Figyelmesen hallgat végig. Neki is elmondom ugyanazt, amit Szakácsnéval közöltem. Válaszai értelmesek. Mindennel tisztában van, nemcsak gyors- és gépíró lesz itt, de konkrét ügyek intézője is.

A két nő megjelenése, viselkedése sokat elárult az apparátusról. Eskulitscsal értékeljük őket, de még nem tudjuk, hogy életünkbe, munkánkba, harcunkba belépett két értékes, érdekes, igaz ember, akik velünk együtt járják majd ki az elkövetkező évek legnehezebb iskoláját.

Az apparátus tehát már megvolt, a vezérkarral együtt megkezdődött a szervezett, összehangolt, egységes munka. Életünk felgyorsult és magával ragadott engem, én pedig másokat, kiváltva szeretetet, ragaszkodást, de gyűlöletet és haragot is. De sohasem váltunk közömbössé elveinkkel szemben. Sokszor mondták nekem: — De nehéz volt! — Igaz, feleltem nekik, de nem volt unalmas! Az emberek váltak érdekessé, akik vagy szemben úsztak az árral, el nem sodródva, vagy meglapulva éltek át egy izgalmas, tragikus korszakot.

Szerencsés embernek tartom magam, mert jól választottam meg azokat, akikkel harcba indultam.

II. Ki kit vezet?

A PB búcsúvacsorát ad Rákosinak, aki a Szovjetunióba utazik hosszabb időre, gyógykezelés céljából. A színhely a fényűzően berendezett paloták egyike a hegyen. Most találkozom először ezzel a hellyel. A pletykák, a „rémhírek" meg sem közelítik a valóságot. A négy palota 1953-ban lett kész; Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő és Révai József részére készült; a nagy gazdasági, politikai válság azonban megakadályozta, hogy beköltözzenek. Most csak reprezentatív célra használják őket.

Sok minden jellemző volt a Rákosi-klikk vezetési, munka- és életstílusára, de az a négy palota elrettentő bizonyítéka a nagypolgári allűröknek, a nagyzási hóbortnak, a különleges hatalmi vágynak és annak, hogy kommunista vezérek, tömegek vezetői, hogyan és miként szakadnak el nemcsak az élettől, a valóságtól, de az őket ellenőrző tömegektől is.

A vacsoránál szemben ülök Rákosival. Öreg, beteges ember és cinikusan hányaveti. Július óta nem láttam. Még mindig sokat foglalkozik velem. Az a gondolat motoszkál bennem, vajon mit akar tőlem.

— Na hogy van, Marosán elvtárs? Meg van elégedve?

— Sok a baj és a gond.

Válaszomat figyelemre sem méltatja. Másról beszél.

— Maga remélem visszavár engem — kérdi suttogó incselkedéssel.

— Mindenkit visszavárok, Rákosi elvtárs, aki segíteni tud és akar.

— Úgy látom, hogy maga változatlanul pesszimista.

— Nem tehetek róla. Ilyen az élet és a valóság. A magamfajta ember ne csapja be magát, mert sokat fizethet érte.

A hangulat idegesítő, nyomasztó és furcsán udvarias. Gerő mond egy semmitmondó, frázisokban bővelkedő pohárköszöntőt.

A vacsora nem tart sokáig. Rákosi mintha észrevenné, hogy személye teherként nehezedik itt mindenkire. Ő bont asztalt:

— Korán utazom, elvtársak.

Kivonulunk a hatalmas hallba. Sorban kezet fog mindenkivel. Mikor hozzám ér, szorosan fogja a kezem.

— Vigyázzon magára, Marosán elvtárs, mert nagy szükség van magára.

Éreztem, még mondani akart valamit, de csak lehajtotta a fejét, majd odalépett Kádárhoz.

Néztem a két ember kézfogását. De sok mindent elárult az a jelenet!

Tulajdonképpen kettőnknél időzött, és tudom, hogy célzatosan tette.

Másnap reggel korán, külön repülőgépen, minden holmijával elhagyta az országot.

Még nem tudom, hogy személy szerint kilépett az életemből, pedig nagy szerepet játszott benne. Életünkben egy dicsőséges, egy gyalázatos, egy tragikus korszakot jelentett.

Rákosi elutazásának híre órák alatt bejárta a várost. Az volt a benyomásom, hogy ettől kezdve felgyorsulnak az események. Egy lidérces nyomástól szabadult meg az ország, a nép; és ennek jeleit nemcsak érezni, de látni is lehetett az élet minden területén.

Életem és munkám két testületben, a Politikai Bizottságban és a kormányban zajlik. A PB első perctől kezdve sok gondot okoz, problémákat vet fel bennem, különösen ami az összetételét illeti. Bármennyire tanulmányoztam is az utóbbi hónapokban mindent, ez utóbbit nem értettem, nem tudtam a helyére tenni. Egy bizonyos, igazán csak két emberben bízom: Kádár Jánosban és Révaiban. Róluk tudom, hogy akarják a bajok likvidálását, éppúgy, mint én, csak azt nem tudják — velem együtt —, hogy hogyan. Gerővel fokozatosan oldódom. Úgy látom, tenni akar valamit és tesz is. Horváth Zoltán, Vajda Imre, Révész Ferenc ügyében már intézkedett is. De ha mindent figyelembe veszek, összbenyomásom az, hogy nincs egység a legfelsőbb vezetésben, sőt, bizalom sincs egymás iránt. Ilyesmit érzek a kormányban is. A Politikai Bizottságban ez jobban, élesebben érzékelhető. Vannak vezetők, elég sokan, akik azt hiszik, remélik, hogy a mostani helyzet majd csak kifutja magát, tehát várni kell, nem kell tenni semmit. Hiába ismertették a júliusi határozatokat a taggyűléseken, a zűrzavar, a bizonytalanság napról napra növekedőben van.

Ezeket az érzéseket két bejelentés is megerősíti bennem. Gerő javasolja, hogy Kádár utazzék el a Kínai Kommunista Párt kongresszusára a párt képviseletében. A másik bejelentése: ő maga a Szovjetunióba utazik pihenni. Így a pártvezetésből az első és a második ember hosszú ideig távol lesz. Helyettük Kovács István és Ács veszik át az ügyek intézését.

A PB tagjai Kádárt és engem hideg udvariassággal kezelnek. De hogy nem bíznak bennünk, az máshol ugrott ki. Kádár egy baráti beszélgetésen, a PB-ülésen szóvá tette, hogy postáját ellenőrzik, felbontják, telefonjait lehallgatják. Bejelentését nem tartottam alaptalannak. Nekem is voltak ilyen észrevételeim. Valahányszor felvettem a kagylót és éreztem, hogy belép valaki a vonalba, minden esetben — úgy pékesen — melegebb éghajlatra küldtem.

Gerő és Hegedűs András Kádár bejelentését hallván látszólag megdöbbentek. Utasították Piros László belügyminisztert, vizsgálja meg a bejelentést, és tegyen jelentést a PB-nek. Minthogy a személyi biztosítás megszűnt, Kádár bejelentése túlnőtt a bizalom-bizalmatlanság kérdéskörén. S ez annál inkább érdekes volt, hiszen Gerő javasolta: ne csak formális üléseken üljön össze a PB, hanem kötetlen baráti beszélgetésre is, hogy jobban összeforrjon. Ebben én a legteljesebb jószándékot tételeztem fel.

Alig múlt el azonban a bejelentés, amikor — Gerő elutazása előtt egy-két nappal — a hegyi paloták egyikében összeültünk baráti eszmecserére. Kádár itt szóvátette, hogy Rajk Júlia többször járt nála, és komoly formában vetette fel Rajk rehabilitálását és természetesen újraeltemetését.

A baráti asztal legszélén ültem, Piros és Bata között. Gerő magához hívta Pirost. Láttam, hogy egymás között izgatottan suttognak, majd bevonják a beszélgetésbe Hegedűst is. Világos volt, hogy valamit nem akarnak közölni. Akkor mi a fenének ez a baráti beszélgetés?

Amikor Piros visszaült mellém, megkérdeztem tőle, miről van szó, mit suttognak. Piros riadtan nézett rám, majd Gerőre. Gerő intett neki.

— Nem tudjuk Rajkot újra eltemetni — mondta Piros.

— Hogy-hogy nem tudjátok?

— Mert nem tudjuk, hol van eltemetve.

— Mi az, hogy nem tudjátok, hol van eltemetve? — kérdeztem idegesen.

— Úgy, ahogy mondom — válaszolta Piros.

A hangos beszélgetésbe most már mások is bekapcsolódtak. Gerő a végén idegesen, reszkető kézzel tett javaslatot:

— Bízzuk meg Pirost, kerestesse meg mindazokat, akik részt vettek a Rajk-ügyben, akiknek tudniuk kell Rajk és társai temetének hollétéről.

Mélyen megdöbbentem. A Horthy-éra alatt egy kommunistának, egy „hazaárulónak" nem rendeztek ugyan dísztemetést, de a temető szélén kapott egy helyet, méghozzá a kerítésen belül és nem kívül. Mindenki tudta, hol vannak az elvtársak eltemetve.

Úgy éreztem, hogy itt mindenki fél, nem akar tudni, látni semmit. A bizalmatlanság, a félelem nem volt ismeretlen számomra, de tudtam, hogy ilyesmi az egész felső vezetést válságba sodorhatja, katasztrófát készíthet elő.

Hirtelen felötlött bennem — nemcsak mint gondolat, hanem mint félelem is — vajon Kádárt nem ezen a módon akarják-e kikapcsolni, sportnyelven szólva: taccsra játszani? Sok ellenlábasa van. És Kádár miért vállalja ezt? Vagy ő is belekerült abba a lehetetlen helyzetbe, amibe én a németországi úttal, és nem akar ellentmondani, akadékoskodni már a kezdet kezdetén?

Úgy értettem, hogy Gerő siet bemutatkozni a Szovjetunióban. Egyes vélemények szerint meg akarja szilárdítani a pozícióját. Régi szokás volt a Szovjetunióban a nemzetközi kommunista és munkáspártok vezetőinek nyári, kora őszi találkozása. Gerő is ott akar lenni. Ám nézetem szerint Gerőt más is vezeti, és most ez a fontosabb: Rákosi is kint van. És ez lehet nekünk jó, de Gerőnek nem. Úgy érzem, eddigi elképzeléseim, terveim felborultak.

Gerő és Kádár elutazása után csökkent a PB súlya. Figyelmem így a Minisztertanács felé fordult. Már az első ülésen megdöbbentem: micsoda nagyzási mánia! Egy világhatalomnak sincs ilyen méretű, széles körű kormánya és apparátusa. Ötszáz-hatszázra becsülik az itt dolgozók számát. Az meg teljesen érthetetlen volt számomra, hogy a Minisztertanácson kb. ötven ember vesz részt. Ez nem kormány, ez egy formális szerv.

A demokratizmus kritériuma nem elsősorban a mennyiség, hanem a politikai, az emberi és morális minőség. Miért kell itt hat miniszterelnök-helyettes? Ez a rendszer szétzúzta a miniszterek önállóságát, szolgai végrehajtói szerepre kárhoztatta a kormányhatósági vezetőket. Minél jobban belemerülök ezekbe a gondolatokba, annál nagyobb erőt vesz rajtam a félelem: ki kit kormányoz, ki kit vezet?

A második ülésen az 1957-es népgazdasági tervet tűzte napirendre a Minisztertanács. Berei Andor, a Tervhivatal elnöke és egyben miniszterelnök-helyettes, rövid bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a tervet a PB jóváhagyta. Ez a bejelentés a mellemnek szegezett revolver volt: „Ne vitatkozzatok, fogadjátok el, az istenek tanácsa már döntött."

Ennek ellenére felszólaltam.

A Minisztertanács döbbenten hallgatta, amikor elmondtam, milyen volt a búza-, a liszt- és a kenyérhelyzet a tavaszi és a nyár eleji hónapokban. Az ipar szakemberei szerint

csak két hétre való tartalékunk volt, és aztán megindultunk Nyugatra magas áron, nagy kamattal, hitelre búzát, lisztet vásárolni.

Javasoltam, hogy töröljék a búzaexportot, amíg az ország kenyérellátását és más szükségletek kielégítését nem tudjuk biztosítani. Tanulják már meg egyszer azt a régi szabályt, hogy a kenyér Magyarországon politikai kérdés. Tűrhetetlen, megengedhetetlen, hogy mi, akik kenyérevő ország vagyunk, sokszor itt maradunk kenyér nélkül, vagy szorult helyzetben, emberi táplálkozásra alkalmatlan, veszélyes anyagból sütünk kenyeret. Én az embereket, a dolgozókat soha nem tartottam takarmányevőknek. Nem tudom, hogy az 1957-es terv mennyiben reális, de ha a többi tételekben is vannak ilyen buktatók, akkor abból komoly bajok lesznek. Kénytelen vagyok tudomásul venni, mert a PB jóváhagyta már, de kötelességem volt erről szólni.

Sokan úgy vélték, hogy Bereit támadom, pedig nem erről volt szó. Első felszólalásom inkább nyíltságával, szokatlanságával, mint a mondanivalójával tűnt ki. Voltak miniszterek, akiknek arcáról mintha ezt olvastam volna le: mit akarsz ezzel a piszlicsáré üggyel? A fiatal földművelésügyi miniszter azonban bólogatott.

Berei udvariasan válaszolt:

— Természetesen figyelembe vesszük Marosán elvtárs észrevételeit.

Eltelt néhány nap ugyan, de más területeken olyasmi történt, ami a tervvel kapcsolatos aggodalmamat, félelmemet igazolni látszott.

A lengyelek — elég tekintélyes mértékben — csökkentették a már szerződésben lekötött, kokszolható szén szállítását, méghozzá egyik napról a másikra. Ez azt jelentette, hogy sok jelentős üzemben létszámcsökkentést, illetve elbocsátást kell végrehajtani, tehát számolni kell munkanélküliséggel. Ez hamar kiszivárgott, és különösen az üzemekben növelte a nyugtalanságot. A miniszterelnök-helyettesekből egy bizottságot alakítottak, amelynek az volt a feladata, hogy megoldást keressen. A lengyelek eljárása csapás volt a proletárinternacionalizmus szellemére, sutba dobták a tervgazdálkodás elveit. Hiába voltak szerződések. Nyugaton emelkedtek a szénárak, méghozzá dollárban. Nem értettem egyesek furcsa, indokolatlan nyugodtságát: majd csak lesz valahogy elvtársak, nem kell begyulladni. Nem számoltak azzal, hogy a nyugtalanság, a félelem az ipari üzemekben, a munkásosztály soraiba fészkelte be magát, és ez rossz irányban gyorsította fel a belpolitikai változásokat.

Hogy milyen szemlélet uralkodhatott itt évekig, azt felső szinten a személyi kérdésekben, különösen a levélváltásokban lehetett érzékelni.

Leváltották Altomáré Iványt, az élelmezésügyi minisztert. Nem nyugodott bele. Először Gerőhöz ment, Gerő átpasszolta Hegedűsnek. A Hegedűssel folytatott tárgyalását eredménytelennek látta, és kihallgatást kért tőlem. Hegedűs kérésére fogadtam. Altomárét különleges elbánásban részesítették, állami és pártnyugdíjat is kapott. Tőlem azt is kérték, hogy bocsássak rendelkezésére külön kocsit. Ezt azonban én elutasítottam.

Drámai beszélgetés zajlott le kettőnk között, mert én megmondtam neki azt, amit Gerő és Hegedűs nem. Közöltem vele:

— Leváltásodnak három oka van. Az első politikai: a legrosszabb sztálini-rákosi káder vagy. A másik ok gazdasági: meghaladja képességeidet a feladat és a miniszteri poszt. A harmadik emberi és morális ok, ami szintén politikai kérdés: goromba, durva vagy.

Altomáré verte az asztalt:

— Mit képzelnek Hegedűsék, hogy engem odadobnak a reakciónak és jobboldalnak? Fogom magam, kimegyek a Szovjetunióba, panaszt teszek, majd azok közéjük vágnak! Engem csak ők válthatnak le.

Felugrottam az íróasztaltól s ráordítottam:

— Mit csinálsz, te hülye, hová mész te, kinek teszel te panaszt? Mondd, hol élsz te egyáltalán? Ha Rákosi Mátyás elment szó nélkül, te mit akarsz?

— Nemcsak én vagyok a felelős azért, ami itt történt. Én a párt és a szovjet elvtársak utasításait hajtottam végre.

És elkezdte felsorolni a neveket, de én félbeszakítottam. Erre így folytatta:

— Én nem tudok megélni ebből a nyugdíjból, nagy a családom.

— Majd szerényebben élsz. Ezt is meg kell tanulnia egy kommunistának.

— Nem veszem tudomásul, hogy így bánnak el velem!

Dühösen felállt és villogó szemekkel visszaszólt:

— Visszajövök még én ide!

Altomáré nem jött vissza. Tudomásul vette sorsát.

Egyik napról a másikra a Minisztertanács apparátusával kerültem, jobban mondva kerültünk egymással ellentétbe. Magamra és magunkra haragítottuk őket.

Azzal kezdődött, hogy mindenkit fogadtunk, aki kérte. Érdekes volt, hogy nem a postánk nőtt meg, hanem a személyes jelentkezés. Kezdetben négyen-öten jöttek, majd tízen-tizenöten. A tudakozó iroda napról napra idegesebb lett. Velem akartak beszélni személyesen.

— Marosán elvtárs fogadni akarja őket?

— Természetesen, mindenkit fogadunk.

Az első egy öreg bányász volt.

— Miért jött hozzám?

— Mert nemcsak én, mások is úgy ismerik magát, hogy szóba áll az emberekkel.

Rosszul bántak el vele nyugdíjügyben. Egy óra múlva az iroda már el is intézte. Az öreg bányász mondta is:

— Az anyja szentségit, egy éve futkosok!

Igen ám, de az ilyen elintézett ügyek híre hamar elterjedt. Az egyik szombati napon, amikor beléptem, feltűnt vezérkarom, apparátusom idegessége, tehetetlensége. Eskulits azzal fogadott, hogy 106 ember vár lent a tudakozóban. Itt két órakor mindent bezárnak. A tudakozó nem tud válogatni, tehát mindenkit el akar küldeni.

— Azt nem szabad, Eskulits elvtárs! Tegyenek félre minden ügyet, mindenki ügyfelet fogad. Mindenkivel beszélni kell. A nehéz ügyeket adják át nekem, a könnyebbeket osszák meg maguk között. Minden ügyféllel folytatott beszélgetésről feljegyzést készítünk.

Megkezdődött a példátlan idegkimerítő munka, amely este hét óráig tartott.

Egy szaktárssal kezdtem, egy derűs, jókedvű pékkel. Amikor belépett hozzám, láttam, hogy a pékségből jön. Hóna alatt a kétkilós kenyér.

— Szervusz, Marosán elvtárs! — üdvözölt nevetve.

— Szervusz. Hát te mit akarsz itt tőlem?

— Én, pajtás, semmit, csak kíváncsi voltam, igaz-e, hogy lehet veled személyesen találkozni, beszélni. Az istenit neki, kiderült, hogy igaz. Sokat beszéltünk a szaktársakkal az üzemben erről. Ők mondták, hogy jöjjek el. Csuda világ kezdődik el itt.

A beszélgetés nem tartott sokáig. Megkínáltam egy pohár konyakkal, és hamar megszabadultam tőle, de megmondtam neki, hogy miért. Ezt válaszolta:

— Tudom én, testvér. Végighallgattam. Ha te hallanád azt a dumát, amit itt a folyosón, a várakozóban leadnak egymás között! Nem viccelek, Gyurka, de büszke vagyok rád. Tudod mit, azért a konyakért itt hagyom a veknit neked, még friss.

Nevető arccal ment végig a szobán, az ajtóból még visszaintett. És már jött a következő.

Régi eleganciával — az is kopott volt — belépett egy magas, fess, idősebb nő. Régi szóval élve: egy úriasszony. Ez tudja, hogy hová lépett be, úgy is ült le.

— Parancsoljon asszonyom, mi a kívánsága?

— Miniszter úr, a férjem rehabilitációjáért jöttem, és az én nyugdíjamért.

— Asszonyom, mi volt az ön férje, és miért ítélték el?

— Rendőrfőtanácsos volt, háborús bűnösként ítélték el. Kedves miniszter úr, az én férjem jó keresztény magyar ember volt, igazi úr. Nem követte el, nem követhette el azt, amivel vádolták.

— Nem szeretek senkit becsapni, méltóságos asszonyom. Nem veszem fel az ügyet, nem teszek érte semmit.

Megdöbbenve nézett rám.

— Maga sem intézi el, akit igazságtalanul ítéltek el és tartottak börtönben? Nekem azt mondták, hogy maga igaz keresztény magyar ember.

Próbáltam én magyarázni sok mindent, de hatástalanul. Amikor felállt, szinte megrokkant.

— Nagy csalódás maga nekem, miniszter úr — mondta elkeseredetten.

— Nem baj, ezt is kibírom. De magát nem csapom be. Puszta udvariasságból.

És jöttek a többiek. Belépett hozzám egy házaspár. Ahogy ők mondták, egyenesen a börtönből jöttek.

— Rehabilitáljanak bennünket, és adjanak lakást, de rögtön, mert az utcán vagyunk — mondta a feleség.

— Ami a rehabilitációt illeti, azt megvizsgáljuk. Lakást azonban nem tudok adni.

Az asszony kiabált, verte az asztalt:

— Én pedig innen el nem mégyek, míg lakást nem kapok! Itt leszek öngyilkos!

Néztünk egymásra. Hirtelen kirántottam az íróasztal fiókját, kivettem belőle a revolverem, odanyújtottam neki:

— Itt van, asszonyom, lője agyon magát, és ha úgy tetszik, engem is, de ne fenyegessen.

Az asszony sírva fakadt, hulltak a könnyei. Konyakot öntöttem neki, igyon, nyugodjon meg. De sírva csak azt hajtogatta:

— Hát maga is ilyen kegyetlen?!

Végre megszólalt a férfi:

— Elmegyünk kérem, ne haragudjon, nem akartuk zavarni. Azt azonban én is kérem, nézze meg az ügyünket.

— Az ügyet már hétfőn reggel megnézetem. De azt én is kérhetem, különösen a feleségétől, hogy ő is értsen meg engem. Senki nem tudja úgy átérezni a maguk ügyét, mint én. Odaadhatom azt a lakást, amelyben lakom, de ezt nyilván maga is lehetetlen ajánlatnak tartja.

Felálltak, mentek kifelé megtörten. Belém nyilallt: most hová mennek? Nem volt idő meditálni.

Jóképű munkás lépett be, vagy ötvenéves. Klasszikus példánya a vasipari munkásnak. Az egyik nagy gyárból küldték. Rögtön letegezett.

— Mondd, Marosán elvtárs, igaz az, hogy leépítések lesznek a gyárakban? Tudjátok ti, hogy milyen nyugtalanság van a prolik között? Miért akartok Petőfi-kört csinálni a gyárakból?

Világosan és nyíltan beszéltem:

— Nézd elvtárs, ha a lengyelek leállítják a szénszállítást, akkor lesz leépítés.

— De mennyi, azt mondd meg nekem!

— Azt nem tudom.

— Ki a fene tudja megmondani?

— Egyelőre senki.

Lecsapott az asztalra és dörgő hangon mondta:

— Mi a fészkes fenének váltottátok le Rákosit, ha ennyit sem tudtok? Most mehetnek a munkások a munka nélküli placcra, esetleg a köpködőbe.

Én sem voltam szívbajos, átvettem az ő stílusát. Amilyen keményen indult a beszélgetés, olyan barátságosan végződött. Régi szervezett munkás volt, párttag. Azzal vált el tőlem:

— Hát azért többet tudok, mint amikor jöttem. Meg fogom mondani a munkásoknak, de te is mondd meg Kádárnak, vigyázzatok, nehogy magatokra haragítsátok a munkást, mert abból baj, nagy baj lesz.

Álltunk, fogtuk egymás kezét. Közben megkérdeztem tőle:

— Hogy kerültél hozzám? Hát nincs a gyárban párt- és szakszervezet? Miért hozzám jöttél, a pékhez?

— Tudod, úgy kerültem hozzád, hogy megtudtuk többen, veled lehet beszélni. Ami pedig a pártot és a szakszervezetet illeti, a párt hallgat, a szakszervezet pedig nem számít, sóhivatal. A szakszervezettel nem törődünk, a pártot pedig már nem féljük. Nem rólam van szó, én megkeresem a pénzem mindig, hanem a szaktársaimról, akiket mindenki elhagyott az utóbbi időben... No, szervusz, Marosán elvtárs.

Eskulitsot megkértem, hogy tíz percig senkit ne engedjen be. Ez a munkás felforgatott bennem mindent. Le- s feljárok a nagy szobában. Kint napsütés, a Parlament körül csend, a minisztériumok negyede víkenden van.

— A szűzmáriáját neki, hová megyünk? Ki mit tud itt? Hiszen itt kezd minden életveszélyes lenni!

Este hét óráig 107 emberrel beszéltünk, aztán összegeztük. A többség lakást kért. Második helyen álltak a rehabilitálási, harmadikon a nyugdíjügyek. Néhány útlevél, jogtalan elbocsátás.

A legtöbb panasz jogos volt. Hatvan százalékuk már rég elintézhető lett volna. Az ügyeket illetékes helyekre kell továbbítani, nem kérni, követelni kell a jogos kérelmek elintézését. Írásbeli választ kérünk mindenkitől.

Hétfőn reggel szóltam Hegedűsnek, és elmondtam neki mindent. Nyugodtan végighallgatott, de nem tetszett neki, hogy nyugtalan vagyok.

— Nézd, Marosán elvtárs, amikor én ide kerültem, az volt a szokás — és ez rendszerré vált —, hogy nem fogadtak ügyfeleket, csak azokat, akiket iderendeltek. Te se fogadjál.

Mi nem dolgozhatunk a minisztériumok és más hatóságok helyett. Nem vagy köteles csinálni.

Mi nem álltunk le. A többi miniszterelnök-helyettes titkárai nekimentek Eskulitsnak:

— Mit gondol a te gazdád, miért vagyunk itt? Itt nem pelenkaügyeket, hanem országos ügyeket intéznek, és ehhez csend és nyugalom kell.

Mi is történt valójában? Hosszú évek, kegyetlen, hideg politikai telek után, valahol kinyitották az ablakot, meglazították az ajtót, s betört rajta az élet, a valóság. Egy hónap alatt több ember fordult meg nálunk, mint a többieknél egy év alatt. De megérte, mert óriási iskola volt.

Számomra az volt a döbbenetes, hogy a legfelső vezetés és apparátusok között csak protokolláris kapcsolat van. Testközelség nincs. Ez pedig a politikában és a szerelemben csak betegség lehet.

III. Válság, veszélyérzet

Kádárnak Kínába, Gerőnek a Szovjetunióba való elutazása szinte jeladás volt egy általános támadásra. A közélet és a munka minden területén mozgásba lendültek eszmék, szenvedélyek és emberek.

Nehéz most a felelőtlenség, a könnyelműség között különbséget tenni. A sajtó, a rádió egyik napról a másikra szinte gazdátlanná válik. Itt már nem fellazításról, enyhülésről vagy feszültségfeloldásról van szó. Úgy érzékelem, hogy a sajtó és a rádió vonalán megszűnt minden kontroll. Mintha minden politikai érzéküket elvesztették volna a vezető beosztású emberek, különösen a kommunisták.

A hangulat, a légkör napról napra izzásig hevül. Az írók, újságírók viszik a prímet. Nyilvánosságra kerülnek nem szép, nem-szeretem dolgok, amelyek izzásban tartják a szíveket, lelkeket, és cselekedetekre hajtják az indulatokat.

Megnyílnak az egyetemek, a főiskolák. A mind hevesebbé váló politikai, pszichológiai háború ott talál tömegbázisra.

Pokoli, elviselhetetlen konfliktusban vergődöm. Eddigi életem a szocializmusért, a demokráciáért, a szabadságért, különös hangsúllyal a lelkiismereti, a szó, az írás szabadságáért folytatott küzdelemben telt el. Nekem a demokrácia, a szabadság nem cifra jelszó, amelyet megcsillogtatok, mint szemfényvesztő varázsló a mai hiszékenyek előtt. Életem lényegéhez, tartalmához tartozik. Ha volt valakinek oka, joga a Rákosi-klikkre haragudni, gyűlölni, akkor nekem igen.

De mindaz, ami 1956 szeptemberében történik, túl sok nekem. Túl sok nekem az olyan demokrácia, amely egyoldalú; az a szabadság, amely szinte egyik napról a másikra szakadt az ország, a nép nyakába. Tudom, ha valaki éveken át dermesztő hidegben él és dolgozik, annak a hirtelen jött, a minden átmenet nélküli kánikula nem egészséges.

Vajon nem a börtönből jött ember érzékenységével reagálok? Nem hiszem. Ami itt történik, az nem az én ügyem, hanem az országé, a népé, a párté. Óriási erőfeszítéssel próbálok rendet, összhangot teremteni először magamban, mert tudom, hogy a helyes, a reális, a határozott cselekvésnek ez a döntő feltétele. Másképp, a szenvedélytől vezettetve, csak bele-beletenyerelhetek dolgokba, ügyekbe, ezzel csak árthatok. Ezért állandóan kérdem, vallatom magam: jól látom, helyesen elemzem, értékelem a helyzetet; nem túlzok, amikor azt állítom az emberek nagy elképedésére, hogy itt Magyarországon valami nagyon súlyos dolog van kialakulóban?

Keresem a múlt és jelen ismeretében az összefüggést, a valóságot. Már akkor kezdem a pórusaimban érezni: ellenforradalom érlelődik. Erre az eredményre jutok, ha számba veszem a 25 éves Horthy-rendszer örökségét és Rákosi Mátyásék hagyatékát. Ez a hagyaték szörnyű katasztrófához vezethet.

Másnak miért furcsa, kiismerhetetlen ez az 1956-os év? Számomra nem az a megdöbbentő, hogy ellenforradalomtól félek, hanem az a pokoli, hogy ezzel a nézetemmel, legalábbis a felső vezetés szintjén, egyedül vagyok. Engem nem izgatnak a bélyegek: szektás, revizionista, sztálinista, rákosista. Egész életemben bélyeges ember voltam. De az már szenvedélyesen izgat, ki ismeri jól ezt az országot, ezt a népet és a benne felhalmozódott dühöt, elkeseredettséget és a robbanásra való készséget. S azokat az erőket, amelyek ezt a maguk javára fordíthatják. Bárhogyan nézem, vizsgálom, elemzem a helyzetet, bajt, veszélyt, válságot érzek.

Figyelem a Minisztertanácsot. Ülésről ülésre változik a hang, a tónus, a fellépés. Élesebbé, demagóggá válik. Figyelem a minisztereket, akik szolgai módon kritikátlanul végigcsináltak mindent, s akik szerintem személy szerint is felelősek. Most egyik-másik úgy lép fel, hogy felelősségre von, elhárít magától mindent. Csak valakinek el kell kezdeni, és egymást licitálják túl. Van ebben valami félelmetes.

Figyelem Hegedűst, a fiatal, pártmunkásból lett miniszterelnököt, aki szerintem igen értelmes, okos. Néha ügyesen taktikázik. De meddig tud úrrá lenni az elszabadult indulatokon?! Kádár és Gerő távolléte miatt a PB-ülések elszürkültek, egyhangúak, formálisak, nem elégítenek ki.

Minden igyekezetem ellenére sem tudok közelebb kerülni vezető társaimhoz a Minisztertanácsban, mint ahogy nem sikerült a PB-ben sem. Ó, udvariasak az elvtársak, sőt néha nagyon kedvesek, de nagyon közömbösek. Ha lényeges, elvi kérdés kerül a megbeszélés központjába, falba ütközöm. Ezért is lep meg, hogy Hegedűs, a miniszterelnök meghív családja körébe.

Vacsora után átmegyünk a dolgozószobájába. Barátságosan, hosszadalmasan fejti ki, hogy szeretne jobban bekapcsolni a kormányzati munkába, különösen a miniszterelnök-helyettesi feladatok megoldásába.

— Meg akarom osztani a munkát veled és másokkal. Neked tudnod kell, hogy most a kormányzati munkához és vezetéshez több szakértelem, több hozzáértés kell. Ma már kevés az, ha valaki politikus, ezért azt tanácsolom, fogj neki a tanulásnak, hogy az államigazgatás, gazdaságépítés területén ne csak eligazodni tudjál, de újat mondani és alkotni is. Ne legyél bizalmatlan, én bízom benned, segíteni akarok.

Mit mondhatok neki?

— Hálás vagyok a biztatásért, a gesztusért. A kérdés azonban számomra nem ilyen egyszerű, mert engem ennél nagyobb dolgok tartanak fogva. Kormányozni államigazgatási, közgazdasági tudással? Ez valóban fontos. De hol marad a politikai érzék? Én szeretnék a végére járni annak, hogy ki és kik látják helyesen, mérik fel reálisan a mai politikai, társadalmi, gazdasági, párt- és állami életünket. Milyen morális mérce alapján? Nem mondtam eddig senkinek, de most megmondom neked, én nyugtalan vagyok, majdhogynem félek, hogy minden elszabadulhat itt.

Irigylem Hegedűs kiegyensúlyozottságát. Érzem a barátságát, jóakaratát, szeretnék vele egyetérteni.

Amikor késő éjjel kilépek a budai villából, sokáig egyedül bolyongok a zegzugos utcákon.

Milyen furcsa az én utam. 1950-ben az ÁVÓ erre a környékre hozott, hat év múlva ugyanitt a miniszterelnöknél vacsorázom.

Az érzések zűrzavara uralkodik bennem. Mit csináljak? Lehet, hogy én elmaradtam, és sokan, főleg a fiatalok túl- és átléptek rajtam? De mi az istent tanultak ezek többet, jobbat, mint amit én tanultam meg? Nem erről van itt szó. Hegedűs és mások nem tudják vagy nem akarják meglátni, hogy mi van kint az életben, és mi készül, azért ütközöm én falba velük és másokkal, amikor nemcsak kérek, de választ követelek. Nem a magam kérdéseire, problémáira.

Van itt más is, ami visszataszító a vezetők hozzáállásában, egész élet- és munkastílusukban.

A Minisztertanács egyik ülésén a statisztikai hivatal elnöke kendőzés nélkül beszél a gazdasági, gazdaságpolitikai koncepció hiányáról, a tervek irreális voltáról. Döbbenten hallgatom. Tudom, igaza van, de azt is tudom, hogy ha valaki a statisztikai hivatal elnöke, még régebben tudja mindezt. Miért most mondja, eddig miért hallgatott?! Mert sértett, megbántott ember, mert soha nem tudott bejutni a párt legfelső vezetésébe, és most így fizet a jelenlevő PB-tagoknak.

A statisztikai hivatal elnökének felszólalása arra sarkallt, hogy kis apparátusomat mindenre ráállítsam, mert mindent tudni akartam, s mindent elintézni. Ezért aztán másoknak kezdett sok bajuk lenni velem. Különösen azoknak, akiktől kértem, vagy akikhez kis- és nagy ügyeket elintézés végett továbbítottam. Íme, kiderült, hogy alig van ember, vezető, aki önállóan merne gondolkodni, cselekedni.

A Minisztertanács osztályvezetőivel feszült viszonyba kerültem. Egyesek közülük megsértődtek, mert a beosztottjaiktól kértem anyagot, információt. Az ipari osztály vezetője, Papp, külön felkeresett, és szenvedélyesen panaszolta: lehetetlenné teszem őt és lejáratom.

— Ha kell valami, tessék tőlem kérni. Mindent megkaphat. Veszélyes átnyúlni felettünk.

Kategorikusan megmondtam, hogy amit kérek vagy keresek, azt a beosztottjai jobban ismerik, sőt ha engedik, el is tudják intézni.

— Ezenkívül van még egy okom, Papp elvtárs — tettem hozzá. — Ha magától kérem, ki vagyok téve, hogy meghamisítja vagy megszépíti a dolgokat.

Sértett és bukott primadonnaként távozott tőlem. Ahhoz túl nagy „fejes" voltam hogy harcba szálljon velem. Az osztályvezetők a kis apparátusomon töltötték ki bosszújukat. Fejetlenség lett úrrá az MT apparátusában, és mind nyilvánvalóbbá vált a szemérmetlen, gátlástalan helyezkedés. Többen Nagy Imrét várták, és ehhez már meg is teremtették a személyes, közvetlen kapcsolatot.

Láttam, ez az apparátus, ez a bürokrácia szörnyű bosszúra képes, ha kihúzzák a lába alól a kényelmes, szilárd talajt.

Eskulits nem győzi elhárítani a felénk irányított mérgező nyilakat és provokációkat. Az apparátusban már olyanok is akadnak, akik nem köszönnek, sőt tüntetően elnéznek az ember feje felett. Az egyik miniszter, akinél rám panaszkodtak, sóhajtva mondja:

— Nehéz ember maga, Marosán elvtárs. Mit akar itt csinálni? Hát azt hiszi, meg tudja változtatni ezt a rendszert, az embereket?

Nálam élénk mozgás van. A túlső oldalon nem alkotnak, hanem fekete mellett intrikálnak, pusmognak, és elveszett embernek tartanak. Egyik-másik munkatársamnak meg is mondják:

— A főnökötökkel együtt fogtok megbukni.

Egyik reggel jelentkezik a pártközpont: a SZOT-hoz harminctagú osztrák delegáció érkezett, mind szervezett munkás, többségük szociáldemokrata. Velem akarnak beszélni. Ez politikai kérdés, időt kell rá szakítani.

Órákig folyik a beszélgetés mindenről. A Horthy-Magyarországról, az osztrák és a magyar marxista munkásmozgalomról, a kommunisták és a szociáldemokraták egyesüléséről. Meglepődnek, mennyi mindent tudok az ő múltjukról, és figyelmesebbek lesznek, amikor elmondom, miként, hogyan jártam náluk.

Sok kérdésük van, és persze a legizgatóbb, a legkényesebb, a XX. kongresszus, a személyi kultusz, a törvénytelenségek, Rákosi, a halálos ítéletek, a hatéves börtön.

Néznek rám, ki csodálkozva, ki hitetlenkedve, ki felháborodottan, s csak akkor nyugszanak meg, amikor érzik, hogy minden kérdésre őszinte választ adtam.

A Volksstimme riportot közölt a találkozóról. Október 21-én jelent meg, amikor már minden a feje tetején állt. Ez volt a címe: „Mi történik Magyarországon? Osztrák fémmunkások beszélgetése Marosán Györggyel, Magyarország helyettes miniszterelnökével". És a riportban? „A helyettes miniszterelnök úr szobájában ülünk mi, 26 fémmunkás, szocialisták, kommunisták, pártonkívüliek. A küldöttség több tagja kérte, hogy Magyarország egyik vezető államférfiával beszélhessünk. Néhány órán belül teljesítették kívánságunkat. Az igazat megvallva, a legtöbb munkásnak némi hasfájása volt. Ki beszélt valaha is egy helyettes miniszterelnökkel? De a kezdeti elfogódottság hamar eltűnt, és a kapcsolatot gyorsan megteremtettük. Mindannyiunknak az volt az érzése, hogy a helyettes miniszterelnök éppolyan munkás, mint mi vagyunk."

Sokat gondolkoztam azon, miért hozzám küldték ezt a delegációt? Ám gondolkodásra nincs idő. Telefonon jelentkezik Horváth Zoltán, aki a Népszava főszerkesztője lett. Ez volt az ő rehabilitálása. Letartóztatásakor is az volt.

— Mondd, Gyurka, tudsz fogadni bennünket Ignotusszal?

Másnap délelőtt Eskulits vezeti be az én két volt vádlott- és rabtársamat. Örülünk egymásnak.

— Jövetelünk igaz célja — mondja Horváth Zoltán nagy lendülettel — hogy Ignotus Pali a feleségével Ausztriába szeretett volna menni, de útlevélkérelmüket elutasították.

Szó nélkül felállok, a telefonhoz megyek és K-vonalon felhívom Piros belügyminisztert. Elmondom neki az ügyet. Szabadkozik, magyarázza a bizonyítványt, a hivatal véleményét: Ignotus Pál megbízhatatlan, fennáll az a veszély, hogy nem jön vissza. Vita kerekedik köztünk, amely mind élesebbé válik. Nem bírom tovább, kirobbanok:

— És az a sok strici és kurva, akinek a hivatal adott útlevelet, azok mind különlegesen megbízhatók voltak? Engem nem érdekel a hivatal véleménye, tessék az útlevelet kiadni!

Piros próbál hatni rám, de én makacs vagyok.

— Az ügy el van intézve — mondom Ignotusnak — elutazhatsz.

Láthatóan felderül, beszélgetni akar. Kénytelen vagyok belemenni. Azt javasolja, hogy a volt börtöntársak ne szakadjanak el. Ám erről a témáról hamar átlendülünk a politikai helyzetre. Sok mindenben ellenkező véleményen voltam Ignotusszal. Nem helyeseltem az Írószövetségben való fellépését. Különösen azt nehezményeztem — engem így informáltak —, hogy ő ajánlotta Mécs László reakciós és antiszemita papköltőt az Írószövetség tagjának.

— Nincs igazad abban, hogy itt Magyarországon ellenforradalmi a légkör — mondja Ignotus. — Most inkább demokratikus a légkör. Az emberek élni akarnak, „végre sza-

badon". Te pedig visszafelé nézel. Megmondom nyíltan: nem jó úton jársz! Mit akarsz te ezektől?! Neked Nagy Imre mellett van a helyed.

A témánál vagyunk. Minden út ide vezet, de azért hagyom beszélni. Lassan fejti ki a véleményét egy demokratikus megújulásról, amelyben az a szó, az a fogalom, hogy szocializmus, még véletlenül sem fordul elő.

— Nézd, Ignotus, én munkás vagyok, marxista, kommunista — mondom neki. — Én nem nézhetem ezt az országot a te kispolgári szemléleteddel. Mit tudsz te erről az országról? Horváth Zoltán és én itt éltünk az élethalálharc idején, te pedig Angliába menekültél. Ott vészelted át a zsidótörvényt, a fasizmust, a második világháborút. Nem azonosak az ismereteink a múltról, és nem azonosak az élményeink sem... Ám most a jelenről van szó. Én jobban tudom, hogy mi volt és mi van és mi lehetséges ebben az országban. Engem soha demokratikus frázisok nem tudtak megszédíteni. A múltat pedig nekem senki se szépítse meg. Hogy ki a demokrata ebben az országban és miért demokrata, azt én jobban tudom. Lám-lám, én nem vagyok demokrata a tegnapi vagy mai reakciósnak, hogy a nyilasokról ne is beszéljünk. Hát csak nem képzeled, hogy Mécs László demokrata, zsidóbarát és a szocializmus híve lett egy csapásra a szűzanya szavára! Én nem ugrálhatok, mint egy bolha egyik gatyából a másikba. Ami pedig Nagy Imrét illeti, más véleményen vagyok.

Horváth Zoltán hallgat, benne most két lélek lakozik. Ő ugyan nem fogadja el, hogy itt veszélyes irányba mennek a dolgok, de tudja, ismeri, amiről én beszélek.

Úgy mennek el tőlem, hogy csak Horváth Zoltánt várom vissza. Ignotusszal nem volt s nem lesz egy utam. Itt hagyták ők is a névjegyüket Nagy Imréről, aki körül most már felcsigázódott a hangulat, s amely elől a legfelső vezetés sem térhetett ki. Nemcsak beszélni kellett róla, hanem állást kellett foglalni, méghozzá nyíltan. És erre eljött az alkalom.

A VI. kerületi pártbizottság és a népfront vezetői egy tízéves jubileumi megemlékezés alkalmából hívtak meg.

A meghívást a PB helyeselte és úgy döntött, hogy beszélnem kell Nagy Imréről is. A párt hivatalos álláspontját nekem kellett elmondanom.

A gyűlés az építőmunkások nagytermében zajlott le. Nagy volt az érdeklődés. Az akkor fellelhető minden irányzat jelen volt, az ellenségtől kezdve a helyezkedőkig. Feszült hangulatú terembe léptem be. Ez volt az első nyilvános gyűlésem.

Felidéztem a tíz évvel ezelőtti gyűlést, amely a Hunyadi téren zajlott le: a harcot az új forintért, a pusztítás utáni újjáépítés csodálatos hőstetteit, a munkásegységet. Most újból együtt vagyunk, de nemcsak azért, hogy emlékezzünk, hanem hogy erőt merítsünk egy zűrzavaros, válságtól terhes politikai helyzetben. Nézetem szerint most már a régi reakció is aktivizálódik. Ellenforradalmi a légkör, szovjetellenes a közhangulat. S a kommunisták ahelyett, hogy összefognák erőiket a hibák, a bajok, a bűnök leküzdésére, egymásnak ugranak, egymást mocskolják, egymást járatják le. Ez tűrhetetlen, elviselhetetlen, katasztrófába visz. Értsék meg, Magyarországon csak a Szovjetunióval együtt lehet eredményes politikát vinni. Lehetetlen, hogy itt mindenki a XX. kongresszusra hivatkozik, a reakciós is, meg a fasiszta is. A vezetésnek állandóan a fejéhez vágják a Nagy Imre ügyet. Mi ebben a kérdésben a párt hivatalos álláspontja?

Szó szerint felolvastam a hivatalos álláspontot. Nagy Imre gyakoroljon önkritikát, ismerje el hibáit, és akkor szó lehet arról, hogy bekapcsolják a vezetésbe.

Azután letettem a papírt, a szemüveget, amely igen zavart, szembenéztem az emberekkel és szabadon folytattam.

A várakozás feszült csendjében mint pisztolylövés hangzott a kijelentés:

— Nézzenek ide, felelősnek érzem magam Rajk haláláért.

Dermedten néznek rám, majd felmorajlik a tömeg. Az első sorban ül a feleségem. Sápadtan, döbbent szemekkel mered rám, de én nyugodtan folytatom:

— Mi voltam én a Rajk-ügy alatt? A KB, a PB tagja, a párt helyettes főtitkára. Moshatom én a kezeimet? Elháríthatom magamról a felelősséget? Nem tehetem még akkor sem, amikor a párt három legfontosabb vezetőjével, Rákosival, Révaival, Farkassal sokat vitáztam erről, sőt nem is egyszer, felajánlottam lemondásomat. Kértem, könyörögtem, engedjenek el, nem vagyok alkalmas vezetőnek, ha nem értem ezt az ügyet. De Rákosi csak azt felelte, ez nem szocdem ügy, még nem ismerhettem ki magam a kommunista pártban, ahol csak egy éve vagyok. „Rajk engem is becsapott, Marosán elvtárs" — mondta Rákosi. És én elhallgattam. Ám amikor Rajk mellett ismert szocialdemokrata vezetőket is letartóztattak, már nem voltak kétségeim. Újból ott akartam hagyni mindent. Rákosi azzal revolverezett, hogy pártszakadást akarok előidézni. Így tovább maradtam, és ezzel a felelősség rajtam maradt.

Érzem, hogy a teremben robbanásig feszült a légkör, de nyugodt vagyok. Bennem ezek a kérdések már rég a helyükre kerültek. Még a börtönben.

Folytattam:

— Nos, ha én felelős vagyok — és az vagyok —, Nagy Imre és mások nem felelősek? Nagy Imre is a KB és a PB tagja volt, sőt később az adminisztratív osztály vezetője. Nagy Imre még a Komintern embere is volt egyben. A Szovjetunióból jött haza Rákosival együtt. Ő sokkal jobban kellett, hogy ismerje, méghozzá konkrétan, hogy mi a személyi kultusz és a törvénytelenség, mint én. Mit játszunk itt a szavakkal? Hát Nagy Imre nem csinált végig mindent 1954-ig? Én elhiszem, hogy Nagy Imre eltávolítása, a pártból való kizárása jogtalan volt, de azt nem fogadhatom el, hogy nem felelős semmiért. S én mindvégig a börtönben ültem, amikor ő miniszterelnök volt. Tudják, hogy mi a szörnyű itt? Rákosi és Nagy gyűlölték egymást, egymás ellen harcoltak a hatalomért, és erre a pártot használták fel. Az is tűrhetetlen, hogy itt szidják a Rákosi-féle személyi kultuszt, és most a Nagy Imre személyi kultuszát csinálják ugyanazok. Számomra elfogadhatatlan, hogy a kommunisták jobban gyűlölik egymást, mint az ellenséget. Egymás ellen harcolnak, züllesztik, széjjelverik a pártot, azokat az erőket, amelyekkel rendbe lehetne hozni mindent.Nem veszik észre, hogy rohanunk, de nem tudjuk, hogy hová.

Döbbenetes a hatás. Szabadon beszélek, verejtékben úszom, kérek, könyörgök, majdhogy nem sírok az összefogásért, az egységért, a felelősségért.

A gyűlés a végén valósággal széjjelszalad. Az emberek nemhogy rám, de egymásra sem szívesen néznek. A rendezők zavartan, feszengve fognak velem kezet. Az a benyomásom, megbánták már, hogy engem kértek fel szónoknak.

S másnap a reggeli mellett ott van a Szabad Nép. Hétfőn csak ez a lap jelenik meg.

Alig közölt valamit a beszédből. A Szovjetunióról mondottakat teljesen kihagyták. A Magyar Nemzetet kivéve a keddi lapok még ennyit sem közöltek. A Magyar Nemzet a Szovjetunióról leközölte legalább azt a részt, ami le volt írva.

Hegedűs és Ács dühösek, hogy a párt és a kormány egyik vezetőjének beszédét így intézték el.

— Nem érdekes — mondtam nekik —, ez is politika. Ebből is lehet következtetni a helyzetre.

Csak a Szovjetunióban volt visszhangja a beszédnek, ahol nagyon jó néven vették.

Az élet megy tovább. Azt már látom, hogy a Nagy-féle csoport nem akar lemondani rólam. Egy napon Pongrácz Kálmán keresett fel, a budapesti tanács elnöke. Nem értettem, miért; eddig nem volt vele dolgom.

— Marosán elvtárs, meghívlak a Vidám Színházba, kitűnő műsora van. Nézd meg. Félretetettem egy páholyt a számodra.

Színházjáró, színházbolond voltam mindig. Miért ne?

Balassa Gyula és felesége társaságában érkezünk a színházba. Bevezetnek a páholyba. Alig ülünk le, a szemben lévő páholyba bevonul Nagy Imre és családja. A közönség a két páholyt figyeli. Komédiára, botrányra éhes a színház nézőtere.

Hallatlan düh kap el. Bele tudnék taposni Pongráczba, ebbe a Rákosi-Farkas-kedvencbe, aki most Nagy Imre körül legyeskedik.

Balassa nagyokat kacag, mulattatja a szituáció.

— Odamész Nagyékhoz?

— Nem megyek én sehova.

— Pedig most Nagy a jövő embere.

— Nem érdekel, hogy a jövő embere.

Az első felvonás szünetében az igazgatóságtól odajönnek hozzánk, meghívnak egy feketére.

— Nagy Imre elvtárs már ott van, Marosán elvtárs.

Udvariasan elhárítom.

— Nem akar Nagy Imrével találkozni? — kérdik.

— Nem akarok.

— Miért?

— Mert nem akarok.

Balassa és a két asszony makacsnak tart. A végén kifakadok:

— Ide hallgass Gyula, ha őt is megkínozták volna, vagy halálra ítélik, vagy ott ült volna, ahol te vagy én, más lenne a helyzet. Én nem akarok Nagy Imrétől semmit, ha ő akar valamit tőlem, járjon egyenes úton. Ennek az embernek az útja kiszámíthatatlan. Nem érdekes, mi lesz vele, de egy ország, egy nép, a munkásosztály útját ki kell tudni számítani. Ez nem játékszer.

Amikor hazaértünk, feleségem először mondta ki:

— Tudod, én úgy félek.

— Mitől félsz?

— Nem tudom, de félek... Ez az egész légkör, a szituáció nem tetszik.

IV. Egység nélkül, tehetetlenül

Új parancsnokot neveztek ki a parlamenti kormányőrség élére. Régi, ismert, jó elvtárs. A protokoll szerint nálam is tisztelgett, bemutatkozott. Alig telik el két hét, amikor Eskulits, akivel régi jó barátságban volt, izgatottan jelenti, hogy a parancsnok, Végh ezredes rendkívüli kihallgatást kér tőlem.

— Marosán elvtárs, amíg engem ide nem helyeztek, rendőrségi állományban szolgáltam — kezdi el nehezen a mondókáját. — Ezzel az új beosztásommal államvédelmi állományba helyeztek át. Kinevezésem után a BM illetékes nevelésügyi szerve behívatott, és közölte velem, hogy politikai nevelésen kell átmennem.

Végh alezredes az aktatáskájából elővesz egy dossziét. — Ezt a sillabuszt kaptam, szigorúan bizalmas megjelöléssel.

Átveszem a dossziét, amelyből három anyag kerül elő. Miközben ő felsorolja, mi minden oktatásban vett már részt, belelapozok a füzetekbe, és nem akarok hinni a szemeimnek. A három anyagot 1951-ben írták, szerkesztették, adták ki. Nem kisebb dolgok vannak benne, mint hogy: „Az államvédelem Rákosi Mátyás elvtársat, a magyar nép vezérét kell, hogy kövesse, utasítása, szava: parancs. Rákosi Mátyás elvtárs vezetése alatt lepleztük le Rajk áruló bandáját és semmisítettük meg. Az állománynak kíméletlen harcot kell folytatni a külső és a belső ellenség ellen." És itt jöttek a jelzők Titóról, a láncos kutyáról, Rajk áruló bandájáról, az áruló szocdemekről. Külön hangsúllyal a baloldali szocdemekről, akik befurakodtak a pártba. Azt hittem, hogy rossz tréfát űznek velem. Hitetlenkedve olvastam. Ez nem lehet igaz! Vigyázz Marosán: nem provokáció ez?

— Mondja, Végh elvtárs, mikor adták ezt át magának?

— Kinevezésem után egy héttel.

— Mondja, nem tartja ezt provokációnak?

— Először én is arra gondoltam — mondja. — Szóvá tettem és tiltakoztam, mondván, ez ellenkezik a párt mostani egész politikájával. Hiába érveltem, hogy Rákosit leváltották. A nevelésügyi osztályon közölték velem, hogy mindentől függetlenül köteles vagyok az anyagot áttanulmányozni, megtanulni, beosztottaimat ebben a szellemben nevelni, kézben tartani. Ezzel én nem értek egyet. Én régi párttag vagyok, nemcsak államvédelmi tiszt most már. Mit tegyek, ha ilyen utasítással látnak el? Kihez forduljak? Ha szabad megkérnem, senkinek meg ne mondja, hogy tőlem kapta, mert akkor engem kirúgnak, de lehet, hogy mást tesznek velem, hiszen esküt tettem.

Forr bennem a düh.

— Nézze, Végh elvtárs, ezt nem szabad, nem is lehet suba alatt elintézni. Itt csak a nyílt fellépés segít. És én ezt teszem. Tudja mit, vissza sem adom magának.

Pillanatnyi mély csend üli meg a szobát. Régi elvtárs, katonásan áll előttem. A fegyveres testület tagja, nem gyáva ember. Kiszáradt torokkal, rekedten csak ennyit mond:

— Értem Marosán elvtárs. De velem mi lesz?

— Ha magának csak a hajszála is meggörbül, akkor én innen elmegyek, és nincs az az erő, amely a helyemen tarthat.

Amikor Végh elhagyta a szobámat, hozzáláttam az anyag tanulmányozásához. Döbbenten rajzolódott ki előttem ennek az intézménynek a kézben tartása, felhasználása Rákosi, Farkas által. A sorok közül kicsendült, hogy éberség címén a félelmet, a rettegést tették egyeduralkodóvá. Rákosi és Farkas minden parancsát csak így lehetett végrehajtani.

De most nem 1951, hanem 1956 szeptembere van, és az ÁVH ma a leggyűlöltebb szervezet az országban. Önmagát szigetelte el. Dühítő ez az öngyilkos politika. A gyanú, a félelem a holnaptól, bennem és másokban felveti a kérdést: nem csaptak-e be megint?

Lehetséges, hogy a párton és kormányon belül valaki vagy valakik változatlanul kézben tartják az ÁVH-t? Ha igen, akkor a testületben lényegében semmi változás nem történt, legfeljebb annyi, hogy Péter Gábor bandájából néhány embert lecsuktak. Most értettem meg Kádár bejelentését, hogy felügyelet alatt tartják. És miért kezelnének engem másképp? Semmi garancia.

Ha nem sikerül eredménnyel eljárni ebben az ügyben, azonnali hatállyal benyújtom a lemondásomat.

Másnap lehiggadva felhívtam Pirost telefonon. Gyalog sétáltam át a Parlamentből a BM-be. Útközben azonban gondolkoztam, hogy Pirosnak én szektás vagyok. Bár ő húsipari munkás, én meg pék, egy szakszervezet tagjai vagyunk. 1948-ban a szakmák koncentrációja a szakszervezetben két jelentős funkciót hozott létre. Én lettem a szakszervezet díszelnöke és Piros az elnöke. De mit tudok én Pirosról? Ki ő? Hogyan lett belügyminiszter?

Politikai pályafutása meglepő gyorsasággal ívelt felfelé. Hogyan és miért lett belőle belügyminiszter? Csak Rákosi által, tehát neki megbízható. És ha az maradt, akkor Gerőnek is az. Van-e Pirosnak tudomása erről a sillabuszról, az ő tudtával történik? Itt nem szabad taktikázni, félmegoldásokba belemenni. Itt senki nem tanul, nem tanult? Nem vibrál az idegeikben a félelem? Egy lőszeres arzenál tetején lángcsóvával futkosnak?

Piros altábornagyi egyenruhában vár.

Amikor négyszemközt maradunk, előveszem a sillabuszokat és átnyújtom neki.

Átveszi, olvasni kezd. Közben az arcát fürkészem. Alig olvas el néhány szót, elsápad, majd elönti arcát a pír.

Döbbenten néz rám, idegesen kérdi:

— Hol szerezted, kitől kaptad?

— Megmondom, egy feltétellel. Ha becsületszavadat adod, hogy semmilyen baja nem esik az elvtársnak.

Piros mélyen hallgat. Idegesen szólal meg:

— És ha lesz? Ki tudja ezt megakadályozni?

Nyugodtan nézek Pirosra és megszólalok:

— Most egyelőre még nem a belügyminiszternek, hanem a PB-tagnak mondom. Azért jöttem hozzád, mert te tudod, tudnod kell, hogy ez homlokegyenest ellentétben van az egész párt és vezetés politikájával, intenciójával. És ha ennél az intézménynél vagy testületnél, amely kiérdemelte nemcsak az ellenség, hanem az elvtársak, a kommunisták gyűlöletét is, és ahol úgy látszik, változatlanul tovább folyik a régi gazság, szóval

ha itt a megtorlás a fizetsége annak, aki mindezt leleplezni akarja, akkor, pajtás, én is megyek a fenébe. Felállok. Érted, felállok! Mi az istent keressek itt? De a felállás másként fog történni, mint 1950-ben.

Pirost is elfogja az indulat, de ő jobban tud uralkodni az idegein.

— Ne idegeskedj és ne fenyegess! Így én sem tudok dolgozni. Bajok vannak itt? Vannak. Hiba, hogy ezt kiadták? Hiba. Ígérem neked, utánanézek, és gondoskodom róla, hogy ne kerüljön ilyesmi senki kezébe.

— Nézd Piros elvtárs, beszéljünk nyíltan. Hagyjuk a hivatali formaságokat. Kádár bejelentést tett a PB-ben, hogy megfigyelés alatt tartják. Tegyük Kádár bejelentése mellé ezt. Mit gondolnak ezek? Kádár meg én még egyszer takarunk ilyen gazságot? Én ilyesmit nem fedezek, és nem vállalok érte felelősséget. Ha gyorsan nem járunk ennek a végére, nem leplezzük le, nem verjük szét, senki nem fog hinni nekünk, senki sem fog bízni bennünk. Milyen rehabilitációja lesz például Rajk Lászlónak, aki valamikor a te helyeden ült? És milyen vezetés az, amely nem számol egy hírszerzéssel, vagy pedig a Rajk-ügyben és a jugoszláv ügyben hazudunk, két úton járunk.

Ez a két érv telitalálat. Piros látva a lehetetlen helyzetet, szabadkozik.

— Hidd el, én ezzel nem értek egyet. De neked fogalmad sincs, hogy milyen nehéz volt rendet teremteni Péter Gábor letartóztatása és 1953 után! Nem megy egyszerre minden. Az embereket nem szórhatjuk ki az utcára. Sok nagyon rendes ember van az államvédelemnél, hidd el.

Engem nem elégít ki Piros szabadkozása:

— Az állomány abszolút többsége párttag. Hogyan lehetséges, hogy a XX. kongresszus, a júliusi KB -ülés határozatai, Rákosi leváltása ellenére változatlanul folyik a régi? Ez pártellenes és államellenes cselekedet is egyben. Katasztrófát idézhetnek elő. Van fogalmad, hogy mi van kint az életben?

Piros kicsit sértődötten mondja:

— Hát hogyne lenne, dolgozunk mi.

És magyarázza a bizonyítványt. De mit játszom én ezzel az emberrel itt? Tegyük fel a legfontosabb kérdést:

— Mondd, Piros elvtárs, személy szerint, mint belügyminiszter, tudsz te erről?

Piros hosszan hallgat, nehezen válaszol. Végre kinyögi:

— Hatalmas az apparátus, sokrétű. Mindenről nem tudhatok.

— Ha te nem tudsz semmit, mert ez ugyan elképzelhető, akkor én ezt tovább viszem a PB és a kormány elé.

Pirosnak sakk-matt. Kapacitál, kér:

— Engedd meg, hogy én intézzem el, fegyelmi alá vonom őket. Ne csapjunk mindjárt nagy tüzet.

— Nekem ez kevés, garancia kell. Végh alezredestől kaptam, aki nemrég lett a parlamenti őrség parancsnoka. Kádár nincs itthon, ezért hozta el nekem. Ha ennek az embernek a legcsekélyebb baja lesz, olyan botrányt fogok csapni, amilyet Magyarország még nem látott. Én hajlandó vagyok harcolni a reakció, az ellenforradalom ellen, de sem hülye, sem gazember nem leszek. Te nemrég arról panaszkodtál, hogy Kopácsi, a budapesti rendőrfőkapitány nem engedelmeskedik. Igazad van, de akkor ez azt is jelenti, hogy a BM fegyveres állománya és testülete két irányba húz. Kopácsi Nagy Imre felé, ezek meg Rákosi felé. És ez az, ami nem megy. Aki ebből nem tud következtetni, az őrült módon

rohan a katasztrófa felé. Én nem vagyok ideges és bolond, aminek mások tartanak. Én csak egyet tudok, hogy kint az életben és a valóságban érik valami nagy baj, és a sillabusz kiadói is döntően elősegítik ezt.

Hosszan vitatjuk a kérdést. Látom a nehézségeit. Végre becsületszavát adja, hogy Véghnek nem lesz bántódása. Tőlem csak egyet kér:

— Egyelőre ne szólj senkinek. Ígérem, intézkedni fogok.

Késő este, amikor hazafelé sétáltam, Eskulitscsal megbeszéltem a dolgot. Ő közölte Véghgel, hogy mire jutottam.

— Külön világ, külön kaszt ez — mondja Skuli, aki jól ismeri az állományt. — Az a tragédia, hogy sok jó, becsületes elvtárs van ott, akiket megfélemlítenek. Sok baj lesz még ebből.

Emberi sorsok, az utóbbi évek szörnyű tragédiái idéződnek fel bennem. Lehet-e itt rendet teremteni most, amikor az egész belső front napról napra romlik, züllik. A kinti erők bátrabbak, pimaszabbak, felismerték, hogy nincs egység a pártban, és sehol sem érezni a határozott vezetést. Itt van a sajtó. Az Irodalmi Újság a hangadó. Az csinál most politikát. Számai hétről hétre éles vitákra adnak okot. Idegesítő a hangulat a PB-n belül is. Érzem, tudom, hogy nem tartunk kézben semmit, nincs hatása a fellépésünknek.

Egyik délután Kovács István, aki Gerő és Kádár távollétében felelős az ügyintézésért, szinte hisztérikusan hív magához.

Amikor belépek hozzá, ott találom Piros belügyminisztert. Kovács ideges, Piros látszólag nyugodt. Kovács felkap az íróasztaláról egy halom kefelevonatot, az Irodalmi Újság legújabb számát.

Belemerülök az olvasásba. Nem vitás, itt már gyújtogatás, nyílt lázítás folyik. Túl vagyunk már a Háy-féle Kucsera-cikken.*

De mit akar tőlem Kovács István?

— Azért kérettelek ide, Marosán elvtárs, járulj hozzá, hogy a lapot betiltsuk.

Ránézek Pirosra, aki kategorikusan kijelentette, hogy a betiltást nem helyesli, nem vállalja.

— Nézd — mondja Piros — nyugtalan és igen rossz a közhangulat. Ha a lapot most betiltjuk, az olaj a tűzre.

Kovács idegesen fordul felém

— Neked is ez a véleményed, Marosán elvtárs?

— Betiltani, ha kell, ha elkerülhetetlen és segít, nem szabad félni. De azt hiszem van nekünk más eszközünk is.

Piros csodálkozva néz rám:

— És mi?

— Menjünk le a nyomdászokhoz, beszéljünk velük, ne nyomják ki a lapot. Ők már csináltak ilyen csodát. Miért mondunk mi le egy kézenfekvő politikai fegyverről?

Kovács válaszol:

— Kiszedték és ki is fogják nyomni, itt csak a betiltás segít. Piros nem vállalja. Hát így állunk a munkásosztály és a párt vezető szerepével.

Otthagyom őket és menet közben arra gondolok, hogy a nyomdászok, a régi szerve-

*Az Irodalmi Újságban megjelent cikk e névvel illette a bürokratikus funkcionáriusokat.

zett munkások most fizetnek nemcsak Rákosinak, de Farkas Mihály szaktársuknak is azért, mert rosszul bántak ezzel a réteggel.

Az újság megjelent, a gyújtogatás, a lázítás tovább folyt.

Amikor Háy Gyula cikke megjelent, kértem a PB-t, adjanak engedélyt, hogy megválaszoljam. Adják ide a rádiót egy órára, a lapnak egy oldalát. Nem járultak hozzá. Kiderült, hogy a vezetés fél, s ez napról napra nyilvánvalóbb. Tekintélye nincs, befolyása semmi.

Az Írószövetség közgyűlése hegyen-völgyön lakodalom volt. Összeölelkeztek ott szektások, revizionisták, Mécs László és Ignotus Pál. Engem mérhetetlenül felkavart, felháborított, hogy az újságírók kijelentették, nem akarnak egy szakszervezetben lenni a nyomdászokkal, a papíripari munkásokkal. Bosszantott és felháborított, hogy ez nem hozta mozgásba a nyomdászokat.

A Rákosi által összepofozott egység kezdett szétesni. Az írók, újságírók és mérnökök most már elindulnak a gyárakba a munkásokat lázítani, mert az ő erejük nélkül semmire sem mennek. Az utóbbi időben leintettek, ne élezzem a helyzetet, de én most már nem kérek engedélyt, a meghívásoknak eleget teszek. Keresem a kitörés legjobb, leghatásosabb helyét. Kiderült, hogy a legfelsőbb vezetés, amely eddig protokolláris pofavizitre járt ki a gyárakba, nem vállalja a szabad találkozást a munkásokkal. Hiába van itt 800 ezer párttag, 2,5 millió szervezett munkás, az utóbbiak — lásd a nyomdászokat — még tapsolnak is egy felfordulásnak. Tegyük csak ehhez a 800 ezer DISZ-est. Már tavasszal és nyáron igen messze kerültek a párttól, a vezetéstől, sőt szembe is fordultak vele. A diákok nem akarnak egy szervezetben lenni a munkásfiatalokkal, a parasztfiatalok pedig a diák- és munkásfiatalokkal. Esik szét minden. És a DISZ vezetői, Rákosi — Farkas dédelgetett fiókái, Petőfi-kört csináltak. Egyelőre az a helyzet, hogy a bomlásban csak egyetlen szilárd pontot látok: a munkásokat a gyárban.

Hozzájuk kell fordulni!

V. Ki a gyárakba!

Tiszta sor, ki kell törni a gyárba, de hatásosan! Semmi reményem, hogy ebben a vezetés támogat, hiszen állandóan kitér. Egyetlen érve van: ne élezzük mi is a helyzetet! Elképesztő, de így van. Rámgyújtják a házat, ne avatkozzam bele, mert megbántom a gyújtogatókat. Azokat, akik gátlástalanul követelnek demokráciát és szabadságot, de köpnek a demokrácia játékszabályaira, nem tesznek különbséget szabadság és szabadosság között. Ezek a gyújtogatók, akik valamikor seggre estek egy PB-tag vagy kormánytag előtt, most köpnek mindenre. Ezeknek én annak idején jobboldali vagy álbaloldali szocdem, tehát ellenség voltam. Most pedig rámsütik a sztálinista, rákosista bélyeget.

Kitörni a gyárba! Nem kérek engedélyt, bármilyen nehéz lesz is. Hogy mit mondjak a gyárban a munkásoknak, az előttem mindig világos volt. Csak az igazat. De hogy hogyan, az mindig problematikus volt. Szerencsére olyan iskolában nőttem fel, ahol megtanítottak arra, hogy az értelemnek, az igazságnak, az őszinteségnek párosulnia kell az érzelem, a szenvedély vérforraló erejével.

Korán belémverték azt az alapvető igazságot, hogy bármilyen csodálatosak is a hangszerek, az ember a leggazdagabb, a legtöbbre képes hangszer. Nekem tehát most ezt a mindenre képes, élő, eleven hangszert kell megszólaltatnom. Az elmúlt évtizedekben a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom művészei és mesterei csodálatosan tudtak játszani rajta. Minden reakciós félt tőlük. De most, 1956-ban ezen a hangszeren a talajt és eszüket vesztettek, az ellenség kezd el játszani. Hogyan történhetett ez meg? Rákosiék nemcsak a hangszert rontották el, de a muzsikát is. Hamisan játszottak rajta. A legnyugodtabbak akkor voltak pedig, amikor teljesen elnémíthatták.

Ilyen gondolatok jegyében engedek egy erőszakos párttitkárnak a Kábelgyárból, hogy életbevágó ügyben fogadjam.

— Marosán elvtárs, magának ki kell jönnie a gyárba! Munkásgyűlést akarunk tartani, és a prolik magát akarják hallani. A gyár felbolygatva, tele bajjal, problémával, kérdésekkel, melyekre a felső vezetés nem ad választ.

Másnap délelőtt újból nálam van. Százhúsz kérdést tesz elém, köztük kényeseket, provokatívakat.

— Mondja, van magának fogalma arról, hogy ennek megválaszolására mennyi idő kell? Ehhez hat-nyolc óra is kevés. Nem szabad a gyárból Petőfi-kört csinálni.

Délután visszajön 40 kérdéssel.

Van még másfél nap. Kis vezérkaromat ráállítom, különösen a gazdasági részre. Hajnalig dolgoznak. Megegyezünk, hogy konkrétan kell válaszolni a kérdésekre, nem kerülve meg a legkényesebbeket, köztük az olyanokat, amelyek a munkásokat kivált érdeklik. Például: Mi lesz a 700 forintos munkásfizetéssel, mikor emelik fel? Lesznek-e el-

bocsátások a gyárakból? Azután: mikor rehabilitálják véglegesen Rajkot? Mikor viszik be Nagy Imrét a kormányba? Mi a véleményem a Kucsera-cikkről? És egy hallatlan érdekes kérdés: lesz-e határkiigazítás délen?

Amikor a kocsi befordul a gyár kapuján, rögtön a munkások közé vegyülök. Arra gondolok, ha ma itt nem tudom meggyőzni őket az igazságról, mehetek, ahová akarok.

A nagyterem zsúfolt, az ablakok nyitva, az idő szép, az udvar is tele emberekkel. A légkör feszült. Az az érzésem, hogy sarokba akarnak szorítani, vagy pedig nevetségessé akarnak tenni.

Rövid a titkár bevezetője. Közben ledobom a kabátomat, felgyűröm az ingem ujját, majd a feszült csendben nyugodtan beszélni kezdek.

Elöljáróban közlöm, hogy eredetileg 120 kérdést kaptam. Megmondtam a párttitkárnak, hogy szívesen válaszolok valamennyire, csakhogy nem lehet, nem szabad a gyárból Petőfi-kört csinálni. Gondolkozzanak el azon, hogy itt is, de másutt is évekig szájkosarat raktak az emberekre, hogy elnémítsák őket, és most azok, akik ezért felelősek, mindent szabaddá akarnak tenni. Ez nem korrekt és tisztességes dolog... Én addig válaszolok a kérdésekre, amíg idővel, türelemmel bírják. Ha elfáradnak, szóljanak, holnap folytatjuk.

— És most vegyük sorba a kérdéseket. Először a gazdaságiakat — mondtam. — A második ötéves tervet át kell dolgozni, irreálisan állapították meg a mutatókat. Lehet, hogy sok lesz az elbocsátás, tehát számolnunk kell munkanélküliséggel, de véleményem szerint ez csak átmeneti lesz. Tervbe vettük az alacsony fizetések, különösen a fizikai munkások bérének felülvizsgálatát, sőt emelését is, de ehhez még egy kis türelem kell. Nyíltan megmondom, nem jó most a gazdasági helyzet, nemcsak azért, mert rossz volt a termés, hanem mert nemzetközileg is problémák vannak. A lengyelek csökkentették a szénszállítást, és amilyen arányú lesz a csökkentés, olyan mértékben növekedhet a munkanélküliség. Nagyok az adósságaink, és rosszak a terveink. Nehézségeink az első ötéves terv túlhajtottságából erednek, a nagyzási hóbortból. A terhek növekedni fognak, s nagyon nehéz tél elé nézünk.

Csendben hallgattak. Úgy érzem, hogy nem ez érdekli az embereket, hanem más, amire felhangolták őket. Lassan belejöttem, és egymás után elővettem a nehéz ügyeket. Elhatároztam, hogy Rajk László és Nagy Imre ügyét összekötöm és a kettőre együtt válaszolok.

— Tessék tudomásul venni — mondtam —, Rajk Lászlót rehabilitálni fogjuk. Méltó helyre fogjuk állítani, örök tanulságul és intő példaként. Csak egy kis türelem, elvtársak! Azok pedig némuljanak el, akik üvöltöttek és tapsoltak Rajk tragikus sorsán, és ne álljanak ide most felelőtlenül gyújtogatni, akik soha semmiért nem vállaltak és nem vállalnak felelősséget.

Itt hirtelen váltottam:

— Nézzék elvtársak, én nem bújhatok a sötétségbe. Maguk előtt áll az az ember, aki felelős Rajk haláláért.

Felmorajlott a gyűlés, nagy volt a megdöbbenés.

— Én a párt KB-nak és a PB-nak is tagja voltam, közben a párt helyettes főtitkára is. Én nem mondhatom, hogy nem vagyok felelős, bár Rákosival, Farkassal sokat vitáztam erről. Rám is sor került. Halálra ítéltek és a nyilasokkal együtt jöttem ki a börtönből néhány hónappal ezelőtt. S amikor 24 óra múlva Rákosi elé vezettek, akkor azt mondta:

sajnálja, hogy Péter Gábor bandája ezt tette velem. Én azt feleltem: Hagyjuk Péter Gábor bandáját, azok engem nem mertek volna letartóztatni, ha maga erre parancsot nem ad. Én mint kommunista jöttem ki, velem ennek megfelelően kell beszélni. Nekem minden szubjektív okom megvan arra, hogy mindenkit gyűlöljek, de nem teszem. Szentül fogadom, azért vállaltam újból funkciót, hogy ilyesmi többé ne fordulhasson elő. Most a kommunisták mellé kell állnia minden tisztességes embernek, különösen a munkásoknak, hogy ezt biztosíthassuk. Önök kérik, hogy vegyük be Nagy Imrét a kormányba. Szó lehet róla, bár nekem nincs jó véleményem róla. Kérdezem magukat, Nagy Imre vagy más (és itt az igazgatóra mutattam) nem felel senkiért, semmiért? Nagy Imrét felhasználják egy új személyi kultuszra, és közben üvöltik, hogy vesszen a személyi kultusz. Ezt a személyi kultuszt ugyanazok csinálják, akik évekig csinálták a Rákosiét: Nagy Imre és barátai. Ebbe kapaszkodik bele az ellenség, amely ott van a munkások soraiban is. Azt hiszik, hogy csak a munkások sorait kell szétverni, s akkor szabad az út. Vegyük szemügyre ezeket a „munkásbarátokat." Az újságírók nem akarnak egy szakszervezetben lenni a nyomdászokkal, a papíripari dolgozókkal, akik lehetővé teszik, hogy írásaik egyáltalán kinyomtathatók legyenek. Már jelentkeznek a mérnök urak is, ők sem akarnak a munkásokkal egy szakszervezetben lenni. Kezd büdös lenni nekik a pröli.

Nagy volt a megdöbbenés, már kezdtek közbeszólni. Mások mélyen hallgattak, csak a szemük beszélt. Az igazgató idegesen dobolt az asztalon.

— Figyeljék csak meg. Új politikai jelszó született, amely lassan programmá válik. Nem kell pártvezetés. Fikció a munkásosztály vezető szerepe. A vezetés az értelmiség feladata. A munkásosztály képtelen a vezetésre. Tudják, hogy hívták ezt régen? A suszter maradjon a kaptafánál, a paraszt a kapánál. Mit papolnak ezek, hogy a hétszáz forintos fizetésből nem lehet megélni. Hát ha valaki tudja, akkor tudom én is, maguk is, akik kevesebből éltek valamikor és harcoltak. Mikor éltek itt a mérnökök, az újságírók 700 forintból? És akik a legjobban éltek, most azok igazgatják magukat.

Éreztem, olyan ponthoz érkeztem, olyan hangot ütöttem meg és olyan hangszeren játszom, amely hatásosabb, mint a lázítóké.

— Nem mondtam soha — folytattam —, hogy könnyű az élet, hogy elég a kereset. Csak az ellen tiltakozom, hogy ebben az országban valaki azt állítsa nekem és maguknak, munkásoknak: soha olyan rohadtul nem éltetek, mint most. Jobban élhetnénk? Jobban, ha nem csináltunk volna annyi marhaságot! Fogunk is jobban élni, de nem úgy, hogy felborítunk mindent és utánunk az özönvíz. Mi már egyszer kiemeltük az ország szekerét a szörnyű szakadékból, és most azoknak van a legnagyobb hangjuk, akik bajba sodorták.

Érzem, a hangulat megváltozott. Az igazgató nyugtalan. Néha gyűlölettel néz rám, ő nem ezt várta. A hallgatóságot már kézben tartom.

— Azt kérdezik a munkások, hogy mi a véleményem a Kucsera-cikkről? Hát megmondom: Háy Gyulát nagy csibésznek tartom.

Amikor ezt kimondom, valósággal, felhorkannak, de folytatom.

— Várjanak, szavaimat tényekkel bizonyítom. Figyeljenek ide, maguk előtt áll egy Kucsera, mert Háy szerint én az vagyok. Tudják mit; számoljunk el. KB- és PB-tag vagyok, miniszterelnök-helyettes. Van 6500 forint fizetésem, 3000 forint reprezentációs költségem, erről nem kell elszámolni, tehát összesen 9500 forint. Van a fenekem alatt egy autó, nem az enyém, csak arra kell, hogy gyorsan közlekedjek, hiszen én jobban szeretek gyalog járni. Van bútorom, lakásom, bár az még nem az enyém. Ebből a pénzből

hatan élünk. Osszák el az urak és az elvtársak. Nem panaszkodom, meg lehet belőle élni, hiszen ennyit még soha nem kerestem. Semmi másom nincs, csak az életem, a munkám és a családom. Álljon ide Háy Gyula is. Ő is számoljon el. Nézzék csak meg, Háy Gyula 1955-ben több százezer forintot keresett a régi bulikon, és most az új bulin tovább akar keresni. Van saját lakása, villája és autója. A villa Leányfalun van. Félreértés ne legyen, nem sajnálom tőle, de ezt már pofátlanságnak tartom, hogy valaki a maguk filléreiből fizetett honoráriumból oda mer állni, és útszéli demagógiával önti az olajat a tűzre. Megalkotni egy mindenkire ráhúzható figurát, egy aljasat, egy becstelent, ebben van a csibészség és az aljasság, mert itt a munkásokból lett vezetőkről van szó. Van-e Háy Gyulánál nagyobb Kucsera az országban?

Feszült volt a légkör, és mivel már jól belejöttem a beszédbe, s éreztem a prolik felém tüzelő pillantását, most én öntöttem olajat a tűzre. Amikor azt mondottam a munkásoknak, hogy soha senki ezért az országért és népért annyi áldozatot nem hozott, mint ők, és becstelenség minket meggyalázni, forrt bennem a düh, a szenvedély. A hallgatóság egyik része gyűlölettől eltelve nézett rám, a másik része, főképp a munkások, tüzelő, biztató pillantással figyeltek és valósággal azt sugározták felém: „Rajta Gyurka, add meg nekik!"

A Kábelgyárban, ezen a meleg őszi délutánon élőszóval elmondtam a második Kucsera-cikket, de ennek már nem Háy a szerzője.

— Munkások, elvtársak! Beszéljünk Háy Gyuláról. Miért ő a legnagyobb Kucsera az országban? Miért? Háy a Szovjetunióban élt és hosszú évekig nyalta Sztálin talpát, a személyi kultusz nagy tollnoka volt, mert az kiváltságos helyet, jövedelmet biztosított a számára. A Szovjetunióból csak az jöhetett haza, akit Rákosi erre alkalmasnak és méltónak tartott, és Háy Gyula Rákosi Mátyás talpát is nyalta, mert jól megfizették és kiváltságos helyet biztosítottak számára a magyar irodalomban és a politikában. Sztálin már nincs, Rákosi sincs, és nem is lesz, elvtársak. Igen ám, de ez az úr jól akar élni, mindig az első sorokban akar lenni. Mindegy, hogy hogyan és kinek a hulláján keresztül. Állítom, hogy Háy mostani magatartásában az is döntő tényező, hogy elterelje magáról a figyelmet... Engedjék meg, hogy én is demagóg legyek, mint Háy, és jellemezzem a Kucsera-cikk koncepcióját. Ha én, Marosán György, a KB, a PB és a kormány tagja nem megyek ki az utcára az emberek közé, akkor Kucsera vagyok. Ha Háy nem megy ki az emberek közé, akkor ő, az író elvonult a csendbe, az alkotók házába alkotni. Ha én mégis kimegyek az utcára, akkor én hajhászom a tömegek kegyét, tehát Kucsera vagyok. Ha Háy Gyula csinálja ezt, akkor ő témát keres. Ha az én feleségem fodrászhoz jár és szép frizurát csináltat, akkor Kucseráné, de ha az ő felesége befesteti a haját hupikékre, akkor ő egy író reprezentáló felesége.

Az emberek már nemcsak nevetnek, hanem tapsolnak is. Szóval, a proli nekem hisz. Már egyenesben vagyok.

— Nézzék, kedves munkástestvérek, minden összefügg. A kérdéseket tudatosan, provokatívan, botránykeltő éhesen tették fel nekem, a maguk nevében.

Felvettem egy papírszeletet és kezdtem felolvasni a kérdéseket. A hatás elképesztő volt. Már többen dühösen közbekiáltottak:

— Hagyja abba, ne válaszoljon rá!

Abbahagytam az olvasást, de egy kérdést még tartogattam — utolsó csapásnak. Azt, amelyet a legjellemzőbbnek tartottam, s amelyet ügyesen elbújtattak a többi között. Így hangzott: „Lesz-e határkiigazítás délen?"

Dermedt csend lett, amelyet rögtön kihasználtam. Valósággal ordítottam:

— Ki volt az a csirkefogó, aki ezt a kérdést feltette? Álljon ide, vállalja! Azt hitte, hogy nem merek válaszolni? Ha én, a miniszterelnök-helyettes, a kommunista azt válaszolom, hogy nem lesz, akkor én egy rohadt szemét magyar vagyok. Kommunista, szovjet- és jugóbérenc. Ha viszont azt felelem, hogy lesz határkiigazítás, akkor én most újból összeugratom nemcsak a jugoszláv és a magyar kormányt, hanem a jugoszláv és a magyar népet is. Miért akarnak bennünket megint összeugratni?!... Soha életemben nem hazudtam a munkásoknak, s most sem teszem. Nem lesz határkiigazítás sem délen, sem máshol. De még valamit. Azok, akik itt felelőtlenül játszanak, egyet vegyenek tudomásul: azt, hogy a Szovjetunió, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és még Ausztria is, ha semmiben sem értenének egyet, de abban igen, hogy ez így maradjon.

A hatás megdöbbentő volt, s most már csak be kellett fejezni a beszédet.

— Mi munkások, bármi történt is ebben az országban az utóbbi években, nem térhetünk vissza a régihez. Nekünk kell rendbe hoznunk az ország dolgát, azt, amit Rákosiék elrontottak, és azt, amit mások akarnak elrontani. Úgy ítélem meg, hogy kritikus időszakhoz érkeztünk, s ezért felelősségem tudatában kijelentem: ha a fertőzés továbbterjed a mukások között, akkor itt nagy bajok lesznek... A munkások egyet ne felejtsenek el: a 24 éves ellenforradalmat! Emlékezzetek 1919-re, 1939-re és a második világháborúra! Rendet fogunk csinálni, veletek és nem nélkületek, és aki velünk akar jönni, jöjjön; ha nem, találkozunk a barikádon.

A kitörő tapsból tudtam, hogy ma én győztem, de hogy holnap is győzhetek-e, az nem biztos.

A párttitkár rövid záróbeszédében szabadkozott. Panaszkodott, hogy a vezetők nem jönnek ki hozzájuk.

— Magunkra hagynak bennünket. Kérem, Marosán elvtárs, máskor is jöjjön el.

Gyűlés után felhívtak az igazgató szobájába egy feketére, egy pohár borra. A zsúfolt szobában nagyrészt értelmiségiek. Megmondták nyíltan, köztük az igazgató is, hogy a hang, a tónus, a hozzáállás és minden, amit mondtam, az a sztálinista, rákosista időkre emlékeztet. Nevettem rajtuk és az igazgatónak azt feleltem:

— Szóval én magának sztálinista, rákosista vagyok. Én, akit halálra ítéltek, hat évig kriptában őriztek azok, akiket maga hűségesen kiszolgált? Nem, igazgató elvtárs, maga rég elvesztette kommunista voltát és elveszítheti az emberségét is. Tudja mit? Mi még találkozunk ebben az élethalálharcban.

Eskulitsot telefonhoz hívják. Visszajön és közli, hogy sürgősen a pártközpontba kell mennem.

Eskulitscsal lépek ki az udvarra. A munkások vitatkoznak. Szétnyílnak a csoportok, közbekiáltások hangzanak:

— Jöjjön el máskor is!

Egy rekedtes hang csapódik felém: — Szervusz, Gyurka!

A kocsi robog velem a pártközpontba. Dideregve lépek be a házba, egyenesen Kovács szobájába megyek. Ott van Piros is. Kovács sápadt, ideges, szinte remeg a keze.

— Ülj le és mondd el, mi volt a gyárban.

Elmondom. Csendesen hallgatnak. Végre Kovács szólal meg, Piros felé fordul:

— Látod, ez van egész Pesten. Hát igen, kevesen járunk ki, pedig most a placcon lenne a helyünk.

Fáradt vagyok, szeretnék hazamenni, de Kovács odaszól Pirosnak:

— Hát mondd el Marosánnak.

Piros nagyot sóhajt és kinyögi:

— Megtaláltuk Rajk László és mások holttestét. Illetve a csontokat.

Szinte dideregve kérdem:

— Hol?

Piros nem néz rám. Kovács idegesen elkapja a fejét. Piros halkan folytatja:

— A gödöllői erdőben, meszesgödörben... Sikerült megtalálni néhány embert, akik elvezettek minket a helyszínre.

— Hol vannak most?

— Az Üllői úti hullaházban.

Végigfut a hátamon a hideg. Nézünk egymásra mind a hárman.

— Kik tudják? — kérdezem Pirostól, de Kovács válaszol.

— Csak néhány ember.

Néhány ember? — kérdezem magamtól. Holnap már tudni fogja az egész város.

— Össze kell hívni a PB-t — mondom — és gyorsan intézkedni kell a temetésről

— Hová gondolsz? — csattan fel Kovács. — Ebben a vad légkörben?

Piros ránéz Kovácsra és elég határozottan kérdezi:

— Mit akarsz csinálni?

Kovács elég bizonytalanul csak annyit felel:

— Várni kell.

— Várni? — kérdezem dühösen. — Mire? Amíg kiszivárog és végigfut a városon? Mit csinálunk, ha megtudják?

Kovács elég bizonytalanul mondja:

— Titokban kell tartani.

— Ne tréfálj, Pista — mondom Kovácsnak. — Nincsenek már titkok, sem párt-, sem államtitkok!

Bizonytalanság él bennem, még egyszer megkérdezem:

— Mondd, biztos, hogy Rajk teteme?

— Biztos. Az orvosok megállapították. Rajk jellegzetes figura. A koponya, a fogak, a törést szenvedett láb. Szóval nem vitás.

— Hát akkor nincs más hátra, mint hogy szembe kell nézni a helyzettel. Először is meg kell mutatni Rajk Júliának. Addig nem lehet eltemetni. Le kell ülni vele tárgyalni.

Kovács István a rangidős. Látom, hogy ettől igen fázik.

— Nincs mit tenni, holnap üljünk össze, a PB tagjai.

Abban maradunk, hogy addig nem szólunk senkinek. Felállok, búcsúzkodom.

Sétálva megyünk Pirossal a BM-ig. Amikor elválok tőle, csak annyit mond: — Vigyázz magadra, Marosán!

— Miért vigyázzak, szaki?

— Nézd, te sokat jársz ki. Ne küldjek melléd valakit?

Jólesik a gondoskodás, de csak ezt válaszolom:

— Még ne, pajtás! Mellettem van Eskulits, és várjuk meg Kádárt és Gerőt.

Amikor Skulitól elválok, közli, hogy reggel korán értem jön.

— Nem kell. Az uszodában vigyáznak rám Sárosiék, Székely Évéék, tudna ennél jobb őröket?

Eskulits azonban makacs. Valósággal könyörög:

— Engedje meg, Marosán elvtárs, hogy most mindig maga mellett legyek.

— Nincs szívem elutasítani, és amikor belépek a lakásba, tudom, hogy Eskulits soha nem fog elhagyni.

A hálószobában ég a villany. A feleségem vár, a gyerekek már alszanak. Gyurit betakarom, a kis Julikát megcsókolom, és Rajk fiára gondolok.

Leülök az ágy szélére, megfogom a feleségem kezét és csendesen elmondok neki mindent. De már a kábelgyári gyűlésről is tud. Aggodalommal mondja: — El fog ragadni a szenvedély. — Aztán sírva kérdezi: — Mit fogtok csinálni?

— Rajkot el kell temetni — válaszolom.

Nem szeretem, ha sírnak.

— Nem lenne jobb elmenni? — kérdezi tőlem.

— Nem lehet. Becstelenség és gyávaság lenne megfutamodni. Szembe kell nézni a dolgokkal és gyorsan cselekedni... Szegény Júlia és a gyerek! Még nem tudnak semmit. Feleségem szereti Rajk Júliát, néha találkoznak... Értem a feleségem. Ha engem akkor felakasztanak, most neki is szembe kellene néznie azzal, amivel Júliának. A feleségem sírása borítja rám az álmot.

Öt órakor csengetésre ébredek. Mire készen vagyok, a ház előtt már vár Eskulits és Botár. Szó nélkül ülök Botár mellé. Valami van a lábam előtt. Rongydarabnak látszik. Próbálom piszkálgatni. Vasba rúgok. Nem szólok egy szót sem.

Ez a géppisztoly jelzi, hogy új fejezet kezdődik.

VI. A Rajk-temetés

A PB rendkívüli ülésén az elsők között szólalok fel. A gyors, de a méltó eltemetés híve vagyok. Rajk Lászlót a párt a saját halottjának tekinti. Megbízást adunk a Rajknéval való tárgyalásra. Abban egyetértünk, hogy amíg fel nem ismeri a holttestet, addig nem lehet eltemetni.

A munkámba temetkezem, de gondolataim állandóan Rajknál vannak.

Kovács hív telefonon. Tájékoztat a Rajk Júliával való tárgyalásról. Megegyeztek, hogy Júlia megnézi a csontvázat. Minden olyan misztikus itt, mint egy rémregény.

Másnap korán reggel már bent voltam. Nehéz nap elé néztünk valamennyien. Rajk Júliával újabb tárgyalás kezdődött. A PB külön bizottságot jelölt ki a temetés megrendezésére. Azzal tisztában voltunk, hogy Rajk temetését sokan szeretnék felhasználni az amúgy is elkeseredett tömegek szenvedélyének további felszítására.

A baloldaliakat a felelősségtől való félelem gyávává vagy alkalmazkodóvá tette, a jobboldaliakat viszont vakmerőbbé. Ez a két tényező Rajk temetésén összetalálkozik.

Gyors temetést akartunk, méghozzá napokon belül. Ennek különböző akadályai voltak. Rajk Júlia azt kérte, hogy a Parlamentben legyen a ravatal, és ott tisztelegjenek a tömegek. Amikor ezt elutasítottuk, azzal a kívánsággal állt elő, hogy a Párttörténeti Intézet előcsarnokában ravatalozzák fel a holttestet. Ezt is elutasítottuk.

A bizottság azt javasolta, hogy a temetést szerdán, legkésőbb csütörtökön rendezzük meg. Másnapra azonban minden megállapodás felborult. Óráról órára mind vadabb hírek keringtek, és Rajk László tragédiája nagy politikai és morális kérdéssé vált. Vita vitát, tárgyalás tárgyalást követett.

Rajk Júlia — jogosan — tiltakozott az ellen, hogy a temetés szerdán vagy csütörtökön délután legyen. Követelte, hogy szombaton délután rendezzék meg.

A PB-ben azért harcoltam, hogy ne engedjünk a nyomásnak. Még akkor is vállalnunk kell ezt, ha Rajk Júlia azzal fenyegetőzne, hogy nem lesz jelen. Szombat október 6-a, az 1849-es aradi vértanúk kivégzésének napja. Alkalmas nap arra, hogy a szovjet- és kommunistaellenes hangulatot még jobban felszítsa. Nem kellett hozzá nagy politikai bölcsesség, hogy az ember észrevegye a nacionalizmus és antiszemitizmus veszélyét. Valami embertelen nyomás nehezedett ránk. Rajk temetése felszakítja az összes régi és új sebeket. Százezrek jelennek majd meg és kihirdetik az ostromállapotot.

Az Államvédelmi Hatóság nehéz helyzetbe került. Készültséget kellett elrendelni. A PB úgy határozott, hogy a párt nevében Apró Antal beszél. A beszéd szövegét Révai készíti el. Az első szöveg igen vad volt, valamit tompítottak rajta. Itt minden szónak, jelzőnek külön hangsúlya, jelentősége lesz. Hozzájárultunk, hogy Münnich Ferenc a spanyol brigád és Szász Béla a barátok nevében búcsúztasson. Münnich moszkvai nagykövetünk volt. Nemrég hívtuk vissza, hogy utazzék el Belgrádba, és próbálja a magyar-jugoszláv viszonyt rendezni.

Megegyeztem Kováccsal, hogy együtt megyünk ki a temetésre. Az utolsó díszőrséget Rajk sírjánál a PB tagjai adják. Rendkívül szerencsétlen helyzet alakult ki. Gerő és Kádár távollétében Kovács tartotta kezében a párt irányítását, akit az elmúlt hetekben sikerült jobban megismernem. Teljesen kiszámíthatatlanná vált, hisztéria uralkodott el rajta. Szombaton többször felhívott, most igen ragaszkodott hozzám.

Amikor átmentem hozzá, Szalaiba botlottam. Így hárman Kovács István kocsiján indultunk el a temetésre. Csak később vettem észre, hogy Eskulits is törtet utánunk. Kovács István ragaszkodott ahhoz, hogy ne a rendes úton menjünk, hanem kerülővel, és így a belvároson keresztül a Baross utca felé vettük az irányt. Itt már tömegekbe futottunk bele. Kovács hisztérikusan kiabált a sofőrrel:

— Mellékutcákon, mellékutcákon!

Szalaival együtt csitítottuk:

— Mitől félsz? Nem bújhatunk a föld alá.

— Mi lesz, ha körülfognak bennünket? — kérdi Kovács.

— Akkor gyalog megyünk tovább.

Többezres tömeg a Baross utca végén. Végre keresztül jutunk. A tömegek pillantása számunkra semmi jót nem ígér. A sofőrről csurog a verejték. Nem a főbejáratnál, hanem a Kerepesi temető egy rég használt mellékkapuján lopakodunk be, és a sírok között, mellékúton végre megközelítjük a Kossuth-mauzóleumot. Emberek sora között kell végigmennünk. Nehezen bár, de utat engednek. Végre egy kis szabad térre érkezünk, ahonnét az egyik rendező elvezet bennünket a PB tagjai számára fenntartott helyre. Hegedűs mellé kerülök.

Gyászzene szól, égnek a kandeláberek, a négy koporsó előtt sűrű sorokban vonulnak el a tömegek. Eddig több, mint százezren. Nézem az arcokat, különösen a munkásokét. Gondterheltek, fáradtak, láthatóan szégyellik magukat.

A sorok között sokan vannak, akik tüntetni jöttek. Arcuk kihívó, gyűlölködő. Felismerni vélek olyanokat is, akik gyűlölték Rajkot, az erőskezű kommunista belügyminisztert. Ezeknek a pillantásai között állítják fel az utolsó díszőrséget. Nyolcan vagyunk. Előttem a koporsó és benne Rajk megmaradt csontváza.

Micsoda idők! Micsoda nagy változás! Rajknét nézem, mellette a fiát. Júlia összetört, megöregedett. Mellette Nagy Imre. Bennem is felszakadnak a sebek. 1949-ben nem állt Rajkné mellett senki. Itt valami pokoli találkozás van. Sírni szeretne az ember, de a PB tagjai felé sugárzó gyűlölet ebben megakadályoz.

Végre visszatérünk a helyünkre.

Megkezdődik az utolsó szertartás.

Apró Antal a párt, a KB nevében búcsúzik. Hiába tompították le a beszédet, mégis minden szava elevenbe vág. Rajk László, a hű kommunista, a legendás ember, a párt legnagyobb vesztesége. És elhangzik a fogadalom: Soha többé nem lehet személyi kultusz! Megfogadjuk, hogy soha többé, soha többé!

Míg beszél, a Kossuth-mauzóleumot nézem.

— Ha Rákosi mindezt nem követi el — mondom el mellettem álló Hegedűs Andrásnak —, akkor talán ennél nagyobb mauzóleumot is kapott volna.

— Így van — helyesel.

— Vajon haza fog-e jönni még egyszer?

— Nem hiszem.

Ez a temetés véglegesen megpecsételi sorsát.

Most Münnich beszél. A spanyol brigád nevében esküvel fogadja, hogy soha többé! A végén Szász Béla, a barát búcsúzik. Minden szava vérforraló és egyben eskü.

Szörnyű temetés volt. Életem legtragikusabb napja.

Szétnéztem, kik ültünk együtt Rajk Lászlóval a PB-ben. Négyen vagyunk. Apró Antal, Kovács István, Rónai Sándor és én. Gerő, Kádár távol, a többiek jelentéktelen funkcióban. Milyen szomorú itt lenni! Még bennem cseng Rajk beszéde és vallomása a rádióból. Alig telt el néhány év.

A temetés után Rákosi, illetve most Gerő szobájában gyűlünk össze. Gerő és Kádár Moszkvából telefonon jelentkezik. Gerő nem érti, miért nem vártuk meg őket a temetéssel. Kovács magyaráz és hallom, mikor kétségbeesetten mondja: „Gyertek már haza."

Itt ezen az ad hoc összejövetelen határoztuk el Farkas Mihály, Farkas Vlagyimír, Szendi és társainak őrizetbe vételét. Ki vetette fel? Már nem emlékszem, de egyetértettem vele. Valamit csinálni kell, mielőtt nagyobb baj lesz. Farkas Mihályék számára is jobb, ha ebben az izzó, gyűlölettől terhes légkörben nem járnak szabadon.

A temetés napján estefelé egy sokatmondó epizód zajlott le. Egyetemisták tüntettek a Batthyány-emlékmécsesnél. Itt már olyan jelszavak hangzottak el, amelyek politikai irányt és célt mutattak. „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!" — „Tanítsatok igazat!" — „Függetlenség, szabadság!"— Az ellenséges propaganda a temetés után csak erősödött. Eddig a kivégzettek ártatlanságát használták fel provokációs uszításokra, de a párt által rendezett temetést most már pártellenes tüntetésre is felhasználták.

A temetés után sem történtek meg a szükséges intézkedések a felmerült problémák megoldására. A Rajk-temetést követő rehabilitációs temetéssorozat végleg aláásta a párt, a vezetés, az egész szocialista rendszer erkölcsi tekintélyét. Érveket adott az ellenséges propagandának a párt sorainak a bomlasztásához.

A temetés után az egyetemisták egy csoportja a Sztálin-szoborhoz vonult, s ott Erkel Hunyadi Lászlójából a „Meghalt a cselszövő" kezdetű kórust fütyülte. Különböző helyeken a Bunkócskát énekelve és Tito marsallt éltetve, énekeltek egy dalt, amelynek a refrénje így hangzott: „Pusztuljon el minden ember, aki miatt nincs a népnek kenyere." Voltak, akik a szovjet követség előtt a magyar-jugoszláv barátságot éltették. Az Andrássy út 60. előtt Kelemen Elemér elszavalta József Attila Levegőt! című versét.

Az ellenséges propaganda nem véletlenül az egyetemi és főiskolai ifjúság körében talált a legnagyobb visszhangra. Köztudott volt, hogy az egyetemi tanév befejezése előtt itt zajlottak le a legnagyobb viták a Petőfi-körben felvetett kérdésekről. Ügyesen, szervezetten, a hibák kijavításáért indítottak harcot — a párt ellen. Nagy Imre és csoportjának szinte motorjai voltak az egyetemisták, akiket a sérelmek és követelések a tömegmozgalom élharcosaivá tettek. Szervezkedésük a Rajk-temetés után szervezett formát öltött és átterjedt az ifjúságról más területekre is. A munkásokat még nem tudták maguk mellé állítani, de a pártvezetés ingadozása és tehetetlensége csak bátorította őket.

Igen sok szemrehányást kaptam. Volt, aki hibáztatott, amiért megrendeztük a temetést; másoknak ez kevés volt. Volt, aki Rákosinak és bandájának a bíróság elé állítását követelte, s természetesen nyilvános tárgyalást a két gyűlölt Farkas perében. Most már sokan ellenforradalomtól féltek. A temetés után végletek és szélsőségek felé sodródtunk. Nem a párt, a vezetés, tehát nem a kommunisták szabták meg a dolgok menetét, hanem kívülről, az utca sodort bennünket a válság felé.

Engem csak a magányosság érzete nyomott, bár Eskulits mellettem most már nemcsak titkár, hanem testőr is volt. Úgy éreztem, hogy magányosságérzetem oka a PB-ben és a minisztertanácsban uralkodó zűrzavar. Nem féltem semmitől és senkitől, de az egyedüllét és a bizonytalanság kezdett kibírhatatlan lenni. Különösen Rajk temetése után naponta kellett tapasztalnom a kommunisták egymás elleni gyűlöletét, egymás lejáratását. Az emberek naponta váltottak köpönyeget, sokan elfordultak a pártvezetéstől, és Nagy Imre, a jövő embere felé orientálódtak.

Sajgó szovjetellenesség lángolt fel és őrült pálfordulás Jugoszlávia felé. „Tito a nagy ígéret" — mondják ugyanazok, akik annak idején a legjobban mocskolták.

Már nemcsak a Kábelgyár igazgatója szegezi nekem a vádat, hogy sztálinista és rákosista vagyok, hanem mások is; kategorikusan megmondják: nem ezt várták tőlem.

— Magának most kötelessége lenne elítélni a Sztálin-Rákosi-féle vezetést, és a hibákat kijavítani akaró mozgalom élére állni.

Azzal nyugtatom magam, hogy Kádár és Gerő hamarosan hazajönnek, és akkor valami új kezdődik majd. Segíteni akarok a vezetésnek minden módon és minden eszközzel. Sokat tartózkodom a pártközpontban.

Az egyik nap későn mentem be a Minisztertanácsba. A Parlament körül rendőrök. Odabent senki sem dolgozik. Sápadtan, idegesen vitatkoznak.

Eskulits elmondja, hogy itt volt 300 asszony. Velem akartak beszélni és tőlem akartak lakást kapni.

— Nehezen tudtuk leszerelni őket. Vad és hisztériás hangulat volt. Ki kellett hívni a rendőrséget.

— Ki küldte őket ide?

— A Fővárosi Tanácstól Pongrácz helyettese, Baranyai alelnök. Az asszonyok eredetileg odamentek. Baranyai azt mondta nekik, menjenek Marosánhoz.

Nem akarok hinni a fülemnek. Már ott tartunk, hogy az én nyakamra küldik a szolgalelkű csibészek az elégedetlenkedőket?! Nem Hegedűshöz, Hidashoz, Mekishez, Bereihez, Apróhoz, Erdeihez, hanem hozzám?

Rögtön felhívtam Baranyait.

— Maga csibész, gazember, arra feleljen, hogy miért hozzám küldte őket? Én tartsam a hátamat? Vegye tudomásul, hogy kirúgatom a pártból, de a tanácstól is. Maga nem mer odaállni eléjük Pongráczcal együtt?

Felhívtam Pongráczot is. Hebegett, habogott.

— Majd fegyelmit indítok ellene, ne félj, Marosán elvtárs!

— Ide hallgass, Pongrácz! Én senkitől, semmitől se félek. De amíg én a börtönben ültem, kötéllel a nyakamon, addig ti haptákban álltatok, készen minden gyalázatra. Gyávák és aljasok vagytok. Gerő, Kádár nincs itthon, szörnyű a helyzet az országban, és nem elég, hogy egy-két embert küldtök ide, hanem a megvadult, elégedetlen asszonyokat is rámszabadítjátok. Bitang gazemberek vagytok!

Pongrácz kikérte magának, hogy így beszéltem vele, de én megismételtem és lecsaptam a kagylót.

Ezen a napon utasítást adtam az irodának, hogy a rendelkezésre álló több mint 200 lakást haladéktalanul szét kell osztani. A párttól, a szakszervezetektől kell kérni ajánlásokat. Kezdjük az öt-hat gyerekeseknél s a munkáscsaládoknál. Egyharmadát a rehabilitáltaknak kell adni.

Minden lakást szétosztottam. Hegedűsnek referáltam. Elkomorodott:

— Fegyelmit kell indítani Baranyai ellen. Ezt nem lehet eltűrni.

A feleségemnek nem mertem elmondani, mi történt a Parlamentben, de — mint kiderült — késő délután már mindent tudott, sőt Andor sógoromat is ott találtam szombat este. Ő a híres 401-es büntető-politikai század csodával határos módon megmaradt tagja.

— Nem értelek titeket, sógor. Mire vártok? A gyújtogatás már elér hozzánk, munkásokhoz, párttagokhoz, és nincs fegyverünk. Érted? A munkás kezében nincs fegyver!

Ő az első, aki nálam fegyvert kér a munkások számára.

Nyugtalan álommal telik el az éjszaka. Vasárnap délelőtt otthon maradok. Megpróbálok olvasni, de gondolataim a városban zajló események körül járnak.

Késő délután elhatározom, hogy bemegyek a városba. Feleségem ragaszkodik hozzá, ő is jön. Az Üllői út és a Körút kereszteződésénél kiszállunk a kocsiból és karonfogva elindulunk a Körúton.

Szép, meleg este van. Itt-ott vitatkozó csoportokba botlunk, de némán továbbmegyünk. Minél közelebb érünk a Rákóczi út és a Körút sarkához, annál zsúfoltabb a járda, és már az úttestre szorulnak az emberek.

Nehezen vágjuk át magunkat. Miért ez a sok ember, ez a csoportosulás? Először arra gondoltam, hogy az első osztályú meccsek végén szokásos drukkervitákba csöppentünk. Hamar kiderült, hogy nem erről van szó. A sportlap mellett más újságot is vártak az emberek. Új lap jelent meg Hétfői Hírek címen, amelyet Száva István, a volt szociáldemokrata és Boldizsár Iván, a tehetséges író-publicista szerkeszt. Erre vár az emberek sokasága, és ez már politika.

Megállunk az emberek között, hallgatom a szenvedélyes vitát. Futballdrukkerek és politikai drukkerek találkoznak itt. Egy adott pillanatban a két drukkergárda egységet is képes alkotni.

Alig állunk itt tíz percig, amikor egy tucat ember futva, ordítva éri el a Körutat. A nagy tömeg ráveti magát a rikkancsokra és mohón kapkodják szét a lapokat.

A Hétfői Hírek az én szememben a vészt hozó hírek harsonája lett. Vezércikkei, hírei esztelen gyújtogatássá fajultak. Ha a párt meg a SZOT hivatalos lapja nem teszi fel a kérdéseket, felteszi a Hétfői Hírek, amely Nagy Imréé. Ő a vezér, a megváltó, a szent ember, s aki nincs vele, az sztálinista, rákosista. Feleségem nagy nehezen szerez egy lapot, aztán megindulunk, vagyis inkább sodródunk a Körúton.

Arra gondolok, hogy milyen őrült vezetés volt Rákosié, elzárni minden hírforrást, lezárni a határokat, megbénítani a gondolatot és elképesztő sablonnal, szürkeséggel megírt cikkekkel etetni az embereket. Most, hogy szabadabb lett a légkör, az is szenzáció, ami más körülmények között nem lenne az. Az emberek állnak, olvasnak, vitatkoznak.

Az Aradi út és a Körút sarkán részeg emberekbe botlunk, egy kisiparos mester típusú rekedten kiáltja: „Éljen Nagy Imre!"

Sokan nevetnek és biztatják.

Tíz óra felé értünk haza fáradtan, nyugtalanul. Emlékezetes nap maradt a számomra, mert először tört fel bennem a félelem. Nem magamat féltem. Mindenkit. A futball- és politikai drukkereket. Féltem őket a huligánoktól, akik — ne adja a sors — majd tettleg szólnak bele a politikai kérdésekbe. Feleségem sóhajtva mondja: — Azt hiszem, Andornak igaza van.

Azt már nem nehéz megállapítani, hiába tartóztatták le Farkas Mihályt, Farkas Vla-

gyimírt és társaikat, a helyzet nem enyhült, sőt éleződött. A feszültséget izzásban tartják a további honvédelmi, belügyminiszteri rehabilitációs temetések, amelyek nemcsak katonai díszpompával zajlanak le, hanem egyúttal nagy tömeg jelenlétében. A helyzetet súlyosbítja, hogy már nemcsak a miniszterek tudnak a gazdasági válságról, hanem a bőrükön érzik azt a munkások is. Itt-ott elbocsátások vannak, növekszik a munkanélküliség. A KB határozata és a kormány döntése a megyék területének összevonásáról szinte komikus.

Rájöttem, hogy Rákosi és vezetése ezt a kérdést csak azért vetette fel, hogy munkába fullassza az embereket. A terv nem sikerült, senki nem vette komolyan a dolgot. Ott van az elrontott második ötéves terv, azon kellene dolgozni, azt kellene átalakítani, de ettől mindenki fél.

Három súlyos válság terhe alatt nyögünk: politikai — és ez egyben vezetési is —; gazdasági — ez pedig a mindennapi élet kérdése — és morális, bizalmi válság van. Ez így együtt őrült teher!

VII. A tárgyalás eredménytelen

Gerő és Kádár végre hazajöttek. Sokat vártam ettől, hiszen a párt első és második titkáráról volt szó. Mérhetetlen idő és politikai veszteség volt hosszú távollétük.

Augusztusban elmentem én, szeptemberben Kádár, Révai pedig beteg. Miért tartom jelentősnek hármunk személyét? Mert Kádárt és engem a személyi kultusz bebörtönzött, sőt engem halálra is ítélt. Velünk szemben volt a bizalom és várakozás, különösen a munkások, a kommunisták részéről. Révait korán félreállították. A PB többi tagját Rákosi emberének tartották és eleve bizalmatlanok voltak velük szemben. A hosszú távollét tehát nemcsak idő- és politikai veszteség, hanem egyúttal a párt jobboldali rétegének, az elégedetlenségnek, a reakciónak, az ellenségnek kedvez. Ezeket az erőket a Nagy Imre személye körül kialakult, főképp intellektuális rétegekből álló csoport mozgatta. Kádár és Gerő hazajövetele után most már véglegesen, elodázhatatlanul napirendre került Nagy Imre személye és ügye.

A PB nem volt egységes, itt-ott már a szakadás jelei mutatkoztak. Nagy Imre kívülről diktálta a tempót, a feltételeket. Mindenki tárgyalni akart vele. A helyezkedés őrületében, bűntudattól vagy karrierizmustól vezetve, de tisztelegtek nála. Még Köböl József is külön útra lépett. Ez azért volt igen veszélyes, mert az ő személye a párt és a tömegszervezeti osztályt, és így a mozgalmat jelentette. Meg voltam győződve arról, hogy Révai, Kádár, Gerő és én a jobbra csúszástól félünk, amelyet nehéz lenne megállítani. Mi négyen sem azonos módon ítéltük meg a veszélyt. Gerőben érzésem szerint én jobban bíztam, mint ő énbennem. Kádár és Révai abszolút mértékben élvezték bizalmamat. Megpróbáltam ehhez a két emberhez, illetve háromhoz igazodni. A helyzet minden ellentmondásossága ellenére is rehabilitálni kell Nagy Imrét, be kell kapcsolni a PB-be, illetve a kormány munkájába. Legyen Nagy Imre a miniszterelnök.

Ezekben a kérdésekben a PB-ben nem alakult ki egységes álláspont. Többször is tárgyaltak Nagy Imrével, de azok nem vezettek eredményre. A tárgyalásokban én nem vettem részt.

Mások helyett nem beszélhetek, de politikai, emberi és kommunista kötelességem őszintén vallani Nagy Imréről. Kezdettől ellene foglaltam állást. Aggasztónak tartottam, hogy vezetése alá kerüljön a kormány, a pártról nem is beszélve.

Ez nálam nem személyi kérdés volt. A kommunista vezetők közül vele volt a legkevesebb politikai, mozgalmi és személyi kapcsolatom. Soha nem kerültünk egymáshoz közel. 1945-ben és utána tiszteltem, becsültem benne a művelt, okos Komintern-embert. Az volt azonban az érzésem, hogy ő örökké vezérjelölt, noha nem tartottam alkalmasnak a vezérségre. Később ez az érzésem történeti valóság lett. Nem értettem egyet a vele szemben tanúsított vádakkal, hogy buharinista, jobboldali, és szerencsétlen, hibás lépésnek tartottam, hogy bizonyos nézetkülönbségek miatt leváltották. Nagy Imre megszűnt

a PB tagja lenni, de megmaradt a párt vezetésében, nemcsak adminisztratív osztályvezetőként, hanem később miniszter lett és 1953-ban miniszterelnök, az új politika atyja. Nem tartottam frakciósnak, csak olyan embernek, aki a vezetési, a vezéri funkcióért sok mindenre képes. Ahogy felelőssé tettem és teszem magamat az utókor számára mindenért, ami ebben az országban, különösen a felszabadulás után végbement, becstelenségnek tartottam, hogy ő soha semmiért nem vállalt felelősséget. És életveszélyesnek, mert a pártot, a mozgalmat — Rákosihoz hasonlóan, de más politikai előjellel — fel akarta használni a hatalom megszerzésére.

Különösen aggasztott, hogy Rákosi és Nagy Imre oly mélységesen gyűlölték egymást. Teljesen alkalmatlanná váltak nemcsak arra, hogy objektíven ítéljenek, de különösen arra, hogy a vezetést összetartsák.

Mindezeken túl még azért voltam Nagy Imre ellen, mert elviselhetetlen volt a számomra, hogy most, 1956 őszén a párt széjjelverésének árán is szívesen jutna hatalomra. Felelőtlennek tartottam, amiért ebben a kritikus időben nem határolja el magát a reakciós erőktől, akik őt támogatják, akiknek kezében csak eszköz és akik rajta is keresztülléphetnek majd.

Nagy Imre most nem csinált titkot abból, hogy segítené egy önálló szociáldemokrata párt létrehozását. Azzal a Kéthly Annával is összefog, akit 1945 után gyűlölt, megvetett, aki egyértelműen kommunista- és szovjetellenes.

Egy jövendőbeli párt- és állami vezetést nemcsak Rákosi, hanem Nagy Imre nélkül tudtam csak elképzelni. Nemcsak ismerték álláspontomat, de talán az egyedüli voltam, aki nem került kapcsolatba a Nagy Imre-féle csoporttal, frakcióval.

Nehéz, nyomott légkörben került sor a tárgyalásra Nagy Imrével. A tárgyalást súlyosan befolyásolta az is, hogy párt- és állami delegáció utazik Jugoszláviába azzal a szándékkal, hogy próbálja rendbe hozni a múlt szörnyű hibáit, bűneit, és egyben megfelelő alapot teremtsen nemcsak a két párt és kormány, hanem a két ország együttműködéséhez is. Nagy Imrének is volt erre vonatkozóan — írásban rögzített és kézről kézre adott — politikai koncepciója. Az akkori pártvezetés és Nagy Imre koncepciója keresztezte egymást.

A PB-ülésen Nagy úgy lépett be a tanácsterembe, mint győztes, és úgy ült le közénk, mint aki ezt a testületet már semmibe se veszi. Fölényes volt, sértődött, kicsinyes.

Gerő elmondta, mi vezeti a PB-t: szeretnénk megteremteni a kibontakozást; Nagy Imre gyakoroljon önkritikát; és akkor nemcsak tárgyalási alapot teremthetünk, hanem létrejöhet konkrét megállapodás is.

Gerőnek Nagy Imre válaszolt. Felpanaszolta, milyen sérelmek, megalázások és anyagi veszteségek érték. Ezeket hallva, forrt bennem a düh. Sérelmek, megalázások, anyagi veszteség? De hát mit szóljak én és mások?

Nagy arról beszélt még, mi mindent tett ő, hogy milyen nehéz helyzetben került a kormány élére, és ugyanazok, akik 1953-ban odatették őt, még egyszer megalázták, sőt kizárták a pártból.

Szemben ültünk egymással. Néztem ezt a hatalomra éhes, hiú, becsvágyó embert, aki nagy válságok közepette kerül az élre anélkül, hogy a válság súlyát a maga élethalál veszélyében felmérné. Néztem a holnap miniszterelnökét, és arra gondoltam, vajon hová vihet bennünket Nagy?!

Mindenki hallgat, nyomott a hangulat. Igyekszem uralkodni magamon, de amikor Nagy arról beszél, hogy ő harcolt a személyi kultusz ellen, a szocialista törvényességért, a börtönbe vetettek kiszabadításáért és a rehabilitálásokért, nem bírtam a hallgatást.

— Nem igaz — szóltam közbe. — Miértünk maga nem tett semmit! Maga 1953-ban — ha nem előbb — tudta, hogy ártatlan vagyok, és ha nincs a XX. kongresszus, akkor én még mindig bent ülök sok mással együtt.

Idegesség fut végig a PB-tagok között. Úgy érzem, hogy sokan nem helyeslik szélsőséges álláspontomat Nagy Imrével szemben, amit talán csak én engedhetek meg magamnak. Most már nemcsak érzem, de tudom, hogy én itt elszigetelődöm. Nem tudok belenyugodni abba, hogy úgy menjek ki, különösen a munkástömegek elé, hogy a felelősséget a múltért és a mostani helyzetért senki sem akarja vállalni.

Rákosi előttem mániákusan Nagy Imrét és a jobboldalt emlegette, mint felelősöket. És most itt ül ez az ember, aki Rákosit és a baloldalt teszi felelőssé, de úgy, mintha neki semmi felelőssége nem volna.

A tárgyalás nem vezetett eredményre.

VIII. Rohanunk a szakadék felé

Október 14-én utazott el Jugoszláviába a magyar párt- és kormánydelegáció, Gerő, Kádár, Kovács István, Hegedűs és Apró. A párt- és államvezetésből elmegy az első, a második és a harmadik titkár, a miniszterelnök és helyettese. Lehet, hogy a delegáció tíz napig is távol lesz. A pártvezetés Ács Lajosra, a kormány vezetése pedig Hidas Istvánra hárul.

Már Gerő és Kádár szeptemberi elutazása is nyugtalansággal töltött el, és bármennyire szükségesnek és elkerülhetetlennek tartottam az utazást Jugoszláviába, könnyelműnek, át nem gondoltnak és felelőtlennek éreztem ennyi vezető ilyen időben való távozását.

Amikor a vonat kigördült a pályaudvarról, szóltam Eskulitsnak, szaladjunk el a fogorvoshoz.

— Nem húzom ki, Marosán elvtárs. Gennyes, és ez igen veszélyes — mondta.

Behívta két orvoskollégáját és tanakodtak, de én ragaszkodtam a művelethez. Végre ráállt.

Egyelőre ágyban kell maradnom. Megpróbálom rendezni a gondolataimat. Mi lesz, hová megyünk?... Érdekes, engem nem akartak Jugoszláviába vinni, fel sem merült a nevem. Vajon miért? Pedig politikailag csak egy ember van a delegációban, aki ennek a szerepkörnek egyáltalán megfelel: Kádár. Ő is azért, mert Rákosi börtönbe vetette. A többiek kivétel nélkül alkalmatlanok erre a feladatra.

Furcsa ez a politika. Átkoztuk, mocskoltuk, szidtuk őket (személy szerint én nem, de azért nem hárítom el a felelősséget), s most ugyanazok Belgrádban kezelnek, ölelkeznek a „láncos kutyával"... Szerettem volna menni? Ha számításba jön a nevem, elmentem volna? Most nem, talán később... Ott is van személyi kultusz, ott is történtek megtorlások. Talán a munkás-önigazgatás az egyetlen, ami érdekel. Titót tisztelem, sokra becsülöm, a körülötte kialakult személyi kultuszt elutasítom. Sok minden megfordul a fejemben. Kizárások a Tájékoztatási Irodából, az én halálra ítélésem, amelynek egyik vádpontja az volt, hogy jugoszláv kém vagyok. Micsoda cirkusz, felelőtlenség, kalandorság történt itt tizenkét év alatt!

Este megjön a feleségem Gottsegen doktorral együtt. Kapok egy injekciót, utána beszélgetünk.

Feleségem a jövő héten néhány napra Bécsbe utazik Sándor Józseffel. Sokan mennek most. Gottsegen megkérdezi tőlem, hogy én miért nem megyek?

— Nem mehetek — válaszolom kategorikusan.

Gottsegen felnevet:

— Hát azt hiszed, hogy összedőlne a világ. Naivitás! Nézd Gyurka, nem tetszel nekem. Pesszimista vagy... Nézd, annyi évig némították el az embereket. Most nem tűrik tovább.

Hagyjátok beszélni őket és élni. Miért állsz te Nagy Imre elé, miért nem hagyod, hogy megpróbálja, hátha jobban mennének a dolgok. Tudod, milyen érdekes trojka lenne: Nagy, Kádár, Marosán. Nagynak híre, neve, hitele van az értelmiség körében, szeretik, ez pedig a politikában legalább annyit jelent, mint a beteg bizalma a kezelőorvosa iránt. Te és Kádár a munkások körében élvezitek ugyanezt. Gerő, Kovács, Apró nem kell, a többiről nem is beszélek.

Gottsegen reggel 8-kor visszajött. Megvizsgált és azt ajánlotta, maradjak hétfőig ágyban.

A hazai és a nemzetközi híreket olvasom. Próbálom kielemezni a Neues Kurier cikkét Mindszentyről. „Magyarország lakossága Mindszentytől várja a szabadság kivívását. Grőszt megalkuvónak tartja."

Hát igen. Furcsa világ ez. Mindszenty és a szabadság! Mi lehet itt Nagy Imre szerepe?

Népi forrongás, amit a kommunista vezetők is támogatnak, ezzel van tele a nyugati sajtó. Nagy Imrét visszaveszik az MDP-be; kormány- és pártdelegáció Belgrádban. Megkezdődött a magyar kommunista vezetők Canossa-járása. A lengyel párt PB-ülésén részt vett már Gomulka is. Nagy Imre a magyar Gomulka. De akkor miért örülök Gomulkának, és miért idegeskedek Nagy Imrétől? A Daily Worker is arról ír, hogy Nagy Imre visszatérése a pártba fontos az egész munkásmozgalom számára.

A hírek között olyanok is vannak, hogy Szántó Zoltán lesz az új miniszterelnök, és ebben a kormányban kap helyet Nagy Imre is. Micsoda nevek! Mindszenty, Nagy Imre, Szántó Zoltán — és Kádár sehol. Igen, mert Kádár tisztességes és kommunista. Hát, ha Kádár nem kell, akkor biztos, hogy én se kellek. Ha Szántót kikapcsolom, Mindszenty és Nagy Imre marad, akiknek kitűnő sajtójuk van.

A bizalmas híreket is átnézem. Össze akarom vetni a dolgokat. Október 11-én zajlott le az első diákgyűlés az országban, Szegeden. Új diákszervezetet akarnak létrehozni — gondolom —, a MEFESZ-t, tehát a diákok nem akarnak egy szervezetben lenni a munkásokkal és a parasztokkal. A határozati javaslatot megküldik az ország többi egyetemének azzal a felhívással, hogy rendezzenek diákgyűléseket, válasszanak küldötteket egy később összeülő diákparlamentbe, sőt meghirdetik, hogy 1956 novemberében üljön össze a diákparlament.

Dél felé kedves vendég érkezett: Ács Lajos és a felesége. Ő volt az egyetlen, aki meglátogatott. Most Ács a párt vezetője; agit.-prop.-titkár; művelt, okos. Az ágyamhoz ül. Miről is beszélgethet két vezető politikus?

Abban mindketten egyetértünk, hogy nemcsak bonyolult, hanem veszélyes helyzet alakult ki, különösen Lengyelországban. Mindketten örülünk Gomulka előtérbe állításának. Ács azt is helyesli, hogy Nagy Imre váltsa fel Hegedűst a kormányban.

— Nézd, nehezen mozdul nálunk minden. Mi lehet az oka? Lépnünk kell, nem félni.

Hosszú csend után válaszolok, mert sok minden nehezedik rám, és nem akarom megbántani ezt az optimista embert.

— Tudod, néha arra gondolok, hogy mi nemcsak megyünk, hanem valósággal rohanunk a szakadék felé. Nem tudjuk, vagy nem akarjuk meglátni mindazt, ami körülvesz bennünket. Mutatom neki a híreket Szegedről, az egyetemistákról.

— Nagyon sötéten látsz, Marosán. Rosszak az idegeid, és hirtelen tértél vissza a vezetésbe. Hangulatok után ítélsz, és egyes hírekből rossz következtetéseket vonsz le.

— Nem tudom, lehet, hogy igazad van, de én félek, nagyon félek.

— Mitől?

Nem válaszolok mindjárt.

— Tudod, mi gyötör már hetek óta? — fordulok később Ács felé. — Az a nagy bizalmatlanság, az a veszélyes bizonytalanság, amely eluralja nemcsak a vezetést, a pártot, hanem az egész magyar életet, és az a mély gyűlölet, amellyel szemben állnak egymással az emberek. Gyűlölik egymást a kommunista vezetők, és senki nem vállal felelősséget semmiért. Mondd, hová megyünk?

Hangom megcsuklik és hirtelen elkezdek sírni.

— Gyűlöljük egymást, felelőtlenek vagyunk. Kint az ellenforradalom dübörög, az utcáé a szó, s nem hiszünk egymásnak. Szégyellem magam, de nem tudok uralkodni magamon.

Ács döbbenten néz rám.

— Hát te itt tartasz, Marosán? Nem vagy te lázas?

Feláll, kezét a homlokomra teszi.

— Érdekes, nincs lázad, de akkor rosszak az idegeid. Pihenned kell. Egyébként, amin te keresztülmentél!

— Lehet, hogy nincs igazam, de én csak bajt, vészt, katasztrófát érzek és látok. Nem vagyok beteg. Nem tehetek róla. Kérlek, felejtsd el, ne szólj róla senkinek.

Feláll, a kezét nyújtja és azt mondja:

— Szedd össze magad.

Így búcsúzunk el, de érzem, hogy nem közömbös a számára, amit mondtam.

Késő délután Eskulits látogat meg, aki nyugtalanító híreket hoz a csendes szobába. Piros nem ura a helyzetnek. A pesti főkapitányság már önállósítja magát, és a hadseregben is a bomlás jelei mutatkoznak. Eskulits egész nap a városban járt, Angyalföldön lakik, és most elhozta hozzám a magyar valóságot.

Reggel telefoncsengetésre ébredtem. Gyorsan felöltöztem, mert Eskulits már várt Botárral, az egyik sofőrrel. A kocsit felszerelték golyószóróval, a sofőröknél, Eskulitsnál is fegyver volt, de már nálam is. Igazat adok Eskulitsnak, fegyver nélkül nem lehet járni. Veszélyessé vált az élet.

Az uszodában Sárosi vár, tele izgalommal, utazásra készen. Mindenhová velem jön. Aggódik, fél, ma különösen. Tele van a város rémhírekkel.

Amikor felöltözöm, Sárosi kikísér.

— Emlékszik, mit mondtam magának, Marosán elvtárs? Ne szálljon be ebbe a buliba! Nem hallgatott rám. Most újból életveszélybe került. Sokat beszélnek magáról az emberek. Mondja, nem lehetne otthagyni mindent?

Ránézek és visszakérdezem: — Mondja, maga otthagyná az olimpiát, az egész csapatot, a növendékeit?

— Hát azt nem. De én más vagyok. Kis pont.

— Nem, maga nem kis pont. És ahogy maga nem hagyhatja el a helyét, úgy én sem.

Így váltam el Sárositól, akivel hosszú ideig nem találkoztunk.

Veszély ide, veszély oda, gyalog sétálok be a Parlamentbe. Örülnek, amikor meglátnak, különösen a két Ica. Ideges az egész ház, a beosztottak. Nagy Imre felé fordul az érdeklődés, mindenki fél, a helyét félti. A vezető posztokon szinte leplezetlenül kezdődött meg az intrika, a fúrás. Titkárságunk ebben nem vesz részt. Ebben a házban engem nem szeretnek; többen úgy könyveltek el, hogy sztálinista és rákosista vagyok, aki ellenzem

Nagy Imrét. Elhúzódnak tőlem. Ezt beosztottaim is érzik. Nem izgat, mert engem a munkások érdekelnek, akik, ha megőrzik munkásöntudatukat és a fegyelmüket, még minden menthető. Ám ha nem, akkor itt semmi sem segít!

Néhány napi pihenés után lemérhettem a delegáció elutazása óta történt gyors változást. Óráról órára, napról napra zuhanunk lefelé. A nyomdászok teljesen kicsúsztak a kezünkből, mindent kiszednek. Nem csodálkozom, tele vannak a jogtalanságok miatt sérelemmel, s most ők is fizetnek. Már nemcsak én félek, a súlyos tények, jelenségek másokat is a félelem felé sodornak. Mindennap történik valami, különösen az egyetemeken. Most már komolyan tervbe vették a külön diákszervezet megalakítását. A diákok dr. Kónya Albert miniszter szegedi utazásán vérszemet kaptak, mert nem lépett fel a mozgalommal szemben, nem ítélte el az előző napi gyűlésen elhangzott kijelentéseket, sőt a Dél-Magyarország szerint úgy nyilatkozott, hogy a kitűzött célokkal egyetért.

IX. Ott egységfront, itt megosztottság

Feleségem elutazott, a gyerekekre a sógornőm vigyáz. Késő éjjel járok haza, korán jövök el. A napok és az órák hihetetlenül gyorsan múlnak, teli eseményekkel, szenzációkkal. Vihart jelez minden.

A párt és a népi hatalom elleni agitáció két vonalon mozgott, a belsőn és a külsőn, illetve a nemzetközin. Nem voltak már titkok. A Szabad Európa Rádió mindent kiteregetett. Nemcsak az ellenség minden rendű és rangú rétegének egységfrontja jött létre, mert ez kevés lett volna vagy túl nyilvánvaló. Létrejött most már leplezetlenül az ellenség és a pártellenzék egységfrontja is. Ez sok becsületes pártmunkást és kommunistát távolított el a vezetéstől. A rádió, a lapok már szemérmetlenül úsznak az árral. Október 15-én megjelenik Gimes cikke: „Legyen világosság". Kezdete volt az általános támadásnak.

A sztálinvárosi tanács kéri a város nevének megváltoztatását, s jönnek a hírek az egyetemről, a főiskolákról, a 19-ére elhatározott csendes szolidaritási tüntetésről. Viták mindenütt, a Petőfi-körben, a pártfőiskolán. Mintha minden elszabadult volna, és ebben a nagy politikai, morális és emberi válságban csak egy ember nevét lehet hallani. Szélsőjobboldaltól szélsőbaloldalig mindenki őt kéri, vagy legalábbis érte szólnak, és ez Nagy Imre. A Minisztertanács egész apparátusa felbomlott. Titkára személyes kapcsolatban van Nagy Imrével. Őt várják, mint miniszterelnököt.

Az események még megállíthatók lennének egy gyors elhatározással, cselekvéssel. Készültségbe a hadsereget és az államvédelmet, amely a bizonytalan budapesti főkapitányságot is ráncba szedné! Most sokat gondolok arra, milyen jó lenne, ha meglenne a két párt egyesített rendező gárdája. De Rákosiék feloszlatták a rendező gárdát. Már értem, már tudom, hogy erre miért került sor. Féltek a felfegyverzett munkásoktól.

Miért nem bízom a hadseregben? Nem ismerem összetételét, csak néhány vezető figuráját. Vajon hogyan állnák meg a helyüket? És milyen a tisztikar? A legénységre alig merek gondolni. Farkas hatalmas hadsereget szervezett, legalábbis létszámban, de hogy milyen itt a szellem és a fegyveres színvonal, azt nem tudom. Most, hogy Farkas Mihályt letartóztatták és követelik a nyílt tárgyalást, sok magas rangú tiszt lába alatt megmozdult a föld. Az egyetemeken mindenütt szenvedélyes viták alakulnak ki, amelyeken most már mindinkább a szélsőséges elemek válnak hangadóvá. Már nyíltan beszélnek olyan kérdésekről, amelyeket a nyugati rádiók, így a londoni rádió október 13-i „Munkás" rovatában hirdetett meg először. Ez a híradás a kommunistákhoz fordult: követeljék a szovjet csapatok kivonását, a szovjet-magyar megállapodások és elszámolások nyilvánosságra hozatalát, idegen gyámkodás helyett függetlenséget, mert enélkül minden kommunista nagyotakarás nem lehet más, mint porhintés. A Szabad Európa Rádió ifjúsági adásában így agitál: „Itt van a reformkor lehetősége, minden erőt összpontosítani kell a függetlenség kivívására. Magyarok vagyunk, a párton belül és a párton kívül".

Ezek a jelszavak a diákgyűléseken nemcsak vita tárgyát képezik, hanem szó szerint bekerülnek a határozatokba. A pesti gyűlésen a szegedi egyetemi küldöttség vezetője „a második szegedi gondolatot elindító egyetemisták nevében" szólal fel.

Ezen a napon a textilmunkások kongresszusán kell részt vennem. Indulás előtt Ács áthív a pártközpontba, és tájékoztat a szegedi és a pesti egyetemi dolgokról, s közli, hogy a kormány és a párt nevében le kellene mennem Szegedre leszerelni ezt a reakciós megmozdulást.

— Nem reakciós ez, hanem ellenforradalmi — vetem közbe.

Nem hárítom el a megbízást, ha kell, lemegyek, de egy feltétellel: ha a párt és a kormány nevében írásban tűzparancsra kapok felhatalmazást.

Ács, aki alapjában véve nyugodt ember, megdöbbenve néz rám:

— Lehetetlen a kérésed.

— Hát hogy képzelitek ti a rend helyreállítását ebben az elvadult, mindenre kész helyzetben?

— Tudod mit? Akkor ne menj le!

Szó nélkül kezet fogunk és otthagyom.

Késve érkeztem a textilmunkások kongresszusára. Köböl beszél a párt nevében. Én rövid beszédet mondok.

A szünetben óriási vitába bonyolódom. A textilmunkások egyik követelése, hogy kapjanak textilanyagot jutányos áron vagy ingyen épp úgy, mint régen. Ezt a pékek és a húsipariak is közölték már velem. Elhárítottam éppen úgy, mint a borravalórendszert. Valamikor régen, a felszabadulás előtt a természetbeni juttatás rendszer volt. Ezek mögött azonban az alacsony munkabérek húzódtak meg. A felszabadulás után, főleg 1948 után, amikor az üzemi bizottságok megszűntek, töröltük a természetbeni juttatásokat. Most a szakszervezeti vezetők támogatják ezeket a követeléseket, sőt most már a munkástanácsok létrehozása is napirendre került.

Vitázom azokkal, akik 1948-tól 1956-ig mindent kritikátlanul végrehajtottak és megcsináltak. Már magam sem ismerem ki magam. Én foglalnék állást a munkásokkal szemben?!

A nagy vitát Eskulits szakítja félbe. Hidas kéri, sürgősen menjek vissza a Minisztertanácsba. Kocsiba vágom magam, percek alatt bent vagyok a parlamentben. Szakács Ica azzal fogad, hogy Hidas többször keresett telefonon. Rögtön felhívtam. Amikor átjött, megkérdezte, olvastam-e az MTI legfrissebb bizalmas jelentéseit.

Azt már tudtam, hogy a lengyel párt KB a VIII. teljes ülésén kooptálta Gomulkát, Spichalszkyt, Legosovinszkyt és Kliszkót. Ez várható volt. Gomulka lett az első titkár. Hidas azonban átadott egy másik anyagot is, amely néhány órával ezelőtt futott be. Ezek a hírek nyugatról származnak. Két ellentétes irányból jelentik, s még nem egészen ellenőrzött hír. E szerint Hruscsov magas szintű delegációval Varsóba érkezett; csapatösszevonások vannak Nyugat-Lengyelországban; Varsót körülzárták; összecsapások vannak a szovjet és a lengyel hadsereg között. Rokosowsky marsall hadügyminisztert leváltották.

Hirtelen gyengeség fog el, a lábam remegni kezd. Most már értem Hidas sápadtságát. Ha ezeknek a híreknek csak egy százaléka is igaz, kiszámíthatatlan következményei lehetnek.

— Nézd, Hidas elvtárs — mondon —, a kormányban te, a pártban Ács a rangidős.

Kettőtök felelőssége most nagy. Hívd fel Ácsot, hívja össze rendkívüli ülésre a PB-t, még akkor is, ha csonkán vagyunk. Eddig mit tettél?

Hidas elmondja, utasította a külügyet, hogy varsói követségünk útján küldjenek tájékoztatót, és az MTI-t is utasította minden hír összeszedésére.

Alig megy el Hidas, már jön Eskulits, és ő is hozza a barátaitól származó híreket. A bizonyosság, hogy most már tudom, miről van szó, megnyugtat.

Ülök az íróasztalnál, kinézek a Duna-partra és Lengyelországra gondolok. Az onnét befutó híreket úgy ítélem meg, hogy azoknak ránk is kiszámíthatatlan hatásuk lesz. Gomulka az egyetlen ember, akire érdeklődéssel nézek, akit személyesen ismerek. Előttem van az 1948-as decemberi egyesülési kongresszus, ismerem ennek az embernek a veszszőfutását, makacs kitartását, kizárását és bebörtönzését, és most itt a rehabilitálása. A lengyel és a magyar nép barátságára, viszontagságos történelmére gondolok. Közös lengyel-magyar határ 1939-ben; a háború; a lengyelek magyarországi élete; a két nép nacionalizmusa; és most Nagy Imréék az egyetemi diákokkal, az írókkal és újságírókkal. Ha a hírek kiszivárognak — és ki fognak szivárogni —, olyan szovjetellenes légkörbe kerülünk, amilyenre még nem volt példa ebben az országban.

Kimozdult a világ, mit von ez maga után? Mit kellene most tenni? Erre kell válaszolni még ma este.

Pont hat órakor lépek be a PB-ülés termébe, ahol jelen van: Ács Lajos, Hidas István, Mekis József, Szalai Béla, Piros László, Bata, a honvédelmi miniszter, Kiss Károly, Rónai Sándor, Vég Béla, Egri, Révai és Marosán. Az ülés zárt. A híreket itt már mindenki ismeri, nemcsak a külföldieket, hanem a belső frontét is. Egyik-másik jelenlevő sápadt, nyugtalan és ideges.

Az elnöki asztalnál négyen ülünk: Révai, Ács, Hidas és én. Ács, mint rangidős, megnyitja az ülést. Tájékoztatót ad a lengyelországi eseményekről és a Jugoszláviában utazgató delegációnkról, amelyről megjegyzi, hogy igen rossz kapcsolatunk van vele, állandóan úton vannak, és még nem tudják, mikor térnek haza. A lengyelországi hírek nagyon ellentmondásosak. Varsó nem erősíti meg a szovjet és a lengyel csapatok közötti összecsapást. Egy bizonyosnak látszik: a Hruscsov vezette szovjet delegáció nem a legjobb időben érkezett, és a hírek szerint szóba sem álltak velük.

Ács nyugodt hangon, tárgyilagosan informál, nem túloz, nem dramatizál. Összefoglalójában közli, hogy semmit nem tudunk csinálni, amíg Gerőék haza nem jönnek, legfeljebb értesítjük őket, hogy fogják rövidebbre a programot.

Míg Ács beszél, vizsgálom az arcokat és számba veszem a funkciókat. A kormányból vagyunk négyen: Hidas, Piros, Bata és én, két miniszterelnök-helyettes és két miniszter a fegyveres erőktől. Ács és Szalai titkárok, Vég és Egri is annak számítanak, különösen Egri, aki adminisztratív vonalon dolgozik. Rónai a Parlament, Kiss a KEB elnöke. Akárhogy veszem, itt ül most a legfelsőbb párt- és állami vezetés. Itt kellene most szót érteni, dönteni és cselekedni.

Hirtelen arra gondolok, hogy itt van Révai is, aki Ácsot hallgatva mind idegesebb lesz, arca piros, csak ő egyedül jegyez.

Ács referátuma után nagy a csend. Ezt töröm meg, amikor elkezdek beszélni:

— Elvtársak, mielőtt bármiről is beszélnénk, kérem, hogy Piros és Bata elvtárs adjon tájékoztatást, hogyan állunk a fegyverekkel, és milyennek ítélik a fegyveres testületeket? Kiknek van a kezében fegyver? Milyen fegyveres alakulatok állnak rendelkezésre Pesten?

Bata feláll, haptákba vágja magát és határozott hangon kijelenti:

— A hadsereg készen áll, várja a párt parancsát, amelyet egységesen hajtanak végre.

Piros is feláll. Válasza póztalan, értelmesebb, szolidabb:

— Nagy bajok vannak az országban, elérték a fegyveres testületeket is. Remélem, hogy a fegyveres alakulatok megállják a helyüket, de bejelentem, hogy a pesti rendőrségért, Kopácsiért semmi felelősséget nem vállalok.

A csendben most Mekis szólal fel, röviden és kategorikusan:

— Miért kell olyan tragikusan felfogni a dolgokat? Ne fessük a falra feleslegesen az ördögöt. Várjuk meg nyugodtan, míg hazajönnek a többiek.

Utána Kiss Károly szólal fel, gondterhelten, aggódva:

— Nem fest itt falra senki semmit. Bajok vannak, komoly bajok. Most a vezetés egységén sok múlik.

Bennem minden feszül. Hallgatom, figyelem a felszólalásokat.

Hidas nyugalmat és türelmet kér.

— Nem szabad elveszíteni a fejünket. Ne engedjük provokálni magunkat, várjuk meg, amíg hazajönnek a többiek, és akkor döntsünk közösen.

Nem tetszik nekem ez a várakozás, ez a nyugalom. Ismét felszólalok. Azzal kezdem, hogy Bata fellépése számomra érthetetlen. Úgy látszik, nem tudja, mi van kint, de azt sem, hogy mi van a hadseregben. Ám fogadjuk el, hogy olyan a helyzet, amilyennek jellemezte. Ennek ellenére javasolom, hogy rendeljenek el fegyveres készenléti állapotot, mint valamikor régen tették. A tisztek és katonák tartózkodjanak a kaszárnyában, nem hagyhatják el helyüket. Ugyanez vonatkozzék a Belügyminisztérium valamennyi alakulatára, és ha Piros elvtárs aggódik Kopácsi és a pesti rendőrség miatt, azon lehet segíteni. Adjunk fegyvert a munkásoknak.

Lett erre nagy vita. Bata ellenezte, hogy csak úgy dobálódzzunk a fegyverekkel. Piros László, a belügyminiszter arra hajlik, hogy igenis, adjunk fegyvert.

Ebben a hangulatban szólal fel Révai, aki valósággal lázba hozza a részvevőket. Az asztalt verve ő is fegyvert követel.

Alig fejezi be Révai, Hidas hidegen, fölényesen veti oda Révainak:

— Ne essünk pánikba.

Révai élesen visszavág:

— Maga gyáva és fél.

Hidas kikéri magának ezt a hangot: — Maga a gyáva! — kiáltja Révainak. — Én csupán nem vagyok felelőtlen!

Ács megpróbál rendet teremteni a zűrzavarban, de a szóváltások egyre élesebbek. Amikor végre elcsendesednek, újból felszólalok:

— A kormányzás elemi szabálya, hogy nem nézhetjük ölbe tett kézzel mindazt, ami van. A lengyelországi események és a belső politikai helyzet tetteket követel. Emlékeznek arra, hogy 1930-ban Horthy Gömbösnek adta át a vezetést, aki szívbaj nélkül lövetett volna. Mi a garancia, hogy holnap erre itt nem kerül sor?

Végül is abban maradtunk, hogy várni kell, míg a többiek hazajönnek, addig maradjon mindenki a helyén.

A lakásban már sötét volt, mikor hazaértem. Szó nélkül lefeküdtem, és hamar el is aludtam.

Telefoncsengésre riadtam fel. A városi vonal csöng, ki lehet az? Csak nem a feleségem Bécsből?

— Marosán kegyelmes úrral beszélek? — kérdi egy férfihang.

Ez a megszólítás pillanatok alatt kijózanít.

— Ki beszél ott?

A férfihang keményen, határozottan beszélni kezd:

— Hallgasson ide, Marosán kegyelmes úr. Magát jó keresztény, becsületes magyar embernek ismerjük, akit ez a rohadt Rákosi halálra ítélt, és akinek most ezt meg kell bosszulnia. Minden magyar és keresztény embernek ez a kötelessége.

Hallgatom. A hátamon a hideg futkos végig. Lassanként dühös leszek. A férfi csak beszél.

— Ne menjen ezekkel a rohadtakkal. Most vagy soha, bosszút kell állni.

Piszkos fasisztának mondtam és levágtam a kagylót.

Éjjel egy órakor újból csengetésre riadok fel. Újból a városi telefon.

— Ó, megismertem a hangját, Marosán kegyelmes úr — csicsereg egy női hang. — Hallgasson ide, kegyelmes úr. Egy jó keresztény, magyar embernek most Nagy Imre mellett a helye... Ne menjen a gyalázatba, ne menjen együtt a Rákosi-bandával.

Nem szólok közbe, várom, hogy befejezze. A végén hallom:

— Na, mit szól hozzá?

— Mondja, maga kövér, sovány, fiatal vagy öreg?

— Hogy jön ez ide?

— Mert szeretnék mondani magának valamit.

— Mit szól hozzá, fiatal vagyok.

— Ide hallgass, én nem vagyok strici, mint a fajtád... — és mondtam, ami belefér.

Járkálok a hálószobában. Fél négykor újra szól a telefon.

Az előbbi férfihang:

— Marosán kegyelmes úr?

— Mit akarsz, te szemét?

— Csak figyelmeztetni akartam még utoljára. Magyar testvér, vigyázz! Hagyd ott azt a rohadt bandát. Állj közénk, és bűnbocsánatot nyersz.

Már nem bosszant a dolog. Amikor a férfi lélegzetet vesz a nagy hadarásban, azt használom ki.

— Te hülye, tudom, hogy honnan beszélsz.

Abban a pillanatban lecsapta a kagylót.

Most már felkelek, benézek a gyerekekhez, alszanak. Juli összekuporodva, Gyuri magához öleli a pokrócot. Pirospozsgásak, alszanak elégedetten. Nézem őket. Azután dühös leszek, minek engedtem el a feleségemet.

Reggel, mielőtt kimennénk a koszorúzási ünnepségre, a Hősök terére, átnézem a postát és a híreket.

Az egyik hír arról tudósít, hogy a Hruscsov vezette szovjet delegáció találkozott Gomulkával és tárgyaltak. Egy másik arról, hogy a lengyel pártvezetők, Gomulkával az élen, szóba sem álltak Hruscsovékkal, akik kénytelenek voltak visszatérni Moszkvába.

Az előbbinek jobban hiszek, inkább kedvemre való, az utóbbit nem tudom elfogadni. Változatlanul hírek érkeznek fegyveres összetűzésekről, lappangó polgárháborús veszélyről. Még tartja magát az a hír is, hogy Rokosowsky marsall honvédelmi miniszter Varsót körülzárva tartja. Valószínűtlen előttem egy fegyveres összecsapás. Arra támaszkodom csak, hogy ezek nyugati hírek és célzatosak. Bízom Gomulkában, akit becsülök

és tisztelek. Átnézem azokat a híreket is, amelyek a Jugoszláviában még mindig úton lévő magyar delegációról szólnak. Sok a csipkelődő, maró gúnnyal megírt tájékoztató nemcsak a magyar delegációról, hanem egyik-másik tagjáról is. Kádár az egyetlen, akibe nem marnak bele.

Arról is hírt adnak a lapok, hogy közös nyilatkozatot írnak alá Belgrádban. Mit várok ettől az úttól és egy esetleges nyilatkozattól? Lehetséges egy találkozás, amelyből megszülethet nemcsak a múlt felszámolása, a sebek, sérelmek begyógyítása, hanem a kölcsönös együttműködés is?

Átnézem a belső híreket, a BM bizalmas jelentéseit, amelyekből három dolog derül ki: 1. Igen nagy méreteket öltött az ellenséges elemek mozgolódása, szervezkedése. 2. Nyugtalanság észlelhető a munkások és a tsz-parasztok között. 3. Példátlan arányokat öltött a diákok szervezett megmozdulása, akik a Petőfi-kör és az Írószövetség szavára hallgatnak.

Kérdezem magamtól, a diákság melyik része, hiszen nemrég olvastam egy kimutatást, amely szerint az egyetemi és főiskolai hallgatók 50 százaléka munkás és paraszt. Vajon a munkás és a paraszt fia is aktivizálódik? Az már nyilvánvaló, hogy itt a különböző erők a diákságot dobják az első sorba. Néha úgy vagyok vele, hogy én, aki világéletemben a demokrácia híve voltam, most sokallom ezt a demokráciát.

Az idő rohan, még átfutom a lapokat és elindulok a Hősök terére.

A párt és a kormány néhány vezetője van kint és nem több, mint 500 ember, azok is a régiekből, sok az ismerős. A Himnusz és az Internacionálé akkordjai mellett zajlik le a koszorúzás. Közben 1936-ra gondolok és mindarra, ami azóta történt. Szinte zavarnak a derűs, nyugodt arcok.

A protokoll után felbomlik a rend, összekeveredünk, kezelünk, üdvözöljük egymást, örülünk egymásnak.

Itt találkoztam utoljára Mező Imrével, aki most a rangidős pesti titkár.

— Kevesen voltak itt — mondom neki.

— Nem mozgósítottunk, Marosán elvtárs.

— Akkor is. Mégis csak van a pesti pártszervezetnek 350 ezer tagja. Hol vannak?

Mező zavartan néz szét.

— Többet érdemeltek volna, 1936-ban, ha megengedik, többen lettünk volna.

Ebéd után a kertben vagyok a gyerekekkel. Megpróbálok olvasni, de nehezen megy, így inkább járkálok és gondolkodom. Estefelé már nem bírom tovább, bemegyek a városba, a Nagykörútra. Sok elvtárssal találkozom. Nekem szegezik a kérdést:

— Mondd, Marosán, meddig vártok még?

Kitérek a válasz elől.

Hullámzik a tömeg a Körúton. Várják a Hétfői Híreket. Vitatkozó csoportok, hangos kifakadások.

Későig mászkáltam. Mire hazaértem, a gyerekek már aludtak, és én is elég fáradt voltam, így gyorsan elaludtam.

Ismét telefoncsengetésre ébredtem, szinte felriadtam. Botár, a sofőr jelentkezett.

Hétfő reggel van, fél öt. Megyek az uszodába. Ugrom a kocsiba, és hallgatom Eskulits dohogását, szemrehányását:

— Miért nem telefonált értem tegnap? Miért jár egyedül az utcán?

Nem szólok neki. Jóleső érzés, hogy vigyáznak rám.

Az uszoda üres, a sportolók elindultak az olimpiára. Egyedül úszom, csak Eskulits járkál a medence szélén.

Ezen a reggelen mindenki korán bent van az irodában. Mindenki velem akar beszélni. A négy vezető politikai munkatárssal együtt tárgyaljuk meg az elmúlt hetet. Sásdi és Thury Margit az üzemek hangulatáról, a minisztérium passzivitásáról ad számot. Az orvos-előadó most már nyugtalanul kérdezi tőlem, hogy mikor akarok az egészségügyi miniszterrel beszélni.

— Nézze, addig nem beszélek vele, amíg nem találok más egészségügyi minisztert.

Másnap Ács a pártközpontból és Hidas a kormány részéről még délelőtt közli, hogy a párt és a kormány nevében este nyolc órakor az Erkel Színházba kell mennem, ahol az Alekszandrov együttes műsort ad. Bécsből jönnek, átutazóban vannak.

Rávetem magam a postára, megpróbálom összerakni a híreket. A lengyel dolgok nem nyugtatnak meg. Most már pontosan tudjuk, hogy Gerőék holnap reggel kilenckor érkeznek.

Délután kapom a hírét annak, hogy a Műszaki és az Építőipari Egyetem DISZ-vezetősége nagygyűlést hívott össze. Az előkészítő bizottság nevében 25 pontos határozati javaslatot terjesztettek elő. A javaslat záradékában olyasmi szerepel, hogy amennyiben követeléseiket nem teljesítik, két hét után tüntetést javasolnak.

A vitához elsők között a szegedi egyetemi küldöttség vezetője, Lajtényi szólt hozzá. A „második szegedi gondolatot elindító egyetemisták nevében" ismertette a szegedi egyetemisták határozatát. Az eddig megtartott gyűlések hangulatára hivatkozva követelte a DISZ-ből való kilépést, az egységes egyetemi diákszervezet megalakítását. Végül kimondták a kilépést a DISZ-ből és a MEFESZ megalakulását.

Egy ismeretlen felszólaló javasolta, hogy a gyűlés részvevői vonuljanak az Athenaeum Nyomda elé. Ezt az akciót még sikerült elhárítani. Ez este hat órakor történt. A gyűlés hangulata feszültté vált, és a vita mind jobban politikai kérdések felé fordult. Itt dobták be azt, hogy az Írószövetség 23-ára tüntetést szervez. Kucka Péter felszólalt és cáfolta.

Úgy tűnt, hogy a tüntetés gondolatát elvetik.

Ebben a hangulatban szólalt fel Szilágyi József, volt rendőrezredes. Ismertette, hogy a lengyel nép a munkásosztály pártjának vezetésével forrongásban van. Az egyetemeken, a hadseregben megmozdulások vannak. A sztálinizmus felszámolásáért, a szocialista demokratizmusért, a szovjet-lengyel viszony felülvizsgálásáért, a nemzeti egyenjogúságért folyik a harc. Mozgósították a Lengyelországban állomásozó szovjet csapatokat, de a lengyel hadsereg ellenállt.

Szilágyi József felszólalása, aki magát Nagy Imre hívének nevezte, új irányt adott a gyűlés hangulatának.

Az Írószövetség október 23-ára tüntetést hirdetett. A hír hatására megváltozott a főváros hangulata, és a tüntetés szervezőinek befolyása alá került. A különböző akciók a legnagyobb sikert a Szabad Népnél érték el, ahol 10 pontos követelést fogadtak el. A következőket írták: „Mi, a Szabad Nép munkatársai, látva a hazánkban létrejött rendkívül feszült helyzetet és a nemzetközi események alakulását, és látva egyúttal, hogy még mindig nem szűnt meg a huzavona, áthatva a pártunk és népünk iránti felelősségérzettől, kérjük a Központi Vezetőséget, hogy az ország nyugalma és előrehaladásunk érdekében a legrövidebb időn belül teremtsen tiszta légkört, adjon a múlt hibáit és bűneit most már

kibúvó nélkül kíméletlenül elítélő és a szocializmus építésének magyarországi perspektíváját világosan kitűző programot."

Ezen a röpgyűlésen megjelent Gimes Miklós és Losonczy Géza, akik a Központi Vezetőségben és a PB-ben már nyíltan a személyi változtatások mellett léptek fel.

A hírek már nem nyugtalanítanak. Most már tudom, hogy minden szervezetten történik, és azokat, akik ezt csinálják, messzemenő célok vezérlik. Engem inkább a vezetés tehetetlensége dühít, kivált ha arra gondolok, hogy kétmillió szervezett munkás van, és 700 ezer DISZ-tag, de ez a szervezet a szemünk láttára esik szét. Az MDP-nek 800 ezernél több tagja van, és ez sem mozdul. Helyettük a Petőfi-kör, az Írószövetség, az egyetemi és főiskolai diákok a hangadók, a szervezők.

Hol a csepeli proli? Angyalföld, Újpest, és a VIII. kerület?

Rohan velem az idő. Tovább nem várhatok, nyolc óra előtt tíz perccel az Erkel Színházban kell lennem.

Ami itt történt, az számomra a sírig felejthetetlen lesz. Óriási volt a siker. Kik ezek az emberek, akik itt ülnek, lelkesednek és tapsolnak? Nem vagyunk mi most már csak egy sziget? Kétezer ember ül itt. Ezzel a lelkesedéssel és erővel ki tudna szembeszállni?!

Hazafelé menet próbálom megérteni a dolgokat. Az, ami a színház nézőterén és színpadán történt, ellentmond annak, ami kint van. Az Alekszandrov együttes fellépése a szovjet-magyar barátság soha nem látott ünneplése volt. Ki érti ezt?

Már elmúlt 22-e, október 23-ába léptünk.

Egy órára értem haza. A lámpa égett; megérkezett a feleségem.

X. Október 23.

Ezen a reggelen be se mentem a gyerekekhez. Amikor kiléptem a lakásból, nem gondoltam arra, hogy sokáig nem látom majd őket és a feleségemet.

Amikor belépek az uszodába, csak egy-két embert találok. A válogatott keret már messze jár, nemsokára kezdődik az olimpia.

Érdekes dolgokat tapasztaltam az úszásnál. Sohasem hittem volna, hogy a vízben is jól lehet gondolkozni, spekulálni. Idő még van, a delegáció 9-kor érkezik a Nyugati pályaudvarra.

Már napok óta kérdezem, mi a teendő, mit kell most tenni? Az már tegnap nyilvánvaló volt, hogy a diákok elszántak a gyűlésre és felvonulásra, és ez uralja az egész várost. Az első és legfontosabb, hogy nem szabad kiengedni őket az utcára, mert abból szörnyű bajok lehetnek, hiszen ma a jó szándék együtt menetel az ellenséggel. A második: a párt- és állami , de különösen a fegyveres vezetés ne engedjen semmiféle nyomásnak. A harmadik: a párt lépjen ki az elszigeteltségből, mozgósítsa a munkásokat, a vezetés kezdjen el rendet csinálni a saját portáján és ezután az egész országban. Ha kell, most aztán kell a személyi változás, de ezt ne külső nyomásra tegyük, ne az utca kényszerítse ránk, hanem jól átgondolt terv alapján történjék. Valószínűnek tartom, hogy rám is sor kerül. Lehet, hogy nem is vagyok jó vezető, s úgy érzem, el is szigetelődtem. Én kommunista vagyok, azzá lettem. Mérhetetlenül nagy árat fizettem érte. Elképzelhető, hogy ennek a pártnak sem fogok kelleni, különösen, ha Nagy Imre lesz a vezetője. Visszamegyek a munkások, a szaktársak közé, ott a helyem. Képtelen vagyok megtenni, hogy funkcióhoz, kitűnő állásokhoz igazítsam a meggyőződésem, jellemem.

Amikor a Szigetről kigördül a kocsi, nem gondolok arra, hogy néhány hónapig ide sem jövök.

Reggeli után előveszem a lapokat. A Szabad Nép teljes szövegében közli Gomulka beszédét „A demokratizálás útja az egyetlen út" címmel. Nyílt, világos, őszinte beszéd. Kívánom, hogy sikerüljön, amit célul kitűz. Ám Nagy Imre nem Gomulka.

Belemerülök az olvasásba. A Szabad Nép vezércikke leszögezi, hogy „egyetértünk" a tüntetéssel, de arról nem beszél, hogy mivel nem értünk egyet, és mi a káros. Közlik a Petőfi-kör vezetőségének október 22-i határozatát, amelyben követelik, hogy hívják egybe a Központi Vezetőséget; Nagy Imrét vegyék be a kormányba; Rákosi Mátyást fosszák meg valamennyi funkciójától; és tartsanak nyílt tárgyalást Farkas Mihály ügyében.

Elképesztő, hogy a párt hivatalos lapja hallgat arról, ami az ország egyetemein végbemegy: a szovjet- és kommunistaellenes uszításról.

Eskulits már másodszor sürget, hogy induljunk.

Rohanunk a Nyugati pályaudvar felé. Az utcát figyelem. Hétköznapi a kép. Kedd

van. A pályaudvar különtermében jelen van a diplomáciai testület minden tagja, a párt- és állami vezetés minden jelentős figurája.

A vonat lassan begördül az első vágányra. Egymás után lépnek le a vezetők. Először Gerő, utána Kádár, majd Hegedűs, Apró és Kovács István. Üdvözöljük őket, és én figyelem az arcukat. Gerő arca semmit nem árul el, mindig egyforma. Kádár sápadt, nem tudom, hogy a fáradtság miatt-e. Hegedűs az egyetlen, aki mosolyog. Apró, Kovács a szokásos, mondhatnám jelentéktelen.

A különteremben Ács közli Gerővel, hogy üljön össze a PB. Gerő kicsit furcsállja, hiszen több mint kilenc nap után jönnek haza.

A PB tagjai egyenesen a pártközpontba tartanak. Háromnegyed tízkor teljes létszámban együtt vannak a tanácsteremben.

Ez az ülés nem úgy jött létre, hogy itt valami rendkívülinek kell történnie. Tájékoztató jellegűnek szánják. A légkör nyomott, az emberek fáradtak, némelyiken látszik, hogy nem aludt.

Gerő javasolja, hogy először ő számol be a delegáció útjáról, és utána Ács tegye ezt az itthoni helyzetről. Elfogadjuk.

Gerő rövid, tömör tájékoztatót ad. Elmondja, hogy a delegációt kezdetben szívélyes baráti légkörben fogadták, mintha feloldódtak volna, később a hangulat udvariassá, majd protokollárissá vált. Gazdag programmal várták őket a jugoszláv elvtársak. Vidéki útjaik alkalmával itt-ott tudomást szereztek az itthon történtekről. Szerették volna lerövidíteni at utat, de a jugoszlávok nem engedtek. Kifejezte azt a reményét, hogy ezzel a találkozással elindul egy egészséges folyamat a jugoszláv-magyar viszony kialakítására. Meggyőződése, hogy ezt most már mindkét fél akarja. Nyilatkozatot fogadtak el és írtak alá, amely nemsokára megjelenik.

A tájékoztatót mindenki elfogadja. Volt a tájékoztatásnak egy olyan része, amelyre feltétlenül fel kellett figyelni. A delegációnak az volt a benyomása, hogy a jugoszláv vezetők tervszerűen és tudatosan bővítették a programot. Azonkívül volt olyan időszak, amikor semmi hírt nem kaptak hazulról, és kizárólag a külföldi híradásokra kényszerültek. Ez nem lehetett véletlen.

Ács tájékoztatója a belső helyzetről rövid és tömör, telve nyugtalanító elemekkel. Kijelenti, hogy Nagy Imre bekapcsolása a vezetésbe elkerülhetetlen. Nemcsak a fővárosban, hanem az egész országban általános nyugtalanság van. Mára az egyetemi diákok gyűléseket hívtak egybe, és délután fel akarnak vonulni. A DISZ szétesik. Az egyetemi diákok kiválnak belőle, s napirenden van a MEFESZ megalakítása.

Tájékoztatója érzékelteti, hogy a helyzet súlyos. Míg Ács beszél, figyelem a PB tagjait. Úgy tűnik, hogy Gerő, Kádár, Kovács és Apró nagyon meglepődtek. Igen, a tíz nap nagy változást hozott.

Kádár jegyez, Révai néha odasúg neki valamit, és amikor Ács elhallgat, Gerő nyugodt hangon megkérdezi: — Ki kíván hozzászólni Ács tájékoztatójához?

Rögtön jelentkezem.

— Robbanásig feszült a helyzet a vezetés tehetetlensége miatt. Az utca és a külső erők kezdenek diktálni. A párt- és állami vezetőknek most nemcsak úrrá kell lenniük a helyzeten, de magukhoz kell ragadniuk a kezdeményezést. Dönteni kell: mindenfajta gyűlést és felvonulást be kell tiltani, s a fegyveres erők számára tűzparancsot kell kiadni. Nem hiszek a békés tüntetésben. Elég jól ismerem az utcát, az ország hangulatát és azt a mérhe-

tetlen gyűlöletet, elkeseredettséget, ami itt felhalmozódott. Ne engedjünk semmiféle nyomásnak. Most minden ingadozás életveszélyes lehet.

Gerő idegesen közbeszól:

— Csak röviden, elvtársak.

— Kérem, én befejeztem. Tessék a javaslatomat megvitatni.

Már nem a helyzetkép, hanem a javaslat felett folyik a vita. Van, aki elfogadná a gyűlés betiltását, de nem akar tűzparancsot kiadni.

Míg a vitát hallgatom, azon gondolkodom, miért nem veszik észre, hogy a két javaslat összefügg, hogy egyik a másik nélkül elképzelhetetlen.

A vita éles. Ács és Gerő összeszólalkoznak. Közben befutnak a legújabb hírek.

A Petőfi-kör vezetősége összeült. Nagy Imre hívei is tanácskoznak. Együtt ül a DISZ Központi Bizottsága is, amelynek napirendjén ott szerepel a MEFESZ, az EPOSZ diákszövetség és az ifjúmunkás szövetség vezető szerveinek a megalakítása. A pártnak tulajdonképpen már nincs is ifjúsági szervezete.

Megérkezik a Szabad Nép dolgozóinak a követelése is, és menet közben a zárt PB-ülés kibővül; Mező Imre, Nagy Mária, Csikesz Józsefné, Köböl József, Biszku Béla és Hollós Ervin jön. Ám most sincs egység. Percről percre növekszik a nyomás a PB-re. Úgy néz ki, hogy egységesek vagyunk a gyűlés, a felvonulás betiltásában.

Hirtelen betoppan a Szabad Nép szerkesztőbizottsága Horváth Mártonnal és a párttitkárral az élen. A rend felborult. Követelések, kiabálások, vádak. Csakhamar mutatkozik a helyzet súlyossága, de képtelensége is. Az egyik újságíró olyan pimasz hangot használ, hogy nem tudom türtőztetni magam. Gerő sem tud visszatartani, ráordítok az első sorban ülő pökhendi, pimasz alakra:

— Hogy mer maga itt így beszélni? Azt hiszi, hogy a Petőfi-körben van?

Tragikus a helyzet. Kádár rám szól, elhallgatok, de néhány perc múlva kitörök. Életem legtragikusabb pillanata. Velem szemben Horváth Márton, Betlen Oszkár, Köböl József és mások, akik mindent gátlástalanul végigcsináltak. Hidas, Mekis, Bata, Rónai hallgatnak. Kádár csitítani próbál. Van egy pillanat, amikor úgy érzem, hogy erre az emberre még hallgatnának, de nem léphetek már vissza, ragaszkodom a javaslatomhoz.

Kituszkolnak mindenkit, végre magunk maradunk, és dönt a PB: elfogadja a tüntetés, a felvonulás, a gyűlések betiltását, de elveti a tűzparancsot. Úgy határoz, hogy Révai József és Friss István menjenek a Szabad Néphez, Kádár János a rádióhoz, és délután Kádár, Marosán a Szakszervezeti Tanácsba tájékoztatni, kézben tartani a dolgokat.

Felállok, hogy átmenjek a Minisztertanácsba, amikor Gerő megállít:

— Te, Marosán, neked két szakminisztériumod is van, a könnyűipari és az élelmiszeripari. Tartsd kézben. Nem ártana, ha lemennél a saját szakszervezetedbe is.

Kádárral megegyezem, hogy délután találkozunk a SZOT-ban.

Mire átmegyek a Parlamentbe, a rádió már bemondta, hogy a belügyminiszter betiltotta a felvonulást. Amikor belépek az irodámba, mindenki idegesen néz rám. Skuli történt utánam és kérdezi, mi van. Elmondom.

— De hát mit csinál a karhatalom, az államvédelem, ha a tüntetők mégis kimennek az utcára?

— Nézze, Eskulits elvtárs, én nem vagyok katona. A PB-ben több olyan elvtárs van, aki katona volt, vagy tiszti iskolát végzett. Nekik jobban kellene tudni ennek a felemás határozatnak a következményeit.

Behívatom a politikai munkatársakat. Öten ülik körül az asztalomat, mindegyik egy minisztériumért felelős. Tájékoztatom őket. Sásdi és Thury Margit a könnyűipari és az élelmiszeripari minisztériumért felelős. Megbízom őket, hogy tájékozódjanak a gyárakban.

Szól a telefon, a központi iroda jelentkezik. Hegedűs visszahívott a pártközpontba.

Átsietek. Mi történhetett?

Felrohanok a lépcsőn, az emberekkel teli tanácsteremben szinte Hegedűs karjaiba esem.

— A PB visszavonta az előbbi döntését — mondja. — Megengedte a felvonulást.

— Micsoda?! Mikor?!

— Néhány perccel ezelőtt.

— De hát ez őrültség. Most az is ki fog menni, aki nem akart. Ez felelőtlenség volt. Hol van Kádár és Révai?

Már nem értük el őket.

— Tudod, hogy ennek mi lesz a következménye?

— De hát, Marosán, értsd meg, Piros tárgyalt a BM vezetőivel, akik kijelentették, hogy nem vállalják, nem tudják végrehajtani a határozatot.

— Hát igen. Tűzparancs nélkül melyik fegyveres testület vállalhat felelősséget?! Nem kell ehhez nagy bölcsesség.

Istenem, milyen vezetés ez! Hová vezet az állandó visszavonulás?

Beugrom Gerőhöz. Nekem most nem elég Hegedűs. Tele van az előszobája. Bemegyek, hiába közli a titkár, hogy egyedül akar maradni.

Ott ül, ahol valamikor Rákosi Mátyás ült. Fejét tenyerébe hajtva, szinte megrokkanva. Hirtelen felkapja a fejét, rám néz.

— Nem akarlak zavarni, Gerő elvtárs, de tőled is tudni akarom, miért engedted visszavonatni a határozatot?

— Te nem zavarsz — szól Gerő és visszakapja régi énjét. — Piros kijelentette, hogy a BM emberei nem vállalják. A határozatot egyébként egyhangúan hoztuk.

— Kádár, Révai és én nem voltunk ott!

— Nézd, minek vitázunk ezen? Néhány óra kell, hogy áttekintsük a helyzetet.

Mire visszaérek a Minisztertanácsba, a rádió már bemondta a felvonulási tilalom visszavonását. Felmegyek a szobába, s megpróbálom végiggondolni a helyzetet.

Mi történhetett itt? Valakik odadobták a gyeplőt a megvadult lovak közé. A vezetés tehetetlensége megnyitotta a zsilipeket. A tüntetést betiltó határozat visszavonása alkalmas lehet a provokációra. Most kellene tudni, hogy a felvonulás mögött milyen szervezett ellenséges erők vannak. Rákosi Mátyás sok jó elvtársat irtott ki, sok embert tett elkeseredetté, vajon mennyi ellenséget hagyott nekünk?!

Gondolataimból Eskulits zökkent ki. Figyelmeztet, hogy Karakas vár.

Elindulunk. Alig van három óra. Amerre megyünk, az utca mozgásban. Sok az ember, főképp a fiatal, a nő és a gyerek. Prolit alig látni.

A Sztálin út felé megyünk, a Bajcsy-Zsilinszky úton alig tudunk átvergődni.

Az utca jelszavaktól hangos — „Vesszen az önkény, éljen a törvény!" — „Nagy Imrét a vezetésbe!" És még egy, ami sokat mond: „Munkás, diák egyet akar, jöjjön velünk, aki magyar!"

— Most tanuljon, Eskulits, ritka alkalom: a „minden magyar testvér" jelszóból mi lesz?

— Tessék mondani, Marosán elvtárs — szól hátra Botár —, mi magyarok vagyunk?

Muszáj nevetni, mert Botár kimond valamit, ami tükröt tart mindenki elé.

Vannak híreink, hogy a Sztálin Akadémia, a Zrínyi Katonai Akadémia hallgatói csatlakoztak az egyetemistákhoz. Ezek szerint több helyen lesz tüntetés. A Bem téren a lengyel—magyar barátság nevében, a Petőfi-szobornál, és aztán mit lehet tudni, mivé dagad az ár.

Míg az autó kerülő utakon robog velünk az ÉDOSZ felé, elgondolkozom néhány jelszón, amely már az ellenség hangját bizonyítja. Idézzünk egyet-kettőt: „Lengyel—magyar határt, zsidómentes hazát!" — „Azt kérdezik Pest-Budán, hová lett a magyar urán?" — „Éljen a hadsereg, tisztek gyertek velünk!"

A jelszavak két osztályról nem beszélnek: a munkásról és a parasztról.

Felzaklatott hangulatban érkezem az ÉDOSZ-ba, ahol elég nagy a forgalom, de nincs fejetlenség. Karakas, Csutorka, a helyükön vannak. Sok kérdést tesznek fel, és én is viszszakérdezek.

Az első és leglényegesebb kérdés: ha betiltották a felvonulást, miért vonták vissza; mi a súlyosabb: a betiltás vagy a visszavonás? Hogyan tehet egy vezetés ilyet?

Megnyugtató, hogy a területükön még semmi olyan jel, ami aggodalomra adna okot, pedig a munkásoknak, a pékeknek és a húsosoknak igen rosszak a béreik és a munkakörülményeik.

— Mi állni fogjuk a sarat — mondja Karakas.

Míg Karakast hallgatom, régi nagy mozgalmak, sztrájkok emléke kísér. Gyötör a gondolat, hogy az utca évtizedek óta mindig a forradalmi szellemű munkásoké volt, míg most 1956. október 23-án a munkások dolgoznak, és mások vannak az utcán. Mi lett volna, ha a párt és a SZOT ellentüntetésként kiviszi az utcára a munkásokat? De kivihetjük-e a munkásokat az utcára? Hetek óta tapasztalom a passzivitásukat. Mi lett volna, ha a PB elfogadja a tűzparancsot? Akadt volna fegyveres erő? Lőttek volna? Mindmeganynyi kérdés, amelyre már nem mi válaszolunk, hanem az idő és a tőlünk idegen erő.

Beszélgetés közben szól a telefon. Gáspár Sándor áthív a SZOT-ba.

Amikor kilépek az ÉDOSZ-ból, a környék elég csendes, pedig itt van valamennyi jelentős szakszervezet. Szembe megyek a Sztálin-szoborral, és amikor befordulok a Dózsa György útra, nem gondolok arra, hogy azt sem látom többé.

Gáspár szobájában már együtt ülnek vagy tízen a SZOT vezetői, nagyrészt újak. Ide már több hír fut be a felvonulásról. Gáspár feltűnően nyugodt.

Beszélgetés közben megérkezik Kádár. Látszólag nyugodt, de igen sápadt. Elmondja, hogy nagy a fejetlenség, ahányan vannak, annyifelé húznak.

Lassan megindul ismét a beszélgetés. Gáspárnak az a véleménye, hogy ez a megmozdulás is kifutja magát, nem tart sokáig.

Kádár rámnéz és megkérdezi:

— Gondolod, hogy hamar kifutja magát?

— Én ezt nem hiszem — válaszolom. — Nagyon nehéz helyzetben vagyunk.

Kádár nyugodtan beszél, szinte szótagol:

— Ha a munkások egységesek lesznek, akkor talán. A párt most csak a szakszervezetekre támaszkodhat.

És ezt már Gáspárnak mondja:

— Nektek is meg kell tennetek a magatokét.

Cseng a telefon. Gáspár felveszi a kagylót. Gerővel beszél. — Igen, itt vannak. — Gáspár int Kádárnak, vegye fel a telefont.

Kádár visszajön az asztalhoz, még váltunk néhány szót, aztán közli, hogy a PB ismét összeül.

Visszafelé sem könnyű az út. Úgy látszik, a felvonulásból tüntetés lett. Végre keresztülvergődünk a tömegen és este hét órakor elérjük a pártközpontot.

A PB nagy része együtt van. Míg mi távol voltunk, határozat született, hogy a párt első titkára, Gerő készítsen elő egy rádióbeszédet. A szöveg elkészült, ezt kell jóváhagyni. Este nyolc órakor olvassa fel a rádióban.

Nézzük mit mond Gerő beszéde. „Kedves elvtársak, drága barátaink, Magyarország dolgozó népe" — így kezdődik, a régi formula 1945 óta. Gerő arról beszél, hogy a párt júliusban fontos határozatokat hozott, amit mindenki helyesléssel fogadott. Ebben arról volt és van szó, hogy „szilárd elvi alapokra helyezzük a párt egységét, továbbfejlesztjük a pártban, az állami életben, a termelésben, az egész társadalomban a szocialista demokráciát, kijavítva a múlt számos hibáját, és emeljük munkásosztályunk, népünk életszínvonalát."

Olvasom a beszédet, régi fogalmazás és ígéretek. Kérdés, mennyi hitele lesz ennek?

„Mi szocialista demokráciát és nem polgári demokráciát akarunk; a munkásokra, a dolgozókra támaszkodva; de ellenségeink legfőbb törekvése ma az, hogy megkíséreljék megingatni a munkásosztály hatalmát."

A beszéd megígéri, hogy a közeli napokban összehívják a PB-t, ahol megvitatják a politikai helyzetet, a párt feladatait, valamint szervezeti kérdéseket. És kér valamit, ami most igen fontos: „Pártunk egységére mindig nagy szükség volt. Nem győzhetünk egység nélkül. A pártszervezeteink fegyelmezetten, teljes egységben lépjenek fel minden rendbontó kísérlettel szemben. Nyíltan meg kell mondani, most arról van szó, hogy szocialista demokráciát akarunk-e, vagy burzsoá demokráciát."

Amikor befejezem, Gerő rámnéz és közli, hogy a többiek már elolvasták. Egyetértenek vele.

Bár a beszéd szövegezésében nem vettünk részt, az nem egy ember műve volt, testületileg jóváhagytuk.

Kell ez a beszéd? Nincs idő most elemezni és méricskélni. De ki beszéljen? Gerő az első titkár. Már nem a szöveg aggaszt, hanem Gerő maga, aki soha nem volt az eleven szó, a szónoklás mestere, és nem volt szimpatikus ember. Most pedig az kellene. Ez motoszkál a fejemben a beszéd elolvasása után. Ha sose átkoztam volna meg Rákosit, akkor most azért átkozom meg, mert a munkásmozgalom régi és új harcosaiba, a kommunistákba belefojtotta az eleven fáklya lángjaként élő eleven szót. Formálissá tette ezt a nagyszerű fegyvert.

Telefonhoz hívnak. Eskulits elmondja, mi van a Parlament épülete előtt.

— Tízezres a tömeg, Marosán elvtárs. A téren eloltották a közvilágítást, és erre kitört a vihar. Újból visszakapcsolták. Ez a körülmény fokozta a tömeg erejét. Felhangzottak különböző jelszavak, oltsák ki a vörös csillagot. Ez is megtörtént és most a tömeg, saját erejét így felmérve, rátelepszik a térre.

Mire visszamegyek Gerő szobájába, pánik tör ki. Kiderült, hogy Gerő nem mehet a rádióba. A rádió körül van fogva, tízezren eltorlaszolták az utakat. Benke Valéria, a rádió elnöke, próbált velük beszélni, de amikor úgy szólította őket, hogy elvtársak, lehurrogták.

— Tegyék ki a nemzeti színű zászlót, vágják ki belőle a népköztársaság címerét — ordították. Kövekkel verik az ablakokat. Senki nem tud kijönni, nemhogy bemenni. A karhatalmi erők könnyfakasztó bombákkal operálnak.

Nincs más megoldás, Gerő telefonon mondja el a beszédét, így adják tovább.

Fél kilenckor a rádió előtt már riasztólövéseket adnak le az államvédelmisták. Kilenc órakor lövés találja el az egyik ávós őrnagyot, és ezzel megkezdődik a rádió ostroma, a kevés államvédelmista tiszt és katona élethalálharca.

Ugyanebben az időben nagy esemény zajlik le a Sztálin-szobornál. Amikor hat óra körül Kádárral kijöttünk a SZOT-ból, még csendes volt a környék. Kilenc után már ledőlt a szobor.

Nem különb a helyzet a Szabad Népnél. Ostrom alatt van. A lap nem jelenik meg.

Gerő beszéde óriási felháborodást keltett, ezt mindenki érezte. Percek alatt gyorsultak az események. Összetelefonálják a KB, a PB és a kormány tagjait együttes ülésre.Tíz után nagyrészt együtt van mindenki, s ezzel önmagukat zárják be napokra az Akadémia utcai pártközpontba; a tanácskozásra ránehezednek a Parlament előtti események, mindaz, ami a városban történik.

A Parlament előtt összegyűlt tömeghez először Erdei Ferenc akart szólni, de lehurrogták. Később Nagy Imre. Hogy hogyan került ide, nem tudom.

Eskulits jelen volt, ő mondotta el Nagy beszédének történetét.Ő is azzal kezdte, hogy elvtársak, de kifütyülték, lehurrogták. Nehezen tudott átvergődni a tömegen, és amikor a Parlamentbe belépett, csürhének nevezte a tömeget. Ilyen előzmények után vonult be győztesként Nagy Imre a pártközpontba.

Gerő eleinte nem akarta a KB-t összehívni. Azt ajánlotta, teremtsünk először rendet és majd 31-én legyen KB-ülés. Javaslatát a külső vihar és belső bizonytalanság elsöpörte. A KB-nek 11 órakor össze kellett ülnie.

Gerő megpróbálja a fejetlenségben, a zűrzavarban összefogni a dolgot. Nézem ezt az embert, akit egy egész ország gyűlöl, most talán jobban, mint Rákosit. Tartja magát, még nem tudom, hogy miért. Mert nem akar egy csúfos bukás részese lenni? Vagy makacsul ragaszkodik a helyéhez?.

Tíz órakor Eskulits újból hív. Részletesen elmondja, hogy mi és hogyan zajlott le a Parlament előtt. Valósággal ordít a telefonba: — Magának lett igaza. Tudja mit kiabáltak itt? „Lengyel—magyar határt, zsidómentes hazát. Ruszkik haza, vesszen Gerő." Többen hívtak fel, közölték velem, hogy a pesti utcákon már ropognak a fegyverek. Hol vannak a munkások, hol vannak a kommunisták?

— Nyugodjon meg.

— Nemrég beszéltem az elvtársnővel (ez a feleségem), kérem, hívja fel, nehéz helyzetben van.

Amint leteszem a kagylót, tárcsázom a feleségemet. Teljesen megfeledkeztem róluk, a családról. Alig váltok vele néhány szót, valósággal zúdulnak rám a kérdései:

— Mi van itt? Érted te ezt? Mi lesz itt? Hogy lehet ezt tűrni? Hol vannak a mieink?

Most nyugodt akarok lenni, legalább is vele szemben, de nem hazudok:

— Baj van, nem vitás. Szembe kell néznünk nagyobbal is. Ne menj sehová, vigyázz a gyerekekre. Szólj oda Andornak, látogasson meg. Most egész éjjel itt maradok, nemsokára összeül a KB.

Alig mondom ki, már lecsap rám:

— Ne vállalj semmit — mondja sírva.

És újból szörnyűségeket mesél. Telefonon beszélt Jolánnal, akinél sokáig laktam, s aki elmondta, hogy Újpesten szörnyű dolgok vannak.

— Ne sírj, légy erős! — kérlelem.

— Minél hamarabb gyere haza!

Így válok el tőle és visszamegyek Gerő szobájába. A KB nagy része most már együtt van.

Tizenegy óra. Összeülünk.

XI. A fegyvereké a szó

1956. október 23-án éjjel 11 órakor végre összeült az MDP Központi Vezetősége. Az események rohamlépésben követték egymást. A rádiót ostromolják, ugyanúgy a Szabad Nép szerkesztőségét is. A Sztálin-szobrot ledöntötték, megkezdődött a vérontás is. Mindez rányomta bélyegét a KB-ülésre.

Sok minden érthetetlen volt a számomra, de egy valami mérhetetlenül megdöbbentett: honnan és hogyan szerezhettek fegyvert a rohamcsoportok? Tizenkét év után, szinte órák alatt! Tisztában voltam azzal, hogy ahol a fegyvereké a szó, ott a rimánkodás, az imádkozás, a könyörgés semmit sem ér.

A másik, ami lidércként nehezedett rám: valamennyi párt-, állami és társadalmi szerv hirtelen csődje. Miért tétlen a munkásosztály és különösen a kommunisták?! Tele kételyekkel, megválaszolatlan kérdésekkel és a konkrét helyzet nem ismerésével ült össze a Központi Bizottság. Tudtam, hogy bár a KB a kommunista pártnak a kongresszus után a legfontosabb fóruma (így volt ez a szociáldemokrata pártban is), ez Rákosi idejében formálissá, a mindent jóváhagyók testületévé vált. Erre a testületre várt most a feladat, hogy létrehozzon egy új kormányt és egy új Politikai Bizottságot. Ezeknek feladata lesz rendet teremteni az országban. Nagy Imrét visszavesszük a pártba. Másokat is, Losonczyt, Donáthot.

A KB jelölőbizottságot küldött ki, amelynek én is tagja lettem. A KB ülése rövid volt, viszont a jelölőbizottság tanácskozása több órán át tartott. Kisebb létszámú PB-t kell választani, és először a kormányt kell összeállítani. Köbölék Nagy Imrét javasolták miniszterelnöknek, Gerő és én helyettesnek Hegedűs Andrást. Gerő javasolta, hogy Marosán legyen a második miniszterelnök-helyettes. Határozottan és félreérthetetlenül kijelentettem: nem vállalok semmiféle megbízást egy Nagy Imre-kormányban.

Nagy volt a megdöbbenés. Sokáig vitáztak velem. Nem bízom Nagy Imrében. Alkalmatlannak is találom erre a posztra. Ide most erőskezű, határozott fellépésű egyéniség kell. Nagy Imre nem tudja megállítani a katasztrófát. Köböl és a népfront főtitkára élethalálra védték Nagy Imrét, és kérték, vonjam vissza a kijelentésemet. Gerő valósággal könyörgött. Nem álltam kötélnek. Hidas, Mekis, Berei és mások nélkül állították össze a kormányt. Lényegében ugyanazok maradtak a miniszterek. Azután a PB összeállítására került a sor. Kemény és kegyetlen harc kezdődött. A vita elején bejelentettem, hogy a helyem rendelkezésre áll, ezt sem vállalom. Nekem más elképzeléseim vannak, és ellenzem az alkudozást.

Gerő mellettem lépett fel. Köbölnek egyetlen érve volt csak: nem alakulhat meg a PB nélkülem, mert én a munkásegység, az egyesülés szimbóluma vagyok. Most ez is sértett, hisz nem azért kellek, mert kommunista vagyok, esetleg használható egy ilyen élethalál-

harcban, hanem mert a kommunista pártnak demonstrálnia kell a munkásegységet, most, amikor kint már kezd kialakulni egy önálló szociáldemokrata párt.

A nyomásnak végül engedtem. A PB-ből sokan kiestek: Hidas, Mekis, Szalai. Helyüket Kállai Gyula, Nagy Imre, Szántó Zoltán, Losonczy Géza és Donáth Ferenc foglalta el. Az előterjesztést a KB elfogadta.

Hajnalban már sok mindent tudtunk. Katonai bizottság alakult, amelynek feladata a fegyveres harcok irányítása lesz. A rádió körül kialakult helyzet tragikussá vált. Kiküldtek oda három tankot az ostromlók megfélemlítésére, de lőszer és a harckocsit kísérő legénység nélkül. Így azután a felkelők kezére kerültek. Rettentő düh kapott el: így csak az ellenség tud dolgozni.

Az új PB ülésén javasoltam a Magyarországon lévő szovjet páncélos egységek bevetését.

Egyik meglepetésből a másikba estem. Kiderült, hogy a magyar hadseregnek Pesten alig néhány tankja van, a szovjet egységek pedig 80-100 kilométerre vannak a fővárostól. A PB, amelyen nem vett részt Losonczy és Donáth, rövid vita után Nagy Imrével együtt elfogadta a javaslatot. A Nagy Imre-kormány sürgős kéréssel fordult a szovjet kormányhoz. Egyelőre harckocsik és páncélos egységek bevetését kérte. Erre a lépésre akkor szánta el magát, amikor kiderült, hogy a felkelők nem csak a rádiónál léptek fegyveres akcióba, de már megkezdték a Lámpagyár megszállását is, ahol fegyverek vannak, ostromolják a Kilián laktanyát és a József telefonközpontot is.

Békés tüntetés? Milyen messze vagyunk már ettől! Aki csak egy kicsit is gondolkodik, rájön: jól átgondolt terv szerint cselekszenek. Az egyes fegyveres csapatok között motorosok tartják fenn az összeköttetést.

Az egyik oldalon tehát a fegyverek, a másikon a politikai nyomás. Az Írószövetség felhívást intéz a KB-hoz. Eszerint az ifjúság békés, demokratikus tüntetését Budapest rokonszenvvel üdvözölte, de mivel a párt- és az állami vezetés határozatlanná vált, elmérgesedett a helyzet. Ehhez hozzájárult Gerő rádióbeszéde, amely okot adott a fegyveres fellépésre. Hiába kértek az írók — érveltek — kielégítő nyilatkozatokat a vérontás elkerülésére. Éjjel két órakor a Bem laktanyából 10—12 teherautó fegyvert vittek el. Hírek érkeztek fegyverraktárak megszállásáról is. Most már világos, hogy a diáktüntetés utat nyitott a munkáshatalom elleni fegyveres felkeléshez. Most fizetjük meg az árát annak, hogy nem volt kellő bátorság nem egyszerűen fellépni, hanem kiadni a tűzparancsot. Nem mertünk fegyverekhez nyúlni. Íme, a vezetés csődje, amelyet az árulás tett teljessé, befészkelve magát a pártvezetésbe.

A KB még ezen az éjszakán nyilatkozatot adott ki a fasiszta erők felszámolásáról. Az első, amelyet a rádióban 4 óra 30 perckor olvastak be, arról szólt, hogy fasiszta és reakciós elemek középületeket, a rendőrséget és a biztonsági csoportokat támadták meg. A rend helyreállítására további rendelkezéseket adunk ki. Ha késve is, de megindulnak a katonai csapatmozdulatok a felkelők ellen. A PB és a KB azt is elhatározza, hogy mindenkit fel kell szólítani, menjen dolgozni, hogy ilyen módon megszervezhessék az ellenállást. Nem vagyok tagja a kormánynak, de azért kapok feladatot: menjek át a Parlamentbe, és gondoskodjam arról, hogy az élelmiszeripar, de különösen az egészségügy vonalán rend legyen.

Ingadoztam az elvállalásakor, és csak az egészségügyi feladat hatott rám. Bár humanista megbízatásnak tekintettem, hogy gondoskodni kell az élelmiszer-ellátásról, ismer-

tem annak politikai erejét is. Ha a párt- és a kormányvezetés úgy határoz, hogy beszüntet minden élelmiszer-szállítást, és csak annyi élelmiszerről gondoskodik, amennyi fegyveres harcoló egységeinek kell, amelyek kíméletlenül lecsapnak a fegyveres bandákra, akkor a harc nem tarthat sokáig, és a vérontást rövid idő alatt felszámolhatták volna. Mint később kiderült, a fegyveres harc idején valóban súlyos gondokat okozott a közellátás.

Négy óra után elhagytam az Akadémia utcai központot és átmentem a Parlamentbe. Minden különösebb nehézség nélkül tettem meg a a kétszáz méteres utat. Nem kísért senki, revolver volt nálam. Még e nap délelőttjén értesítettek arról, hogy mint a PB tagja, személyes fegyveres védelmet kapok, de akit először küldtek hozzám, útközben lelőtték. Második védőm késő délután érkezett meg, ő most már mellettem maradt. Felhívtam a szakszervezet főtitkárát, Karakast. A pékek dolgoznak. 1944-ben is dolgoztak az ostrom alatt. Egyike azoknak a szakmáknak, amelyek dolgozói nem vettek részt az ellenforradalom támogatásában, és később a komfortos sztrájkban sem.

Eskulitscsal ezen a napon sokat beszélgettünk a fegyveres ellenforradalom jelentkezésének és kitörésének okairól, körülményeiről. Mindkettőnket megdöbbentett, amikor rájöttünk, hogy 23-án 18 óra körül már szervezett ellenforradalmi csoportok léptek akcióba. Tehergépkocsikat foglaltak le. A TEFU-telepekről a garázsokban levő gépkocsikat meghatározott helyekre irányították. Tüntetőket szállítottak egyik helyről a másikra, különösen a külvárosokból, ugyanakkor személygépkocsik és hírvivők százai rohangáltak, irányították a tüntetést és szállították a provokációs híreket. Később a teherkocsikon fegyvert és lőszert is szállítottak. A Sztálin-szobor ledöntéséhez MÁVAUT-dolgozók teljes romboló apparátussal és vontatókkal vonultak ki. A laktanyák és fegyvergyárak kapuit tehergépkocsikkal törték be. Október 23-án 16 és 20 óra között a MÖHOSZ legtöbb helyi szervezetének raktárát feltörték. A tárolt lőszert és céllövő puskákat elvitték. Ezekkel a fegyverekkel jelentek meg először a fegyveres ellenforradalmi csoportok tagjai.

Az első fegyverhasználatra a rádiónál került sor. Jelentősebb mennyiségű hadipuska és géppisztoly 20 óra után került idegen kezekbe. A felvonultatott honvéd egységeket a tömeg közrefogta, elszedték a fegyvereiket, sőt előfordult az is, hogy a katonák is csatlakoztak hozzájuk. Először a rádió, majd a Szabad Nép, a Bem laktanya, a Danuvia és a Lámpagyár ellen hajtottak végre sikeres támadást, és kiszélesítették ezt a József telefonközpontnál és a Kilián laktanyánál. A VI., VII., VIII., és IX. kerület lett a gyújtópont. Október 24-én reggel 6 órakor a rádió közölte, hogy Nagy Imrét miniszterelnökké nevezték ki. A Minisztertanács elrendelte a statáriumot, de ugyanakkor meghirdették azt is, hogy akik 13 óráig leteszik a fegyvert, mentesülnek a statáriális eljárás alól. Az ingadozásra mi sem volt jellemzőbb, mint hogy a statárium bevezetésének idejét először 13 óráról 14-re, majd 14-ről 16 órára hosszabbították meg, de még 18 órakor is felszólították a felkelőket, hogy tegyék le a fegyvert.

Nagy Imre személyesen beszél Budapest népéhez. Ő jelenti be, hogy azok, akik a további vérontás elkerülése végett leteszik a fegyvert, mentesülnek a statárium alól. Kijelenti, hogy minden erővel megvalósítják az 1953-as programot. Nem sokkal ezután a felkelők képviselői kijelentik, hajlandók tárgyalni Naggyal, ha amnesztiát kapnak.

A rádió elesett, használhatatlanná vált, ezért beköltözött a Parlamentbe. Most már innen sugározza adásait. Ebben a zűrzavarban csak egy látható világosan: a felkelők nem

teszik le a fegyvert! Az ágyúzásból, a fegyverropogásból már következtetni lehet arra, hogy a szovjet páncélos egységek harcban állnak.

Kora délután a Parlamentben Hegedűs telefonon közli, hogy határozat született: nekem is beszélnem kell a rádióban. Nagy Imre után Kádár beszél, majd Dobi, és azután rajtam a sor. El kellene készítenem a beszéd szövegét. Nem megy. Sokat gondolkozom. A végén úgy döntök, hogy leírom és elmondom mindazt, amit érzek tudok és látok. Az irodában csak ketten vagyunk. Elmerülten rovom a sorokat, amikor hirtelen kivágódik az ajtó, Eskulits ugrik be:

— Feküdjön le gyorsan Marosán elvtárs!

Közeli lövéseket hallok, levágom magam a földre. Eskulits vezényel: — A fal mellé, a fal mellé!

Nagy nehezen közel kerülünk egymáshoz. Négykézláb mászunk ki a fal mellett az ő szobájába.

— Tessék vigyázni! Óvatosan! A szemben lévő házból éppen magára lövöldöztek — mondja Eskulits.

Lehetetlen, hiszen az az Építésügyi Minisztérium, a pártközpont és a Parlament tőszomszédságában! Tovább lőnek, a fal, az ablakpárkány kőszilánkjai repülnek szerteszét a szobában.

A kapuőrség válaszol és megkezdődik a fegyveres párbaj.

Amikor már vége van, döbbenek rá, hogy milyen életveszélyes helyen ültem. Szól a telefon. Eskulits bemászik a szobámba, és felveszi a kagylót. Nagy Imre akar velem beszélni. Én is bemászom, és az egyik sarokban ülve beszélek Nagy Imrével.

— Megcsináltad a beszédet?

— Nagy részben már igen.

— Olvasd be!

A beszéd így kezdődött: „1944. október 15-e után érzem magam, amikor a fasiszta banda elöntötte az országot, és megsemmisítéssel fenyegette a népet. Most ugyanazok bújtak elő..."

Nagy Imre félbeszakít, de én mondtam tovább. Mikor már nem bírja türelemmel, valósággal rámkiált:

— Állj! Ezt nem lehet beolvasni! Ez olaj a tűzre. Nem lehet az egészet ellenforradalomnak minősíteni.

Vitatkozunk, veszekedünk.

— Értsd meg, Marosán, nem beszélhetsz! — s ezzel leteszi a kagylót.

Eskulitscsal egymásra nézünk. Nagy Imre nem tudja, mi történik — mondja.

Mivel csend volt, mindketten felálltunk. De akkor ismét elkezdődött a lövöldözés. A telefont lerakjuk a földre. Szakács István őrnagy, Ica férje jelentkezik az újpesti pártházból.

— Hát maga mit keres ott? — kérdezem.

— A pártház védelmét látjuk el. Tartjuk magunkat, Marosán elvtárs.

Megegyezünk, hogy kapcsolatban maradunk. Egy óra múlva én hívom őket. Egy agresszív hang jelentkezik. Kiderül, hogy az újpesti pártház már az ellenforradalmárok kezén van.

Telefonon jelentkezik Mijátovics, a jugoszláv kereskedelmi tanácsos. A követ, aki most Bognárnál van a Külkereskedelmi Minisztériumban, beszélni szeretne velem.

Hosszan, szenvedélyesen vitázom vele. Ő nemzeti forradalomnak minősíti az egészet, és csak akkor csendesedik le, amikor emlékeztetem arra a jelszóra, hogy „Nem, nem soha!", „Mindent vissza!"

— Ez magukat is érinti. Én ismerem ezt az országot, nem maga — mondom neki.

Este hét óra után értesítenek, hogy PB-ülés lesz. Végh alezredes kísér át. Sötétben, a fal mellett. Itt-ott még hallatszik a fegyverropogás. Végre bejutok a pártközpontba, amely olyan mint egy ostromlott vár. Hogy juthattunk el oda, hogy már maga a központ, a vezérkar került közvetlen tűz alá? És mi van odabent? Ki mit gondol, hogyan érez, ki kihez tartozik, ki kivel tart ezekben a súlyos, válságos napokban?

Már napok óta gyötör a kíváncsiság, mi a helyzet az alsóbb párt-, állami és társadalmi szervekben. Baj esetén hogy tudnának helytállni? Most órák alatt választ kaptam e kérdésekre. Szörnyű, tragikus valósággal kell szembenézni. Hol van a 800 ezer párttag, a kétmillió szervezett munkás, a csaknem 100 ezer katona, államvédelmista, rendőr? Ha Újpesten, ebben a munkáslakta, mindig baloldali kerületben a tüntetés után alig néhány rendőr és katona maradt fegyverben, hogy védje szinte a védhetetlent? Ez az összeomlást tükrözi! Tizenkét éves kommunista vezetés után miért van a zendülőknek, a lázadóknak fegyverük, és miért nincs a velünk tartó munkásoknak?! Hát Rákosiék már a munkásokban sem bíztak?

Sok gyárral, üzemmel beszéltem ezen a napon. Élelmezésiekkel, pékekkel, hentesekkel, molnárokkal, tejesekkel. Ezek általában dolgoztak, de más iparágakban más volt a helyzet. Sokan nem mentek be dolgozni, különösen a vidékiek. S mert a fegyverek ropognak, ha már nincs más választás, akkor szovjet fegyverek, szovjet emberek segítségével kell megvívni a harcot. Este 9 óra után lépem át a pártközpont kapuját. Sok a sebesült, nem tudom kicsodák. Szívet szomorító és egyben vérforraló látvány. Sietek fel Gerő szobájába. Az első emelet előterében KB-tagok és kormánytagok járkálnak, csoportosan beszélgetnek. Levertek, idegesek. Az az igazság, hogy ide szorult, ide menekült mindenki, holott a vezető embereknek most a gyárakban, az üzemekben, a pártházakban kellene lenniük, különösen ott, ahol munkások vannak. Vajon mi vezeti és mi tartja itt őket? A félelem, a gyávaság? Vagy az, hogy szem előtt legyenek, közel a húsos fazékhoz. Mert hiszen órák, napok alatt változhat minden.

Gerő szobája igen zsúfolt. A hangulat ellenséges. Gerő összetört, de próbál erőt mutatni. Nagy Imre, a miniszterelnök csak átnéz rajta, nem is hagyják egymást dolgozni. Úgy látom, Gerőt már senki sem akarja, Nagyot pedig az utca hozta ide. Mit hozhat ez a gyűlölködés?

Este 10 órakor Kádár szobájában ül össze az új PB, közös tárgyalásra a katonai vezetőkkel. Bata tesz jelentést. Zavaros, kapkodó, ideges és megdöbbentően buta. Magyar tisztek egészítik ki a jelentését, utánuk egy szovjet vezérezredes tart szakszerű előadást a helyzetről. Nem csak az látszik rajta, hogy nagystílű csatákhoz szokott, de az is, hogy egy város ostroma, sőt az utcai harc is a kisujjában van. Szinte bocsánatkérően mondja: — Kérem elvtársak, a fegyveres felkelést alapjában véve levertük. Az, ami itt még folyik, csupán tisztogató művelet, amely eltarthat néhány napig. Ha szabad ajánlanom, arról kellene dönteni, hogyan folytassuk ezt a tisztogatást, amelyet a magyar fegyveres erők is elvégezhetnek, és ha szükség van ránk, kéznél vagyunk. Ahhoz, hogy ez sikeres legyen, fenn kell tartani a legszigorúbb kijárási tilalmat, hogy minél kevesebb legyen az áldozat, mert sok a kíváncsi, a csellengő ember, a golyó pedig nem válogat. A kijárási tilalmat ad-

dig kell fenntartani, míg fel nem számoljuk az utolsó gócokat is. — E körül vita alakult ki. Nagyék egyetértenek a további tisztogatással, de lazítást javasolnak a kijárási tilalmon, hogy a lakosság elláthassa magát élelmiszerrel.

Ezzel a katonák — különösen a szovjetek — nem értenek egyet, mert az ellenforradalmi erők a tilalom enyhítését felhasználják izgatásra és harci provokációra. Nekem is ez a véleményem.

Amíg a vitát hallgatom, arra gondolok, hogy vállalkoztam egy feladatra, méghozzá humanista okból: arra, hogy munkában tartom az élelmiszerüzemeket. Vajon nem hibás ez az elképzelés egy utcai harcokkal tarkított, ostromlott városban? Nem lenne egyszerűbb a drákói intézkedés: semmi sincs, amíg a fegyveres gócokat nem számoljuk fel! A fosztogatókat, a rablókat pedig a helyszínen kell elintézni. Ez lerövidítené a harc idejét, és csökkentené az áldozatok számát. Igen, de Nagy verekszik az egy-két órás szabad kijárásért.

Csak egyszer szóltam közbe, akkor is idegesen:

— Hogyan járkáljanak az utcán, amikor fegyveres harc folyik?

Kádár és Gerő szintén ebbe az irányba próbálnak hatni. De Nagy Imre megszállott, makacs. Valószínűleg mindhármunkkal szemben bizalmatlan.

A vita azzal zárul, hogy Nagy győz. Nem értek egyet a döntéssel, de tudomásul veszem. Később Kádárral szót váltok.

— Igen, ez a leghibásabb döntés — mondja —, de nem tudunk mit tenni.

A katonai helyzet után néhány politikai kérdést beszélünk meg. Ezek között az első helyen azt, hogy Donáth és Losonczy jöjjenek be és kezdjenek dolgozni.

Éjjel egy óra is elmúlt már. Mindenki fekvőhelyet keres, ki a széken, ki a kanapén, ki a szőnyegen. Kádár szobájában átnézem a jelentéseket a harcokról. Hajnalban még harcok voltak a Rákóczi úton, a Palace szállónál, az Üllői úton, a Ferenc és a József pályaudvaron, a Sándor utca környékén. Jelentik, hogy fegyveres felkelő csoportok Soroksár felé húzódnak, és a Dunántúl felé tartva kezdik meg a menekülést.

Öt óra 15-kor a rádióban beolvassák a KB nyilatkozatát arról, hogy a fő csoportokat megsemmisítették, s hogy a harc tovább folyik. Felhívást közölnek, hogy mindenki foglalja el munkahelyét.

Ostromlott várnak neveztem a pártközpontot, ahol hivatalos és nem hivatalos emberek, és gyanús alakok gyűltek össze. Nagy Imrével együtt bevonult egy furcsa társaság is, köztük a veje, Jánosi. Az már látható, hogy Nagy inkább rá és a vezérkarára hallgat, mintsem a PB-re. Ő senkiben sem bízik. Az az érzésem, hogy Kádárban sem, amin nem is csodálkozom. Kádár annak a híve, hogy vigyük végig a fegyveres harcot.

Hajnal felé Kádár magához hívott és közölte, hogy a szovjet párt és kormány ide küldte Szuszlovot és Mikojánt, akik holnap találkozni akarnak a PB tagjaival. Ennek örülök.

A Kádárral folytatott beszélgetés után átmentem a Parlamentbe. Nem tudtam aludni, így Eskulitscsal egész éjjel beszélgettünk. Így virradt ránk a csütörtök reggel. Adás a Parlamentből. Hallgatom a szpikert: „Mindenki foglalja el a munkahelyét." Egyedül ülök a dolgozószobában. Eskulits figyelmeztetésére riadok fel: menjek át a pártközpontba. Amikor kilépek a parlament kapuján, csend fogad. A parlament előtt szovjet tankot látok, az Akadémia utcánál úgyszintén.

Míg a többiek megjönnek, hallgatagon ülünk Gerő szobájában. Losonczy és Donáth hiányzik. Várunk. Egyszercsak nyílik az ajtó és belépnek Mikojánék. Miután körülüljük

a nagy asztalt, beszélgetésbe kezdünk. De mert tanácskozásra nem alkalmas ez a hely, kiürítetjük a tanácstermet, és ott folytatjuk a tárgyalást. Mikoján kérésére Gerő kapkodva, zavarosan beszélni kezd. Nagy Imre néha közbeszól.

Nézem a jelenlevőket és közben fülelek. Kint lövöldözés van, nemcsak kézi fegyverből, hanem tankágyúból is. A hatalmas ablaküvegek beleremegnek. Nem lehetnek messze.

Hirtelen ablaküveg-csörömpölés, de mi látszólag nyugodtan ülünk. Egyszercsak, mint egy villámcsapás, s rögtön követi az éles, csattanó mennydörgés, ágyúlövés hallatszik. Az utcára nézó összes nagy ablak csörömpöléssel hull le. Valahonnan kétségbeesett kiáltás, sikítás. Mi volt ez? Dermedten nézünk össze. Egy vagy több tank száguld az Akadémia utcán, és csattogó lövöldözések hallatszanak.

Gerő ugrik fel először, a keze reszket, ideges.

Itt nem lehet tárgyalni, kimegyünk az előtérbe. Egy csomó ember van ott, mindenki kérdezősködik.

Lentről jajgatás, kiabálás: — Sebesülteket behozni!

A két vendéggel bemegyünk Kádár szobájába, de mert itt minden ablak az utcára néz, Gerő kijelenti, hogy ez sem jó hely. Valaki javasolja, hogy menjünk át a másik épületbe, ahonnan nem érheti lövés a szobát.

Elindulunk az első emeletről a földszintre, ahol megdöbbentő kép tárul elénk. Súlyos sebesültek, ávósok.

Mielőtt a többiek után fordulnék, megkérdezem Véghet:

— Mi történt?

— Harcok a felkelőkkel, itt a téren és az utcán.

Már kiabálnak utánam, mennem kell. Belépek egy kis folyosóra, lépcsőn le a konyhába, innen keresztül egy kis folyosón a másik épületbe. Valóságos labirintus. Felmegyünk az első emeletre, de sehol sem találunk helyet. Kanyargós utakon visszajutunk, és ismét Kádár szobájában gyülekezünk. A két szovjet vezető kísérői az előcsarnokban állnak. Biztonság, nyugalom árad belőlük.

Végre összeülünk. Már elcsendesedtek a fegyverek. Valaki gyors tájékoztatást ad arról, hogy mi történt a Parlament előtti téren. Két szavahihető szemtanú mindenről beszámol: Eskulits József és Horovitz György.

Az előzmények összefüggnek a mi hibás döntésünkkel: két órára kiengedtük az utcára az embereket. Így az, amitől sokan féltünk, bekövetkezett. A vásárlás címén kijött emberek összeverődtek. Nem volt nehéz kiadni a jelszót: „Gyerünk a Parlament elé!" Az embertömeg nemzeti színű zászlókkal megindult a környező utcákból. A téren szovjet tankok és néhány páncélkocsi helyezkedett el a Parlament és a pártközpont védelmére. A kijárási tilalom felfüggesztése egyben tűzszünetet is jelentett. A szovjet katonák nem a tankban és a páncélkocsikban tartózkodtak, hanem kinn álldogáltak. A Parlamentet belül — már a rádió miatt is — karhatalmi egységek őrizték. A legnagyobb tömeg, 8—10 ezer ember az Alkotmány utca felől jött a térre. A tömeg közepén egy magyar páncélkocsi jött, rajta nagy piros-fehér-zöld zászló és gépfegyver, előre, a térnek szegezve. A harckocsin féltucat magyar katona. A tömeg az összes környező utcából bevonult a térre, és valóságos embererdővel zárta körül a szovjet páncélkocsikat. A magyar páncélkocsi nem vonult be a térre a tömeggel együtt, hanem a Párttörténeti Intézet melletti kis utcába fordult be és a Kossuth-szobor háta mögötti részen tűnt fel újból.

A téren kezdetben barátkozás folyt a szovjet katonákkal, akikre hirtelen két helyről, a magyar páncélkocsiról és az FM tetejéről tüzet nyitottak. A megrémült tömeg, amelyben sok nő volt, össze-vissza futkosott. A szovjet katonák elfoglalták a helyüket, de folytatódott a lövöldözés.

Ezután újból fellángolt a harc a város különböző pontjain. „Ölik a ruszkik a magyarokat." — „Magyar testvér, ne hagyd magad!"

A Parlament előtti térről elmenekülő tömeg most már ilyen jelszavakat kiabált: „Veszszen Gerő!" — „Hazudik a rádió!" — „Nem vagyunk banditák!"

Tizenegy óra körül, sajnos elég későn, a rádió bemondta, hogy az utcán járni életveszélyes.

Mindaz, ami az utcán történt, hatással volt a tanácskozó PB-re, amely már nem csak tájékoztatta a két szovjet vezetőt a helyzetről, hanem arról is tárgyalt és döntött, hogy miután Gerő és Nagy nem tudnak, nem akarnak együtt dolgozni, leváltja Gerőt, és helyette Kádárt nevezik ki első titkárnak, a KB titkárainak pedig Donáthot és Kállait.

Kádár lett tehát a párt első titkára. Ahhoz már késő, hogy csodát tegyen, de túl korai, hogy mentesüljön a felelősség alól, amely a nyakába szakadt. Nem hiszem, hogy volt még vezető, aki rosszabb és bonyolultabb időben került volna a párt élére, s aki kénytelen lett volna annyit vállalni, mint ő. A gátak átszakadtak. Egyetlen ember fel meri-e, fel tudja-e tartóztatni a katasztrófát? Helyeseltem a cserét, de tudtam, hogy ez a vihar, ez a katasztrófa órák, napok alatt felemészthet bárkit. Bár magamat is tragikus helyzetben lévő embernek tartottam, Kádárt különösen. Semmi jel nem mutatott arra, hogy kereste, akarta magának ezt a posztot, miként én sem a magamét. Személye a párt élén most természetesnek, kézenfekvőnek látszott.

Három ember: Kádár, Nagy, Gerő. Más és más alkat, jellem, képesség, vágy és törekvés. Közülük kellett választani.

Gerő kiesett a vezetésből. Nagy Imre, a felkorbácsolt utca embere, aki úgy látszik, csak miniszterelnök akar lenni, s egyben vezér. Egy tekintetben rokon Rákosival és Gerővel: a hatalom megszállottja. Kádárnál ezt nem véltem felfedezni, ő egyszerű pártmunkás, az emberek szemében szimpatikus. Soha nem kötött össze vele személyes barátság, inkább munkásmozgalmi és politikai kapcsolat volt köztünk. A munkásegység, az egyesülés hívei voltunk. A kommunista párt vezetői közül őt ismertem legkevésbé. A szememben ő a munkásból lett vezető típusa, akiben megvan mindaz, ami a szükség diktálta tetthez kell. Szent meggyőződésem volt, hogy becsületes. Már régen szót értünk, azonos módon ítélünk. Rákosi mindkettőnket bebörtönzött. Most ennek is jelentősége van. Kádárt csak „baloldalról" lehet kikezdeni — ilyen kísérletek voltak is —, de most úgy érzem, hogy velem együtt sokan őt tartják annak az embernek, aki megkísérelheti kézbe venni a pártvezetést. Ha Nagy ebben nem akadályozza meg, akkor történhet még csoda.

Kádár feladatát, felelősségét emberfelettinek tartom. Két szélsőséges irányzat, frakció között dúl a harc a hatalomért. Ha személyekben fejezném ezt ki, akkor a baloldalt Gerővel és Kovács Istvánnal jellemezném, a jobboldalt Nagy Imrével és Losonczyval. Hogyan tudja Kádár önmagában és a mozgalomban ezt a két szélsőséget vagy feloldani vagy befogni az ellenforradalom elleni harcba? Szimpatikus volt előttem Kádár, mert megkísérelte a lehetetlent. Akkor kerül a párt élére, amikor az szétesőben volt. Megállítható a katasztrófa? Ki tud erre válaszolni?

Hadd írom ide, hogy Kádár sikertelenségének egyik lényeges oka az volt, hogy nem számolt — bevallom, magam sem teljesen — azzal, hogy a párt vezető rétegében eluralkodott a páni félelem: személy szerint kell felelni a régi bűnökért.

Még egy körülmény befolyásolta Kádár sikertelenségét. Nagy volt a tülekedés, az intrika, a harc a vezéri szerepekért. Sokan látták elérkezettnek az időt, hogy akár a párt tragédiája révén is, de vezérek próbáljanak lenni. Ez már önmagában is lehetetlenné teszi az összefogást. Egy 1919-hez hasonló bukástól félek. Vajon elhárítható-e? Mert ha nem, akkor tragikus sors vár a munkásosztályra, a kommunistákra. Nekem a kommunista pártban a helyem és ezért természetes, hogy Kádár mellett.

Délután három órakor hangzik el Nagy Imre rádióbeszéde. Ezen még meglátszik Kádár politikai befolyása. Nagy Imre kénytelen kijelenteni, hogy kis számú ellenforradalmi felbujtók fegyveres támadást indítottak a Népköztársaság rendje ellen, amelyet Budapest dolgozóinak egy része — az ország helyzete miatt érzett elkeseredésében — támogat. Ezután arról beszél, hogy le kell vonni a tanulságot, össze kell hívni az Országgyűlést, új kormányra van szükség, széles, demokratikus összefogás alapján. A kormány tárgyalásokat kezd a Szovjetunió és Magyarország kapcsolatairól, a szovjet haderők kivonásáról.

Az utalás az ellenforradalmi fejbujtásra helyes lépés volt, a beszéd többi része azonban veszélyes irányba sodort. Ekkor hangzik el a legveszélyesebb biztatás az ellenforradalmi erők számára. Nagy kijelenti, hogy aki nem a népi demokratikus rend ellen fogott fegyvert és megadja magát, azzal szemben nem alkalmazzák a statáriumot. — Akik viszont továbbra is fegyverben maradnak, azok ellen a törvény teljes szigorával lépünk fel — mondja. Ebben az utóbbiban nem hiszek. Meg sem kíséreljük a statárium végrehajtását.

Nagyot a rádióban Kádár követi, aki a többi között kijelenti: „Ifjúságunk egy része békésnek indult és a résztvevők nagy többségének céljában becsületes felvonulása néhány óra múltán, a bekapcsolódott népellenes ellenforradalmi elemek szándékai szerint, a népi demokrácia államhatalma ellen irányuló fegyveres támadássá fajult. A támadást vissza kell verni. A rend, a békés építő munka feltételeinek helyreállítása a legfőbb érdek. A problémákat késlekedés nélkül meg kell oldani."

A két beszédet, amelyek között árnyalatnyi különbségek vannak, a rádió többször is megismétli.

Ugyanekkor megkezdődik a gyűjtőfogház ostroma. Az ostromló tömeget még széjjelverik.

Ezen a napon délelőtt tíz órától, tehát a parlamenti véres eseményekkel egyidejűleg, a felkelők megostromolják az Izabella utcai államvédelmi házat, melynek védői másnap reggel fél hatig tartják magukat. Újpesten polgármestert választanak. A XIII. kerületi pártbizottságról a katonai erőket a Láng gyárba helyezik át. Ide jön a pártbizottság is. Fegyvereket osztanak szét a kommunistáknak. Szegeden harminc ezer ember tüntet a pártház előtt. „Halljuk a pártot!" Összetűzés még nem volt.

A legjellemzőbb eset a Borsod megyei titkáré, Földvári Rudolfé, akinek vezetésével munkásküldöttség keresi fel Nagy Imrét. Elítélik a régi politikát, követelik Farkas ügyének nyilvános tárgyalását és a szovjet csapatok kivonását az országból, január 1-ig. Nagy Imre egyetért a követelésekkel.

A véres csütörtök, a fellángolt harcok, az ellenforradalom még jobban megingatta a vezetést, amely ellentmondó intézkedéseivel saját magát veri szét.

Egész nap a pártközpontban tartózkodtam, és csak éjjel megyek át a Parlamentbe. Reggel a rádió közölte a kormány parancsát: a hadsereg kezdjen általános támadást a felkelők ellen. A lakosságot felhívják, hogy mindenki maradjon otthon. Azt jelentené ez, hogy most már megkezdődhet a teljes felszámolás?

A fáradtság és álmosság hamar elszállt. Úgy éreztem, ha késve is, de teszünk valamit. Különösen sikerrel járhat, ha a magyar és szovjet katonai egységek egységesen lépnek fel. Ezt kellett volna tenni már 23-án este is. Egy valamirevaló vezetés, különösen az, amelyik a munkáshatalmat képviseli, nem engedheti meg magának, hogy az ellenforradalmi lázadókkal egyezkedjék.

Ezen a reggelen a bizalomnak egy szikrája ébred bennem Nagy iránt. Mindenre ráfeküdt a véres csütörtök emléke. Most nem szabad engedni, nem szabad tárgyalni, most harcolni kell! A győzelem után majd mindenről lehet tárgyalni.

Hallgatjuk a rádiót. Eskulits össze-vissza telefonál és kapcsolatokat keres. Negyed nyolckor villámcsapásként ér a belügyminiszter közleménye, amelyet a rádió közvetít: a kormánycsapatok sikeresen harcolnak a felkelők ellen, engedélyezik a kijárást 10 óra és 15 óra között. Öt órán keresztül felfüggeszteni a kijárási tilalmat? Akkor, amikor már kezdünk eredményeket elérni?! Nem értem, Nagy Imre humanista akar lenni? A csütörtöki események már megmutatták, hogy az ilyesmi csak a további vérontásnak nyit utat.

Később megtudtam, hogy a kijárási tilalom felfüggesztése valóban Nagy Imre követelése volt. Ez a megmaradt szikrányi reményt is kioltotta bennem. A belügyminiszter közlésével megkezdődik a katonai és a politikai csőd.

Végre megjelenik a Szabad Nép. Vezércikke nyugalomra és rendre hív fel. „Elég volt a vérontásból."

A Népszava Méray cikkét közli: bíznak Nagy Imrében, és a harcot most már ne fegyverrel folytassák.

A magyar szakszervezetek programja ilyen követeléseket tartalmaz: az ÁVH szüntesse be a tüzet, adjanak amnesztiát; a szovjet csapatok vonuljanak állomáshelyeikre; a rendet a magyar hadsereg biztosítsa. Nagy Imre alakítson nemzeti kormányt. Minden üzemben munkástanácsot kell választani.

A katasztrófa most már elkerülhetetlen, mert nem csak a párt, hanem a szakszervezetek kommunista vezetőinek kezéből is kicsúszik a vezetés.

Felzaklatott állapotban megyek át a pártközpontba, ahol teljes fejetlenséget találtam. Úgy érzem, hogy itt senki sem akar felelősséget vállalni, különösen a véres csütörtök óta.

Próbálok tájékozódni, emberekkel beszélni, mindenki sürög-forog, ki-be járkál a szobákból szobákba. Kádár, az első titkár szobája olyan, mint egy cigánytanya. Itt már nincs két vezérkar, semmilyen vezérkar sincs.

A befutott jelentéseket tanulmányozom. „Győrben, Sopronban, Mosonmagyaróváron, tehát a nyugati végeken lefegyverezték az államvédelmistákat, a rendőrséget. Mosonmagyaróváron összetűzés volt, ötven polgári halott. Győrben megalakult a nemzeti tanács. A győri szabad rádió megkezdte adásait. Győrben leálltak az üzemek, a munkások tüntetnek."

Baranya megyében munkástanácsok alakulnak, szakszervezetek esnek széjjel. Több helyről utcai harcokat jeleznek. A munkások bent vannak az üzemekben, de nem dol-

goznak. A pécsi ifjúság forradalmi bizottsága nagy tüntetést szervez, követelik a szovjet csapatok kivonását, független magyar kormányt, Nagy Imre lemondását, s azt, hogy a KB-t, az állam és a párt vezető funkcionáriusait vizsgálják felül.

Mindez a Dunántúlon történik, két exponált helyen, ahol munkásosztály van, mély gyökerekkel és harcos múlttal.

Mi a helyzet Miskolcon, Észak-Magyarországon, amely Pest után a legnagyobb ipari centrum? Miskolcon tíz órakor fegyveres támadást indítottak a BM szervei ellen, mert letartóztattak néhány diák felkelőt. Erre a tömeg a rendőrség ellen vonult, amely a kiszabadítási kísérletre tüzet nyitott. Ez a hír, mint a villám csap belém. Miskolc 1946-ban fasiszta provokáció és program színhelye volt, zsidókat lincseltek meg.

Van egy másik hír is: Miskolcon megalakult a munkástanács, amely átvette a hatalmat, Földvári Rudolffal, ezzel a jöttment karrieristával, Rákosi kiválasztott, speciális káderével az élen. Hol vannak az ózdiak, a diósgyőriek, a régi harcos szervezett munkások, a szocdemek és a kommunisták, akik már a második világháború alatt is példáját adták az eszme, a szocializmus melletti helytállásnak?

Úgy érzem, bezárul a kör körülöttünk. Székesfehérvárott tízezres tömeg tüntetett a párt megyei bizottsága előtt. Hiába történt személyi változás, a tömeget az nem elégítette ki. Szegeden, nem messze a jugoszláv határtól, a katonák és a tömegek már egymás ellen fordultak. Két halott is van. Csongrád megyében, Kiszombor községben tízezres tömeg ledöntötte a szovjet emlékművet. Ezt más községben is megtették. Zalaegerszegen fegyveresek ostromolták a pártbizottság épületét. Celldömölkön, Gödöllőn a vasutasok letörték a szovjet emlékmű egyik oszlopát, Várpalotán forradalmi tanács alakult, fegyveres összetűzések vannak. Salgótarjánban állandó szovjetellenes tüntetések zajlanak.

Milyen tragikus arra gondolni, hogy Salgótarján volt 1945-ben és utána a Magyar Kommunista Párt fellegvára! A választási százalékokban is döntően ez jutott kifejezésre. „Kis Moszkvának" nevezték el a bányász kommunisták a várost. A kommunista párt befolyása a bányászok között döntő volt, és azok kiváltságos réteggé is váltak. Hol vannak most? Ha Pécs, Miskolc — tehát Borsod — és Salgótarján, a kommunisták és a szocdemek fellegvárai itt tartanak, mit lehet várni Tolna megyében, ahol elzavarják a tanácselnököket, és helyükre bárókat választanak. Heves megyében a parasztok nemzetőrséget alakítanak. Hajdúböszörményben, Püspökladányban és Derecskén megmozdulások vannak, és a tüntetők fegyvert követelnek az oroszok kiverésére.

A sok papírhalom között már alig ismerem ki magam, de ezt az egyet még megnézem, mert piros ceruzával alá van huzigálva. „Ózdon üzemi munkástanács alakult, 21 pontos követelést állítottak össze, amelyet fel akarnak küldeni a KB-nak és a Minisztertanácsnak. Követelik, hogy a személyi kultusz uralma alatt önmagukat kompromittált személyek — személyekre való tekintet nélkül — neveztessenek meg, és távolítsák el őket a KB-ból és a kormányból. A párt és kormány vezetésébe olyan kommunisták és pártonkívüliek kerüljenek, akik a proletár nemzetköziség elvét betartják. Személyi biztosítékot követelnek arra, hogy a múlt nem tér vissza. Szolidárisak a haladó magyar értelmiségiekkel, az egyetemi ifjúsággal és azokkal az írókkal, újságírókkal, akik elismerik a párt- és a munkásosztály vezető szerepét."

Egy halom papír Budapestről szól. Újpesten a felkelők megszállták a tanácsházát, forradalmi tanácsokat szerveznek: Csepelen fiatalokat toboroznak, vagy ezren már el is indultak a Corvin mozihoz, ahol felfegyverzik őket. A XX. kerületi pártház védelmére

kiküldött katonákat lefegyverezték. A pártbizottság tagjai különböző helyekre menekülnek. A Fésűsfonótól nem messze barikádokat emelnek. Tíz óra negyvenkor a Széna téri felkelők gyülekeznek, barikádokat emelnek. Tizenhárom órakor tűzharc kezdődött. (Ez különösen elszomorít, mert elvágtak a családomtól.) A Móricz Zsigmond körteret ellenforradalmárok tartják megszállva. Ott vannak a környező háztetőkön. Megtámadták a Danuvia fegyvergyárat. Az őrség nem tudja tartani a gyárat. A Budaörsi úton tehergépkocsikat tartóztatnak fel, meg vannak rakva röpiratokkal. Az asztalon néhány újság. Az Igazság vezércikke az ellen tiltakozik, hogy a forradalmat fasiszta tüntetésnek és a csőcselék garázdálkodásának tüntetik fel.

Ebben a nyomasztó légkörben ül össze a PB, majd a KB. Ez alatt a pár nap alatt annyit üléseztünk, különösen a KB, amennyit Rákosi idejében két év alatt sem.

Előttem már kialakult a kép: a Nagy-féle vonal diktál. Kádár tragikus szerepet tölt be, megpróbálja ellensúlyozni. Azt, hogy meddig diktál itt a Nagy-féle vonal és erő, nehéz kiszámítani.

Az én szememben a KB kelti a legijesztőbb benyomást, hiszen valósággal kettéválik. A megválasztott Losonczy kijelenti, hogy nem vesz részt a PB ülésén.

Két embert látok nyugodtnak: Kádárt és Donáthot, de ők is őrlődnek. Nincs itt semmiféle összefogó erő, elvi, politikai, morális, emberi. Légy átkozott, Rákosi! Ez a te örökséged! Úgy érzem, nincs párt, nincs vezetés.

A PB és KB üléseit a teljes káosz és zűrzavar jellemzi. Egy nehéz tárgyalás után megszületik az MDP KB utolsó nyilatkozata, és ezzel megkezdődik a rohanás a katasztrófába. Tényként kell megállapítani, hogy a KB korábban hiába küldött ki külön katonai bizottságot a fegyveres harcok összefogására, vezetésére. A bizottság Apró Antalból, Földes Lászlóból, Kovács Istvánból, Mező Imréből és Hazai tábornokból állt. (Kovács István közben idegösszeroppanást kapott.) A politikai cikcakk, az opportunizmus, a gyávaság ezt a bizottságot is végképp lejáratta, az MDP KB nyilatkozata pedig teljesen lehetetlenné tette.

Mi van a KB nyilatkozatában? „Véget kell vetni a harcnak és a vérontásnak." (Tehát a katona bizottság, mint ilyen, álljon félre.) A nyilatkozat a következő intézkedéseket javasolja: „A Hazafias Népfront elnöksége tegyen előterjesztést egy új nemzeti kormány összeállítására. Miniszterelnöknek javasolja Nagy Imrét. Az új kormány kezdjen tárgyalásokat a Szovjetunióval a két ország közötti viszony rendezésére. A rend helyreállása után a szovjet hadsereg visszatér támaszpontjára."

A nyilatkozat továbbmegy: béremelést követel a munkásosztály számára. A rossz szociális viszonyok között élő munkások ezt mézesmadzagnak érezhetik. Túl későn történt, hatástalan lesz, mert az üzemek nem dolgoznak.

Meghirdeti a határozat, hogy akik október 26-án este 10 óráig leteszik a fegyvert, amnesztiát kapnak. Ez az utóbbi bejelentés már komédiával ér fel. Hoztunk egy statáriális rendelkezést, amelyet nem hajtottunk végre, s most helyette az amnesztia örökös ígérgetésével bátorítjuk a felfegyverzett harcoló erőket. Ennek a vezetésnek fogalma sincs arról, hogy odakint mi történik! A KB nyilatkozata után alakult meg az új kormány, 23-ról 24-re virradóra az első, és most, 26-án a második. Mi az új ebben? Nagy a miniszterelnök, Apró, Bognár, Erdei a helyettesek. Az utóbbi három régi, csak Nagy számít újnak. Tildy Zoltán államminiszter, Lukács György népművelési, dr. Babits Antal egészségügyi, Kiss Árpád az OT elnöke, Münnich lesz a belügyminiszter és Janza Károly a hon-

védelmi miniszter. A hadtápfőnök kezébe kerül a katonai ügyek intézése. Véleményem szerint Bata és Janza között semmi különbség. Münich Ferenc az más; ő volt katona, volt rendőr, kommunista szakembernek számít. A többi miniszter a helyén maradt.

E tragikus pillanatokban azt kérdezem magamtól: egyáltalán van-e fogalmuk arról, mit is jelent kormányt alakítani? Mert ha kibontakozást akarnak, akkor hogyan maradhatnak a kormányban Rákosi olyan figurái, mint Apró, Bognár és Erdei? Nagy Imre, Tildy, Lukács György — három jelentős név. Vonzanak vagy taszítanak, összekapcsolnak vagy széjjel vernek? Mi az utca véleménye, mit tükröz az ország hangulata?

Nagy Imréről vallott véleményem közismert volt. A kormánnyal az volt a cél — a névsor is ezt akarta tükrözni —, hogy megosszon és összefogjon erőket. A sikerben kételkedtem. Nagy Imrét ilyen bonyolult polgárháborús helyzetben nem tartottam alkalmasnak kormányelnöknek. Őt és egész környezetét, koncepcióját túlhaladták a gyorsan változó események. Nem 1956 tavaszán és nyarán vagyunk! Teljesen új helyzet állt elő. Nagy Imrét az utca hozta. De az utca is átalakult már! A kinti erőknek sem kell már Nagy Imre, és akiknek mégis kell, szerepét csak átmenetnek, méghozzá rövid idejű átmenetnek szánják. Kommunista- és szovjetellenes erők dominálnak odakint, és Nagy Imre útja csak kétfelé vihet: vagy félreáll, nem vállal szerepet, vagy nem tud megállni és Peidl sorsára jut. Jobban megértjük ezt, ha arra gondolunk, hogy a pártban és a kormányban kétféle vezetés érvényesül.

Figyelem az eseményeket, az embereket. Egy valakinél állapodom meg, aki iránt a bizalmam nem csökkent, sőt erősödött, és ez az ember Kádár. Nem azért, mert a párt első titkára, hanem azért, mert munkás, mert kommunista, és vállalta a lehetetlent. Úgy látom, ő maga sem tudja, mit kellene és mit lehetne tenni azért, hogy ezt a gyors szakadékba rohanást lelassítsuk, vagy megállítsuk. Későn került a kezébe a vezetés, ráadásul itt már senki nem engedelmeskedik senkinek.

Visszamentem a Parlamentbe. Néhány óra múlva megjelent nálam Vas Zoltán, akit Nagy Imre élelmezési kormánybiztosnak nevezett ki. Nagy Imre és Vas azt hiszi, hogy 1944—45-ben vagyunk. Ez is jellemző rájuk. Vas közölte, hogy ezt a helyet szemelte ki és foglalja le hivatala számára. Ránéztem és azt mondtam: amíg a PB tagja vagyok, innen ki nem megyek.

Meghökkent és közölte, hogy ő tud várni.

Távozása után fel-alá járkáltam, megpróbáltam dönteni. Feleslegesnek éreztem magam, kint már megalakult a szociáldemokrata párt. Vajon kívánatos, alkalmas ember leszek-e valamire az új kommunista pártban?

Töprengéseimből Eskulits riasztott fel, aki bejött a szobába. Beszélgetés közben hirtelen megkérdezte:

— Mondja, Marosán elvtárs, mit akar Kádár csinálni?

— Nehéz erre felelni. Szeretne valamit tenni, de maga sem tudja mit.

— Hát akkor mi lesz? — kérdezi. — Elönt bennünket az ellenforradalmi hullám?

— Ez nincs egészen így — felelem. — Van itt még erő és garancia. A Szovjetunió fegyveres ereje. Amíg itt vannak, addig talán nem történik helyrehozhatatlan. De ha kimennek, én sem tudom, mi lesz. Megalakult a szociáldemokrata párt. Kéthlynek, Kelemennek esetleg jó lesz Nagy és mások. Rám csak a bosszúállás vár. Ne felejtse, én javasoltam a tüntetés betiltását, a tűzparancs kiadását, és 24-én hajnalban a szovjet tankegységek bevetését. Ezt most senki nem vállalja, azok sem, akik megszavazták.

Eskulits idegesen kérdez:

— Gondolja, hogy ebből személyi baja is támad, Marosán elvtárs?

— Nekem igen, de magának nem hiszem.

Sóhajtva válaszol:

— Attól tartok, igaza van. Magát senki nem védi meg itt. Menjünk el innen, Marosán elvtárs.

Egyelőre vártunk, én még a PB tagja vagyok, így nem dezertálok. Szeretnék Kádárnak segíteni, ha lehet. Csak azt nem tudom, hogyan és mit.

— Hajnal van. Beszélek a feleségemmel telefonon, és megígérem, ha lehet, holnap hazamegyek.

Így köszöntött ránk október 27-e reggele. Mijátovics kora reggel jelentkezett és közölte, hogy jugoszláv delegáció érkezik. Velem akarnak beszélni.

Vas ismét jelentkezik. Kéri, ne haragudjak rá. Megegyezett Eskulitscsal, elég neki az ő helyisége, így is tud dolgozni. Szomorúan néz rám, úgy látom, sajnál. Korábban jó viszony volt köztünk. Velem emberileg is igen rendes volt. Tizenkét évvel ezelőtt nagyfiú volt, s most valahogy furcsa, hogy itt ül velem szemben, és arról beszél, hogy ő mindezt előre megmondta, de nem hallgattak rá.

— Nézd, Marosán, meglátod, Nagy Imre még helyre tudja hozni a dolgokat, mert csak neki van most híre, neve, befolyása, becsülete. Csak hagyni kell dolgozni.

— Lehet, hogy neked van igazad, én azonban nem hiszek ebben — válaszolom.

— Miért?

Gondolkodom a tömör megfogalmazáson.

— Tudod mi itt a legszörnyűbb? Kommunista volt Rákosi, Gerő, Farkas, Nagy és te is. Együtt jöttetek haza a Szovjetunióból, tizenkét évvel ezelőtt szétszakíthatatlanok voltatok, és most úgy gyűlölitek egymást, ahogy én embereket gyűlölködni még életemben nem láttam. Gondolod, hogy tizenkét év felelősségét el lehet hárítani? Nagynak és neked? Ez csak katasztrófa felé visz... És most figyelj ide! Egy évvel ezelőtt a váci fegyházban rohadtam, és most én vagyok a sztálinista és rákosista Nagy Imre és mások szemében. Érted te ezt? Vas hallgat, rámnéz, s nem arról beszél, amiről én, nem válaszol, csak szajkó módjára ismételgeti:

— Nem kell megijedni, rendbehozunk mindent, volt már rosszabb is.

— Az igaz! De akkor egységesek voltunk. Most pedig a szikráját se látom az egységnek!

A beszélgetés félbeszakad, mert megérkezik a delegáció. Mijátovics, a jugoszláv kereskedelmi tanácsos két férfival lép be. Az egyik szőke, középkorú képviselő, halk szavú, csendes; a másik fiatal, szimpatikus, karcsú, fekete hajú író. Alig tudom fejben tartani a nevét. Nyelvem alatt gyakorolom és ízlelem: Szcsorcsics. Amikor Mijátovics bemutat bennünket egymásnak, külön hangsúlyozza, hogy engem Rákosiék halálra ítéltek, mint jugoszláv kémet. Az író már veszi is a jegyzettömbjét és irkálni kezd.

— Tudja, Marosán elvtárs, hogyan néz ki a magyar Parlament? — kérdezi az író. Mint valamikor a Szmolnij. Kár, hogy oroszok is vannak itt a kapunál. Minek ez? Képzelje, megkínáltam a szovjet katonákat cigarettával, de nem fogadták el.

A példa nem tetszik nekem, rossz és nem helyén való.

— A magyar Parlament most nem a Szmolnij — válaszolom —, mert az egy egész világot megrendítő forradalmi vezérkarnak volt a helye, ami pedig itt történik, nézetem szerint ellenforradalom.

Erre a szóra az író felkapja a fejét.

— Ellenforradalom? — kérdezi vissza.

— Igen elvtárs, ellenforradalom.

Mijátovics hosszan magyarázza az írónak, hogy én már az első nap óta annak tartom, és ebben van az én tévedésem. A képviselő csendesen figyel, ritkán szól. Szerényen, tapintatosan jegyzi meg:

— Három napja vagyunk itt. Az események már kirobbantak, amikor jöttünk, de túlzásnak tartjuk a megállapítást. Amit eddig láttunk, az inkább nemzeti forradalomra utal. Egyébként is azért jöttünk, hogy tájékozódjunk, mert tájékoztatni akarjuk a jugoszláv közvéleményt. Magát érdekes vezető alaknak tartjuk. Véleménye, szempontjai érdekelnek.

— Kérdéseikre őszintén fogok válaszolni.

Az író türelmetlenül teszi fel az első kérdést: Nem érti miért tartom ellenforradalomnak, hiszen itt a jogos felháborodás, nemzeti öntudat és érzés lép fel Rákosi, Gerő és a sztálinizmus ellen. Úgy véli, szigorúan ítélek.

— Az lehet, de én 1926 óta élek itt. Azelőtt Erdélyben voltam tagja, vezetője a magyar munkásmozgalomnak. Igaz, hogy a szociáldemokrata pártban, és csak később lettem kommunista. Állítom, hogy ismerem az országban élő, ható társadalmi, eszmei és politikai erőket. És van annyi tapasztalatom, hogy képes legyek helyesen ítélni. Ne adja a sors, hogy nekem legyen igazam. Közismerten jugoszlávbarát voltam. Ezt a barátságot a háború alatt a börtönben eltöltött évek csak elmélyítették. Jugoszláv politikai foglyokkal voltam együtt. Bátor, becsületes és sokat vállaló emberek voltak. Úgy mentek a halálba, ahogy kevesen. A felszabadulás után azért dolgoztam, hogy a két nép testvéri barátsága létrejöjjön, a jugoszláv-magyar baráti társaság egyik vezetője voltam.

Kritikusan fogadtam a Tájékoztatási Iroda határozatát, és talán egyike leszek azoknak a vezetőknek, aki Önöket nem gyalázta, nem láncoskutyázta, és nem hitte el, hogy maguk imperialista ügynökök. Ezt csak azért mondtam el, hogy jellemezzem mivoltomat. Rajk után rám is sor került, mint ahogy Kádárra is. Ez azonban nem jogosít fel arra, hogy gyűlölettől hajtva, a tényleges helyzetet másként ítéljem meg. Nem vitás, hogy Rákosi vezetése juttatta ide az országot, s azon sem vitatkozom, hogy jogos az emberek felháborodása. Nekem szubjektíve minden okom megvan a felháborodásra és a gyűlöletre, de amikor, három héttel ezelőtt kint jártam egy gyárban, az ott feltett kérdés bizony megfeküdte a gyomromat: „Lesz-e határkiigazítás délen?"

Az író idegesen közbevág: — Melyik gyárban?

Eskulits közbeszól:

— A Kábelgyárban.

— 23-a előtt? — kérdi az író még egyszer.

— Igen.

Mijátovics közbeszól:

— Hát volt ilyen is.

— Mi lett ebből a jelszóból később? „Magyar-lengyel határt, zsidómentes hazát." — „Nem, nem soha!" — „Mindent vissza!" Itt ég a trianoni fájdalom és seb. Egyiket sem én csináltam. Most mégis rajtam csattan az ostor. Gondolják Önök, ha a nacionalizmus felveti ezt a kérdést, megáll a Szovjetunió, a csehszlovákok és a románok ellen? Már nem! A Délvidék kérdését is felvetették. Ez az első, amit tudni kell: a magyar nacionalizmus

jelszava, ma a szovjetellenes vonal, holnap jugoszlávellenes vonal. Ez a nép két háborúban vérzett idegen érdekekért, és senki egy jó szót nem ejtett mellette. Tele van nacionalista méreggel, a vereség és Rákosi okozta bűnök keserűségével.

— Gondolja, hogy ilyen súlyos a helyzet? — kérdezi.

— Kérem, itt már nem súlyos helyzetről beszélünk, hanem tényekről. Nézze csak, leveszik a vörös csillagokat a házakról, és nincs többé elvtárs megszólítás. Milyen forradalom az, amely azzal kezdődik, hogy leverik a vörös csillagot és kiszakítják a Népköztársaság címerét? Mit követelnek kint? Kossuth-címert! De itt Kossuth is csak lepel! Egyébként meg kell nézni azt is, hogy ki üvölt a leghangosabban a magyar szabadság mellett. A Szabad Európa Rádió! Az országot szovjet- és kommunistaellenes, nacionalista és antiszemita hullám öntötte el.

A képviselő megkérdezi:

— Maga miért nem híve Nagynak?

— Ennek sok oka van, de egyet elmondok. Nagy maga is felelős a tizenkét év minden dolgáért. Én kevésbé, és mégis vállalalom. Nagy régi sebekkel terhelt, s a hatalom megszállottja. Mivel nincs párt és pártvezetés, az államvezetés is csődöt mond. Ennél tragikusabb helyzet kevés volt a történelemben. A becsületes emberek, főképp a munkások, nem tudják, hogy mit csináljanak. Nincs összekötő erő, és így az ellenség szabadon mozog. A valamikor bátor, élethalálharcot vívó kommunisták tehetetlenül nézik, hogyan verik szét soraikat. Maguk Jugoszláviában annak idején jobban leszámoltak a fasisztákkal, mint mi. Nálunk sok megmaradt, és most elő is jönnek. Rákosi a pártban kereste az ellenséget, a becsületes kommunistákat legyilkoltatta vagy bebörtönöztette. A fasiszták, a reakciósok lapultak és szolgálták őt. Gondolkodjanak el egy kicsit arról, honnan szereztek pillanatok alatt fegyvert?! Egyébként csak ki kell menni az utcára, meg kell figyelni, kik a hangadók, fegyverrel a kézben. Magyarországon nem frázis az, hogy a gyilkosok közöttünk járnak. A pesti utcán megtalálják az újvidéki, zsablyai gyilkosokat is, akik hajlandók ma minket és holnap magukat is lemészárolni. Grassit, Zöldit és Szombathelyit felakasztották, de a többiek megmaradtak. Remélem, nem hiszik el, hogy ezek demokratákká váltak, és szabadságot akarnak adni a magyar népnek?! Hitler is felhasználta a szocializmus jelszavát.

Az író idegesen, a képviselő gondterhelten kérdezi, hogy szerintem mit kellene most tenni?

— Nehéz erre a kérdésre felelni, mert itt pillanatok, percek alatt kellene dönteni. Az első és legfontosabb: meg kellene teremteni azt a feltételt, hogy a kommunisták rendezzék soraikat. Fel kell hagyni az egymás iránti gyűlölettel. Fegyvert kell adni a munkások kezébe, nem szabad félni ettől. És az utolsó, amit tenni kellene: nem egyezkedni a lázadókkal, és utána rendbehozni az ország dolgait. Fizikai, lelki és morális értelemben.

— Nem jön vissza Rákosi, hogy visszaállítsa a sztálinizmust?

Ránéztem és csak annyit mondtam:

— Magyarországra Rákosi többé nem jöhet vissza, mert amit itt hagyott, az eltorlaszolja az utat előtte.

A képviselő közbeszól:

— De hát nincs más, csak Nagy Imre.

— Az nem igaz. Van itt más is!

— Ki az? — Kérdezi az író.

— Kádár János — felelem.

Hirtelen csend lesz. Érdekes, erre nem gondoltak.

Az író már nem jegyez, inkább kérdez.

— Érdekes ember maga. Rákosiék halálra ítélték és mégis baloldali maradt.

— Mindig a baloldalon álltam. Erről a pozícióról nehéz engem kifordítani.

Meleg kézszorítással búcsúzunk. Utoljára még figyelmeztetem az írót, úgy írjon le mindent, hogy ne kelljen évek múlva szégyenkeznie miattam.

Később tudtam meg, hogy Vas Zoltánnal is beszélgettek. Néhány hét múlva megjelent a riportja könyv alakban is. Jólesően állapítottam meg, hogy a velem való beszélgetés után már úgy ír, hogy az ellenforradalmi erők is megjelentek a színen.

Változatlan erővel folyik a fegyveres harc és a politikai vezetés teljes anarchiába torkollik. Szomorúan állapítom meg, hogy hiába lett Kádár János az első titkár, hiába Nagy Imre a miniszterelnök, az ellentétek kint és bent a teljes szétzüllés állapotába jutottak. Rádöbbentem, hogy a párt- és államvezetés csődje széjjelveri a mellettünk harcoló fegyveres erőket is.

Feleségem ezen a napon már háromszor telefonált, látni szeretne, menjek haza, ha csak egy órára is. Megígérem, de hogy mi lesz, azt nem tudom, mert hiába parancsolja meg a honvédelmi miniszter a katonai egységeknek, semmisítsék meg a fegyveres csoportokat, és maradjanak riadókészültségben, hiába ismétli meg, hogy a kiadott parancsok továbbra is érvényben vannak, úgy látom, nem csak én, de mások sem hisznek ebben. Ami nekünk van, az már nem hadsereg.

Ezt két jelentős újság- és rádióhír is megerősíti. Az egyik: a SZOT javaslatot tesz, hogyan dolgozzék a munkástanács. Ezt úgy ítélem meg, hogy a szakszervezetek legmagasabb szerve lemond saját szerepéről és harcáról. A SZOT már nem tartja kezében a munkásosztályt.

A másik a Szabad Nép felhívása a kommunistákhoz: „Véget kell vetni a vérontásnak."

Micsoda ellentmondás. A hadseregnek szóló parancs: verje szét a lázadókat. A Szabad Nép felhívása: „Vessünk véget a vérontásnak."

Ebben a zűrzavarban futnak be különböző katonai hírek. A Déli pályaudvart visszafoglalták a felkelőktől, de a Széchenyi-hegyen erős harcok folynak.

Ezekkel a hírekkel lépem át a pártközpont kapuját, ahol azzal fogadnak, hogy a lengyel párt már másodszor kér telefonon sürgősen illetékes tájékoztatást a magyar helyzetről. Hát illetékes ez a központ? És egyáltalán ki illetékes itt?

Itt tudom meg, hogy az egyetemi forradalmi bizottság permanensen ülésezik. Ellenzik a harc további folytatását. Követelik, hogy a kormány mondjon le. Az a kormány, amely órákkal ezelőtt alakult meg. Csak Nagy Imrével hajlandók tárgyalni.

A vidéki hírek megdöbbentőek. Vácott, Pest tőszomszédságában kiszabadították a rabokat. Több vidéki pártházat és tanácsházat feldúltak, sok helyen illegalitásba mentek a kommunisták. Mátészalkáról zsidó programot jelentenek. Győrben már nem csak azt követelik, hogy a szovjet csapatok hagyják el az országot, hanem azt is, hogy ENSZ-bizottság jöjjön be az országba, és a honvédség adja át a fegyvereket a felkelőknek. Azzal fenyegetőznek, hogy Pestre jönnek a felkelőknek segíteni. Bács megyéből jelentik, hogy Budapestről leránduló bandák a tsz-ekben gyújtogatnak. Nemzeti bizottságok alakulnak kommunisták nélkül. Sztálinvárosban egy részeg csoport a pártház elé vonul, majd innen felduzzadva megszállja a gyár kapuit és követeli az erőmű leállítását. A munkások

még meg tudják akadályozni őket ebben. A pártbizottság katonai erősítést kér Fehérvárról, ahonnan nemsokára megérkeznek, és megkezdik a tisztogatást. A Lenin Kohászati Műveknél negyvenezres tömeg negyven tagú sztrájkbizottságot választ. Ez a sztrájkbizottság azzal fenyegetőzik, hogy aki ellenáll, azt agyonverik.

Baranya megyében ifjúsági és munkásőrséget állítanak fel, Pécsett már nemzeti színű karszalagos csoportok razziáznak. Ott 10 pontos követelést fogadnak el. Kategorikusan fogalmaznak: a kormány hirdesse ki a fegyverszünetet, parlamenterek útján tudja meg, hogy a felkelők miért harcolnak. A szovjet csapatok november 1-ig hagyják el az országot. Amennyiben ez nem történik meg, általános munkabeszüntetést tartanak.

Mindez jellemző arra, hogy hol tartunk. A megyei és a városi pártbizottságok helyeslik a követeléseket. Ismét felmerül bennem a kérdés: ha nem tudok segíteni, mit keresek itt?

Késő délután ebben a tehetetlen állapotban hagyom el a pártközpontot és átmegyek a Parlamentbe. Eskulits azzal fogad, hogy itt is teljes a bomlás. Bizottságot alakítottak. Az ülésen egyesek olyan szégyenteljes módon léptek fel, hogy az elképesztő. Menekülés van itt is, helyezkedés, bosszú és általános félelem. A Minisztertanács titkára kijelentette a bizottság előtt, hogy ő már két éve állandóan tájékoztatta Nagy Imrét mindenről.

Megtartom az utolsó megbeszélést. Öten vagyunk: Eskulits, Horovitz György és a két Ica. Abban maradunk, hogy hazamegyünk. Eskulits hamar megszervezte a hazamenetelt. Nem tudom, hol szerezte, hogyan csinálta, de amikor kijöttünk a parlament kapuján, egy dzsip állt ott fegyveres kísérettel. Így indultam el haza, 27-én késő délután. A kocsiból kinézve ijesztő kép tárult elénk. Ostromlott város ez, és kevesen tudják, hogy ki kivel tart.

Belépek abba a házba, ahonnan október 23-án reggel elindultam a tragikus útra. Szőrös vagyok és piszkos. Összeölelkezünk, a gyerekek a nyakamban. A katonák is körülfognak bennünket. Nyolcan élnek e fedél alatt. A négy ávós, akik 23-a óta vannak szolgálatban, és meg sem kísérelték leváltani őket; a feleségem, a két gyerek, s egy rendes leány, a háztartási alkalmazott. Naponta egy tál ételt eszünk, hogy a katonákkal együtt meglegyünk. Senki sem panaszkodik. A katonák meghívnak egy kis beszélgetésre. Mindent meg szeretnének tudni, én meg nagyon vigyázva, óvatosan mondom el a bajokat.

— Ne legyen gondja, Marosán elvtárs, fent hozzanak rendbe mindent, mi megvédjük a családját.

Szeretném megölelni őket, de félek is, mert ezek el vannak szánva a védelemre. Nincs bátorságom megmondani nekik az igazat.

Feleségem lefekteti a gyerekeket. Végre ketten maradunk, hogy sorsunkkal szembenézzünk. Feleségem azzal kezdi, hogy mondjam el az igazat, a való helyzetet.

Mindig neheztelt rám, ha valamit nem mondtam el neki. 1950-ben, letartóztatásom napján is csak órákkal előtte szóltam, hogy rám is sor kerülhet. Most nem kímélem.

— Hogy juthattunk el idáig? — kérdezi.

— Most fizetjük az árát mindannak, amit Rákosiék csináltak.

— És Kádár?

— Ő csak akkor tehetne valamit, ha egységet tudna létrehozni.

— Mi lesz veled, miért nem vagy a kormány tagja?

— A Nagy vezette kormányban nem vállaltam funkciót, csak a PB-ben. Ezt is hosszú rábeszélésre tettem. A legszívesebben hazajöttem volna már 25-én. Véleményemet, nézetemet mindenki ismeri, de nem mindenki osztja. Elszigetelődtem.

— Nem félsz?

— Semmitől sem félek. Nekem csak az fáj, hogy alkudoznak a fegyveres bandákkal, állandóan kitérnek a harc elől, s az ország, a nép nem tudja, hogy mit csináljon. Én egyet tudok: nem vállalkozom az 1919-es Peidl-komédiára. Ne adja a sors, hogy a szovjet csapatokat tényleg kivonják. Kiszámíthatatlan következményei lehetnének. Minden jel arra mutat, hogy megalakult a szociáldemokrata párt. Mit várhatok én Kelementől vagy Kéthlytől? Lehet, hogy Nagy Imrével együtt haladnak, de velem, a kommunistává lett Marosánnal soha. Ha valami katasztrófa következnék be, és életben maradnék, nem valószínű, hogy politizálok.

Ülünk egymással szemben, latolgatjuk a jövőt.

— Visszamegyünk Újpestre a családhoz. Itt hagyjuk ezt a helyet, dolgozni fogunk, és a családnak, a gyerekeknek élünk.

Kikívánkozik belőlem egy fájdalmas vallomás:

— Tudod, mit sajnálok nagyon? Azt, hogy egyik bajból viszlek magammal a másikba.

— Nem baj, veled voltam, veled maradok.

— Akkor már nincs sok beszélnivalóm. Holnap reggel bemegyek, és ha nem történik valami, végleg hazajövök.

A feleségem két altatót tukmál rám. Hamar mély álomba merülök.

XII. Hajnalodik, de kinek?

1956. október 28-a reggel. Úgy indulok el otthonról, hogy vissza sem nézek. A ház előtt dzsip, rajta hatalmas nemzeti színű zászló, golyószórós katonák. A környező házak ablakaiból kikukucskálnak a polgárok. Csak egyetlen szomszéddal van emberi kapcsolatom, Feleki Kamillal, a színésszel, akit régen ismerek. Ha néha meglátjuk egymást, mosolyogva integetünk. Most is feltűnik az ablakban. Nem mosolyog, csak int. Én is inkább a pillantásommal intek vissza, s már ugrom is fel a kocsira, amely sebesen robog velem végig a Pasaréti úton.

Eskulits a híd elhagyása után odasúgja nekem, hogy sajnos, Szakács Icát nem sikerült hazavinni a lövöldözések miatt. Visszavitték a Parlamentbe.

Amikor belép a szobámba, kisírt szemekkel pillant rám. Kezet fogunk és csak annyit mondok:

— Ne haragudjon.

— Nem haragszom. Nagy lett volna a kockázat. Csak az fáj, hogy nem tudom, mi van a két gyerekkel és Pistával.

Én sejtem, hol van a férje. Valahol ott, ahol még folyik az ellenállás.

Vas Zoltán berendezkedett, dolgozni akar. Érzem, szeretne kívül látni, de véglegesen kidobni még nem mer.

Át akarok menni a pártközpontba, de Eskulits visszatart:

— Olvassa el a Szabad Népet.

1956. október 28-a, amíg élek, kitörölhetetlenül emlékezetes marad, mert ezen a napon, ezen a reggelen összeomlott bennem egy világ. Most már nyilvánvaló előttem, az egész árulás. A párt hivatalos lapja „Híven az igazsághoz" címen írt vezércikkében a fegyveres lázadást és felkelést nemzeti és demokratikus mozgalomnak nyilvánítja! Nemzeti és demokratikus? Ha ez nemzeti és demokratikus, akkor én ellenforradalmár vagyok, demokrácia- és nemzetellenes! És ez nem csak az én ügyem. Mi lesz a sokezer elszánt kommunistával, katonákkal és tisztekkel, akik képtelen helyzetbe és konfliktusba kerültek? Ők is nemzetárulók? Hisz akkor holnap ennél szörnyűbb bélyeget is rájuk lehet sütni! És mindezt azok teszik, írják, akik hű kiszolgálói voltak Rákosi személyi kultuszának, akiknek a szemében én évtizedekkel ezelőtt szociálfasiszta, később pedig kém és hazaáruló voltam.

Most ezekben az órákban még inkább megerősödött bennem a meggyőződés, hogy helyesen ítéltem meg mindazt, ami történt.

Besomfordál Eskulits és Ica. Utasításra várnak.

Ica sír, a férjére gondol.

— Ide hallgasson, Ica, maga elmegy innen. Legyen a két gyerekével, mentse a menthetőt.

Eskulits egyelőre mellettem marad. Nekünk itt már semmi keresnivalónk. Nem tudom, hogy találkozunk-e még, mindenesetre búcsúzzunk el egymástól. Ha valami lesz, Eskulits értesíti.

Most idegesít a sírása.

— Ne bőgjön itt. Maga bányászlány, mi pedig Eskulitscsal munkások vagyunk. Lehet, hogy most kezdődik az igazi harc.

Vas Zoltánnak nem is köszönve, átmentem a pártközpontba. Amikor oda beléptem, már megszületett a tűzszünet és a honvédelmi miniszter parancsa, hogy a fegyveres erők csak akkor tüzeljenek, ha megtámadják őket. Az épületben a felbomlás, a szétzüllés jelei. Nemsokára összeül a KB; PB-ülést már nem is tartanak.

A KB ülése — ha egyáltalán annak lehet nevezni — viharos. Ez a vezetés semmilyen kérdésben nem egységes. Abban sem, hogy a felkelőkkel leszámoljon, és abban sem, hogy csatlakozzon hozzájuk. Ezt a formális, erőtlen, ide-oda sodródó KB-t az jellemzi, hogy sem a múltért, sem a jelenért nem mer felelősséget vállalni. Mindenki másra hárítja a felelősséget.

Mit keresek én itt? Nem lenne jobb elmenni? A két szélső pólusnak nem kellek. Kádárral kellene beszélni, de ez szinte képtelenség, agyonnyomják a tennivalók, ide-oda rángatják. Ezen a napon, azt hiszem, végképp betettem az ajtót magam mögött. Látva a szörnyű marakodást a KB-ülésen, felszólaltam. Utoljára.

— Maguk marakodnak, ide-oda rángatnak bennünket, holott ide vezetés kell. Hagyják abba a marakodást, mert valamennyiünket megsemmisítenek.

Javasoltam, válasszon a KB egy öttagú direktóriumot. Annak a kezébe kell adni a vezetést, neki legyen alárendelve minden és mindenki, mi pedig menjünk ki az emberek közé harcolni.

Hirtelen csend lett. Már soroltam is a neveket: Kádár, Gerő, Nagy Imre, Apró, Kiss Károly.

Közbekiáltások:

— Gerő nem kell!

Már rég leültem, amikor különböző nevek röpködtek. Szántó Zoltán nevét dobták be. Így fogadtak el egy ötös névsort. Én direktóriumnak neveztem, később elnevezték elnökségnek. Az én nevem szóba se került. Az időközben újból megalakult szociáldemokrata párt után egy kommunista és szovjetbarát Marosán csak tehertétel lett volna nekik.

Ettől a KB-üléstől kezdve már csak szemlélője és tanúja voltam az eseményeknek. Az alkotmányos, pártszerű vezetés megszűnt, kimondta maga felett a halálos ítéletet.

Hosszú ideig tépelődtem, vajon helyes volt-e javaslatom direktóriumra? Nem járultam-e hozzá én is a javaslatommal a vezetés végleges felszámolásához?

Visszamentem a Parlamentbe, együtt akartam lenni a nekem kedves emberekkel. Eskulitsot nem találtam a helyén. Tűnődve sétálok a nagy szobában. Ha azt mondom, hogy nekem itt már semmi keresnivalóm, igazat mondok. Ha a szociáldemokrata párt aktivizálódik, engem nem vállal, de ellentétes indokból a kommunista párt sem. Félreállni? Kézenfekvő, de nem ilyen egyszerű. A kommunisták még egymást sem vállalják, életem és sorsom veszélybe került. Mi történhet velem? Én még a belháborúban sem vettem szívesen részt, különösen nem vennék részt a kommunisták elleni harcban. Életem, személyes sorsom különösebben nem érdekel, inkább az, hogy mi lesz a családommal és a ve-

lem egyetértő elvtársakkal. Nem akarok frakcióhoz tartozni. A Rákosi-frakciónak nem voltam tagja, a Nagy Imre-félének sem akarok.

Rónai Sándornak, a Parlament elnökének titkára jelentkezik és közli, hogy Rónai beszélni akar velem. Mielőtt elmennék, odadobom kulcsaimat Eskulitsnak, rámolja ki az íróasztalomat, égessen el mindent, ami nem kell, a többit pedig zárja a páncélszekrénybe.

Rónai fel s alá járkál a szobájában fáradtan, sápadtan, öregesen. Megáll szemben velem, és valósággal kiabál:

— Mondd meg, mi lesz most?

— Nézd, Sanyi bácsi, neked könnyebb a helyzeted. Te a Parlament elnöke vagy, és amíg a Házat össze nem hívják — és most ez nem valószínű —, az is maradsz, tehát hivatalban vagy. Téged innen Dobival együtt nem lehet kitenni. Más kérdés, hogy ma már nincs KB, nincs PB, megalakult a szociáldemokrata párt, tehát mi ketten, te is más okból, én is más okból, de senkinek nem kellünk. A magam részéről úgy döntöttem, hogy mivel se helyem, se dolgom, és senkinek nem kellek, hazamegyek.

— De hát Gyuri, te azt mondtad, hogy kommunista vagy!

— Az is maradok. De kinek kellek én itt, nézetemmel, felfogásommal, kommunista voltommal. A szentségit neki, egy jó fél évvel ezelőtt még börtönben ültem.

Aznap éjjel még a Parlamentben aludtam. Másnap meghozták a Szabad Népet. Benne a „Hajnalodik" című szerkesztőségi vezércikk.

Hajnalodik? — kérdezem magamtól. De kinek? Vajon akik írják, tényleg nem tudják, hogy mi van? Hiszen ez a vezércikk a kommunisták számára talán az utolsó előtti csapás. Kibírunk még egyet?

Megjelent a SZOT elnökségének felhívása az üzemek dolgozóihoz. Lépjenek be a felállítandó nemzetőrségbe. Szóval nem munkásőrségbe, hanem nemzetőrségbe! Vajon ettől igazi hazafiak lesznek a sokat átkozott prolik? Nem hiszem. A Hétfői Hírlap „Szabad, igaz rádió" címen közli az „utca emberének véleményét a rádió hazugságairól." Az egyetemi forradalmi bizottság a szovjet csapatok azonnali kivonását követeli. Támaszkodjon a kormány a nemzetőrségre! Debrecen város vezetését száz tagú „forradalmi" tanács vette át. Sztálinvárosban a megválasztott munkástanácsot elkergetik a fasiszta elemek. Azt is követelik, hogy honvédség vonuljon Pest ellen. És hogy teljes legyen a kép, a Margit hídon elhelyezett plakátokon a következő szöveg áll: „Ne hagyjátok magatokat a kormány által félrevezetni! Harcoljatok tovább! Győr, Mosonmagyaróvár a kezünkben van!"

Igen, nyitva a nyugati kapu, szabad az út.

A Parlament túlsó oldalán ülésezik a Minisztertanács. Meghallgatják Nagy Imre beszámolóját, felfüggesztik a tagosítást, felülvizsgálják a begyűjtési rendszert, és külföldi segélyt kérnek.

Délben a pártközpontba megyek. Szeretnék Kádárral beszélni, de nincs a helyén, nem tudják, hol van. Eltűnt a KB tagok nagy része. Mit lehet itt csinálni? Visszamegyek a Parlamentbe.

Rónai szobája érdekes központtá kezd átalakulni. Vezetők vagy volt vezetők be-benéznek, elmennek, tájékozódni akarnak, de még nem horgonyoznak le.

30-án megismétlődik az előző nap. Bezárva érzem magam, miközben odakint rohamléptekben közeledünk a szakadék felé. Vannak pillanatok, amikor úgy érzem, menekül-

ni kell innen, mert elönt az ár. Eskulits befut csapzottan, izzadtan. Elmondja, hogy Angyalföldön a kommunisták szervezik az ellenállást, de sokan menekülnek is. Már ő is csak a csodában bízik. Szinte parancsolóan mondja, hogy el kell mennem a Parlamentből.

— Hát jól van, szervezze meg. Most már a hazamenetelben sem reménykedem.

— Ne mozduljon, visszajövök magáért Marosán elvtárs!

Míg vártam rá, elolvastam Pethő Tibor cikkét a Magyar Nemzetben, „Világtörténelmet írunk" címmel. Régi magyar nagyzási mánia ez, jót derültem rajta. 30-án, a nemzeti forradalmi bizottmány 25 pontja beszédesebb a fegyvereknél.

A magyar nép és a nemzeti bizottmány felmondja a varsói szerződést. Az országot az ENSZ védelme alá helyezi, s kéri, küldjön Magyarországra fegyverszüneti bizottságot. Ismerje el harcoló félnek a magyar nemzeti bizottmányt és a szabadságharc vezérkarát a magyar függetlenség megvédésére. Küldjön a Biztonsági Tanács, ha kell, haderőket is. Sztrájk az új kormány megalakulásáig.

Menedékjogot, állampolgárságot az orosz hadseregből dezertáltaknak. Mindszenty József hercegprímást helyezzék azonnal szabadlábra. A határozatot megküldik az ENSZ minden tagjának.

Nyilvánosságra került még külön, hogy leváltották Kovács Istvánt, az MDP Budapesti titkárát, s helyére Köböl Józsefet nevezték ki. Hogy miért nem Mező Imrét, azt nem tudom. Köböl József tehát elérte célját.

Nagy Imre egész nap a felkelő csoportokkal és a hazafias alakulatokkal tárgyal. A főváros régi címerét visszaállítják és polgármestert akarnak választani. Megalakul a magyar honvédség vezetésének forradalmi katonatanácsa. Ötpontos követelést terjesztenek elő. Vonják ki a szovjet hadsereget, fegyverezzék le az ÁVH-t és távolítsák el a szektás vezetőket.

Szabadon engedik a Fő utcai politikai foglyokat. Lemond a SZOT elnöksége, helyette ideiglenes intézőbizottság veszi át a vezetést. Győrben szélsőséges elemek gyűlést akartak tartani. Az volt a céljuk, hogy Nagy Ferenc vezetésével kormányt alakítanak, de a gyűlést a munkások széjjelverték. Kérdezem magamtól, holnap is széjjel tudják verni?! A Dunántúl kezd veszélyes lenni, az ország kettészakadhat.

Csorba János elnökletével ülést tart a kisgazdapárt intézőbizottsága. Újjászervezik a nemzeti parasztpártot is. Megalakult és megkezdi tevékenységét a szociáldemokrata párt is. A hadseregnél teljes a bomlás, és Kopácsi jóvoltából a budapesti rendőrségnél is. A felkelőkkel tárgyalnak.

Valamikor fél 11-kor fut be a hír Rónai szobájába, hogy a budapesti pártházat ostrom alá vették. Segítséget kérnek mindenkitől. Már tankok lövik a házat, de segítség nincs. A pártház ostroma fél ötig tart. Sok a halott. Mező Imre elesett a harcban, Kállai Éva kiugrott az emeletről.

Lakatos Éva biceg be Rónai szobájába, és elmondja a Köztársaság téri tragédiát.

— Mi lesz, Marosán elvtárs, hogy tűrhették ezt?

Nem szólok egy szót sem.

Megérkezik Eskulits, megszervezte a hazamenetelt.

Rónai félrehív, könyörög:

Ne menj el, Gyurka, itt nagyobb a biztonság.

— Nem, Sándor, én hazamegyek. Sokszor magára hagytam a családot, többet nem te-

szem. Ha veszni kell, akkor együtt vesszünk, de itt, ebben a pokolban nem tudok maradni. Nem akarok részese lenni soha meg nem bocsátható eseményeknek és dolgoknak.

Fantasztikus úton megy a kocsi hazafelé. Részeg bandák között vezet az út. Mindenkinek a kezében élesre töltött fegyver. Szinte megizzadva érkezünk haza.

— Jöjjek magáért holnap, Marosán elvtárs?

— Ne kockáztassa, gondoskodjon a családjáról. Maga is menjen illegalitásba. Velem nem kell törődni.

Egy kézszorítás és belépek a kapun.

Már bent járok a kapu és a lakás közötti úton, és arra gondolok, ha a pogrom elérkezik hozzám, talán megelégszenek velem, a családomat békén hagyják. Nagyon nehéz szembenézni a családdal. Mindig magammal rángatom őket nem csak a bajba, hanem az életveszélybe is.

Ilyen gondolatokkal eltelve lépek be a lakásba. Nem ugrunk egymás nyakába, csak nézünk egymásra. Okos asszony, látja, hogy súlyos a helyzet.

— Fektesd le a gyerekeket, addig én elküldöm a katonákat.

Leülök közéjük, és kíméletlenül, őszintén elmondom, mi a helyzet. Hallgatnak, figyelnek. Látom, senki sem fél, de sértődöttek. Az egyikük kifakad:

— Huszonharmadika óta vagyunk itt. Összemelegedtünk a családdal. Feletteseink és az intézménytől napok óta senki felénk se néz.

— Nézzék elvtársak — mondom nekik—, maguknak el kell menniük innen, a saját érdekükben. Ne védjenek tovább, most saját magukkal kell hogy törődjenek. Van még egy kis ennivaló, egy kis pénz is. Ruha, sajnos, nincs. Lehet, hogy még az éjjel vagy holnap értem jönnek, és ezen már nem lehet segíteni.

Két munkás és két paraszt. Még gyerekemberek. Figyelmesen hallgatnak. Az egyik munkásgyerek megszólal:

— Nem tehetjük, Marosán elvtárs. Mi innen addig nem mehetünk el, amíg erre parancsot nem kapunk. Nem tudjuk teljesíteni a kérését, itt maradunk.

Nem a beszélőre figyelek, hanem a három másikra; bólogatnak társuk szavára.

— Egyébként is megszerettük a családot. Parancs nélkül is maradnánk.

Vitatkozni most nem tudok. Boldoggá tesz a ragaszkodásuk.

Felmegyek a lakásba. A két gyerek már ágyban, a kis Juli a nyakamba csimpaszkodik. Kilenc hónapos volt, amikor letartóztattak Rákosiék. Most hétéves. Vajon vissza fog-e emlékezni erre az időre, és hogyan? Gyuri szótértő, elmúlt már tízéves. Eloltjuk a villanyt, elcsendesedik a ház, kettesben maradunk a feleségemmel. Kertelés nélkül elmondok neki mindent, beszélek a pogromról. Nem panaszkodik, nem sír, nem tesz szemrehányást, pedig joga lenne hozzá.

— Mondd, érted jöhetnek?

— Úgy érzem, eljönnek értem.

— Miből gondolod?

Ha a budapesti pártház védői nem kaptak segítséget, akkor mit reméljek én és kitől? A szomorú az, hogy nem tudom megtalálni az utat oda, ahol lehetséges a védelem. Életveszély volt a hazajövetel is; hogy Skuli hogyan csinálta, most sem értem. Legalább háromszor állítottak meg bennünket. Akik hazahoztak, Eskulitscsal együtt nem csak ügyesek, bátrak, de elszántak is voltak. Ma könnyen sül el a fegyver, és vérengzés lehet belőle. Így állunk.

— Nem baj, együtt vagyunk és együtt kell maradnunk.

Az egyik kiskatona kopog az ajtón és közli, hogy a kormányőrség laktanyájából egy őrnagy kér a telefonhoz.

Felveszem a kagylót.

— Marosán elvtárs X. Y. őrnagy jelentkezem. (A nevére már nem emlékszem.) Kérem, Öntől szeretnék parancsot kérni.

— Tőlem?

— Igen. Marosán elvtárs. Hiába hívom a belügyet, a honvédelmet, a miniszterelnökséget, a pártközpontot, már a kagylót sem veszik fel. Nincs kihez forduljak. A Széna téri banda, Szabó bácsiék megtámadták a kormányőrség laktanyáját. A harcot felvettük. Most 9 óra van. Nem vagyunk sokan, túlerővel állunk szemben. Mit tegyünk?

Hallgatom, és a budapesti pártház ostromára gondolok.

— Nézze, őrnagy elvtárs, én magának parancsot nem adhatok, de várjon, ne tegye le a kagylót, megkísérlem, hátha tudok összeköttetést teremteni.

Mialatt a szobába sietek, a fülembe sivít a fegyverek ropogása. Idegesen tárcsázok először az M-vonalon. Hívom a pártközpontot, legalább négy helyen. Senki nem veszi fel. Hívom a belügyminisztériumot, végül a Minisztertanácsot. Senki nem felel. Vagy talán már a mi telefonunkat is kikapcsolták? Nem lehet, a telefon berreg. Abbahagyom a hívásokat. Visszamegyek a kiskatonákat a központtal összekötő vonalhoz, elmondom az őrnagynak, mi a helyzet.

— Ha már parancsot nem ad Marosán elvtárs, legalább tanácsot adjon. Én felelős vagyok az embereimért.

— Nézze, őrnagy elvtárs, sem parancsot, sem tanácsot nem adok, de elmondom magának, mit tennék a maga helyében én.

Már tíz óra van, a kagylón keresztül hallom, hogy sűrűsödik a fegyverek ropogása.

— Gondoljon a budapesti pártház ostromára. Éjszaka a fegyvert nem szabad letenni, mert felkoncolják magukat. Reggel vagy fényes nappal, ha a helyzet teljesen reménytelen, az embereimre való tekintettel megtenném, bár ez sem ígér semmi jót.

— Értettem, Marosán elvtárs, megbeszélem az embereimmel. Ameddig lehet, tartjuk magunkat ebben a nagy árulásban.

— Kedves őrnagy elvtárs, nekem is van magához egy kérésem. Adjon parancsot a négy kiskatonának, hogy saját érdekükben menjenek el innen. Nem akarom őket bajban látni. Engem most védeni, több mint halál.

— Hát így állunk, Marosán elvtárs? — sóhajt fel az őrnagy. — Tessék ideadni a fiúkat.

A nagy csendben csak szavakat hallok. „Igen..., igen..., értettem."

Leülünk tanácskozni. Megállapodunk, hogy itthagyják az összes felszerelést, a bundákat, a technikai eszközöket. Mindenki géppisztolyt vesz magához, sok-sok tölténnyel.

— Soha nem hittem volna, hogy ide jutunk, hogy elárulnak bennünket, Marosán elvtárs — mondja az egyik kiskatona.

— De nem adjuk magunkat olcsón. Gyerünk fiúk, a hegyekbe!

Feleségem élelmiszert csomagol nekik, és ami pénz volt, azt is odaadtuk. Kikísérem őket a kapuhoz. Kiléptek rajta és elindultak a hegyek felé.

Hosszan, sokáig néztem utánuk. Éjjel 11 óra volt. Itt-ott fegyverropogás verte fel a csendet. Nem messze tőlünk laktanya van. A hegyek felől néha robbanás hallatszik. Nem tudok a kaputól elszakadni. A feleségem értem jön.

Felöltözve dőlünk le az ágyra. Fogjuk egymás kezét és gondolkodunk. A fejem dolgozik, nem hagy aludni. Feleségem kézszorításából érzem, ő sem alszik.

Hát igen, nagy szégyen ért bennünket. Sokan, akik vezető posztra jutottak, nem csak nem ismerték az országot, de meg is szédültek a hatalomtól. Rákosi és Nagy Imre, Farkas Mihály és Péter Gábor. Kit akartam én megvédeni? Ezeket? És azokat a kommunistákat, akik elhagytak? Vajon lesz-e valaki, aki ezt a szégyent megírja majd a maga teljes valóságában? Hol van az a mesteri toll, amely képes lesz erre:

Feleségemet elnyomta a fáradtság. Én nézem az üvegcsillárt, és figyelem az éjszakát. Reggel öt óránál tovább nem bírom. Felkelek, óvatosan lemegyek a dolgozószobámba és ott járkálok, hogy legalább mozogjak.

Bármilyen csendben jöttem le, a padló, a lépcső nyikorog, és a feleségem felriad. Utánam jön.

— Csinálok valami reggelit. Nincs étvágyam, inkább cigaretta kell. Hirtelen megszólal a kapucsengő. Felállok, hogy kimenjek, de a feleségem megfogja a kezemet.

— Te ne menj sehová, majd én. Néhány perc múlva Nagy Dániellel, az Elnöki Tanács elnökével lép be. A szomszédban lakik.

— Ne haragudj, Marosán elvtárs, tegnap este én is hazajöttem, nem tudok semmit, azért jöttem, hátha tőled hallok valamit. Mi a helyzet, mi várható?

— Nézd, Nagy elvtárs, menj el innen. Ne maradj itt, mert velem lenni most veszélyes.

— Ne tréfálj! Veled, a párt PB-tagjával?

Amikor elmondom a pártház ostromát, a pogromokat, megdöbben.

— Hát így állunk?

— Így.

— Gondolod, hogy érted jönnének?

— Erre nem csak gondolni kell, de fel is kell rá készülni.

— De hiszen téged Rákosiék letartóztattak és halálra ítéltek! Ha érted is eljönnek, mit várjak én?

Nagy társat keres, nem akar elmenni. A fülem érzékeny minden neszre. Autó dübörgését hallom, hirtelen fékezést, kerék nyikorgását. Utána mély csend. Naggyal egymásra nézünk. Hosszan, élesen hasít fel a kapu csengője. Ismerem már ezt a csengetést. Hát igen, értem jöttek. Hirtelen nyugodt lettem.

Feleségem megy kaput nyitni, de utánamegyek én is. A ház előtt egy teherautó áll, vagy 10—12 katona, puskával, golyószóróval. A feleségem egyenruhás autóbusz-kalauznővel vitatkozik, akinek nyakában géppisztoly van. A mellének szegezett géppisztoly elől hátrál. Látom, ez a nő a parancsnok és a komisszár egy személyben. Feleségem, szemben a golyószóróval, mondja a magáét. A kalauznő harcias. Feleségem néha eltolja magától a géppisztolyt. Szinte istenkísértés. Rászólok.

— Hagyd!

A nő meglát, rám néz!

— Marosán?

— Igen.

— Itt ávósokat rejtegetnek, házkutatást tartunk.

Feleségem az istennek nem hallgat el:

— Itt nincsenek ávósok.

— Akkor is házkutatást tartunk.

Már tódulnak is be a katonák.

— Hagyd — szólok a feleségemnek. — Kutassanak, keressenek.

És megkezdődik a házkutatás a pincétől a padlásig. A feleségem mindenhová velük megy. Megtalálják az ávós kiskatonák bundáit, a telefonfelszerelést. A komisszárnő rátámad a feleségemre:

— Azt mondta, hogy nincsenek ávósok. Itt vannak a bűnjelek. Hová bújtatták el őket?

— Hiába keresi, elmentek már. Nem várták meg magukat.

A komisszárnő elkezd fenyegetőzni, a feleségem nem hagyja magát.

— Engem maguk ne fenyegessenek, nem gyulladunk be!

Szobáról szobára mennek. Mi Nagy Dániellel a dolgozószobámban várunk. Azt is átkutatják, majd innen elindulnak fel, a tetőre. Közben észreveszem, hogy a könyvszekrény mögött két vadászfegyver van. Ezeket nem vették észre.

A katonák nézik, hallgatják a két asszony veszekedését. Végre lejönnek a tetőről is. Most már a dolgozószobában állunk. A nő bejelenti, hogy engem letartóztat.

Senkitől nem búcsúzva elindulok a kijárat felé, mögöttem Nagy Dániel. Amikor kilépek a kapun, sokan állnak az utcán. Csak egyvalaki nem jött ki: Feleki Kamill. Nem így a környező lakók, akik kárörvendően, cinikusan figyelik, amikor Nagy Dániellel felépünk a teherautóra. Már fent vagyunk, és látom, hogy az öklüket rázzák felém.

Feleségem a kapuban áll sápadtan, de keményen. Most csodálom csak igazán harciasságát.

Felbúg a kocsi motorja. Még egy pillantás, és akkor veszem észre, hogy a feleségem mellett ott áll a kis Juli. Ő sem sír, csak néz utánam. S ekkor eszembe jut, hogy amikor Péter Gábor letartóztatott és mentem kifelé, a felriadt kis Juli pillantását vittem magammal éppúgy mint most.

Nagyot rándul a teherautó, elindulunk. Gépiesen nyúlok a cigarettáért. A katonák nem szólnak rám. Nincs bennem se félelem, se rettegés, csak mérhetetlen szomorúság. Nagy Dániel megkérdi: hová vihetnek bennünket?

— Ki tudja?

Hogy ezek értem jöttek, az biztos. Nagy Imre villája a szomszédban van, oda biztos nem mennek ávósokat keresni. Nem is mentek.

A katonák alig néznek ránk. Az az érzésem, hogy szégyellik magukat. A kocsi már a Pasaréti úton robog, kifordulunk, és már a Fogaskerekűnél járunk. Hová vihetnek bennünket? Mit tehetnek velünk? Megkínoznak? Felakasztanak? Ugyan, miért törjem a fejem. Most egy a fontos, tudni, hogy én ezektől semmi jót nem várhatok, s maradjon annyi lelki és fizikai erőm, hogy tisztességesen haljak meg. Már nem gondolok a családra sem, csak szívom a cigarettákat egymás után, mohón. Tudom, ezt veszik el tőlem először.

Bekanyarodunk a Széna térre és a tér túlsó oldalán megáll a teherautó. Valami szörnyű kinézésű fegyveres népség vesz körül bennünket. Ki civilben, ki katonaruhában. Vitatkoznak, veszekednek. A katonák egymás után dobálják le a bundákat, marakodnak értük. Igen, először a szajrét osztják el.

Elég sokáig állunk itt. Csak egy katona marad velünk. Aztán hirtelen elindul az autó, és a térről átkanyarodik a Vérmező felé. Összenézünk Nagy Dániellel.

— Jó lenne tudni, hová visznek bennünket — mondja.

A kocsi a térről befordul az egyik mellékutcába, úgy nézem, ez a második kerületi kapitányság. Csak nem Kopácsi tette rám a kezét? A Széna tér a Szabó bácsi tanyája.

— Leszállni, megérkeztünk — szólt be a sofőr mellett ülő katona.

Hamar leugrom, utánam Nagy Dániel.

Sokan állnak a kapu előtt. Az eszem azt súgja, ne menj be, tégy valamit, mielőtt belépnél.

A kísérő katona átad a kapuőrségnek: „Bezárni őket!" Már indul is vissza a kocsihoz.

A kapuban két egyenruhás altiszt. Az egyik szakaszvezető.

És ekkor mintegy belső sugallatra odafordulok a szakaszvezetőhöz és határozottam kérdem: — Ki itt a parancsnok?

A szakaszvezető rám néz dermedt szemekkel és felismer:

— Mit keres itt maga, Marosán elvtárs? — súgja a fülembe.

Szinte belémvág az öröm. Hát itt elvtárs is van?

— Szakaszvezető elvtárs, letartóztattak és idehoztak.

A szakaszvezető idegesen széjjelnéz és szinte sziszegi felém:

— Tűnjön el innen, a szentségit! De rögtön!

Azonnal félrelépek, de előrelép Nagy Dániel is. A szakaszvezető ránéz:

— Ismeri? — kérdezi.

Intek. Nagy Dániel már kivette az igazolványát, a szakaszvezető visszaadja és csak ennyit mond:

— Menjenek el innen, de gyorsan!

Mindketten megfordulunk, átverekedjük magunkat az emberek között, és szó nélkül megindulunk a Vérmező felé.

Nagy suttogva kérdezi: — Mondd, mi az isten volt ez?

— Mázlink van pajtás, mázlink! Nem tudom, ki volt ez a szakaszvezető, de úgy érzem, hogy a pokolból rántott vissza.

Nagy kétszer is meg akar állni, de nem engedem. Gyerünk minél távolabb a háztól. Végre megállunk, rágyújtok egy cigarettára.

— Hát igen, most hová menjünk?

— Menjünk haza — mondja Nagy Dániel.

— Haza? Én nem megyek. A családnak is jobb. Elhárult a veszély felőlük. Én, ha a fene-fenét eszik is, bemegyek a pártba.

— Veled megyek én is.

A pártközpont előtt erős szovjet tank és páncélos egységek. A parlament előtti térig nyúlik el az él. Amikor belépek a házba, Végh alezredesbe botlom. Szívből felderül, megölel.

— Hej, Marosán elvtárs, hová jutottunk! És mi minden vár még ránk! Eskulits itt járt, tőle tudok a maga letartóztatásáról. Mondja már, mi volt az?

— Majd egyszer, Végh elvtárs, most nincs idő erre.

Sietek fel az első emeletre. Az előtérben szovjet elvtársakba ütközöm. Ott van közöttük Mikoján és Szuszlov is. Meleg kézszorítással üdvözöljük egymást. De jó lenne most tudni oroszul!

Elhatároztam, mielőtt bármit is tennék, előbb beszélek Kádárral. Nem azért, mert ez így illik, hanem, mert így becsületes. Úgy érzékelem, hogy a ház előtt felsorakozott erős szovjet egységek nem csak Mikoján és Szuszlov védelmére vannak itt. Úgy látom, ké-

szülnek elhagyni Pestet. Ezek el fognak menni, nekik van biztosításuk, én egyedül vagyok. Még egy pillantás rájuk, és bemegyek Kádár szobájába. A titkárnője igen örül, amikor meglát.

— Hol van Kádár elvtárs?

— Nem tudom. Valahová elhívták tárgyalni, de ide fog visszajönni. Már tud a maga letartóztatásáról. Feltétlenül várja meg.

Leülök Kádár szobájában, aztán idegesen fel s alá járkálok. A ház már nem olyan népes, mint volt. Arra gondolok, hogy a helyezkedők elmenekültek. Máshol raknak fészket a politikai vándormadarak.

Végre nyílik az ajtó, Kádár lép be egy újságíró társaságában. Állunk, nézünk egymásra. Aztán elindul felém és felderül az arca. Már régen láttam ilyennek. Kezet fogunk, szorítjuk egymás kezét.

— Nem is tudod, mennyire örülök, hogy megvagy.

— Nézd, Kádár elvtárs, nem akartam úgy elmenni, hogy veled ne beszéljek. Amint látod, helyzetem, személyem nem irigylésre méltó. Őszintén akarok veled beszélni és neked őszintén kell válaszolnod. Azért jöttem be hozzád, hogy ne nyomjon a felelősség, és ne menjek el úgy, hogy szökésnek tűnjön. Első kérdésem: van-e a kommunista pártnak szüksége rám? Tudok-e a pártnak segíteni, mert ha nem, meg kell mondanotok, és azt most neked kell megtenni. Kommunista vagyok. Mindig nyíltan beszéltem, most is azt teszem. Nekem itt a helyem, különösem azért, mert létezik a szociáldemokrata párt is. Ha nem kellek, mondjátok meg. Nem bánt, nem haragszom meg érte. Elegem volt már abból, hogy letartóztatnak a Horthyék, utána Rákosi és a bandája, most meg ezek is.

Kádár hallgat, fel s alá járkál a szobában. Látom, gondolkodik, tépelődik. Jólesik, hogy ebben a szörnyű időben szakít számomra időt, és nem is keveset. Sokat mond ez most. Megáll előttem, rám néz, a vállamra teszi a kezét és szinte szótagolva mondja:

— Nézd, Marosán, a pártnak, a kommunistáknak most igen nagy szükségük lesz rád. Örülök, hogy itt vagy. Nehéz idő következik számunkra. A kommunistáknak új pártot kell építeniük. Szükség van rád, kellesz a pártnak. Még nem tudom, mi lesz, de egyet igen. Kommunista párt nélkül nem lehet meg az ország. Ebben a házban már nem maradunk. Megszűnik pártközpont lenni. Szegényebb és szerényebb keretek között kell megszervezni és felépíteni a kommunisták pártját. Igen nehéz lesz. Most fog kiderülni nemcsak az, hogy milyenek vagyunk, hanem az is, hogy mennyien maradtunk. Menj be a Parlamentbe, próbálj ott elhelyezkedni és várj meg engem, üzenek érted.

Míg beszélgetünk, a ház elől nagy robajjal, dübörgéssel elindulnak a szovjet tankok. Kádár egy pillanatra elhallgat, figyel, aztán hirtelen felém fordul és mint egy egyszerű, hétköznapi dolgot közli velem:

— Nézd, Marosán, most két óra van. Átsétálunk a Nádor utcai házba, a moziteremben megtartjuk az első MSZMP pártaktívát. Meglátjuk, kik jöttek el, mennyien maradtunk, kikkel indulunk.

Cigarettáért nyúl. Én is. Úgy gyújt rá, hogy a gyufát a tenyerébe zárja. Aztán rám néz, könny csillog a szemében:

— Biztosan tudod már... Szegény Mező meghalt. Elesett a pártház előtti ostromban.

Csendben, hosszan nézünk egymásra. Aztán sóhajtva mondja:

— Hát ilyen a mi életünk. De a mozgalom nem hal meg az emberekkel. Ez az élet pa-

rancsa... Te aztán tudod, Marosán, hogy milyen nehéz lesz. Olyan örökséget hagyott ránk Rákosi vezetése, amelyikkel nehéz lesz boldogulni.

— Kilépünk az Akadémia utcai palotából, s elindulunk a fal mellett a Nádor utca felé. Talán egyikünk se gondol arra, hogy ide még vissza fogunk jönni.

1956. október 31.

Már elmúlt két óra. A Nádor utcai moziteremben körülbelül 120 ember jött össze. Kilencven százalékuk férfi, a többi nő. Nevek, funkciók nem érdekesek. Mind kommunisták, arcuk ezer színű, de úgy érzem, a szívük egy ütemre dobog. Ki dühös, ki csendes, de egyik sem beletörődő.

Mielőtt beléptem volna a terembe, Eskulits rohant felém. Még soha, de most megöleltük egymást.

— Marosán elvtárs, hogy magának milyen mázlija van! Beszéltem a feleségével. Elmondta, hogy Nagy Imre nem válaszolt a kérésére, Vas Zoltán pedig csak annyit mondott, amikor segítségért fordult hozzá: „Asszonyom, nem tudunk csinálni semmit." Hát nem gyalázatos? Tudja, mit nem értek? Miért magáért mentek?

— Nézze Eskulits, az hogy az ellenforradalom értem jön, ez természetes.

— De most együtt maradunk, Marosán elvtárs!

— Együtt. Bent leszek a Parlamentben Rónainál. Maga tartson kapcsolatot a feleségemmel. Most pedig menjünk be az aktívára.

Ezzel a 120 emberrel indul az MSZMP, a jövendőbeli kommunista párt, az újjászervezés. De jó lenne tudni, hogy a tömegek sűrűjében, különösen a munkásosztály soraiban mennyi kommunista maradt!

Kádár egyszerűen beszélt, becsületesen, nem leplezve az igazat. Ez az egyszerűség volt most a természetes. Szétesett a párt, szinte elölről kell kezdeni a pártépítést. Menjen mindenki a tömegek közé, és alulról felfelé kell együtt, velük felépíteni a pártot.

Egy óra múlva már megyünk is széjjel. Szomorúan, csendesen mennek el az emberek. Nehéz most kilépni az életbe, de még nehezebb a kommunistáknak egymás szemébe nézni.

Késő délután lépek be a Parlament kapuján. Felmegyek Rónai szobájába. Hamar előkerül Dobi István. Megöleljük egymást. A szobában kevesen vagyunk: Dobi, Rónai Rudi, Eskulits és én. Rónainak bejelentem, hogy egyelőre itt horgonyzok le. Csak annyit mond: — Ez természetes.

Rónai szobája centrummá vált. Itt adtak egymásnak találkozót az elvtársak. Volt valami, ami megdöbbentett. A bizalmatlanság egymással szemben, a félelem, néha már a rettegés. Megszűnt az elvtársiasság. Csak Dobival és Rónaival voltam bizalmas, mindenki mással szemben hallgatag és figyelő. Számomra ez nagyon kínos.

Már nem találkozom Nagy Imréékkel. Ők a Parlament épületének másik végében, a miniszterelnökségen helyezkednek el. Az a mozgalmasabb, a forgalmasabb hely. Nemcsak a reakciósok, a múlt kísértetei, de a sok helyezkedő és karrierista is hozzájuk igazodik. A Parlamentben nincs forradalmi központ, de kezdődik a szállászcsinálás. Az ellenforradalom számára.

Gyors iramban változnak a dolgok. Megalakultak a pártok és a parasztszövetség is. A szociáldemokrata pártnak Kéthly lett az elnöke, Kelemen Gyula a főtitkára. Megjelent már a Népszava is, mint a párt hivatalos lapja. Híre jött, hogy Kéthly Anna és Révész

András Bécsbe utaznak a II. Internacionálé kongresszusára. Kéthly Anna mint államminiszter a Nagy Imre kormányban.

Megalakult a Magyar Szabad Szakszervezetek Országos Szövetségének ideiglenes intézőbizottsága. Közlik, hogy ott, ahol az üzemi bizottság nem képviseli a munkásság érdekeit, újjá kell választani, és azt is közlik, hogy sztrájkolnak a szovjet csapatok kivonásáig. Arra gondolok, hogy a SZOT üzemi bizottságról beszél, lent pedig a munkástanácsok alakulnak. A kettő nem egészen ugyanaz.

Semmi nem döbbentett meg úgy, mint a bejelentés, hogy a SZOT kilép a Szakszervezeti Világszövetségből. Nincsenek ott már kommunisták, hisz nem kisebb dolgot állítanak, mint hogy „a nemzeti forradalom tette lehetővé, hogy a szakszervezeti mozgalom is felszabaduljon, és független legyen minden párt- és kormánybefolyástól. Valóban a dolgozók érdekvédelmi szervezete legyen."

Itt gomba módra alakulnak majd a pártok. Előttem nem vitás, hogy megjelennek majd a nyilasok is. Apró jelekből sok mindenre lehet következtetni. Welwart Richárd cikket ír a Magyar Függetlenségben „Nyílt levél Benjámin Lászlóhoz" címmel. „A Benjáminoknak nincs helye az új eszmét hirdető írók soraiban." Világos beszéd. Benjámin László menjen a fenébe! De Zelk Zoltán sem kell ám! És ha ezek nem kellenek, akkor Háy Gyula és Déry sem kell majd.

Ez a lap közli Dudás cikkét, „Kinek nem sürgős a rend helyreállítása?" címmel. Éles támadás a kormány, de különös éllel három ember, Münnich, Erdei és Bognár ellen.

Kiss Sándor, a parasztszövetség igazgatója nyilatkozik a rádióban: „Nincs szegény és gazdag paraszt, hiszen tíz év után mindenki szegényparaszttá vált az országban. Ellenség az, aki a parasztságot fel akarja darabolni pártra, szervezetekre akarja osztani. Csak parasztegység van."

Megalakult a Magyar Forradalmárok Pártja is. A gyűlés vezérszónoka, Illés István követeli, hogy Mindszenty vezetésével új kormány alakuljon. A prímást már tegnap este kiszabadították fogságából, méghozzá magyar katonatisztek, Farkas Mihály és Rákosi Mátyás nagy éberséggel kiválogatott káderei.

A Magyar Forradalmárok Pártja és vezérszónoka akaratlanul is leleplezi Nagy Imrét. Követelik, hogy a belügyi tárcát Kopácsinak adják át, a hadügyet pedig Maléter ezredessel töltsék be. Vagyis ott tartunk, hogy Nagy, Losonczi és köre, Kopácsi és Maléter egy gyékényre kerültek Mindszenty reakciósaival.

Újjáalakult a Nemzeti Parasztpárt is a Vajdahunyad vár udvarán. Voltak vagy hat-hét ezren. Lelkes és viharos volt a vita. Együtt a régi gárda: Farkas Ferenc főtitkár, Püsky Sándor titkár.

Megalakult a Szabad Magyar Rádió Forradalmi Tanácsa. Nagy Imrét felkereste „a csepeli munkástanács" küldöttsége. Követelték a szovjet csapatok azonnali kivonását. Nagy Imre bejelentette, hogy már meg is kezdték a tárgyalásokat a Varsói Szerződés felbontásáról és a csapatok kivonásáról. Nem ő hívta be a csapatokat. Kész helyzet elé állították.

Nos, ez egyszerűen történelmi hamisítás! Vitathatatlan tény, hogy Nagy Imre nem felelős az október 23-a előtti és 23-án a PB által hozott határozatokért. De 23-án este 10 órakor már bent volt — mint győző — a pártközpontban. (Méghozzá úgy jött be, hogy előzőleg a Parlament előtt a tömegekhez szólt. És amikor úgy kezdte a beszédet, hogy „elvtársak", belefojtották a szót.) És ezt a Nagyot a 23-án éjjel összeült KB által kikül-

dött jelölőbizottság nemcsak KB-tagnak, PB-tagnak jelöli, hanem miniszterelnöknek is. Amikor ez történik, már dörögnek a fegyverek és amikor a rádiónál odavesznek a magyar tankok, a PB és a kormány úgy határoz, hogy kéri a szovjet egységek bevetését. Ezt a javaslatot én tettem, és elfogadták. El kellett fogadnia mindenkinek, az összes fórumon, tehát Nagy Imrének is. Miért mondja most, hogy ő nem hívta be a szovjet csapatokat, kész helyzet elé állították? Hogy Nagy Imre, a Komintern embere soha semmiért nem felel? Ez a Nagy Imre 12 éven keresztül különböző posztokon vezető. Ő nem felelős a személyi kultuszért, s a Rajk- és a többi ügyért? Talán én voltam a begyűjtési miniszter? Én sepertem le a parasztok padlását? Ő lenne az egyetlen, aki makulátlan? Kettőnk között nagy különbség van. Én vállalom a magamét, de bemocskolni magam hazugsággal, képmutatással, azt nem!

Október 31-én, késő este, de lehet, hogy november 1-jén egy miskolci delegáció járt Nagy Imrénél, Földvári vezetésével. Bejöttek Rónaihoz, hogy üdvözöljék, Dobi István volt még jelen. Ültem és hallgattam a beszélgetésüket. Érdekelt engem ez a Földvári, Rákosi kedvenc kádere. Szájtépő hősködés volt, amit mondott. Azt tudniillik, hogy ki kell lépni a Varsói Szerződésből, a szovjetnek ki kell takarodnia Magyarországról. Ezt követelték Nagy Imrétől is, Nagy ígéretet tett erre.

— Sándor bátyám — szólt Földvári Rónaihoz —, én megmondtam Imre bácsinak, hogy a szovjet tankokat, ha visszajönnek, saját testünkkel tartóztatjuk fel.

Nem tudtam tovább hallgatni, pedig Rónai Rudi belém kapaszkodott: „Hallgass, Gyuri, hagyd!"

A fejembe szállt a vér:

— Mit mondasz, te Földvári, hogy a saját testeddel tartóztatod fel a szovjet tankokat? Te ott voltál a második világháborúban! Miért nem akadályoztad meg a saját testeddel, hogy Sztálingrádtól Berlinig tudjanak menni?

Földvári megdöbbenve nézett rám és csak annyit mondott: — Veled nem vitatkozom.

Hamar el is mentek. Dobi áthívott a másik szobába, és ezt mondta: — Ide hallgass, Marosán, ne vitatkozz ezekkel a szemetekkel.

— Igaz, Pista bácsi, de van határa az aljasságnak is. Ebből a szemétből Rákosi pesti majd borsodi első titkárt csinált, engem meg halálra ítéltetett.

Vissza sem megyek Rónai szobájába. Lefekszem. A lódenkabátommal takarózom.

XIII. 1956. november 1.: Világtörténelmet írunk?

Dideregve ébredek. Hideg van. Kevés a lódenkabát takarónak, beteg leszek, valami bujkál bennem. Lehet, hogy a börtönben szerzett nyavalyáim most jönnek ki rajtam? Összekuporodva fekszem, mint egy embrió az anyaméhben. Erre a módszerre a börtönben jöttem rá. Felidézem magamban e képet, a hozzá kapcsolódó érzéseket. Szépnek, humanistának tartom őket. De nem, nem jó ez az illúzió, elpuhít, nem sarkall a cselekvésre. Hirtelen szánom el magam. Úgy ugrom fel, akárcsak a börtönben az ébresztőnél. A szemem hamar megszokja a sötétséget. Bár ilyen jól látnék a politikai életben és ebben a szörnyű zűrzavarban is! Önvizsgálatot tartok. Ezt is a börtönben szoktam meg. Vajon nem félek én? Lehet. Ki nem fél most, aki becsületes? A félelem azonban nem old meg semmit, sőt ez most a legveszélyesebb.

A dermesztő hideg mozgásra kényszerít. Asztalba, székbe botlom. Tapogatózva megtalálom a villanykapcsolót. Ránézek a karórámra. Fél öt van. Csak a cipőmet kell felvenni, s már lépek is ki a szobából, be a szemben lévő mosdóba. Megmosdom a hideg vízben, s ez hamar magamhoz térít. Mintha a fejem is tisztább lenne.

Benézek Rónai hatalmas szobájába. A kandallón az íróasztallámpa, és mindenki a földön alszik. Rónai Sándor, a képviselőház elnöke, mellette Rudi, a fia, Rudi, aki már hónapok óta az apja mellett van, akár egy testőr. Az altisztek mocorognak.

Rudi felugrik.

— Mi van, Gyuri, hány óra?

— Öt óra lesz.

— Felkeltsem az öreget?

— Ne. Hagyd aludni, úgyis el van gyötörve. Van valami innivalótok?

— Nem tudom.

Beszélgetésünkre az altisztek is felkelnek. Rögtön előkerül a pálinka. Lehajtok két pohárral. Valósággal beleborzongok.

Kimegyek a folyosóra járkálni.

Arra gondolok, hogy egy évvel ezelőtt még Vácott voltam egy különleges cellában. Hideg, rideg volt minden, de aludtam. Megfordultam a Duna túlsó oldalán lévő Fő utcai fogházban is. Hej, Rákosi, te őrült, hová vitted ezt az országot! Hány embert tettél tönkre és változtattál szeméttéi, rongy emberré! Aztán visszatér a sokszor emésztő gondolat, hogy a magyar nép, különösen a munkásosztály jól elkezd valamit, mindent belead, és mindez mivé válik? Nincs ebben valami végzetszerű? Vajon megírja-e ezt valaki mindenre és mindenkire való tekintet nélkül? S vajon meg lehet-e írni egyáltalán?

Arra riadok fel, hogy zörög az erkélyajtó. Rónai Rudi lép ki rajta.

— Te meg vagy őrülve! Kapsz egy nyavalyát, vagy meglát valaki. Gyere, apa hív. Már mindenki felkelt. Valami reggelit is tudnak adni. Tegnap szereztünk szalonnát, tea is van.

Együtt lépünk be Rónai szobájába. Az öreg tartja magát, de vajon meddig bírja? Azt hiszem, hogy neki is ez lesz élete legutolsó nagy élménye. Egymás mellé sodródtunk újból, mint régen.

— Vajon mit hoz a mai nap? — kérdi. Majd maga felel rá: — Senki nem tud itt semmit.

Reggeli után Rónai a zsebéből kivesz egy doboz cigarettát. Szinte bocsánatkérően mondja:

— Kevés van. Holnap is kapsz egy dobozzal, spóroljál.

Előkerülnek az újságok, röplapok, azokat olvasom, és a rádió híreit elemzem.

Pethő Tibor szerint mi magyarok most világtörténelmet írunk. Tragikus sorsú apjára gondolok, akit egy részeg nyilas arisztokrata autójával halálra gázolt. Akkor, a második világháború alatt is azt írták, hogy világtörténelmet csinálunk. „Új Európa! Új világ!" Hitler alatt?! Világtörténelmet írtunk? És írunk? Ez a magyar nagyzási mánia az elvadult nacionalizmus csúcsa. Nem, mi világtörténelmet nem csinálunk, de a két világrendszerben élő, ható ellentmondásos politikai problémák gyújtópontjába kerültünk. Ez az igazság, ez a realitás. Mint ahogy az is, hogy két szocialista országban, a két leggyengébb láncszemnél következett be a szakadás, amely a háborús veszély felé sodorhatja a világot. E két ország Lengyelország és Magyarország. Gyengéknek bizonyultunk, de a gyengeség bennünk van. Hibáinkért, bűneinkért most mások fizetnek. Nem tudom, szerencse-e avagy szerencsétlenség, de most kezd csak igazán élessé válni a helyzet. Az izraeli—arab háború vajon kit fog megosztani? A szocialista avagy az imperialista világot? Hogy itt nálunk minden a feje tetején áll, az a világ népei, a történelem számára csak epizód. Lehetséges, hogy mind a két helyen passzív marad a Szovjetunió, és nem avatkozik be, nem ad segítséget? Erre kellene tudni válaszolni. Ígérgetések, fogadkozások, nyilatkozatok itt nem segítenek, mindkét helyen tettek kellenek, méghozzá gyorsan.

Hozzám a magyar és a lengyel események állnak közel, Izrael és Egyiptom távol van. Magunkra maradunk-e, magunkra hagyhatnak-e minket a szocialista országok, ide számítva a jugoszlávokat is? Milyen lesz az országban állomásozó szovjet csapatok magatartása? Hiszen magyar hadsereg, kommunista vezetésű magyar hadsereg és fegyveres erő itt már nincs. Miért hallgatnak erről, miért nem akarják ezt meglátni? És kivonulnak-e a szovjet fegyveres erők az országból?

Előttem nem vitás, ha kivonulnak, akkor kegyetlen ellenforradalmi megtorlás következik. S vajon ez a kérdés Pesten dől el? Erre keresem a választ, ezért figyelem nyugtalanul a Parlament túlsó végében zajló kapkodó tárgyalásokat és intézkedéseket. Mit akarnak, mit döntenek? Akaratuk és döntésük befolyásolhatja-e a dolgok alakulását?

Szerencsére nemcsak az altisztek hozzák a híreket, hanem Dobi István is, aki fontos kabinetüléseken és tárgyalásokon vesz részt Nagy Imrével, Tildyvel. Ezek sok mindent jeleznek.

Tudom, miért kell nekik Dobi. Azért, hogy súlyt, rangot kapjon az a társaság.

Összeült a szűkebb kabinet. Leváltják Horváth külügyminiszert, a tárca vezetését Nagy Imre veszi át. Menesztik Sík Endrét is. Visszahívják a magyar ENSZ-delegációt, újat küldenek ki helyette. Leváltják a követeket, a moszkvait, a washingtonit, a berlinit, helyet csinálnak nemcsak az új jövevényeknek, de a Nagyék számára megbízható embe-

reknek is. Kapkodó intézkedések ezek. Az bizonyos, hogy három poszt, az ENSZ, a washingtoni és a moszkvai követségek döntően fontosak. Ezeket kell most nagy figyelemmel kísérni. Az, hogy a magyar munkásosztály sorsa végső fokon Moszkvában, a szocialista táboron belül dől el, nem vitás.

A kabinetülés után minden mozgásba lendül. Nagy Imre bejelenti Andropovnak, a szovjet nagykövetnek a Varsói Szerződés felbontását, követeli a szovjet csapatok azonnali kivonását az országból. Magyarország semleges lesz. A semlegesség megvédéséhez a négy hatalom garanciáját kéri. Nagy mindezt távirati úton közli az ENSZ főtitkárával, s egyben kéri, hogy a magyar kérdést soron kívül tűzzék az ENSZ napirendjére.

Nagy Imre mindezt rádióbeszédében is deklarálja. Naiv ez az ember, vagy gonoszak a tanácsadói?! Nem értik vagy nem akarják érteni a helyzetet? A Varsói Szerződést a parlament ratifikálta, csak az mondhatja fel, a kormány legfeljebb javasolhatja. A parlamentet azonban most nem tudják, és úgy hiszem, nem is merik összehívni. Nagy Imre a négy nagyhatalom garanciáját kéri, közülük kettő Anglia és Franciaország nyakig benne van a háborúban. Miféle garanciát adhatnának, hiszen a franciáknak még ott van Algéria is. Itt Moszkva és Washington dönt. Ezek már nemcsak politikai kérdések, hanem katonaiak. Hogyan lehetséges, hogy ezt nem látják? Vagy nem is akarják látni?

Jönnek más hírek is. Gerő, Piros és mások már Moszkvában vannak. Hadd írom ide a legszörnyűbbet, ami már a züllés, az aljasság mélypontját jelzi. Andics Erzsébetet, Berei Andort és Vas Zoltánnét letartóztatták. Vas Zoltán kijelentette, nem tesz a feleségéért semmit, s a többi is szovjet állampolgár.

Mennyi idő telt el 1945—47 óta? Mindössze tizenkettő! Hol vagyunk már attól a Vas Zoltántól, aki szintén a Szovjetunióból jött haza, s aki ott védelmet, életet kapott? Attól a Vas Zoltántól, aki szovjet ruhában, szovjet papírral, szovjet fegyverek és emberek védelme alatt érkezett haza? Lehetett volna-e ő ebben az országban valaki nélkülük? És ennek a Vas Zoltánnak én csak egy lenézett szocdem voltam. Hol van az a Vas Zoltán, aki Sztálint és Rákosit imádta, és aki bár nem csúszott ki a hatalomból teljesen, szembefordult azokkal, akik őt valakivé tették. De az még hagyján, hogy valaki elhagyja barátait, harcostársait. De hogy elhagyja a feleségét is, aki tizenhat évet várt rá, és akit most ilyen rongy módon intéz el, nem, ezt nem lehet elviselni!

A rádió köt össze bennünket a külvilággal.

A Szabad Európa Rádió üdvözli a megalakuló szocdem pártot. Kit nem üdvözölt akkor ez a rádió a „szent cél" érdekében?! Azokat, akik ott most arról szónokolnak, hogy egészséges élet egy szabad országban szocdem párt nélkül elképzelhetetlen, régóta ismerem. Az ő számukra igen értékes lehet egy szocdem párt. Mire kell nekik? Arra, hogy szembeállítsák a kommunistákkal, hogy szálláscsinálója legyen egy ellenforradalomnak. Egyszer már felhasználtak bennünket, és most újból ebben mesterkednek. Ez fáj a legjobban. Legyen több párt, ha már muszáj, de ne legyen két munkáspárt, mert az csak az ellenségnek használ.

Az angol Munkáspárt végrehajtó bizottsága határozatot fogadott el a kelet-európai helyzetről. Reméli, hogy a szociáldemokrata párt újjászervezésével a politikai szabadság korszaka kezdődik el Keleten. A Rákosi által kompromittált munkásegység most kapja a legnagyobb csapást Kiheveri-e valaha?

Mozgásba lendülnek a különböző erők. A kisgazdáknak már két lapjuk is van: a Kis Újság és a Magyar Nemzet. Futó Dezső a Kis Újságban már meg is hirdette, hogy a kis-

gazdapártba ne vegyenek fel olyan volt párttagot, aki az elmúlt években a rendszer kiszolgálója volt. De akkor Tildy, Dobi sem kell nekik, nemhogy Barcs és Ortutay. Futó Dezsőék azonban előre isznak a medve bőrére, hiszen megalakult már a Keresztény Magyar Párt és létrejött a Keresztény Front, amely egyesíti magában az összes keresztény politikai csoportosulást. Nagy lesz itt a marakodás, a tülekedés, annál is inkább, mert hogy ki a magyar és keresztény, azt más erők döntik el, különösen akkor, ha majd lesz egy igazi lobogó és egy igazi vezér, és az nem lehet más, mint Mindszenty, a hercegprímás.

A nap tele van olyan eseményekkel, amelyekben már a holnap várhatók is tükröződnek. A gyűjtőfogház forradalmi tanácsa szabadlábra helyezi a politikai foglyokat. Úgy tudom, hogy Farkas Mihály, Péter Gáborral együtt ott van. Vajon mit gondolnak, hogyan érezhetik magukat? Vácról és Márianosztráról is kiengedték már a rabokat.

Ezen a napon vettem hírét, hogy az Uránia moziban nagygyűlést tartottak, amelyen megválasztották a forradalmi bizottságokat, egyben tervbe vették egy országos szövetség felállítását. Felhívás jelenik meg arról, hogy a Vas utcában megalakul „A volt politikai elítéltek szövetsége." Uramisten, milyen gyorsan együtt vannak! Mi persze nem kerülhetünk be. Nagy szégyennek, gyalázatnak tartanám, ha engem oda meghívnának, vagy magam jelentkeznék felvételre.

Hallgatom Mindszenty első majd második rádióbeszédét. Világos és megdöbbentő, amit mond. Ezzel csordultig telik a pohár. Mit is mondott a prímás, a vezér?

— Hosszú fogság után szólok a magyar haza valamennyi gyermekéhez. Senkivel szemben sincs gyűlölet a szívemben. A világtörténelemben páratlan ez a szabadságharcunk. Napok óta hiányzik azonban az élet folytatásának minden közös feltétele. A legsürgősebben meg kell találnunk a kibontakozást. Most tájékozódom. Két napon belül a kibontakozás útjáról személyes szózatot intézek a nemzethez.

November 3-i beszédében így beszélt: — Nem kell szakítanom a múltammal. Isten irgalmából ugyanaz vagyok, aki voltam bebörtönöztetésem előtt. Azt sem mondhatom, hogy most őszintén beszélek, mert én mindig őszintén beszéltem 1945-től, egy vesztett és számunkra méltatlan háború után. (Arról nem beszél a főpap, hogy e vesztett és méltatlan háborúért ő is felelős! — M. Gy.) Erőszakkal épült fel az itteni rendszer, amelynek örökösei most a megtámadás, megvetés, undor és elítélés izzó bélyegét sütik minden porcikájára. A rendszert az igaz magyar nép söpörte el. Az örökösök erről ne várjanak még egy bizonyosságot...

Arról nem beszél, hogy kik az örökösök. Vajon Nagy Imréék is hallgatják a beszédet? Hogy érzik magukat, mire gondolnak és mit várnak?

— Új, visszatérésmentes választás szükséges, amelynél minden párt indulhat — így a hercegprímás. — A választás történjék nemzetközi ellenőrzés mellett. Én párton kívül és állásom szerint felül is vagyok és maradok. Figyelmeztetek ebből a tisztemből minden magyart, hogy a gyönyörű október napja után ne adjanak helyt pártviszálynak és széthúzásnak. Ennek az országnak sok mindenre van most szüksége, de minél kevesebb pártra és pártvezérre. Maga a politizálás is másodrendű ügy. A nemzet és a mindennapi kenyér a mi gondunk...

Aki nem hülye, az pillanatok alatt érzékeli a beszéd kétértelműségeit, ellentmondásait. Először szabad választás, amelyen minden párt indulhat; a folytatás: hogy minél kevesebb párt és minél kevesebb vezér legyen, s hogy a politika másodrendű.

És ami ezután következik, az már Nagy Imrének és társainak szól, mert így folytatja:

— A bukott rendszer örököseinek eddigi visszatekintő leleplezései feltárták, hogy a törvényes felelősségre vonásoknak minden vonalon, éspedig független és pártatlan bíróság útján kell bekövetkeznie. A magánbosszút el kell kerülnünk és ki kell küszöbölnünk.

A bukott rendszer részesei és örökösei külön felelősséget viselnek saját tevékenységükért, mulasztásukért, késedelemért, vagy helytelen intézkedésekért egyaránt...

— Milyen kijózanító ez a fenyegetés! Százezreknek, millióknak szól. Látom a magyar falvakat, a rádiónál ülő parasztokat, a periférián a munkásokat. Nesze neked demokratikus nemzeti forradalom! De halljuk csak tovább:

— Mint a magyar római katolikus egyház feje viszont kijelentem, hogy amint azt a püspöki kar 1945-ben közös körlevélben kijelentette, nem helyezkedik szembe a történelmi haladás igazolt irányával, sőt az egészséges fejlődést mindenben előmozdítjuk. Azt a magyar nép természetesnek találja, hogy nagy múltú és nagy értékű intézményeinkről gondoskodnunk kell. Ugyanilyen minőségemben továbbá röviden megemlítem az ország hat és fél millió katolikus hívőjének tájékoztatására, hogy a bukott rendszer erőszakosságának és csalárdságának minden nyomát egyházi vonalon felszámoljuk... A nemzethez intézett mostani szavaimban részletekre tudatosan nem térek ki, mert amit mondtam, világos és elég. De végezetül egy kérdés felvetése nem hagyható el. Mit gondolnak a bukott rendszer örökösei, ha az általuk megbélyegzett elődeik valláserkölcsi alapon álltak volna, elkövették-e volna mindazt, aminek következményei elől menekülni kényszerülnek?...

Akasztott ember házában nem illik kötélről beszélni, mert a valláserkölcsi tételeket senki úgy meg nem gyalázta, mint azok, akik a valláserkölcs nevében a második világháború alatt szégyenbe és gyalázatba sodortak egy nemzetet.

Jól beszélt az öregúr, minden világos volt, amit mondott. Ha semmi sem józanít ki, talán ez igen. Örülök, hogy a főpapnak éppolyan csapnivalóan rossz tanácsadói vannak, mint Nagy Imrének és társainak. Istenem, ha hatalmam lenne és tehetném, reggeltől estig beszéltetném. Minden fellépése és minden szava — a fenyegetésekről nem is beszélve — ordító dokumentum az újabb, de talán véresebb ellenforradalom mellett. Mi, munkások, kiheverjük ezt is. De a legnehezebb helyzetbe talán a magyar parasztság és a magyar értelmiség került. Senkit úgy fejbe nem vág ez a fellépés, mint őket, hiszen itt a földről, a tulajdonról van szó, a hatalomról, az értelemről, a szabadságról. Nem véletlen, hogy igazán jelentős magyar írók soha nem kerültek egy platformra a főpapokkal. Milyen nagy szellemi, ideológiai katasztrófa Mindszentyvel együtt lenni! A paraszt ezt nem hagyhatja ennyiben. Nem is fogja. A magyar értelmiségnek pedig választania kell.

Kíváncsi vagyok, hogy a hercegprímás beszédét, amelynek nemcsak itthon, de külföldön is nagy visszhangja lesz majd, hogyan értékeli Nagy Imre, Tildy Zoltán és az egész kormány. És mit szól majd hozzá a parlament? És Kéthly Annuska?

XIV. 1956. november 2.: Hol van Kádár?

Talán a hercegprímás beszédének köszönhetem, hogy olyan mélyen és nyugodtan aludtam ezen az éjszakán, mint régen.

Rónai Sándor korán reggel ébreszt, mert Nógrádi Sándor sürgősen beszélni akar velem.

Csendesen lép be. Megtört, beteg ember benyomását kelti. Zavartan néz szét. Biztos akar lenni, hogy csak ketten vagyunk. Végre nagyot sóhajtva, szinte kinyögi:

— Baj van, igen nagy baj van, Marosán elvtárs.

Közel hajol hozzám és suttogva mondja:

Kádár és Münnich tegnap este eltűntek. Érted, eltűntek!

— Mi az, hogy eltűntek?

— Úgy ahogy mondom, eltűntek. Senki nem tud róluk semmit. Ők sem szóltak senkinek. A túlsó oldalon meg — fejével Nagyék felé int — hallgatásba burkolóznak.

Felállok, járkálok, gondolkodom. Hogyan lehetséges ez? Kádár, a párt első titkára, Münnich, a kormány fegyveres ügyekkel megbízott vezetője csak úgy ukmukfukk eltűnnek?! Mi lehet emögött?!

Próbáljunk gondolkodni. Csak két dolog lehetséges. Tőrbecsalták — amin nem is csodálkoznék — és meggyilkolták őket. A „rendszer örököseit" — ahogyan azt a prímás már jelezte — felelősségre vonják. Törvényesen vagy törvénytelenül.

Ne fesd sötétebbre a képet — biztatom magam. Mert íme, a másik lehetőség: odamentek, ahol segítséget, védelmet remélhetnek. De hová, kihez? Illegalitásba, amiről Eskulits is beszélt? Talán Angyalföldön szervezik a munkásokat az ellenállásra? De hogy lehet egyáltalán kimenni Angyalföldre? Ez nem valószínű. Akkor viszont csak egy variáció marad: a szovjeteknél vannak. De miért nem szóltak legalább nekem? Ha így van, kissé sért ez az eljárásuk. Mert ha én tisztességes voltam velük szemben, bizalommal voltam irántuk, akkor joggal elvárhatnám tőlük ugyanezt. Bizalmat adni ebben az időben nem könnyű. Bosszantó, hogy azért maradtam itt, mert Kádár itt tartott. Október 31-én délután 16 óra óta nem láttam, nem beszéltem vele és nem is üzent. Csak a rádióból hallottam a tegnapi beszédét is. De hátha a tegnapi beszéd egyben üzenet is volt? Tudni kell olvasni belőle. Vagy már ott tartunk, hogy senkiben sem bízhatunk?

Nógrádi várakozóan néz rám.

Hirtelen eléje állok és határozottan kérdezem:

— Mondd, Nógrádi, miért éppen hozzám jöttél?

— Kihez menjek? Te mégis csak a párt egyik vezetője vagy!

Mit tegyünk, ez most a kérdés.

Minek gyötröm én ezt a szegény embert? Mit tegyünk, most erre kell válaszolni.

— Figyelj ide, Nógrádi. Vagy tőrbecsalták és meggyilkolták őket, vagy a barátainkhoz mentek. Egy biztos, nekünk itt nem szabad tovább maradnunk. És ha úgy lenne, amint azt remélem, hogy Kádárék a barátainkhoz mentek, akkor nekünk is ott a helyünk. Nézd, Nógrádi, te vagy most erre a feladatra a legalkalmasabb ember. Fel kell keresned a szovjeteket. Tudd meg tőlük, képesek-e segítséget nyújtani, hogy kijussunk innen és kövessük Kádárékat. Ez most rajtad múlik. Kockázatos, életveszélyes. Vállalkozol erre, vagy keressünk valaki mást?

— Ne keressünk senkit. Ha megbízol, vállalom.

Nógrádi szó nélkül elindult.

Ott maradok a kalitkában, járkálok, tépelődöm.

Hirtelen a homlokomra csapok. Te jó isten, Kádárék vajon nem a prímás beszédéből olvasták-e ki a cselekvést? Nagyon összeesnek a dolgok. De nem tudok szabadulni a tőrbecsalás veszélyének a gondolatától sem. Márpedig, ha ez történne, akkor itt szörnyű világ következik.

Már nem napokban, hanem órákban számítjuk az időt és vele a száguldó eseményeket.

A kormány állandóan újjáalakul. Az utolsó hírek szerint a következőkből áll: a miniszterelnök Nagy Imre, mellette, mint az MSZMP tagjai: Kádár, Losonczy, Münnich. A kisgazdákat Tildy, Kovács Béla és B. Szabó képviselik. A szocdemeket Kéthly Anna, Kelemen Gyula, Fischer József, a parasztpártot Bibó és Farkas Ferenc. Ők valamennyien államminiszterek.

Kiss Károly jön be hozzám:

— Beszélni szeretnék veled, Marosán.

— Átmegyek a másik szobába, gyere utánam.

Gyanakvóan néz szét a szobában. Amikor meggyőződik, hogy csak ketten vagyunk, így szól:

— Tudod-e, hogy eltűnt Kádár és Münnich? Odaát nagy a fejetlenség, nyomoznak utánuk, keresik őket. Már Kádárnét is behozatták a Parlamentbe. Mit szólsz hozzá, mi a véleményed?

Kiss Károly tagja az új párt szűkebb körű vezetőségének, amely ugyan öt emberrel indult, de úgy hírlik, van benne már vagy kéttucatnyi ember. Két szélsőség dominál most ebben a vezetőségben. Kiss azt is tudja, hogy a jobboldaliak őt és Aprót igen élesen, sőt ellenségesen támadják, mint sztálinistákat és rákosistákat. Őszintén szólva, ez a támadás nem egészen jogtalan. Apró és Kiss Rákosi mellett 12 évet szó nélkül úsztak meg. Kiss bízik bennem a régi ismeretség és barátság alapján, de most valahogy mégis félek neki elárulni a Nógrádi-féle dolgot. A beszélgetést inkább Nagyékra és a jövendőbeli pártra terelem.

Kiss egyébként tele van panasszal. Nagy Imre tehetetlen ember, Losonczy megszállott őrült. Ezekkel csinálni pártot? Miközben itt vannak a nyakunkon a szocdemek, akik már mozgásba lendültek. Lehetetlen helyzetben vagyunk.

Alig lép ki tőlem Kiss, már jön Dobi sietve, idegesen. Ő is tudja már, mi történt. Bizonytalanná vált. Most át kell mennie a kabinet ülésére. Fontos ügyekről kell döntenie, így a Varsói Szerződésről is. Ezek az őrültek ki akarnak ugrani. Tegnap összeveszett Tildyvel, hatni próbált rá, józanságára apellált, de ott állt mellette a felesége, a nemzetes asszony.

— Tudod, Marosán — mondja —, egymás ellen megy itt a harc. A felszínen akarnak maradni, túllicitálják ezek még az istent is, és eközben a szakadékba taszítják az országot. És tessék, Kádár meg Münnich eltűntek. Ki érti ezt? Menjek be az oroszlánbarlangba? Hát mi vagyok én, állatszelídítő?!

A hírek elől nem bújhatok el. Szól a rádió és egy-egy újság is befut. Így figyelek fel arra a táviratra, amelyet Nagy Imre küldött a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa elnökének, s amelyben kéri, hogy jelölje is meg a Varsói Szerződés felbontásáról és a szovjet csapatok kivonásáról folytatandó tárgyalások helyét és idejét.

Ennek már a fele sem tréfa. Azon töprengek, lehet-e és milyen összefüggés Kádár eltűnése és e hír között? Ösztönöm ezt súgja, igen. Kádár tudott a lépésről, és nem akart részt venni benne, vagy szembeszállt vele és valakiknek az útjában volt. De jó lenne tisztán látni ebben a pattanásig feszült helyzetben!

A rádió közli, hogy november 2-án Magyarországról Moszkvába visszaérkezett Mikoján elvtárs. Szuszlov és Mikoján tehát elhagyták az országot. Lehetséges, hogy most már a szovjet csapatok is végképp kimennek? Pestről — úgy hírlik — már nagy részben távoztak.

Különböző hírekből tudom meg azt is, hogy a szovjet kormány október 31-i jegyzékében magyarországi ellenforradalmárokról beszél. Akkor meg miért mennek el?

Csak hírek vannak és kombinálási lehetőségek.

A Magyar Függetlenség című lap követeli, hogy az ENSZ kezdjen foglalkozni a magyar helyzettel — a közgyűlésen. Egy másik hírem is van: összeült a Biztonsági Tanács és tíz szavazattal egy ellenében napirendre tűzte a magyarországi helyzetet.

Már napok óta híre járja, hogy Nagy Ferenc Bécsben van. Viszont másodikán délelőtt olyan hírem is volt, hogy az osztrák kormány kiutasította. Miért? Olyan hír is érkezik, hogy a Dunántúlon megalakult az új kormány, s hogy Nagy Ferenc Győrben járt. Már nem az bosszant, hogy ki-be lehet járni az országba, hanem az, hogy ebben a hírdzsungelben nem ismeri ki magát az ember.

A Nagy Imre-kormány három szóbeli jegyzéket ad át a szovjet nagykövetnek. Az első igen meglep, optimizmust önt belém. A jegyzék ugyanis így szól: „Október 31-én és november 1-jén nagyobb szovjet egységek lépték át a magyar határt. Mivel a kormánynak a szovjet csapatok visszavonására tett erőfeszítései eredménytelenek, ezért november 1-jén felmondta a Varsói Szerződést. A kormány azt javasolja, hogy azonnal kezdjenek tárgyalásokat a magyar és a szovjet kormány között a Varsói Szerződés felbontásának végrehajtásáról, különösen az itt, Magyarországon állomásozó szovjet csapatok kivonásáról."

A döntés tehát megtörtént, anélkül, hogy számoltak volna annak belső és külső következményeivel. Amikor ezek a hírek érkeznek, már tudom, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága felhívást adott ki arról, hogy a lengyelországi szovjet csapatok az ország nyugati határait védik, s ezért nem volna helyes kivonulásukat sürgetni. Mi több, a felhívás arról is beszél, hogy a magyar helyzet új és veszedelmes szakaszába lépett.

Hát igen, úgy látszik, Gomulka józanabb, reálisabb, mint a magyarok.

Tegyük ide Dulles úrnak, az USA külügyminiszterének üdvözletét a magyar semlegesség deklarálásáról, amelyben hangsúlyozza, hogy a Biztonsági Tanácsnak figyelnie és

követnie kell a magyar eseményeket. Eisenhower elnök úr húszmillió dollár segélyt ajánlott fel Magyarországnak.

De sietnek az urak! És milyen bőkezűek! Húszmillió dollár! Mintha ez az ország koldus lenne.

Vajon ez a segélyajánlat injekció akar lenni, hogy tovább serkentse, messzebb hajszolja Nagy Imrét és társait?!

E napokban a legnagyobb meglepetésemre egy józan, reális, egy féltő, aggódó hang szólal meg: Németh Lászlóé. Bevallom őszintén, mindenkitől vártam volna, csak tőle nem. Minden oka és joga megvolna, hogy most a sértett embert játssza. Mindig elismertem nagy tudását, írói képességét, kiváló magyar gondolkodónak tartottam, de szovjet- és kommunistaellenessége szembeállított vele. Nem értettem egyet azzal, hogy a felszabadulás után szinte deportálták vidékre. Kár volt kikapcsolni őt. Mostani nyilatkozatáért becsülöm, értékelem minden szavát.

Nem kisebb dologra vállalkozott, mint arra, hogy mindenkit figyelmeztessen: Magyarország az elmúlt évtizedben elég messze haladt a szocializmus útján, voltaképpen szocialista állammá lett. Magyarország népének vágya az, hogy meg is maradjon a szocializmus. A koalíciós politikának tehát a szocializmus alapján kell állnia. Az Irodalmi Újságban Emelkedő nemzet című vezércikkében ezt írja: „Ne engedjük, hogy a forradalomból ellenforradalmat, az 1956-os szabadságharcból holmi 1920-as kurzust csináljanak."

Sokatmondó figyelmeztetés ez az én generációmnak. De vajon hallgatnak-e rá? Déry nagyon büszke arra, hogy a „forradalom" előkészítői közé tartozott, de büszkeségéből kicseng a félelem. Mit mond ő? „Óvjátok meg a forradalmat. A forradalom győzött, de ha nem adunk neki időt, újra elbukhat."

Van itt még valami, ami döntően fontos. Németh és Déry ismerik, kell, hogy ismerjék Magyarországot, a 24 éves ellenforradalmat és következményét, ha más-más szempontból is. Csak az választ el tőlük, hogy azt, ami itt most végbemegy, én már kitörése előtt ellenforradalomként érzékeltem és annak is neveztem. Ahogy a tűzzel, a szavakkal sem lehet játszani, mert tönkreteszi az embereket. És nem lehet, nem szabad az egész bajt és vészt, amit Rákosiék hagytak itt, pusztán kommunista- és szovjetellenes okokkal magyarázni, mert ebből lenne az igazi nemzeti katasztrófa.

Ennek a két jelentős, nem csak reprezentatív értelemben vett intellektuelnek a figyelmeztetése, aggodalma számomra döntő jelentőségű, még akkor is, ha az eseményeket ők nemzeti és demokratikus forradalomnak jellemzik. Ide kívánkozik, pusztán bizonyításként Szabó Lőrincnek „Ima a jövőért" című, az Irodalmi Újságban megjelent vezércikke is. Mit ír? „Nem minden rossz, amit az elmúlt szerencsétlen 12 év alkotott, ezt ne felejtsük. De még százszorta, ezerszerte kevésbé felejtsük a rosszat, amit csinált."

Mi már ott tartunk, hogy mind a kettőt felejtjük, és ezért a jövőt kockáztatjuk.

Teljes erővel megindult a pártok szervezkedése, már legalább két tucatról hallok. A kommunisták új pártjában, az MSZMP-ben folyik a nagy ideológiai, politikai és személyi harc, öldöklés, ezzel vannak elfoglalva az elvtársak és ezért semmit sem tudnak nyújtani a lent élethalálharcot vívó kommunistáknak. Hiszem és tudom, hogy vannak kommunisták, csak kommunista vezetés nincs.

Vannak nagy tudású, sok tapasztalattal bíró emberek is, de mivel sok a vezérjelölt, mivel ölik egymást, és elhárítják maguktól a felelősséget, szabadon szervezkedhet az ellenség, az a helyzet ura.

S íme még egy jelentős nyilatkozat, ez már a fegyverekről, ami személy szerint is izgat. Szilágyi József rendőrezredes, az első kommunista rendőrkapitány a 44-ben felszabadult területen, akinek nagy érdemei vannak az első demokratikus rendőrség megszervezésében, most Nagy Imre jövendőbeli belügyminisztere. Ezt az embert is Rákosi és Péter Gábor bandája vadította meg. Börtönbe került, és most részese egy még szörnyűbb katasztrófának. Így nyilatkozik: „A közrend biztosítása nemcsak a karhatalom feladata, hanem az egész népé. Helytelen, hogy alvilági elemek, gyermekek kezében fegyverek vannak. Meg kell szüntetni az önbíráskodás rendszerét."

Senki nem közelítette jobban meg a tényleges helyzetet, mint Szilágyi. Szóval alvilági elemek, gyerekek kezében fegyver? Tegyük hozzá, hogy a börtönből kiengedettek kezében is fegyver van már. Ez sem bizonyíték az ellenforradalom mellett? Sajnálom Szilágyit. Jól ismertem, becsületes, puritán embernek tartottam mindig. De hát mit gondol? Hogy neki és nekem, mert börtönben ültünk, mert meggyaláztak minket, kíméletet adnak?

Egy igen kedves, régi baloldali, szocialista ismerősöm nyilatkozata tűnt fel ezen a napon. Kálmán Endre, a szociáldemokrata párt sajtófőnöke nyilatkozott: „A szociáldemokrata pártnak az a véleménye, hogy a sztrájkot meg kell szüntetni, a szélsőséges elemeket el kell szigetelni." A két kérdés összefügg, de a szélsőséges elemek elszigeteléséért már nincs sem erő, sem hatalom, és Kálmán Endrének, mint régi tapasztalt munkásmozgalmi embernek, tudnia kell, hogy a sztrájkot folytatják. Ezt a Kálmán Endrét is Rákosiék vadították meg. Most se lát, se hall. „A szociáldemokrata szervezetek létrehozása gyorsan halad. A kompromittált személyeket nem vesszük fel!" — adja tudtára a világnak. Ki a kompromittált és miben? — ez a nagy kérdés. Vérző szívvel ismerem fel, hogy a munkásegységnek egyelőre befellegzett. Ez a legnagyobb veszteség, ami a munkásosztályt érheti.

Próbálom elképzelni, hogyan fér majd meg a két munkáspárt egymás mellett ezzel a szörnyű múlttal és tanulsággal? Vajon a szocdem párt a restauráció segítője lesz? Odaadja magát, mint 1919-ben? Ám ebből nem lehet más, mint kommunista- és szovjetellenes politika, akkor pedig szomorú jövő vár a magyar munkásosztályra, testvérháború, mert ehhez Rákosiék olyan tényeket és érveket adtak, amelyek gyűlöletessé tehetik a kommunistákat. Nemcsak elszigeteli ez őket, hanem az ellenforradalom győzelme esetén illegalitásba is kényszerítheti, és kezdődhet újra a régi áldatlan testvérharc. Nekem ez nem kell, erre én már képtelen vagyok, nemcsak azért, mert kommunista lettem, hanem azért is, mert nem likvidálhatom a múltamat, egész eddigi életemet. Régen is nehéz volt kommunistának lenni, most még nehezebb lesz. Mi vár rám, mi lehet a sorsom? Vagy elmenni az országból, vagy vissza a szaktársakhoz. Mindkettő azon múlik, életben maradok-e?

Egy valaki van, aki tragikus figyelmeztetőként lép elő a múltból: Kéthly Anna. Hát mégis eljutott a vezérséghez, amit titokban mindig áhított? Milyen szomorú sors vár erre az asszonyra! Szép múlt, válságos jelen, és én tragikus jövőt látok. Vajon látja-e ő ezt? Mert egy szociáldemokrata párt megszervezése, amely a munkásosztályra akar támaszkodni, csak tragikus lehet. Milyen nagy lesz az a párt? A kommunisták rovására esetleg megnő, de ezért igen csúnya szerepet kell eljátszania. A párt régi vezetői közül emberileg ő állt hozzám a legközelebb, és ebben a vészterhes időben sajnálom meg igazán. Nem látom, nem beszélek vele, de állandóan előttem a képe. Nehéz ember volt. Most mit fog

csinálni? Tíz férfinak is sok lenne az, nem neki egyedül. Mellette ott van Kelemen Gyula, mint főtitkár, az is sérült ember. Tisztességesek, puritánok, de sérültek. Sérült emberek soha nem tudnak és nem fognak tudni jól politizálni.

1956 tavaszán és nyarán engem is megkísértettek a szocdem elvtársak. Volt ebben a kísértésben fenyegetés, rábeszélés és könyörgés is. Egy régi elvtárs és barát így fogalmazta meg: „Nézd, Marosán, állj az élre! Bosszuld meg, amit a szocdem párttal szemben tettek. Rád hallgatni fognak a prolik. Most tedd meg, amíg nem késő."

— Hogy tehetnék én ilyet? — válaszoltam. — Kommunista vagyok. Most kezdjek elzülleni, őszülő fejjel? Nem! Tartom magam a börtönben, az akasztófa árnyékában is vallott nézetemhez. A rajtam esett sérelem és gyalázat nem jogosít fel arra, hogy renegát, áruló, rongyember legyek. Nem álltam és nem állok bosszút senkin, bár tudom, hogy rajtam sokan örömmel állnának bosszút. Tudod, mire vagyok büszke, mi tölt el elégtétellel? Az, hogy megmaradtam munkásnak.

Nekem a munkásegység központi kérdés, és mikor hírét vettem, hogy Kéthly Anna Révész Andrással együtt Bécsbe megy a II. Internacionálé kongresszusára, megdöbbenten kérdeztem: miért megy el? Neki most itt lenne a helye. Vajon nem menekül-e Kéthly? Elhessegettem magamtól a gondolatot. Ha Annus nem hagyta el az országot 1948-ban, akkor miért szökne meg most? Egy biztos: számunkra, kommunisták számára igen nagy csapás ez, mert a II. Internacionálé kongresszusa kap egy kiváló szónokot, egy híres és legendás embert.

Dobi mesélte el és mások is megerősítették, hogy Kéthly Anna igen el volt keseredve, félt azoktól az elemektől, akik napok alatt elözönlötték a szociáldemokrata párt szervezeteit. Sajnáltam, mert minden harc ellenére tiszteltem és becsültem őt. Most elhagyja az országot és azt hiszem, soha többé nem látom.

Rónai szobájában vágni lehet a füstöt.

Nógrádi áll az ajtóban, figyelemre sem méltatják, csak nekem lesz hirtelen melegem.

Megindul Rónai felé, de úgy, hogy engem is érint. Belenézek a szemébe. Melegen, bizakodóan csillog. Kézszorításából érzem, hogy igen beteg, nedves a kéz és szinte kicsúszik az enyémből. Csak annyit súgok óvatosan: „Gyere majd utánam a másik szobába!" A szemével int igent.

Belépek az én kis kalickámba. Latolgatom, mit hozott Nógrádi. Érzem, ma döntő nap lesz, a cselekvés napja.

Csendesen nyílik az ajtó, Nógrádi lép be. Szinte belehuppan a fotelba. Zsebkendőt vesz elő, letörli izzadságát. Sajnálom őt, vállalkozása veszélyes volt.

— Azzal kezdem — mondja —, hogy barátaink az elvtársak nagyon örültek. Helyeslik javaslatodat, hogy nem maradunk itt.

Megfontoltan referál, érzem, ő is elfogad kommunista vezetőnek.

— Barátaink előkészítettek egy akciót a távozásra — folytatja. — Kérik, hogy tartsuk titokban. Ma este tíz órakor a Falk Miksa utcában, szemben a HM-épülettel megjelenik egy teherautó, amely biztos helyre visz bennünket. A szovjet csapatok nagy része már elhagyta Budapestet, és csak a tisztek családtagjait szedik össze. Ha a kocsi megáll a ház előtt, nem kell kérdezni, szólni semmit, csak felülni rá. Legyünk pontosak, mert itt nem lehet játszani. Barátaink azt kérik tőled, hogy beszélj Dobi Istvánnal, Rónai Sándorral, Kiss Károllyal és Apró Antallal. Hozzuk magunkkal őket is. Világos?

— Mint a nap. Megkérdezted, mit tudnak Kádárék eltűnéséről?

— Semmit sem tudnak, de egyébként itt már cselekedni kell.

Egyedül maradtam. Miért csak ezt a négy embert kérik? Mi lesz a többiekkel?

Először Dobival beszéltem. Megtört, beteg, de azért tartja magát. Sokáig hallgatott, nézett maga elé. Nehezen szólalt meg.

— Nézd, én helyeslem, hogy te és mások elmentek innen, különösen most, hogy Kádárék eltűntek, és semmit sem tudunk róluk. De én maradok. Mint az Elnöki Tanács elnöke talán közbeléphetek vagy megakadályozhatom, hogy nagyobb baj történjék. Abban reménykedem, hogy hathatok Tildyre vagy Kovács Bélára.

Vitázom vele, naivnak tartom elképzelését, mert itt már semmit nem lehet megakadályozni. De nem jutok vele dűlőre.

— Rendben van, Dobi bácsi, maradjunk ennyiben. Most mindenki saját maga dönt, de kérlek, hogy hallgass. Vigyáznunk kell, ne szivárogjon ki semmi, árthatunk vele az ügynek és magunknak is.

— Ez természetes. Van hozzátok egy kérésem. Ha már biztonságba jutottatok, vagy netán velem történne valami, gondoljatok a családomra, gondoskodjatok róluk.

Megkértem Dobit, hogy feltűnés nélkül küldje be Rónait. Ő is csak azt válaszolja, hogy marad, mert mint a Parlament elnöke, esetleg megakadályozhatja a képviselőház összehívását, amely illetékes a Varsói Szerződés felbontásában. Vele már élesebben vitázom. Mit számítanak már itt a formaságok?!

— Az életed közvetlen veszélyben van, Sándor.

Arra hivatkozik, hogy melletje van a fia. És egyáltalán, meddig tarthat ez? Kezd boszszantani a dolog. Elmondom neki, hogy kiket várnak még, de nem tágít.

Kiss Károly gondterhelten járkál le s fel a szobában. Nehezen határoz ő is. Hogy szeretnék, most legalább ezekben a kritikus percekben, belelátni! Leveszi szemüvegét, megáll előttem, megtörli és azt mondja:

— Mondd, Gyuri, mi lesz a pártból? Maradjon vezetés nélkül? Dobjunk oda mindent Nagyéknak, hogy azt csináljanak a pártból, amit akarnak?

Közbe akarok szólni, de kér, hogy várjak.

— Gondolod, a dolog azzal el van intézve, hogy Kádár eltűnik, méghozzá úgy, hogy egy szót sem szól? Milyen eljárás ez?

— Talán nem voltak abban a helyzetben, hogy szóljanak. Arra nem gondolsz, hogy tőrbecsalhatták őket? Akkor is maradnál?

Nehezen válaszol. Ő is marad.

Mielőtt kimegy, visszaszól:

— Még visszatérhetünk a dologra. Menj és beszélj Apróval is.

Apró az épület túlsó oldalán van, nem megyek szívesen arra. Az egyenes út helyett a görbét választom, lépcsőn le s fel, görbe, félelmetes folyosókon közelítem meg Apró helyét, hogy Nagyék embereivel ne találkozzam.

Amikor belépek a szobába, Apró az íróasztalnál ül, és csak úgy odamorogja:

— Mi van, mit akarsz?

Nem kínál hellyel, így állva beszélek vele. Ő ül, fontoskodó arccal hallgat. Alig fejezem be, felugrik a helyéről.

— Mit, megszökni innen? Azt nem! Mit gondol Kádár? Azzal talán segítünk, ha megszökünk? Én nem megyek sehová, maradok, itt van rám szükség.

A vele való beszélgetés döbbentett rá a szomorú valóságra: nem mer jönni, fél. Tudja,

ha innét elmozdul, többé nem lehet vezető. Nincs értelme vitázni vele. Amikor megismétlem, hogy tartson titkot, felcsattan:

— Ne oktass engem, tudom én, mit kell tennem.

Bemegyek a szobámba. Az Apró-féléken töprengek. Hiába, én szocdem vagyok most is, engem Apró és társai soha el nem fogadnak.

Rónai hív. Szereztek ennivalót. Alig ettem néhány falatot, amikor belép Kiss Károlyné és Apró Antalné. Apróné egyenesen hozzám jön.

— Beszélni szeretnék magával, Marosán elvtárs.

Félrevonulunk az egyik sarokba.

— Kérem, mondja el nekünk is, amit tervez.

— Beszélj Gyuri — vágja rá Kissné.

Rájuk nézek. Ez a két asszony most nagy segítségemre lesz.

Kirakom a kártyáimat, elmondom miről van szó.

— Hát ez nagyszerű, meg kell csinálni! Igaza van magának, innen el kell menni! Őrült ez az Apró, hogy továbbra is itt akar maradni.

Kissné veszi át a szót:

— Majd beszélek Karcsival, meg kell csinálni!

A két lelkes asszonyt arra kérem, hallgassanak, másnak ne szóljanak. Tovább beszélgetünk. Csodálom őket, hogy bejöttek a Parlamentbe, az utcán járnak, ez több, mint életveszély, különösen Apróné számára, aki egy nagy kerület párttitkára volt.

— Tudja, mit Marosán, menjünk most rögtön át Apróhoz. Nála van Kiss Károly is, csapjunk le rájuk.

Libasorban megyünk, girbe-gurba utakon. Valósággal berontunk. Kiss és Apró riadtan néznek ránk. Egy órán át vitázunk, hol a két asszony, hol én beszélek, néha már az asztalt verjük. Kiss már engedett, de Apró megmakacsolja magát. S ekkor a két harcias asszony kirukkol a nagy aduval:

— Azt akarjátok, ti őrültek, hogy itt mészároljanak le benneteket? Mert ez lesz a vége! Kint az utcán már húzzák fel az elvtársakat, razziáznak, verik agyon az embereket. Hallgassatok most Marosánra, menjetek vele!

Apró még ellenáll, játssza a sértettet, miért nem szólt Kádár? Dühös lettem.

— Ide hallgass, Apró — mondom —, nekem több jogom lenne a sértettet játszani, de nem szólok egy szót sem. Te mit játszod itt a sértettet? Mit kéreted magad? Jössz, vagy nem?

Végre megtörik a jég. Most már csak az a fontos, hogy Apró és Kiss feltűnés nélkül hagyják el a Parlamentet és este tíz órakor vagy néhány perccel előbb legyenek a jelzett helyen.

Otthagyom őket, sietek vissza a helyemre. Mint egy kísértet, suhanok a fal mellett a folyosókon. Gyors pillantást vetek a térre. Ködös, lucskos az idő. Hol vagyunk már a napsütötte október 23-ától? Most mindent elönt a mocsok és a sár. A természet és az ember a legcsúnyább képét mutatja. Minden olyan szomorú, de végre biztonság van már bennem. Most már lehet cselekedni, vége a tétlenségnek, a tehetetlenségnek.

Délután négy óra van. Még hat órát kell kibírni, és szerencsésen megúszni. Most már többen tudnak a tervről, vajon hallgatni fognak-e? Ha Nagyék megtudják, lecsapnak ránk, és abból világbotrány lehet.

Eskulits Rónai Ruditól már tudja, hol voltam. Rögtön szemrehányásokkal halmoz el, miért mászkálok ott, ahol gyűlölnek.

Amikor elmondom, mi készül, felderül az arca: — Hát ez nagyszerű! Végre! Menni kell innen, Marosán elvtárs, minél hamarabb, annál jobb. Életveszélyes, de menni kell.

— Mondja Eskulits, nem jönne velem?

— Engem nem hívtak. Jobb, ha itt maradok, a család miatt is. A feleségét majd értesítem.

Negyed tízkor Rónai beszól a szobámba, jöjjek, itt van Nógrádi. Felöltő van rajtam, benne egy csomag cigaretta, öt szem kockacukor, egy darab kenyér, egy doboz gyufa és egy zsilettapparátus. Ezekkel kelek útra.

Nógrádival kilépek a Parlament hideg folyosójára. Szerencsére elég néptelen és csendes a hely, úgy látszik, mindenki bezárkózik. Nógrádi nyakába húzza a fejét, szuszogva jön mellettem. Nekem is gyorsabban kalapál a szívem. Félelem, aggodalom? Nem vizsgálom.

Fél tízkor megállunk a főkapunál. Az őrség egyik tisztje mondja:

— Tudják ugye, hogy ide vissza már nem jöhetnek?

Igen — gondolom —, mi ennél többet is tudunk. Azt, hogy nem igen akadna ember vagy család, aki nekünk az éjjel menedéket vagy szállást merne adni, hiszen már napok óta dühöng a fehérterror.

Híre jár, hogy a hős forradalmárok temetését kedden a Vérmezőn akarják megrendezni. Ez is okot szolgáltat majd újabb pogromokra.

A Margit-híd felé vesszük utunkat. Szó nélkül megyünk, már a BM hatalmas palotája mellett. Odabent teljes a kivilágítás. Kopácsi jut az eszembe. Vajon ők hogyan éjszakáznak, megérik-e a reggelt?

Fegyveres csoportokba ütközünk, sietnek valahová, de nem nézünk egymásra. A hídnál megállunk, mert itt elég nagy a torlódás. A sarkon, a hírhedt Ilkovics vendéglőnél teherautók, fegyverekkel megrakva. Budára tartanak. Személykocsik külföldi zászlókkal, gyalogosok. Mindenki Budára igyekszik. Igazoltatás, ordítozás. Mindenki gyanús.

Még egy pillantás, Nógrádi noszogat és már ráfordulunk a Szent István körútra. Elhúzunk a házak mellett. Az ereszekről, csatornákról csorog a mocskos lé, néha a nyakunkba, de mi szó nélkül megyünk. Közel az utca, ahová meg kell érkeznünk, de korán van még. Kétszer fordulunk, hogy a jelzett utcához közel legyünk. Egyszer arra leszek figyelmes, hogy egy ismerős férfi sietve húz el mellettünk, kis kofferrel a kezében, szorosan a falhoz lapulva. Oldalba böködm Nógrádit: — nézd csak, Kiss Károly!

Valóban ő volt. Utána sietünk, Nógrádi még odasúgja, hogy pont tíz órakor, Kiss bólint és siet tovább a Nyugati felé. A lassú és beteg Nógrádi ritmusához igazodom. Még megnézem magamnak a Körutat, és elbúcsúzom a Glasner-pékségtől is. Nem tudom, mennyi időre. Egyáltalán, látom-e még valaha?

Amikor befordulunk a jelzett utcába, azonnal a fal mellé húzódunk. Már messziről látom a házat. Istenem, de nagyot dobban a szívem! Ebben a házban volt valamikor a szakszervezet sütőüzeme. Amikor odaérünk, egy benvílóhoz lapulva megpillantom Aprót, a feleségét, a fiát és Kiss Károlyt.

Arra gondolok, hogy az illegális szabályok értelmében itt nem maradhatunk sokáig. Nem tanácsos a cirkáló bandák miatt sem, mert ha itt egy kupacban meglátnak bennünket, abból semmi jó nem jöhet ki.

Néha egy-egy autó robog el mellettünk. Kitartóan esik, fúj a szél, hideg van, és bennem perzselő meleg cikázik. Nézem az órámat. Tíz óra. Sehol semmi.

Apró szólal meg, aggodalmaskodva:

— Mi lesz, ha nem jönnek? Akkor benne vagyunk a pácban.

Ez most úgy hallatszik, mint egy végítélet.

Nógrádi mellettem áll, többször nyugtatóan mondja:

— Türelem, elvtársak, jönni fognak, megígérték, bízni lehet bennük.

Tíz óra egy perc. Az idő végtelen lassúsággal telik: tíz óra kettő perc; tíz óra három perc, tíz óra négy perc. Most már nem csak Apró, de Kiss is ideges. Fürkészem az utat, de nem tudjuk, hogy melyik irányból jöhet. Tíz óra öt perc. Érdemes-e várni? Nekem igen, mert itt dől el a sorsom, az életem. Ha nem jönnek, haza nem mehetek. De hová? Nevek cikáznak a fejemben. Mind-mind messze van ide.

Hirtelen, csikorogva, szinte életveszélyesen fordul be a Szent István körútról egy teherautó. Megáll. Szó nélkül kezdjük meg a felszállást. Az egész nem tart tovább egy percnél.

A kocsiban két szovjet tiszt, három nő, két kisgyerek, egy csecsemő, az anyja babusgatja. Milyen nehéz lehet ezeknek, különösen az anyának!

A Nyugatinál élesen fordul a kocsi. A szívem gyorsan kalapál, csak meg ne állítsanak bennünket. A sofőr, mint egy megszállott, úgy vezeti a teherautót. Az Oktogonnál az Andrássy útra, a volt Sztálin útra fordul a kocsi, ami most néhány napja a Magyar Ifjúság útja. Végigszáguldunk rajta. Nehéz lenne megállítani bennünket. Elhagyjuk a volt ÁVH-épületeket. Megpillantom azt a szobát — ki van világítva —, ahol engem vallattak. Már a MÁV mellett rohanunk el. A Köröndnél fordul el hirtelen a kocsi és meg sem áll a Gorkij fasorig.

Minden olyan valószínűtlenül és gyorsan történik, hogy elmélkedésre csak egy-egy pillanat jut. Hirtelen megállunk. Hangokat hallok, valaki intézkedik. Úgy látszik, csak ránk vártak. Mindenkinek le kell szállnia. Elosztanak bennünket. Nógrádi, Kiss Károly, Apró fia velem együtt egy másik teherautóba kerül. Alig szállunk fel, a kocsi belsejébe parancsolnak bennünket és hatalmas ládákat tesznek fel. Teljesen el vagyunk zárva. A ládákra ülünk, szűk a hely. Nógrádi mellettem köhög fullasztóan, Kiss szemben ül velem, Apró fia kikukucskál a sofőrülésre néző ablakon. Ott nem ül senki. Csak én dohányzom, de nem merek rágyújtani. A szívem is erősen dobog, nem tudom, a félelemtől, aggodalomtól-e, vagy az örömtől? Kissnek néha megcsillan a szemüvege, ha valahonnan fény vetődik be.

Tankok, páncélkocsik, teherautók mozgása, zaja. A parancsszavakat is elnyomja.

Végre megmozdul a kocsi, hol előre, hol hátra. A kis ablakon át látom, hogy a sofőr mellett egy golyószórós katona ül. A mozgásból arra következtetek, hogy egy konvojt állítanak össze, tank- és páncélkocsi kísérettel. Belémnyilall a gondolat: hát tényleg elhagyjuk az országot? Hová megyünk? Még sohasem voltam emigráns, most majd ezt is meg kell ismernem.

Most gondolok arra, hogy az elmúlt időben és napokban voltak olyanok, akik azt javasolták, menjek el minél hamarabb Csehszlovákiába vagy Romániába. De ha már menni kell, akkor nekem a szovjeteknél van a helyem.

Mit sajnálok én itt hagyni, hogy így nekikeseredem? Mindent. A feleségemet, a gyere-

keimet, a családomat, a barátaimat, a munkásokat, a mozgalmat, az írókat, a művészeket, a dalos barátokat, a lakást, ételt, italt, levegőt, mindent.

Merengésemből egy lökés riaszt fel. Végre mozdul a konvoj. Lassan kifordul a sor az Andrássy útra, de valaminek történnie kellett, mert újból egy mellékutcába fordulunk, és elég nagy kört írunk le, hogy visszatérjünk az Andrássy útra. A kocsi a Hősök tere felé fordul és a Dózsa György útra tér, majd a Keleti pályaudvar felé folytatja útját.

Amikor a Keleti környékét elhagyjuk, sejteni kezdem az irányt. De amikor tovább megyünk a Szent István kórház felé, újból zavarba jövök. A Hámán Kató útra térünk. Búcsúzom attól a pékségtől is, ahol 1944-ben Gerson Rudinál bújkáltam és dolgoztam még az ostrom alatt is. Mikor volt könnyebb vagy nehezebb? Nehéz lenne megmondani. Egy biztos. Akkor minden világosabb, érthetőbb, egyszerűbb volt: a fasiszták és mi. Akkor is a szovjetekkel voltam, most is, de a mostani helyzet nem olyan egyszerű.

Kifordulunk a Soroksári útra. Itt a sarkon szabadultam fel 1945 januárjában, és most a felszabadítókkal suttyomban, illegálisan menekülök.

A konvoj sokszor megáll, majd nekilendül. A Vágóhíd és a malom között lövöldözés. Végre a vasúti híd alatt húzunk el. A konvoj megáll: néhány perc; újból nekilendül és Csepel felé fordul. Most már végképp végképp összezavarodom. Csepel zsákutca. Hová visz ez?

Nógrádit faggatom, hová mehetünk?

— Ne törődj vele. Ők tudják, hogy mit miért tesznek.

Egyszer csak az arcomba villan Kiss szemüvege:

— Te Gyuri, azt hiszem, mi a tököli repülőtérre megyünk — mondja.

Hogyan lehetséges, hogy erre még csak nem is gondoltunk? Hiszen az összes repülőteret megszállták. Most már semmi kétség. Ott majd felültetnek bennünket egy repülőgépre, s már itt sem vagyunk.

Most már megállás nélkül simán megy a konvoj. Először a tankok szakadnak le rólunk, majd a páncélkocsik, tehát megszűnt a biztosítás. Lámpák tűnnek fel, most már jobban lehet látni. Néha halljuk a repülőgépek le- vagy felszállását. Most kerítés mellett haladunk, már fordulunk befelé valami térségre. Sok jármű van itt. Ide-odatolatnak velünk, végre megállunk. A sofőr és a fegyveres katona kiugrik a fülkéből. Csend. Várunk. Az idő telik, nem történik semmi. Kint néha hangokat hallok. Végre szólok Nógrádinak:

— Csinálni kellene valamit. Ezek itthagynak bennünket. Te kiabálj és mi dörömbölünk.

Sajnálom Nógrádit, neki lenne a legfontosabb, hogy kijussunk innen. Már nem fázom, inkább türelmetlen vagyok. Dörömbölni kezdünk, majd Nógrádi oroszul kiabál. Erre fegyveres katonák tűnnek elő lövésre készen, de mi dörömbölünk és kiabálunk. Végre előkerült a sofőr és a kiskatona. Nagy óvatossággal leszedik a ládákat. Lövésre kész fegyverekkel állunk szemben. Leszállunk, először Nógrádi, utána Kiss, Apró fia és én. Körülvesznek bennünket. Hallom, Nógrádi az egyik tiszttel beszélget, próbálja tisztázni a helyzetet. A tiszt kijelenti, hogy nem tudnak rólunk semmit.

— Majd reggel rendezzük a dolgokat. Elvezetjük magukat oda, ahol meleg van.

Belépünk a repülőtér egyik irodaépületébe.

— Kérem — mondja egy őrnagy —, reggelig itt kell maradniuk. Nagyon kérem, ne mászkáljanak el sehová.

Belépünk egy szobába. Többen vannak itt, de csak szovjet tisztek és katonák. Egy nagy vaskályhában fűtenek, méghozzá széjjelvert székekkel és íróasztalokkal. Jólesik a

meleg, de azért járkálok. Lassan elálmosodom. Öt óra van. Lefekszem a padlóra, nem messze a kályhától.

Nem tudok elaludni. Felülök, hátam nekivetem a falnak, cigarettázom, szemlélődöm. Négy magyar s vagy tíz szovjet ember, férfi és nő, néhány kisgyermek van együtt. A gyerekek apjuk ölében alszanak. Minden arra mutat, hogy készülnek elhagyni az országot. A férfiak gondterheltek, az asszonyok szomorúak, de valami imponáló módon fegyelmezettek és türelmesek.

Tököl, repülőtér, 1956. november 3-án, reggel hét óra. Hallom a gépek sűrű le- és felszállását.

Nógrádi kint sétál a folyosón, egy tiszttel beszélget. Kimegyek hozzájuk. Nógrádi bemutat a tisztnek.

A folyosón hideg van. Semmit sem tudunk Apróékról. A fiú érdeklődik, hogy hol vannak a szülei.

— Ide hallgass öcsi, ha mi megvagyunk, ők is megvannak, várjunk türelemmel.

Közben kivilágosodik. A ház előtti téren és azon túl tankok, páncélkocsik sora és néhány teherautó. Úgy látom, hogy messzebb nehéztüzérség is van.

Minden indulásra készen. Mégis az a benyomásom, hogy nem akarnak elmenni.

Nyolc órakor megjön az őrnagy Nógrádiért, aki később egy másik tiszttel tér vissza, aki jól beszél magyarul. Hármunkat elvezet egy épületbe.

— Marosán elvtárs, foglaljanak helyet, nemsokára visszajövök.

Ülünk az asztalnál, várunk. Rövid idő múlva egy szovjet tábornok lép be a magyarul beszélő tiszttel. Egyenesen hozzám jön, nyújtja a kezét, mosolyog.

— Üdvözlöm, Marosán elvtárs, hogy van?

Melegen kezet szorítunk.

— Köszönöm, most már jól.

Bemutatom Kisst, Nógrádit.

— Hát mi újság Pesten, elvtársak?

— Kérem — szólok a tolmácsnak —, mielőtt erről beszélgetnénk, legyen szíves, ha tud, válaszoljon sorra a kérdéseimre. Hol van Kádár elvtárs?

A tolmács rögtön fordít, nézem a tábornokot, akinek az arca csupa figyelem és mosoly. A tábornok visszakérdez:

— Mit gondol, Marosán elvtárs, hol van?

Elnevettem magam. Értem már, nem kérdezek semmit. Tehát Kádár itt van, méghozzá igen közel. A tábornokkal a pesti eseményekről beszélgetünk, kérdésekre válaszolunk, elmondjuk, amit tudunk. Apróékról is érdeklődünk.

Más épületben vannak, más úton jöttek. Mindenki biztonságban van.

— Ki mindenki? — kérdezem vissza még.

— Vannak itt magyar elvtársak sokan.

A tábornok hirtelen felugrik, nevetve mondja:

— Szép kis házigazda vagyok én, meg sem kérdem, hogy éhesek-e, innának-e valamit.

Már intézkedik is. Igaz, hogy mi mindenre éhesek vagyunk most, de leginkább emberségre.

— Hát először is reggelizzünk meg, s utána majd összehozzuk magukat a magyar elvtársakkal. A többit majd meglátják.

Hamar asztalra kerül a kenyér, a szalonna, a vodka, a tea, és napok óta először nyu-

godtan megreggelizem. Több pohár vodka után, felmelegedett hangulatban a tábornok odasúgja nekem:

— Marosán elvtárs, nemsokára találkozik Kádár elvtárssal, csak egy kis türelem.

Már nem kérdezek semmit.

Reggeli után átvezetnek bennünket egy olyan épületbe, amely a pilótatisztek szállás-helye volt. Amikor belépek, több civilbe botlok, akik magyarul üdvözölnek. Államvédelmista tisztek.

Amikor egy nagyobb szobába lépünk be, meglátom Andics Erzsébetet, Berei Andort, Hidas Antalt, Egri Gyulát, Szalait, akik családostól vannak itt, és természetesen Apró Antalt. Később feltűnik a társaságban egy magas, hallgatag fiatalember: Erdélyi Károly. Leningrádban végzett tanár. Nem mindenki van ebben az épületben. Kiss Károlyt, Erdélyit és engem egy szobában helyeznek el.

Amikor elhelyezkedünk, éppen eljön az ebéd ideje. Ebéd után sétálni megyek. Később csatlakozik hozzám Erdélyi. Jól összeismerkedünk. Megvallom, egy kicsit féltem tőle, hiszen Andicsékhoz tartozik. De igen becsületes arca van. Fiatal, a mi nevelésünk, már nem tud elszakadni a szocializmus világától.

Körülbelül egy órát sétálunk, amikor egy ezredes lép hozzánk, s kéri, menjünk a szobánkba, mert vendégeket várnak, ne lássanak bennünket.

Odaülök az ablakhoz, Erdélyi az ágyon ülve olvas, én a szemben lévő épületet figyelem. Egyszercsak autók búgnak fel és nyikorogva állnak meg a szemben lévő ház előtt. Magyar rendszámú, Kossuth-címeres, zászlós kocsik egymás után. Az elsőből Erdei Ferenc lép ki, és magyar tábornokok, Maléter és Kovács István vezérkari főnök. Tárgyalni jöttek. Ez azt jelenti, hogy itt van a szovjet főparancsnokság. Eltelik egy-két óra, aztán távoznak. Szovjet ezredes barátunk közli, hogy este még visszatérnek.

Este későn valóban visszajönnek az újabb tárgyalásra. Mi már ki sem megyünk a házból, rádió mellett ülünk. Mindszenty hercegprímás őexellenciája minden szempontból érdekes, világos, tanulságos beszédét sugározza. Érdekes figyelni az arcokat. Hol a felháborodás, hol a kétségbeesés sugárzik róluk. Azon gondolkozom, hogy Rákosiék milyen jól előkészítették a talajt Nagy Imrééknek és ennek a Mindszentynek. Most övé a szó, és lehet, hogy holnap a teljes hatalom. Ha közben nem történik valami.

Nem tudok megszabadulni attól a gondolattól, hogy már néhány nappal előbb kellett volna rászabadítani az országra ezt a pótolhatatlan, az ellenforradalmat klasszikusan kifejező „szent" embert. Lám, amit a kommunisták nem tudtak elérni, azt eléri ő. A kommunisták összefogását, kijózanodását, tettrekészségét. A kijózanodás természetesen falun lesz a legélesebb, hiszen olyan kilengések ott nincsenek és nem is voltak, mint a városokban és Pesten. A magyar parasztság október 23-a óta inkább a passzív szemlélő szerepét játssza, még akkor is, ha itt-ott széjjelveri a tsz-eket.

A prímás mostani fellépése csodás dolgokat művelhet. Világos beszéd. Csak azt nem értem, hogy itt a szobában ülők miért rendülnek meg. Csak nem a bűntudat miatt? Hiszen ők is felelősek, hogy ide jutott az ország. Hatalmon voltak, méghozzá családi összefonódással: Berei, Andics és a Farkas család hitbizománya lett az ország. Nem kesergek, bár a szám igen keserű; mások helyett szégyellem magam.

Úgy szenderülök álomba, hogy arra nem gondolok, nem is sejtem, hogy ezek a magyarok innen már Pestre nem mennek vissza. Semmit sem hallottam, pedig 12 óra után

nagy volt a mozgás. Tankok, páncélkocsik hagyták el a repülőteret. Zengett kint minden, remegett a ház, de én aludtam. Erdélyi Karcsi keltett fel. Már elmúlt négy óra.

— Keljen fel, Marosán elvtárs, a szovjet egységek visszatértek Budapestre, megindult a támadás. Csodálom magát, hogy ilyen nyugodtan tud aludni.

Kiss Károly is fent van. A rádió nyitva. Valami fantasztikus hangzavar, recsegés, ropogás, itt-ott vezényszavak. Erdélyi fordítja, amit hall. Végre halljuk a magyar adást. Öt óra 15 perckor Nagy Imre beszél a rádióban. Beszédét angolul, franciául, németül és oroszul is sugározzák. Hat órakor újból beszél, rádión keresztül hívja Malétert és a szovjet katonai parancsnokságra kiküldött delegáció tagjait, hogy azonnal térjenek vissza a Parlamentbe, és Maléter vegye át a hivatalát. Úristen, mi lehet most a Parlamentben! Mi lehet Rónaival és Dobival? A kapkodás, a kétségbeesett hangok sok mindenről árulkodnak.

Hallgatjuk a rádiót, és tele vagyunk aggodalommal. Mi minden pusztul el most, és ki mindenki vész el ebben az áldatlan, érthetetlen, indokolatlan harcban. Próbálom elképzelni a Parlamentet és környékét. A rádió bent van a Parlament épületében, és közben egy másik hullámhosszon lövöldözéseket, parancsosztogatásokat, vezényszavakat hallani. Erdélyi és mások vitájából megtudom, hogy a Corvin köznél, a Kilián laktanyánál folynak a legnehezebb harcok. Hét órakor Háy Gyula jelenik meg a rádió mikrofonja előtt. Drámai hangon olvassa be az Írószövetség felhívását. Az Írószövetségét, nem a magyar munkásosztályét, nem a kommunistákét.

Ez az ember is tragikus figurává vált. Megdöbbentő volt hallani: „Segítsetek, segítsetek!" A Kucsera-cikk szerzője, a Szovjetunióból hazajött magyar író, Sztálin és Rákosi személyi kultuszának kiszolgálója, most dob el magától mindent, amit 1945-től 1955-ig itthon művelt, előzőleg pedig a Szovjetunióban. Most akar mindent helyrehozni? Ez egy őrült, nem normális! A rádióban orosz nyelvű felhívás hangzik fel a szovjet csapatokhoz: „Ne harcoljatok!"

Egy pillanatra eszembe jut őeminenciája, a prímás. Neki is bent kell lennie a Parlamentben. Csak később tudtam meg, hogy valóban bent volt, és reverendáját felkapva, rohanva hagyta el az épületet. Hová mehetett? Azokhoz, akiket szolgált és akiktől várta az ellenforradalom teljes győzelmét. Az USA-követségre, hiszen védelmet csak ott kaphatott.

Azt is később tudtam meg, hogy Mindszenty után nemsokára Nagy Imre és Vas Zoltán és mások kissé messzebb, bonyolultabb utakon a jugoszláv követségre siettek, és ott kértek menedéket.

Fél nyolckor az első szovjet tankok már elérték a Parlamentet és megszállták az épületet.

Nyolc óra körül a rádió elnémult, nekünk azonban hírek kellenek. Erdélyi Karcsi mindent megpróbál: Pozsony, Újvidék, Kolozsvár, Munkács, majd Moszkva, de az istennek sem jön be semmi. E nagy keresésben hirtelen magyar beszéd hangzik fel, nem tudjuk honnan. Többször ismétlik: „Maradjon mindenki a rádiónál, fontos hírt közlünk."

Honnan van ez, kik lehetnek? Végre jól érthetően felhangzik Münnich Ferenc hangja. Bejelenti, hogy szakítottak Nagy Imréékkel és megalakult a forradalmi munkás-paraszt kormány. A miniszterelnök Kádár János, a fegyveres erők minisztere Münnich Ferenc, államminiszter Marosán György, ipari miniszter Apró Antal, kereskedelemügyi minisz-

ter Rónai Sándor, külügyminiszter Horváth Imre, földmővelésügyi miniszter Dögei Imre, pénzügyminiszter Kossa István.

Most már tudom hol van Kádár, és azt is, hogy én miért s hogyan kerülök tudtom és beleegyezésem nélkül ebbe a kormányba. Én vagyok az egyetlen miniszter itt, aki politikai személyként van jelen, hiszen egyébként semmi beosztása nincs, mert még Rónai is kapott tárcát. Mit keresek én, mit jelentek én ebben a kormányban? Csak egyet és ezt rajtam kívül senki úgy nem képviselheti, mint én: a munkásegységet, a két munkáspárt egyesülését, melynek itt nemcsak szimbóluma, de jövőjének záloga is vagyok.

Feljegyzem ide azt is, ami később, még a tököli repülőtéren jutott a tudomásomra: hogyan jutott el ez a hír Békásmegyeren az édesanyámhoz. A szomszédasszony átszaladt hozzá:

— Marosán néni, megalakult a forradalmi munkás-paraszt kormány.

— Ne mondja!

— De igen, a rádió most mondta be.

— Nahát, ez érdekes.

— És a maga fia, a Gyurka államminiszter benne.

— Szegény ország! — mondta az anyám.

XV. A siker titka

November 4-én reggelre kiürül a repülőtér. Elmentek a tankok, a páncélkocsik, a tüzérség, a teherautók a katonákkal együtt. A teret csak néha veri fel a zaj, ha repülőgép száll le, vagy fel. Néha olyan megnyugtató csend vesz körül, mintha egyedül lennék. Távol tőlem folyik a harc.

Most gondolkozni kell. Új korszak vagy legalábbis egy jelentős új fejezet kezdődik a magyar munkásmozgalomban, de az én életemben is. Úgy látom, ez lesz a legnehezebb, annál is inkább, mert nem hasonlítható semmihez. Nemcsak sok bajjal és bűnnel kell szembenézni, de a nagy felelősséggel is, s ez alól senki nem vonhatja ki magát. Ilyen tekintetben nyugodt vagyok, kész vagyok vállalni. Sokszor merül fel bennem a kérdés: természetes-e, hogy olyasmiért is vállaljam a felelősséget, ami nem engem terhel, vagy az, hogy nem gyűlölök senkit. Ilyen vagyok, e tekintetben nem változtam, bár körülöttem a világ és az emberek óriási változáson mentek keresztül. Önmagamban csak egy dolog van, amit a szörnyű tapasztalatok és példátlan katasztrófa után tisztázni, rendezni kell: hogyan nem szabad szocializmust építeni Magyarországon, hogyan nem szabad emberekkel, osztállyal és rétegekkel bánni kommunistáknak, vezető pártnak. Gyökeres változást kell végrehajtani elvekben, módszerekben, morálban és emberekben. Az újrakezdés sikere ezen múlik. Nálam az emberek állnak az első helyen. Vissza kell térni közéjük. Velük kell szót érteni, véget kell vetni a csalhatatlan istenek és félistenek rendszerének, a gőgös fennhéjázásnak. Ez idegenített el tőlünk mindenkit. Véget kell vetni a hatalommal való visszaélésnek, a törvénytelenségeknek, a klikkeknek és a frakciós világnak, mert másképp nem tudjuk sem a gyűlöletet feloldani, sem a munkát elkezdeni. Először a munkások közé kell menni, nemcsak azért, mert rajtuk áll a siker, hanem azért is, mert elsősorban nekik tartozunk felelősséggel. Őszintén elébük kell állni. Kezdjük a leszámolást a saját hibáinkkal, a vezetők hibáival. Ha ez sikerül, márpedig ennek sikerülnie kell, akkor könnyebb lesz szót érteni a parasztsággal és rendet teremteni az értelmiség soraiban. Így tépelődöm magamban, és közben próbálok számot vetni a világgal is.

Felteszem a kérdést: világháborúvá válhat-e az arab-izraeli háború? Elég erős lesz-e Gomulka Lengyelországban, hogy új pályára lendítse a fejlődést? És a szívemhez közelálló Magyarországon, ahol most fegyveres harc dúl, méghozzá az égig csapó gyűlölet lángja mellett, elég-e vagy megacélosodik a szovjet-magyar barátság?

Egyedül vagyok, nincs kivel szót váltanom. Kár, hogy nincs itt Kádár. Hiába van itt Andics Erzsébet, Berei Andor, Apró Antal, Hidas István, Szalai, Végh, Egri, nem tudunk felmelegedni. Ha közéjük ülök, azonnal elhallgatnak, mint akiknek közös titkaik vannak, pedig ők is azt latolgatják egymás között, mi lesz, s különösen azt, hogy velük mi lesz. Engem nem vesznek be maguk közé.

Apró Antal a legjellegzetesebb, amióta tudja, hogy iparügyi miniszter, fontoskodóan néz maga elé. Az itt ülőknek ő a védangyaluk. Mi ketten tagjai vagyunk a kormánynak, a többieknek nincs funkciójuk. Kiss Károly mogorva, kerül mindenkit. Velük és másokkal kell mégiscsak hozzáfogni a munkához. Megértem őket. Számukra én egy kellemetlen felkiáltó- és kérdőjel vagyok. A halálra ítélt „jugoszláv és angol kém", a „rendőrbesúgó", a „rehabilitált". Az itt ülők is felelősek a meggyalázásomért. Hogyan fogunk összeférni, hogyan fogunk a munkához? Velük kell majd dolgozni, s ehhez óriási önuralomra és fegyelmezettségre lesz szükség. A börtön jól megedzett, most majd újból vizsgázom.

Megkezdődik majd a becsületért, a bizalomért folyó harc, s meg kell vizsgálni, ki mit ért rajta, és ki mit akar elérni vele. Ha ezt megoldjuk, megtaláljuk a siker titkát. A szovjet fegyveres erő másodszori bevetése szét fogja zúzni a fegyveres felkelést. De ez csak az egyik oldal. A másik: a kommunisták harca az emberekért, a bizalomért, a becsületért. Ez nehezebb, bonyolultabb lesz, mint bármikor. A kommunisták, a kommunista párt, de mi szociáldemokraták is 1944 véres harcaiból úgy jöttünk föl a föld alól, hogy volt becsületünk, a kitartás, a helytállás nimbusza övezett bennünket. Volt nevünk, hitelünk a munkások, a szegényparasztok, sőt jó néhány értelmiségi szemében is. Szervezett munkások, kommunisták, szocialisták, sok becsületes magyar várta a felszabadulást. Volt tehát mire építeni, volt munkásösszefogás, antifasiszta népfrontmozgalom. Mi maradt belőle? Talán semmi, sőt, most párt sincs, csak kommunisták vannak, akiket szétvert a Rákosi-vezetés és a saját maguk okozta bajok és bűnök. E pillanatban pártvezetés sincs, csak forradalmi munkás-paraszt kormány, az is inkább még csak nevében.

Ez is valami, indulásnak nem is rossz. Furcsa helyzetbe kerül a párttörténetírás. A pártnak az eddigi teóriák szerinti vezető szerepe kérdésessé vált. Vajon ez a kormány milyen kommunista, munkásrétegekre támaszkodik majd? A káosz óriási. Lehet-e tömegméretekben cselekvésbeli, akarati egységet létrehozni? A kormány a fegyveres felkelés leverése után meg tudja-e tisztítani az utat, megteremtheti-e a munkafeltételeket a politika számára? Kire és mire támaszkodhatunk nemzetközi értelemben? A szovjet katonai és politikai segítség kézenfekvő, talán a többi szocialista országé is. De hogyan lesz ez a nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban? Minden segítség jól jön a számunkra, bárhonnan bárkitől jöjjön is, ha felismerik, hogy minden hiba és bűn ellenére itt eleven és éles osztályharc folyik. De semmiféle segítség nem oldhatja meg azt a feladatot, amit itthon nekünk kell elvégezni elvileg, morálisan, politikailag. Ez a körülmény arra kényszerít, hogy a történteknek ne csak a felelőseit keressük, de az okait is. S ha megtaláljuk, akkor nem szabad alkudozni, ingadozni, taktikázni senkivel és semmivel. Következetesnek kell lenni.

Magamban így ítélem meg: a bajok igazi okai ott kezdődtek, hogy Rákosiék először antidemokratikussá tették a pártot, majd az állami és a társadalmi életet. Ezért esett, omlott, züllött szét nemcsak a párt, mint vezető erő, hanem a szakszervezet is, mint osztálybázis. Az emberek elidegenedtek a párttól, a szakszervezettől. A szociáldemokrata párt újbóli létrejötte is súlyos kritikája az MDP egész politikájának, vezetésének. Rákosi Mátyásék az MDP-n belül szétverték a munkásegységet. Az egyesült pártba bement volt szocdemek nemcsak jogtalanokká, de megbélyegzett emberekké is váltak, kivéve azokat, akiket Rákosi és klikkje felhasznált. Hogyan lehet a befolyást visszaszerezni, hogy meg ne ismétlődjön a katasztrófa? Csak úgy, ha alapvetően demokratikussá tesszük a pártot és a szakszervezetet, és visszaadjuk azoknak, akikért vannak.

A jövőért való harc elképzelhetetlen, nem lehet sikeres, ha nem teremtjük újjá a munkásegységet és nem teremtünk a kommunista pártban — a volt szocdemekkel együtt — áttörhetetlen egységfrontot. Hogyan kell, hogyan lehet ehhez hozzáfogni? Azt hiszem, ott kellene folytatni, ahol az egyesülési kongresszuson abbahagytuk. Számomra ez a kérdések kérdése. 1956 nyarán is ezért léptem porondra. Ezt nem lehet másképp megcsinálni, csak nyílt, becsületes, őszinte és demokratikus vitákban. Ez vezethet el bennünket a párt újjászervezéséhez, a munkás egységfronton keresztül egy szilárdabb, demokratikusabb kommunista vezetéshez. Nem lehet és nem szabad megengedni, hogy a vezetés a pártból kaszárnyát csináljon, a szakszervezetből kiszolgáló cselédet, mert akkor a párt újból frakciók, klikkek, karrieristák, gazemberek játékszerévé válhat. Vissza kell adni a demokráciát a tömegeknek, a beleszólás, az ellenőrzés, a kritika jogát először a párttagoknak, a szervezett munkásoknak, és ezt fokozatosan ki kell terjeszteni az egész magyar életre.

Sokan lekáderezték és le fogják káderezni magukat. Nem csak a Rákosi-féle vezetés mondott csődöt, de sokszor az egyéni magatartás is. Széles skálája van az elrettentő példáknak, mindkét szélső oldalon. Ezeknek az embereknek nem lehet szerepük a jövőben. Különösen azoknak nem, akik kiszolgáltak mindenkit, és egy adott pillanatban gazdáikat is cserben hagyták. A kommunisták nem lehetnek erkölcstelenek elvi, politikai, emberi magatartásukban. Ha folytatódna az, ami eddig történt, soha nem szerezhetnénk vissza sem a becsületet, sem a bizalmat. Bele kell vésni a fejekbe, az idegekbe, hogy a kommunista tömegmozgalom csak demokratikus lehet.

Ilyen gondolatokkal eltelve sétálok a repülőtéren. Régi tapasztalatok, olvasmányok, formulák, szabályok, emberek és törvények cikáznak a fejemben. Egy ilyen formulát és törvényt ragadok ki a sok közül. A kommunista párt a demokratikus centralizmus alapjára épül. Nincs ezzel a meghatározással baj? Nem, nem a meghatározással van baj, hanem az alkalmazásával, hiszen az egyesülés végrehajtása után csak a centralizmus maradt meg. Ez a két, egymást kiegészítő fogalom büntetlenül nem játszható ki egymás ellen.

Soha többé nem vállalkozom arra, hogy a pártot és az országot az én közreműködésemmel, részvételemmel ilyen képtelen helyzetbe hozzák. Harcolni, verekedni fogok, ha kell, szembeszállok mindenkivel. S ha képtelen leszek helytállni vagy megakadályozni ilyen pártvezetést, felállok, elhagyom a helyemet, nem leszek többé néma gyerek. Akárki áll is majd elém a pártra hivatkozva, vissza fogom utasítani. Vége annak a világnak is, hogy én embereket — legyenek akármilyen legendás nagyságok vagy zseniális tehetségek — olyan bizalommal ruházzak fel, amelynek révén engem személyes vagy hatalmi céljaik érdekében felhasználhatnak. Nem leszek többé báb a sakktáblán.

Kádárban bízom. Ám másokkal szemben már nem ilyen egyszerű a helyzet. Megvetem azokat, akiknek csupán egyéni céljaik, hatalmi mániájuk van.

Miközben sétálok, morfondírozom, feltűnik Erdélyi Karcsi. Csatlakozik hozzám.

— Mit fog csinálni, Marosán elvtárs?

— Pártember, pártmunkás vagyok, és az is maradok. Szeretnék már hozzáfogni a munkához.

— Pokoli nehéz lesz.

— Igen, talán soha ilyen nehéz helyzet előtt nem álltunk. És maga mit fog csinálni?

— Még nem tudom, de azt hiszem, akad majd munka.

Hétfő reggel Erdélyi lát el hírekkel. Ő hozza a kormány felhívását is. A 15 pontos programot reálisnak, józannak tartom. Csatlakozom ahhoz a felhíváshoz, amely a szocialista országok kormányaihoz szól a magyar nép megsegítésére. A szovjet segítséget is jogosnak, szükségesnek tartom.

Olvasom a magyarországi szovjet csapatok főparancsnokának felhívását a magyar néphez, a magyar katonákhoz és tisztekhez. Közli, hogy a forradalmi munkás-paraszt kormány az ellenforradalmi erők felszámolásához, a rend és nyugalom helyreállításához kérte a szovjet csapatok segítségét.

Sétálni megyek. Közben találkozom a magyar tábornoki karral, méghozzá lefegyverezve. Kik voltak itt? Ilku, a politikai csoportfőnök, Janza, a rövid életű miniszter, valamikor Farkas helyettese, Uszta, Horváth és mások. Csendesek, kivéve Horváthot, akinek igen nagy a szája, meg van sértve. Tipikus Kucsera-tiszt lett, Kossa veje. Jól nősült. Rákosi kiszolgálója volt, majd felajánlotta szolgálatait Nagyéknak is, de nem fogadták el. Most nem tudja, mi lesz vele. Hol lehet Bata és Tóth, a vezérkari főnök? Tőlük értesülök Erdei Ferenc és Maléter sorsáról. Hol lehetnek Nagyék?

Egy szovjet tábornok keres. Közli, hogy egy óra múlva repülőgépen elvisznek innen. Nem kérdezek semmit, készen vagyok az útra. Az viszont meglep, hogy csak engem hív.

Nincs semmim, csak az, ami rajtam van. Amikor a tábornok értem jön, csodálkozva néz rám. Csóválja a fejét.

— Miért nem szólt Marosán elvtárs?

Mindenesetre jólesik, hogy a tábornok gondoskodni akar rólam, de nekem most inkább harc, munka, tevékenység kell. Nem kérdezem, hová megyünk. Ha kértek és hívnak, akkor szükség lehet rám. Lélekben fel kell készülnöm arra, hogy fontos feladatok megoldása vár rám, és ez mindennél fontosabb.

A tábornok elkísér a repülőgéphez, ahol már várnak bennünket. Valószínűleg parancsnoki gép. A pilóták elfoglalják a helyüket, felbúgnak a motorok. Szokásom ellenére kikukucskálok az ablakon, figyelem a tájat. Rövid idő múlva nagy folyó felett repülünk. Ez biztosan a Duna. Vajon hová megyünk?

Belép a gép parancsnoka, és közli, hogy tíz perc múlva megérkezünk a szolnoki repülőtérre. Megdobban a szívem. Szolnok! 1945 január végén itt mentem át Debrecenbe fontos megbízatással.

Istenem, lassan tizenegy éve már, és most, 1956. november 5-én három órakor szintén oda tartok.

Lekötnek a múlt emlékei, alig veszem észre, hogy a gép simán landol a katonai repülőtéren. Amikor kiszállok, fél tucat magas rangú szovjet katonatiszt vár. Egy ezredes lép hozzám, bemutatkozik, és már invitál is a gépkocsiba. Indulunk a városba.

Előttünk a vezető kocsi, utána mi és még két kocsi. A vezető kocsi Pest irányába kanyarodik el, mi utána. Csak nem egyenesen Pestre megyünk? Hamar kiderül, hogy nem. Az elöl futó kocsi továbbrobog, mi pedig a Pestre vezető főútvonalon egy nagy épület udvarára fordulunk be.

Itt is magas rangú tisztek várnak. Egy ezredes invitál befelé. Az udvaron, a ház verandáján sokan vannak. Az ajtó előtt őrség, az ezredes kopog, engem előrebocsát, így lépünk be a szobába. A szoba nagy, bútorzata egyszerű, a falon térképek és három ember: Kádár, Konyev marsall és egy civil. Bojkovnak mutatkozik be. Először Kádárral fogunk

kezet. Sápadt, fáradtnak látszik, csak a szeme csillan fel. Lehet, hogy már csak a szemével tud örülni?

Egy percig szótlanul nézünk egymásra. ha életemben soha nem örültem volna még embernek, Kádárnak most mindenképpen.

— Engedje meg, Konyev elvtárs, hogy bemutassam Marosán elvtársat.

Hatalmas szál férfi, csupa egészség, erő.

Melegen kezet szorítunk. Hírből már ismerem a marsallt, és örömmel teszek eleget a felszólításnak, hogy üljük körül a barátságos sarkot. Csak Bojkov zavar egy kicsit. Ez az ember több mint tolmács.

Előkerül a vodka. Egy pohár után már barátságos beszélgetésbe kezdünk. De Konyev marsall hamarosan feláll és szinte bocsánatkérően mondja:

— Most hagyom magukat beszélgetni, és ha végeztek, együtt vacsorázhatunk.

Konyev és Bojkov kimennek. Ketten maradunk Kádárral. Nézünk egymásra. A csendet az ő kérdése töri meg:

— Meg vagy lepve, Marosán? — És mosolyog hozzá.

— Igen is meg nem is — válaszolom. — Nekem annyi meglepetésben volt már részem, hogy ez sem ért váratlanul. Eltűnésed megdöbbentett, de örülök, hogy megvagy és annak is, hogy te állsz az élen.

Kádár csendesen válaszol:

— Hát az majd elválik. Nem lesz könnyű. Talán ez lesz életünk legnehezebb, legtöbb megpróbáltatást adó szakasza.

— Mondd, Kádár elvtárs, hol vannak a többiek?

— Hát úgy kell összeszedni őket. Téged azért kérettelek ide, mert tájékoztatni akarlak. Igen sajnálom, hogy nem tudtam neked üzenni. Gyorsan kellett cselekedni.

— Ez most nem érdekes — szólok közbe.

— De igen, hiszen ez volt a megállapodás.

Néhány szóval vázolom neki az elmúlt napok történetét, de nem szólok a kényes személyi kérdésekről.

— Nézd, Marosán, nem akarok sokáig itt maradni. Mielőbb Pestre kell menni. Ott ránk most nehéz, fontos és sürgős munka vár. Még ma, legkésőbb holnap ide várom Kossát is. Münnichet már előreküldtem Pestre. Ha egyetértesz vele, Friss Istvánt is idehozatom Ungvárról.

— Természetesen. Mindenkire szükség van.

— Mit gondolsz, menni fog?

— Menni fog. De egyetértek veled abban, hogy helyzetünk, különösen a vezetésben, nehezebb, mint bármikor volt, s munkánk csak úgy járhat sikerrel, ha elvtelenül nem alkudozunk. Van kormányprogram, ennek megvalósításához kell hozzáfogni.

— És kell párt — szól közbe Kádár.

— Az természetes. Ha forma szerint nincs is párt, de a kommunisták megvannak — felelem.

— Mesélj már Dobiról és Rónairól, miért nem jöttek?

Néhány szóval erről is referálok.

— Kik vannak a repülőtéren? — kérdi.

— Aprón és Kiss Károlyon kívül ott találtam Andicsot, Bereit, Hidast, Szalait és Egrit családostól.

Kádár hallgat, komoran néz maga elé, majd sóhajtva szólal meg:

— Ezek terhelt, támadott emberek és nehéz lesz velük. Mit lehet tenni? Hozzá kell fogni a munkához mindenkivel, aki kész segíteni. Ha egyetértesz vele, holnap őket is áthozzuk ide.

Szerettem volna elmondani benyomásaimat ezekről az emberekről, de letettem róla. Minek súlyosbítsam az amúgy is nagy gondokat? Tudok én dolgozni mindenkivel. Hogy velem is tudnak-e, az később majd kiderül.

A beszélgetés, bár rövid volt, sokáig elkísér az utamon. Egyetértek Kádárral, mikor a végén azt mondta:

— Sajnos, majdnem mindent elölről kell kezdeni. Most az a fontos, hogy maradjunk közel egymáshoz.

Alig egyezünk meg ebben, belép a szobába Bojkov, Konyev üzenetével, hogy sürgősen beszélni szeretne Kádárral.

— Egyet kérek tőled Marosán: gondolkodjál azon, hogyan fogjunk hozzá, most nagy szükségünk van ötletre, elképzelésre.

Késő délután meglepetés ér. Előkerült Bata, a volt honvédelmi miniszter. Öreg, megtört ember lett.

— Mit csinálsz te itt? — kérdezem tőle.

— A megmaradt alakulatokat próbálom összefogni.

Lehet ebből az emberből még valaki, különösen a hadsereg élén? Nem hiszek benne. Oda más emberek kellenek.

Késő este megérkezik Kossa is, aki nagy hévvel meséli el kalandos útját. Feleségével együtt Pestről Csehszlovákiába szökött.

Este közösen vacsorázunk, nem sokat beszélgetünk. Kádár hallgatag, elgondolkodó. Konyev jó, kedves házigazda.

XVI. Már van vezérkarunk

1956. november 6-án szokásomhoz híven korán kelek fel. A többiek még alszanak. Korán reggelizem, Kádárral együtt. Nem beszélgetünk. Kádár gondterhelt.

Délelőtt Apró kivételével mindenki itt van. Erdélyi Karcsit Kádár maga mellé veszi személyi titkárnak és tolmácsnak. Andics és Berei a megyei tanácsházban helyezkednek el, mint a kormány tájékoztató csoportja. A feladatuk közé tartozik újságot szerkeszteni.

Furcsa helyzet állt elő. Andicsék Szolnokon kinyomtatják a Szabad Népet, mint a párt hivatalos lapját, holott Pesten van egy másik ilyen újság, a Népszabadság. Nem értem. Elmegyek szétnézni a városban, beszélgetni emberekkel, a megyei párt- és állami vezetőkkel. Lehangoltak, bizonytalanok. Senkit sem találok, akiben legalább egy szikrányi lelkesedés volna. Szinte fizikai megerőltetésbe kerül, hogy kivonjam magam ebből a nyomasztó légkörből. Az a megdöbbentő, hogy senkinek az arcán nem tükröződik, hogy ami most történik, az helyes és jó. Hitüket vesztett emberek ezek. Kezdem megérteni Kádár gondterheltségét.

A megyei tanácsházán ér el Kádár sürgős üzenete: azonnal menjek vissza.

Amikor visszaérkezem, nagy a mozgás. Kádár közli, hogy este indulunk Pestre.

A ház, akár a felbolydult méhkas. Sokan megsértődtek, mert nem viszünk magunkkal mindenkit. Kádár, Kossa és én a kormány részéről, valamint Erdélyi jön. Konyev személyesen intézkedik a konvoj összeállításáról.

Este hét órakor indulásra készen állunk. Kádár bundában beszáll egy tankba, Konyev engem is harckocsiban akar elhelyezni, de én ragaszkodom a nyitott páncélkocsihoz. Nagyobb a mozgási lehetőség, és remélem, hogy többet látok. Konyev szól a kocsi parancsnokának, hogy vigyázzanak rám. Kossa is szívesebben tart velem, így kerülünk össze.

Az idő borús, hideg van. Nyolc órakor indulunk el, igen erős fedezettel és felderítőkkel. Ez azt is jelenti, hogy lassan fogunk menni.

Kitörölhetetlenül vésődött belém az az út semmihez sem hasonlítható, mindent felkavaró emlékeivel.

Ahogy sejtettem, sokszor megállunk, csak lassan haladunk előre. Sátorlap alatt húzódunk össze, mivel a havas eső is megeredt. Néha kikukucskálok, szeretnék sokat látni. Szeretném hajtani az időt, sürgetni a kocsikat, hogy gyorsabban menjünk, de a biztosítás és a tankok mindent lelassítanak. A havas eső jeges esőre vált, befedi az egész páncélkocsit. Csak a gépfegyveres szovjet katona emelkedik ki közülünk. Hosszú ideig semmit sem látok, s mert kíváncsi természetű vagyok, ezt nehezen viselem el. Megpróbálok a sátorlap alól kikukucskálni, de ilyenkor élesen az arcomba, a szemembe vágja a szél a jeges esőt. A kocsi parancsnoka észreveszi, és a sofőr mellől felállítja az egyik tiszttársát, aki átadja a helyét.

Kikukucskálok az igen kicsi ablakon. Az előttem haladó tank, akár egy mesebeli szörny. Oldalt nem látok semmit.

A konvoj hirtelen megállt. Én előrelendültem és bevágtam a homlokom a kiálló vasszerkezetbe. Éles nyilallást éreztem. Valami baj lehet, mert a kocsikból kiugrálnak a katonák és hevesen vitatkoznak. Kiderül, hogy eltévedtünk, s már elég régen kószálunk ide-oda, mivel a főútvonalakat általában elkerültük. Úgy döntöttek, hogy egy Pest környéki katonai parancsnokságra megyünk a gödöllői országút mentén, alig húsz kilométerre a fővárostól. Kádár a konvoj parancsnokával beszélget, aki innen hívja fel telefonon a különböző parancsnokságokat. Vitáznak, hol menjünk be Pestre, hiszen mindenütt veszélyes. Végre úgy döntenek, hogy átmegyünk a Váci útra. Ez azt jelenti, hogy sem az Üllői út, sem a gödöllői út nem elég biztonságos.

1956. november 7-én hajnalban Angyalföldön keresztül kiérünk a Váci útra. Már rég otthagytam a helyem a sofőr mellett, a páncélkocsiban ülök sátorlapba burkolózva, és nézem az ismerős angyalföldi utcákat, házakat. Sötét itt minden, de a szemem hamar megszokja, akár a börtönben, ahol a fül, a szem, az idegek hallatlanul kifinomulnak, és érzékenyen reagálnak mindenre. Az új hídnál, a XIII. kerületi pártbizottság székházánál fordulunk rá a Váci útra. A látvány elszomorító: felborított villamoskocsik, leszakadt huzalok, itt-ott romok. Mennyi idő, ember, hit és akarat kell ahhoz, hogy itt újból szép emberi élet jöjjön létre! Az embernek fáj a szíve, hiszen a háború, az ostrom után mennyi munka, becsület és erő fogott össze, és ez most semmivé vált.

Senki nem tartóztat fel bennünket, s végre elérjük a Nyugati pályaudvart, a Marx teret. Mintha egy kihalt városban járnánk! Egyetlen lámpa sem ég sehol.

A vezető kocsi most már biztosan fordul be az Alkotmány utcába, utána a konvoj. Reggel öt óra van. A Parlament előtti téren tankok, páncélkocsik. Már várnak bennünket.

Meggémberedett lábakkal ugrom le a páncélkocsiról. Megköszönöm a parancsnoknak a szívélyességét, az utat. Röviden ennyit felel: —Nyicsevo.

Már Kádár is kiszállt a tankból. Szétnézünk és megindulunk a Parlament XVII. kapuja felé, ahol a Miniszterelnökség székel. Felmegyünk a lépcsőn és megállunk a teremnagyságú szobában. Hamar előkerül Dobi és Rónai. A beszélgetést reggelre halasztjuk.

Rónainál ütök tanyát. Elbeszéli, hogyan tartóztatták le vasárnap reggel Dobival együtt, mivel a kormány tagja lett. Ő éppen úgy nem tudott róla, mint én. Egyébként mindenki elment már innen, a ház üres.

Reggel nehezen ébredek. Megnézem az órát, fél nyolc van. Két órát aludtam.

Kilenc órakor előkerül Eskulits. Újból együtt vagyunk hát! Melegen kezet rázunk. Itt először is takarítani kell, majd kerítse elő a két Icát. Vajon mi lehet velük? Értesíteni kellene a családomat is.

Mindent magára vállal. Tudom, most már jó kezekben vagyok.

Bemegyek Kádárhoz. Kialvatlan, fáradt, de nem panaszkodik. Az első szava:

— Te, Marosán, értesítsd a családot, Bözsikét.

Érdeklődése jólesik, én is megkérdezem:

— Mit tudsz Máriáról?

— Még semmit.

— Utána kellene gyorsan nézni.

Mialatt beszélgetünk, lassan összegyűlnek a meglevő kormánytagok és Dobi, az El-

nöki Tanács elnöke. Így csonkán is megkezdődik az első minisztertanácsi ülés. Első dolog a tájékoztatás. A második: meg kell állapítani, hogy Nagy Imréék hol vannak. Hamar fény derül a dologra: a jugoszláv követségre mentek, Vas Zoltán is ott van. Mindszenty az USA-követségen. A többiek szétfutottak. Első döntésünk: a Nagy Imre kormány felmentése és az új kormány beiktatása. Az eskütétel annyiból áll, hogy aláírjuk a szöveget Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke és Kristóf István, a tanács titkára előtt.

Kádár javaslatára kijelöljük a minisztériumok felelőseit. A tárcák élére kormánybiztosokat állítunk. Őket fogják össze a kabinet tagjai. Münnich a fegyveres tárcák, a HM, a BM felelőse. Apró az iparügyi tárcáké. Rónai mindkét kereskedelmi tárcát fogja össze. Nekem, mint államminiszternek, az egészségügyet, az igazságügyet, az ügyészséget és a legfelsőbb bíróságot kell összefognom, az utóbbiakban Münnich-hel együtt dolgozom. Nekem kell foglalkoznom a népművelési, a kulturális tárcákkal is. Kossa a pénzügyet vezeti, Dögei a földművelésügyet. A házban levő miniszterek átmenetileg kormánybiztosok lesznek, mint Csergő és Nagyné. Pongráczot, a budapesti tanács elnökét utasítjuk: foglalja el a helyét.

Mindenkinek a munkahelyére kell mennie. Ezután következik a telefon, a rádió kérdése. Itt már bajok vannak. Állítólag egyik-másik telefonközpontot felrobbantották, elátztak a huzalok is. Az „M" és a „K" vonalak központjáról senki nem tud semmit, ez a Gellérthegy alatt van. Elő kell teremteni Csanádit. Később megjön Bebrits is. A vasút és a közlekedés indítása már kész. Bebritset szinte senki sem szereti, de kevés ember fogott hozzá annyi hozzáértéssel és lelkesedéssel a munkához, mint ő. És mellette ott van Gács, akit a rádió élére állítottunk. Szedik össze az embereket, a kormány számára a közlekedés, a rádió életfontosságú.

Tervbe vesszük, hogy a megyék élére is kormánybiztosokat nevezünk ki.

November 7-étől kezdve a Minisztertanács permanensen ülésezik. Kádár valósággal oda van szegezve a helyére, alig van segítője. Egy nőt találtunk a Minisztertanácsban és Erdélyi Károlyt. Ezen a napon az alkalmazottak nem jöttek be.

Dél felé végeztünk, ettünk valamit, és utána a párt dolgait vettük elő. Kijelöltük a párt ideiglenes intézőbizottságát. Tagjai lettek: Kádár, Münnich, Apró, Kiss, Kállai, Rónai, Biszku, Fehér és én. Később a SZOT-tól Somogyi Miklós.

Megvan a kormány és a párt vezérkara. Ezután került sor az ideiglenes KB összeállítására.

Aczél György és Tömpe István kint álltak a folyosón. Kádár szólt, hívják be őket is. Így jöttünk össze huszonhárman, és formálisan megalakultunk. Hogy ez az ideiglenes KB mit rejt magában, azt nehéz még felmérni. Ki van velünk, ki ellenünk, ki akar és ki nem akar segíteni, harcolni, az a közeli napokban eldől. Mind új ember. A testület összetételében nemcsak a két szélső irányzat van jelen — szektások és revizionisták —, hanem a sérelmek, a jogos panaszok, a bántalmak is. Összekovácsolódhat-e ez a társaság — ezen gondolkozom. S a válaszom: kell!

Az első és legfontosabb feladat: megszövegezni a pártvezetés első felhívását a magyar kommunistákhoz. Ennek a felhívásnak világosnak, félreérthetetlennek kell lennie. A felhívás meg is jelenik a Népszabadságban. Csakhogy Andicsék felküldték Pestre az ott megjelent Szabad Népet, mire mérhetetlen felháborodás tört ki. A lapot leállítottuk, megszűnt a Szabad Nép.

Az első felhívásnak az volt a lényege, hogy szakítani kell a Rákosi-klikk káros politi-

kájával és Nagy Imre, Losonczy csoportjával. A párt neve: MSZMP. A párt a marxizmus-leninizmus elvi alapján áll. A fő feladat most az ellenforradalom szétzúzása, a forradalmi munkás-paraszt kormány támogatása és segítése, a dolgozó nép megnyerése a párt és kormány politikájának.

Ezzel a felhívással kezdődött meg a párt és a kormány újjászervezése.

Münnich utasítja a HM és BM tagjait, maradjanak helyükön, teljesítsék szolgálatukat.

Kádár javaslatára a kormány úgy dönt, hogy a rádiót a Parlament épületében kell üzembe helyezni, és nemcsak biztonsági okokból. A Bródy Sándor utcai rádióközpontot ugyanis szétrombolták, hosszú ideig nem lesz használható. Javasolja továbbá, hogy a rádió üzembe helyezése után először Dobi és én beszéljünk. Dobi a parasztokhoz, én a munkásokhoz.

A legképtelenebb harc a rádió beindításáért folyt. Gács megkezdte a tárgyalásokat, majd hozzá kapcsolódott Kállai is. A 30 behívott munkatárs egész délelőtt hosszú vitát folytatott, szinte marakodott. Az egyik tárgyalásra én is bementem. Mérhetetlenül felháborított, amit tapasztaltam: a bemondók csak üzeneteket és zenét hajlandók közvetíteni, függetlenséget, szabadságot akarnak, nem akarják és nem fogják a kormányt szolgálni.

Egy ideig hallgattam ezeket a mindent és mindenkit kiszolgálókat, akik csak 1956 őszén váltak ilyen igazmondókká és szabadságszeretőkké. Bántott, sértett, hogy Gács és Kállai valósággal könyörögtek nekik.

Szót kértem. Azzal kezdtem, hogy a rádió a világ túlnyomó részén a mindenkori kormány kezében van, munkatársai kormányalkalmazottak, ezt tessék tudomásul venni. Aki nem akar szolgálni, menjen, ne kéresse magát, különösen azok ne, akik annak idején jó szolgák voltak. A kormány elhatározott szándéka nemcsak a rend helyreállítása, de a becsületes hírszolgáltatás is, és senkinek sincs joga kétségbe vonni szándéka becsületességét. Feltételeket itt nem szabhat senki, csak a kormány és annak megbízottai.

Lett erre felzúdulás, ordítozás. De véget akartam vetni az elvtelen alkudozásnak.

Az egyik fiatal nagyhangú azt kiáltja felém:

— Hol van akkor a magyar nép, mi lesz a magyar néppel?

Nekem se kellett több, odakiáltottam:

— Hát én mi vagyok? Én talán nem vagyok a magyar nép, csak maga és maguk itt?

Most már többen ordítanak, szinte ugrásra készen:

— Mi a magyar nép nevében beszélünk!

— Hát én kinek a nevében beszélek? S talán több joggal, mint maguk. Véget vetünk annak, hogy a magyar nép nevével állandóan visszaéljenek. Most tessék szolgálni egy becsületes ügyet, nem pedig feltételeket szabni. Aki nem akar dolgozni, az menjen.

Felborul a rend, már senki nem ül, állunk, majdhogynem egymás torkának esünk. Egy csinos kis nő hisztérikusan sikítja: — Nem dolgozunk!

Szemben állok velük, gyűrűbe fognak. Gács széjjel taszigálja őket, megragadja a kezem és húz kifelé.

— Jól van, Marosán, most menj el, hagyj itt bennünket.

A tárgyalást elölről kezdték. Sovány eredmény született: nem vállaltak mást, csak a híreket és zenét.

Az eset igen tanulságos volt. Jelezte, hogy a harc nem lesz könnyű. Számomra változatlanul világos: nyíltan kell beszélni, nem alkudozni. Itt nem csinálhat mindenki azt,

amit akar. Számomra nem volt kétséges, hogy ha a párt és a kormányvezetés a legcsekélyebb ingadozást tanúsítja, ránk szakad minden. Legyünk kevesen, de akarjunk egyet, mert különben veszélyes partra sodródunk. Személy szerint nekem minden okom megvan rá, hogy mindkét szélső irányzat ellen fellépjek. Akkor fognak respektálni bennünket, ha érezni fogják egységünket, hűségünket és kitartásunkat. Nem tudok megszabadulni az októberi tragédia egyik alapvető okától: nem volt vezetés, s ami helyette volt, azt az események, klikkek, irányzatok, frakciók, személyes érdekek, gyűlölködések és a felelősség nem vállalása tolták a szakadék felé. Ez Gerő és Nagy vezetésére egyaránt vonatkozik.

Helyeslem, hogy a kormány tíz százalékkal felemeli a munkások bérét, és azt is, hogy a rendőrökét is megemelte. Az utóbbiaké gyalázatosan kevés volt. A fizetésemelés a munka megindításának anyagi feltétele volt. A kisemberek érdekeit szolgálta, a munkásokét, a rendőrökét egyaránt. Gyárigazgató, magas rangú beosztású rendőr nem kapott egy fillért sem.

November 7-én és 8-án ezekkel a kérdésekkel telt el az idő. Most a kormány a fontos. Minden erőt ide kell koncentrálni. A pártvezetésben egyetlen titkár van: Kiss Károly. Fehér Lajos lett a Népszabadság főszerkesztője. Így indultunk el.

XVII. Küldöttségjárás

Fegyveres harcok az ország minden jelentős helyén. A pártnak és a kormánynak a harcolni és dolgozni akaró kommunistákkal együtt a fegyveres harcokkal egyidejűleg kell megoldani az eszmei, politikai, szervezeti, az emberi és morális kérdéseket. A hosszú szenvedések és megpróbáltatások után sokan tudták, hogy mit kell csinálni, de igen kevesen azt, hogy hogyan. Minden összekuszálódott.

Vissza kell térni a munkásmozgalom eredeti munkastílusához, amelynek alapvető eleme, hogy az eszméért és emberekért folytatott harc csak akkor sikeres, ha azt a munkásokkal, a dolgozókkal együtt, velük és értük végezzük el. Nyíltnak, őszintének kell lenni, emberségesnek még akkor is, ha kegyetlen rendszabályokat kell hozni. Nem szabad hazudni, de elhallgatni sem.

A káder- és a személyzeti munka terén rettenetes pusztítás történt. A szigorú titokként kezelt, Wertheim-szekrényekben őrzött káderlapok, jellemzések mindenki számára hozzáférhetővé váltak. Bárki megkaphatta, belenézhetett, kiszórták az anyagot a folyosókra, az utcára, turkálhatott benne mindenki, akit érdekelt. Az ávós módszerekkel, spiclik, besúgók, bosszúállók segítségével összeállított anyag lelepleződött. A káderesek, személyzetisek haragra, gyűlöletre, bosszúra ítélt figurákká váltak. Ávósok, káderesek — ez volt a „rangsor." Elbújtak, megszöktek a megtorlás elől, hiszen a börtönből több ezer ember szabadult ki, akinek fegyver van a kezében, nem is beszélve a jogosan felháborodottakról. Hogyan lehet megkülönböztetni a becsületet a becstelenségtől, az ellenséget a baráttól? És hogyan lehet egymás iránt bizalmat és hitet teremteni?

Hogyan lehet elindulni ebben a gyűlölettől izzó, bosszúálló légkörben? Úgy, hogy közben meg nem alkuszunk senkivel! Úgy, hogy ne tapadjanak hozzánk a karrieristák! Most, szerencsére, kommunistaságot, párttagságot vállalni a legnehezebb. Ez nehezíti, de egyben könnyítheti is a munkánkat. Még valamivel szembe kellett néznünk: a fehérterror most átcsaphat vörösterrorba, és ezt is el kell kerülni!

Bennem a dolgok azért is váltak egyszerűbbé, egyértelművé, nyíltabbá, mert csak 1948-ban kerültem a kommunista pártba, és a letartóztatásomig eltelt két év nem tett a Rákosi-féle rossz, káros munkamódszerek részesévé. Velem senki és semmi nem tudta elfogadtatni a vakfegyelmet és azt a szemléletet, hogy egy funkcióért, egy állásért minden szolgálatra képes vagyok. Megőriztem magamban a munkásmozgalom klasszikus munkastílusát, demokratikus emberi, morális magatartását. Azt adom, amim van, amit nem karrieristáktól, hanem munkásoktól, szervezett munkásoktól tanultam.

November 7-e után mindezek tisztázása fontossá vált, mert valósággal ránkszakadtak, fojtogattak az ügyek, az események, az emberek. Igen nehéz volt megkülönböztetni a jelentős és a jelentéktelen ügyeket és embereket egymástól. Minden lépés, minden cselekedet, intézkedés és döntés jelentőssé, perdöntővé vált.

Egész nap tárgyaltam, delegációkat fogadtam, megpróbáltam intézkedni, összetartani, összekovácsolni valamit, amivel el lehet indulni. Nekem, mint államminiszternek jutott a legnehezebb terület: az értelmiség. Különösen mozgékonyak lettek a filmesek, a színészek, a vöröskeresztesek, az egyetemek. A delegációk okozták a legtöbb gondot. Már november 7-én, 8-án ránk zúdultak. Látható volt, hogy az ellenség meg akarta ismételni azt, amit Nagy Imréékkel tett: megakasztani a munkát, nem hagyni időt a gondolkodásra, még a lélegzetvételre sem. Kívülről gyakorolni nyomást és lehetetlenné tenni mindent. Kezdtünk átjáróház lenni. Éjjelente kimerülten néztünk egymásra.

A parlamentbe érkező delegációk Kádárral vagy velem akartak beszélni. Megegyezés volt közöttünk, hogy a delegációkat Kádár átirányítja hozzám.

Egy alkalommal húsz tagú csoport keresett fel. Szószólójuk egy fiatal szakállas vasutas, szemtelen, aggresszív; csapkodta az asztalt:

— A debreceni nemzeti és forradalmi munkás-, paraszt- és értelmiségi bizottság nevében jöttünk tárgyalni, hogy átadjuk követeléseinket a Kádár-kormánynak — mondta bevezetőül.

Hagytam ágálni. Hallgatásomat félreértették, egyre hangosabbak, agresszívabbak lettek. A vasutas már legalább ötödször csapott az asztalra. Hirtelen rákiáltottam:

— Ha még egyszer az asztalra mer csapni, úgy kidobatom, hogy meg sem áll Debrecenig!

Döbbent csend lett. A vasutas ökle félúton megállt. Ránéztem és felemelt hangon folytattam:

— Asztalt itt csak én csapkodhatok. Követelni csak én követelhetek!

Mindent vártak, csak ezt nem. Nem tudta, mit csináljon, de én biztattam:

— Folytassa kérem! Miért hallgat?

Végre dadogva megszólalt:

— Kérem, Marosán elvtárs...

Most én vertem az asztalra és keményen az arcába vágtam:

— Én nem vagyok magának elvtársa!

— Hát hogy nevezzem? — kérdezte dadogva.

— Aminek akar, csak nem elvtársnak.

— Polgártárs jó lesz?

Kissé nevetséges, de rávágom:

— Jó.

A vasutas újból beszélni kezd.

— Kérem, Marosán polgártárs, mi a debreceni dolgozók nevében vagyunk itt.

— Ezt már elmondta. De azt még nem mondta, kik küldték magukat ide?

— Hogy tetszik ezt érteni? — szóltak közbe többen.

Megismételtem a kérdést: — Kik küldték ide magukat. A párt?

Többen közbeszóltak: — Nem.

— A szakszervezet?

— Az sem.

— Hát akkor ki?

Egy idősebb csendesen megjegyezte: — A nemzeti és forradalmi bizottságok küldtek minket.

— Rendben van. Vegyék tudomásul, hogy a forradalmi munkás-paraszt kormány

semmiféle ilyen bizottságot nem ismer el, különösen, ha még a szakszervezet sem kell maguknak. Látszik, hogy messziről jöttek, még nem vehették tudomásul, hogy a felkelést leverték, az országnak van kormánya, méghozzá forradalmi kormánya, amely intézkedik a munka és az élet beindításáról. Most én kérdezek. Akarnak dolgozni? Igen, vagy nem? Ha igen, akkor tárgyalhatunk, ha nem, mehetnek vissza Debrecenbe.

Csend lett. A delegáció tagjai zavarba jöttek. Volt közöttük egy-két értelmesebb. Lassan kivették a szakállas kezéből a vezetést, és áthangolták magukat egy normálisabb beszélgetésre. A hang, a tónus, a fellépés hamar megváltozott, s mivel semmivel nem kecsegtettem őket, az egyik kétségbeesetten megkérdezte:

— Tessék megmondani, mit mondjunk otthon, ha hazamegyünk?

— Csak azt az egyet, hogy dolgozzanak. Aki nem dolgozik, az ne is egyék, annak pénz nem jár.

Ezzel fel is álltam. A szakállas vasutas szólalt meg:

— Mi lesz az oroszokkal, mit mondjunk otthon?

Nem neki válaszolok, hanem a delegáció tagjainak:

— Mondják csak meg nyugodtan, hogy azok itt maradnak.

Hát ez így nem mehet! Órák vesznek el hiába. Véget kell vetni a delegációk fogadásának, mert megbénítják a munkát. Kádár javasolja, hogy az FM épületében állítsunk fel egy fogadóbizottságot. Ez nem jelenti azt, hogy nem akarunk beszélni velük, inkább azt, hogy mi szabjuk meg, kit és mikor fogadunk.

Néhány nap múlva Eskulits bejelenti Kuczka Péter költőt az Írószövetségből. Mit akarhatnak ezek tőlem?

Kuczka nagy hangon, hadonászva adja elő követelését:

— Megalakítottuk a Nemzeti Segélyt, ezt akarjuk a kormány tudomására hozni, s egyben követeljük, hogy a kormány haladéktalanul adjon engedélyt egy országos hálózat kiépítésére. Szenved a magyar nép, sokat szenved, sürgősen segíteni kell rajta, és ezt a segítséget csak mi adhatjuk meg neki.

— Ki az a „mi"? — kérdezem csendesen.

Hagyom, hogy Kuczka messzire menjen el. A csendes kérdést teljesen félreértette és nagy hangon folytatta:

— A magyar írók és értelmiségiek, akiknek van hitelünk, nevünk és becsületünk a magyar nép előtt.

— Nemzeti Segélyt akarnak alapítani? Mennyi pénzük van ehhez? És egyáltalán, van maguknak mit szétosztani?

Kuczka gyorsan rávágja.

— Van.

— Mennyi?

— Kétmillió. És azért kell az országos hálózat, hogy gyűjtést indíthassunk.

— És ezt a pénzt ki fogja szétosztani?

— Hát mi, a Nemzeti Segély.

— Nézze, Kuczka, van a kormánynak 100 milliója, azt is adjuk oda maguknak?

Kuczka belemegy ebbe a játékba, és azt feleli:

— Az lenne a helyes, mert a kormánynak más dolga is van. Ezt az ügyet bízza ránk.

Most már nem játszom tovább.

— Nézze, Kuczka, nem vagyunk mi se gyerekek, se buták, amilyennek maguk minket

képzelnek. De nem vagyunk 1945-ben sem, amikor egy ilyen szervre szükség volt. Most más a helyzet. Itt dolgozni kell, és nem segélyeket gyűjteni, adakozni. Beszéljünk világosan: fehérsegélyre még Nemzeti Segély címen sem adunk engedélyt és pénzt.

— Ígérje meg, hogy kérelmünket beviszi a Minisztertanácsba.

— Nem ígérek semmit. Maguknak nincs joguk így fellépni. Ha azt akarják, hogy a kérelmet a kormány elé tárjam, akkor beszéljenek a szakszervezetekkel, egyezzenek meg velük, úgy talán lehet róla szó. Hogy lesz-e engedély, nem tudom, de megkísérlem.

— Kérem, államminiszter úr, holnap hozzuk az új kérelmet és a szakszervezet is itt lesz.

Így váltunk el.

Még aznap megtárgyaltam Kádárral Kuczkáék kérését. Megegyeztünk, hogy húzom-halasztom a dolgot, és ha nincs más, elutasítjuk. Kádár ezt rám bízza. Tisztában voltam azzal, hogy az Írószövetségből kiinduló akció elutasítása engem az írók gyűlöletének légkörébe zár, de ez nem zavart.

Másnap újból megjelentek Kuczkáék, méghozzá öt emberrel. Kuczka újabb kérvényt tett le, amelyen már a szakszervezet is szerepelt aláíróként. Álltam, elolvastam a kérvényt és megnéztem a jelenlévőket. Valamennyi értelmiségi volt.

— Ki a szakszervezet megbízottja maguk között?

Felállt egy fiatal úriember külsejű, s csendesen megszólalt:

— Én vagyok.

— Mi a foglalkozása?

— Tisztviselő, a Közalkalmazottak Szakszervezetének vagyok a tagja.

Elnevettem magam, odafordultam Kuczkához.

— Mondja Kuczka, maguk tréfálnak, vagy hülyéknek néznek minket? Ezt az embert nevezi maga szakszervezetnek? Hát nem találtak egy bányászt, egy vasast, egy építőt, egy péket? Ezt az ügyet én nem viszem be a kormányba, amíg nem jön ide a magyar szabad szakszervezetek tanácsa. Ilyen ügyekben csak nekik van joguk állást foglalni. Maga pedig — szólok rá a fiatalemberre — menjen szépen haza, ne ártsa bele magát az ilyen ügyekbe.

Kuczka kínos helyzetben van. Végre megszólal.

— Magának nincs joga visszatartani a kérvényt, köteles bevinni.

— Rendben van, beviszem és elmondom a kormányban mindazt, ami eddig történt. El fogják utasítani és az ügy lezárul. Értsék meg végre, nem a Nagy Imre kormány vagyunk, nem lehet játszani velünk.

Szó nélkül távoztak.

XVIII. Az első pártaktíva

Megszületett a határozat, hogy a rádióban Dobinak és nekem beszédet kell mondanunk a parasztoknak és a munkásoknak. A téma adva volt, csak a hangot kellett magtalálni. Sztrájkol az ország, nem dolgozik senki: akik mégis megkísérlik és elindulnak, fegyveres bandákba ütköznek. Kiállni a munka mellett, már kezdett több lenni, mint személyes bátorság. Fegyveres fenyegetéssel, erőszakkal, ócsárló gúnnyal kellett szembenézni.

Egész nap vad hajrá következik. Délután öt órakor, Dobi után lépek a mikrofon elé. Tudom, hogy sokan hallgatnak és azt is, hogy most rombolok, de egyben építek is. Átkozódást és helyeslést váltok ki. Fellépésemnek határozottnak, bátornak, mondanivalómnak komolynak kell lennie. Nincs bennem ingadozás. A hevenyészve összeállított leadószobában a mikrofon előtt állok és határozott hangon szólalok meg:

„Munkások, dolgozó parasztok, elvtársak! Azért szólok hozzátok, hogy lássunk tisztán a mai nehéz helyzetünkben. A magyar dolgozó nép hatalmának védelmére megalakult a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány. Az új kormány megalakulását az tette szükségessé, hogy véget vessünk az ellenforradalmi elemek garázdálkodásának. Az elmúlt évek súlyos, hibás politikájának következményei jogos elégedetlenséget és felháborodást váltottak ki pártunk, munkásosztályunk és a nép széles rétegeiben. Magam is átéltem a bűnös politika, a törvénysértések keserves következményeit. Nincs azonban olyan személyes bántalom, ami megingatná a szocializmus ügye iránti szent hitemet, meggyőződésemet. Éppen ezért teljes határozottsággal fordulok szembe mindazokkal, akik a korábbi vezetés vétkes politikája által kiváltott jogos elégedetlenséget a népi hatalom megdöntésére, a demokrácia és a függetlenség szent jelszavát sötét ellenforradalmi céljaikra használták és használják fel.

Mit akar a munkás-paraszt kormány? Helyre akarja állítani a rendet, a törvényességet az ország minden részében. Haladéktalanul meg kell indítani a termelést mindenütt. Állítsuk félre az útból a rend és a béke fegyveres vagy fegyvertelen akadályozását. Munkára fel!"

A beszéd, ahogy sejtettem, nagy port vert fel. Nemcsak az, amit mondtam, hanem ahogyan elmondtam. Nem kértem, nem könyörögtem, megállapításaim, különösen az, hogy az eseményeket ellenforradalomnak bélyegeztem, írók és értelmiségiek körében nagy felháborodást keltett. Sztálinista, rákosista bérenc lettem. Azok üvöltötték a legjobban, akik Sztálin és Rákosi talpnyalói voltak.

Idézek a második, november 10-i beszédemből:

„A különböző területeken tevékenykedő ellenséges agitátorok rémhírekkel vagy fegyveres csoportok terrorista cselekedetükkel és fenyegetésekkel akadályozzák a mun-

ka felvételét. Ahol pedig már felvették a munkát, terrorista eszközökkel akarják kényszeríteni a dolgozókat a munka beszüntetésére. Ha már szóval nem érnek el eredményt, akkor puskával és kézigránáttal fenyegetik a dolgozni akaró népet. Eddig minden munkás megkapta a fizetését, még akkor is, ha munkát az utóbbi hetekben nem végzett. Ez hosszabb idő után demoralizál, zülleszt és aláássa a nemzet életerejét. A jóérzésű munkások már előbb is gondoltak arra, meddig lehet ezt csinálni. A kormány a szakszervezetekkel egyetértésben elhatározta, hogy csak azoknak fizet munkabért, akik dolgoznak. Ugyanakkor különböző agitátorok, akik a Szabad Európa Rádió és egyéb nyugati rádiók felhívásait követik, továbbra is a nemzetet megbénító esztelen sztrájkról prédikálnak.

Nézzünk szembe a még mindig sztrájkra buzdítók és sztrájkolók erkölcsi magatartásával. Aki ma sztrájkot hirdet, furcsa morál prédikátora lett. Ne dolgozzon a vasipar, a bányaipar, az építőipar, de ugyanakkor ezek az igen tisztelt honpolgárok követelik, hogy dolgozzanak a pékek, mert kenyér kell, a húsipari munkások, mert hús kell, legyen tej is a gyerekeknek, az üzletek árusítsanak burgonyát, zöldséget, fűszerárut, a villany ne aludjon ki, víz és gáz is legyen, lehetőleg egy kis közlekedés is, a kórházakban is gyógyítsák a betegeket, szóval mindezeken a területeken a dolgozók vegyék fel a munkát, ők viszont munka nélkül is kapják a fizetést. Ez erkölcstelen és tűrhetetlen!"

Rádión keresztül sugározták a beszédet, de megjelent a Népszabadságban is. Hetekig volt mit hallgatnom. Az írók szemében én lettem a gyűlölt ember. Az Írószövetség külön határozatban — amely megjelent a Népszabadságban — emlékezett meg rólam, hazudva országnak és világnak, hogy ők nem uszítanak sztrájkra.

Furcsa érzés a gyűlölet hullámában élni és harcolni. Ám az órák és napok rohannak, a kényszer törvénye, az élethez való ragaszkodás mindennél előbbre való.

Volt még valami. Életemben végre egyszer büszke voltam arra, hogy pék vagyok. Az én szaktársaim éjjel-nappal dolgoztak, míg a többi züllesztette az életet. Hittem abban, hogy eljön az idő, amikor ezt az időt bűnösnek és ártalmasnak tartjuk, s egyformán szégyellni fogjuk.

November 10-e számomra emlékezetes nap marad a sírig. Ez a nap lendített vissza az állami vonalról a párt és a mozgalom vonalára. E napon a pártközpont elküldött a IX. kerület pártaktívájára.

— A IX. kerületbe? — kérdezem Eskulitsot. Nem is rossz hely.

Ez a legvadabb hely most Pesten — mondja Eskulits. Botár jön velünk sofőrként, így hárman megyünk. Eskulits közli velem azt is, hogy arra nagymérvű tisztogatás folyik, fegyverek nélkül veszélyes ott járni. Megegyeztem Eskulitscsal, hogy mindhárman fegyvert viszünk magunkkal.

Előbb azonban még átmentem Kádárhoz, akit egyedül találtam a hideg miniszterelnöki szobában. Vállán kabát, íróasztalánál ült, valami iratba volt elmélyedve. Kádár általában nyugodt, csak igen sápadt.

— Jó, hogy jössz Marosán, meg kell beszélni néhány dolgot. Ettél már?

— Eskulitstól kaptam egy teát, de cigarettám az nincs.

Kádár elneveti magát:

— Gyújts rá az enyémből, majd szerzünk... Az első dolog, hogy beszélned kellene Balassa Gyulával, vállalná-e az igazságügyi kormánybiztosi posztot. Később ő lenne a miniszter. Politikus dolog lenne, és az ő személye meg is felelne.

Kádár folytatja:

— El kell készíteni a statáriumról szóló törvényt. Vedd a kezedbe, szervezd meg, és ha kész, Dobit és Kristófot kérd fel, hogy írják alá, minél hamarabb, annál jobb. Münnich talált legfőbb ügyészt, dr. Szénásit. Ismered?

— Nem, de ha Münnich ajánlja, nem lehet rossz.

— Gondoskodj arról, hogy ezt a területet is áttekintsd. Meg szeretnélek bízni azzal, hogy a kormány részéről vállald el az útlevelek végső kiadását és engedélyezését. Münnichhel megegyeztünk, hogy Tömpe Istvánt elhozzuk az erdészet éléről, és bemegy a BM-be, Münnich helyetteseként. Egyetértesz vele?

— Igen.

— Vele is dolgoznod kell.

— Rendben van.

Ügyek, ügyek és emberek. Tájékoztatás, döntések. Minden gyors, vitára nincs idő. Arról beszélgetünk Kádárral, hogy a BM, az ügyészség és az IM között rendet kell csinálni. Jelenleg az a helyzet, hogy ha valakit a rendőrség letartóztat, az ügyészség kiengedi, az igazságügyben és a bíróságon nem akarnak dolgozni, ítéletet hozni, enélkül pedig nem lehet törvényes rendet teremteni.

Eskulits mindent számba vesz, a dolgokat most már elindíthatjuk. A délelőtt nagy része ezzel telik el. Délben valami babgulyást eszem, hogy a gyomrom ne legyen üres. Thury Margitot, az egyik vezető politikai munkatársamat a Vöröskereszthez küldöm megfigyelőnek. Stramm nő ez, és jó elvtárs, ragyogóan megállja a helyét.

Míg eszem, Eskulits és Thury Margit beszélgetnek. Eskulits hirtelen az órájára néz.

— Egy óra van, Marosán elvtárs, indulni kellene már, s még fel se készült.

Majd a helyszínen sok mindent meglátunk, és arra akarom építeni a mondanivalómat. El kell határolnunk magunkat a Rákosi- és a Nagy Imre-féle csoporttól és politikájától. Itt van a kormány 15 pontja, ennek elégnek kell lennie. Nem úgy van most, mint a régi szép időkben, a bürokrata és a nagyhatalmi mániákus vezetés idején, hogy hetekig dolgozott egy vezető, mire elkészített egy elolvasásra alkalmas beszédet. Vissza a régi stílushoz! Szemtől szembe!

— Miért magát küldik ide, Marosán elvtárs? Életveszélyes hely ez.

— Kár kutatni. Küldenek, tehát megyek. Azon a tájon, helyen voltam 1944-ben is az ostrom alatt, ott szabadultam fel. Hát nem stílusos? Úgy látszik, onnét kell újból elindulnom. Elmegyek az októberi események világhírűvé vált helyeire, a Kilián laktanyába, a Corvin közbe, a B-tribünbe. Nemcsak huligánok és fegyveres csoportok vannak arra, hanem kiváló prolik is.

Botár lépett be a szobába.

— Itt az idő, mehetünk.

Eskulits dirigálja a kocsit, Botár szó nélkül hajt. Nyugodt és elszánt. Nem szólok bele, ők már valószínűleg felderítették a járható utakat. A Baross tér, a Keleti pályaudvar környéke elszomorító látványt nyújt. Szálasiék rémuralma alatt de sokat jártam erre! Gyorsan elrobogunk a temetőnél. Itt is 44-es emlékek tolulnak elém. Gettóházak ostroma, kivégzések a temetőben. Ilyen emlékekkel vágunk neki az Üllői útnak. Törmelék és romok között érjük el a kórházat. Senki sem állított meg bennünket. A kórháznál eszembe jut dr. Gottsegen, biztosan itt van. A kórház teljes irammal dolgozik, sok a halott és még több a sebesült.

Pont két órakor állt meg a kocsi a Hámán Kató úton, a valamikori gróf Haller utcában, egy üzlethelyiség előtt. 1945 januárjában, itt keresett fel néhány kommunista azzal a kéréssel, hogy alakítsuk meg a kommunista pártot. Elölről kell kezdeni. Nem mondtam senkinek, de azért gyötört a gondolat, izgatott a feladat, hogyan lépjek fel, mivel bizonyítsam igazunkat. Ha soha nem, akkor most kell egyszerűnek, világosnak, becsületesnek lenni.

Ilyen érzésekkel és gondolatokkal léptem be az üzlethelyiségbe. Hosszú, keskeny, sötét hely ez. Valamikor több maszek uralta. Alig egy-két lámpa ég. Emberek, asszonyok felriadnak minden belépőnél. Az ajtó elég öreg, nyikorog. Kintről veszély, baj és halál leselkedik. Tiszteletet és megbecsülést érzek, ahogy rájuk nézek, mert akik itt vannak, azok több mint bátor emberek, hiszen semmi garancia arra, hogy aki ide eljött, egy óra múlva él-e még. Az emberek arca, szeme a változást sugározza felém: miért jöttél, mit tudsz mondani, segíteni? Te érted ezt, ami most van? Az idősebb korosztályból vannak többségben, az 1919-es és az én generációm. A fiatal kevés.

Előre sietek, a terem túlsó végén Horváth titkár vár rám. Körülbelül százötvenen vagyunk, Horváth közli, hogy várjunk még, sokan ígérték, hogy eljönnek. Ez az első kommunista aktíva. Személyesen hívták az embereket. Szeretném megölelni őket a bátorságukért, azért, hogy itt vannak. Nézek rájuk, soraik között felfedezem Rózsi sógornőm férjét, akit mi családiasan Filkónak hívtunk. A közeli malom igazgatója, régi vasas. Az utcáról időnként — méghozzá közelről — fegyverropogás hallatszik.

— Kezdjük el, Marosán elvtárs — mondja Horváth. — Sietni kell, hogy korán végezzünk. Mikor akar felszólalni?

— Várjunk vele, hallgassuk meg őket is — mutatok az elvtársak felé.

Egy kis dobogón asztal, két szék, Horváthtal felmegyünk. Csend lesz, mély csend, akár a templomban a mise kezdetekor.

Horváth néhány szóval üdvözli a megjelenteket, és aztán a legnagyobb elképedésemre kihúz a zsebéből egy halom papírt és felolvasásba kezd. A szöveg olyan, mintha 1945-öt írnánk.

Horváth monoton hangon olvas. Mindenki hallgat. Sokan lehajtott fejjel ülnek. Negyedóra, és Horváth már be is fejezte: — Hát ez van, elvtársak, szóljanak hozzá!

Néma csend. Úgy érzem, sokan sajnálják, hogy ilyen hamar vége lett a referátumnak. Az utóbbi időben hosszú beszédekhez szoktak hozzá az emberek, a felszólalásokról pedig leszoktak. Mindenki a másikat várja.

De most, amilyen hirtelen lett csend, ugyanolyan hirtelen indultak meg a felszólalások is, drámai légkörben. Az emberek azonban inkább kérdeztek, mint hozzászólnak. Az egyik így kezdte: Horváth elvtárs azt kéri, hogy fogjunk hozzá a munkához, takarítsuk el a romokat, temessük el a halottakat! Megtesszük. Sajnos életünkben már nem először. De kérdem én... — és egymás után jönnek a kérdések: hogyan tudjuk és lehet-e valaha az életben megmagyarázni a munkásosztálynak, a magyar népnek a szovjet csapatok behívását? Meg tudjuk-e valaha érteni ezt? Szovjet katonákat kértünk fel, hogy lőjenek magyarokra? A kommunisták elvesztették a becsületüket, eljátszották az emberek bizalmát, és most kérdezzük mindnyájan, mit mondjunk, hogyan fogjunk hozzá? Hisznek majd nekünk az emberek?

Nehéz most hallgatni, de uralkodom magamon, várok. A kérdések nekünk szólnak, nekem és Horvátnak.

Én is zavarban vagyok, pedig itt csak két kérdésre kell határozott választ adni: a szovjet csapatok dolgára és az elvesztett bizalomra. Lehet, hogy a hallgatók megunták a némaságomat és abbahagyták a felszólalást. Így minden bejelentés nélkül álltam fel. Minden szem rám szegeződött.

— Elvtársak, talán még soha nem voltunk ilyen nehéz helyzetben. Bár a fegyveres felkelést lényegében levertük, még szólnak a fegyverek. Mindezek ellenére, vagy talán éppen ezért gyorsan és bátran hozzá kell fogni a politikai munkához, másképp nem tudjuk helyreállítani a rendet. Minden kommunista legyen tisztában azzal, hogy a politikai és erkölcsi élet helyreállítása lesz a legnehezebb, emberfeletti kiállást követel minden kommunistától. Minden nagyon nehéz lesz, ha nem szerezzük vissza először a munkások bizalmát a kommunisták és a párt iránt. Ez most az első feladat.

Szeretnék nekik valami újat, szépet, emberit és hatásosat mondani, de én sem szabadulhatok a helytől, az emberektől. Sokan közbeszólnak, párbeszéd alakul ki. Egy asszony valósággal felsír, éles a hang, zokogó a könyörgés:

— Azt mondja meg, Marosán elvtárs, arra feleljen, hogyan tudom megmagyarázni a munkásoknak a szovjet csapatokat?

Engem ez a probléma nem nyomott, nem terhelt, elintézett volt bennem, de tudom, ha erre itt nem tudok elfogadható választ adni, akkor nehéz lesz az élet és a munka. De ha a szovjet csapatok a nagy és kényes kérdés, akkor most nekem erről kell beszélnem. Szemükbe vágom:

— Maguk előtt áll az az ember, aki már október 24-én hajnalban nem kérte, de követelte a szovjet csapatok bevetését. Ha Nagybányai vitéz Horthy Miklósnak 1919-ben volt joga ide behívni a románokat, cseheket, szerbeket és a szenegáli franciákat, hogy vérbe tapossa a Tanácsköztársaságot, akkor nekem is jogom van minden fegyvert igénybe venni, ha úgy tetszik, a szovjet fegyvereket is, a fegyveres felkelés ellen, az ellenforradalom ellen, a munkáshatalomért.

Ha az első mondatnál meg is lepődtek, most hirtelen kitört a taps. Az érv, amivel bizonyítottam, egyszerű, világos és tiszta volt, ekkor már tudtam, hogy olyan érv birtokában vagyok, amellyel szemben az ellenség tehetetlen lesz.

Az emberek csodálkozva néztek egymásra. Mintha az arcukra lett volna írva: Hogyhogy ez nekünk eddig nem jutott eszünkbe?

Amikor befejezem, senki sem mozdul. Szeretnének még együtt maradni. Nehéz így kimenni az utcára. Kezek nyúlnak felém. Egy öreg 19-es:

— Gyurka, kell ez most, gyere el máskor is!

Kint szemerkél a havas, jeges eső. Botár már bent ül, megindította a motort. Nézek ki az ablakon, Botárnak néha ki kell kerülnie a romokat, sok helyen zökken a kocsi, de a Pobjeda bírja a terepet. Ugyanazon az úton jövünk vissza, amelyiken mentünk. A Baross térnél kérésemre a Rákóczi útra fordulunk. Szomorúan néz ki. Kifosztott üzletek, romok, piszok. Már az Athenaeum felé járunk, az úton lámpával jeleznek: megállni! Skuli, Botár nyúlnak a fegyverekhez.

— Álljunk meg — szólok nekik.

Három katonatiszt, két idősebb, egy fiatal áll előttünk. Eskulits már mondja a nevemet, bevilágítanak.

— Ilyen későn, ilyen veszélyes helyen, Marosán elvtárs? — szól az egyik.

— Maguknak nem késő, nem veszélyes?

—Nekünk más a helyzetünk. A Körúton tessenek menni, mert a Rókus felé tisztogatás folyik. Halljuk is a lövöldözéseket.

— Jó éjszakát, sok szerencsét!

A Parlament már nincs messze. Kicsit kifújom magam és indulok a rádiószobába. Gács már vár, s mivel egyenes adásban lesz, rendelkezik velem. Minden csupa víz rajtam, melegem van. Bevezetnek egy szobába, a rádió munkatársa közli: ha a piros lámpa kigyullad, kezdhetem.

Előttem a mikrofon, kezemben a lapok. A lámpa kigyullad. A friss élmények hatására határozottabb lett a hangom. Nem csoda, hogy ez a beszéd nagy vihart keltett.

Vége. Gács jön be.

— Jó volt, Gyurka, köszönjük. Kádár elvtárs keresett, menj fel hozzá.

Nem kell messzire menni. El is felejtettem, hogy minisztertanácsi ülés kezdődik.

A Minisztertanácsnak sok munkája van, permanensen ülésezik. Kádár minden kérdést megvitat. Ugyanez a helyzet az intézőbizottságnál is. Megjelent az ipari, építőipari, könnyűipari és bányaipari dolgozók béremeléséről szóló rendelet, a végrehajtást kell megszervezni. Megjelent a fegyveres ügyek miniszterének utasítása, amelyben elrendeli a karhatalmi szerveknek, hogy fokozzák a harcot a Népköztársaságot veszélyeztető elemek ellen. Forradalmi ezredeket állítanak fel.

Sürgős a statárium-rendelet megjelenenése is. Felvásárlási láz ütött ki, inflációs veszély fenyeget. A Minisztertanács legnagyobb gondja a termelés, a munka megindítása, a „komfortos" sztrájk felszámolása.

Tárgyalás közben jön a hír, hogy Sztálinvárosban újból a felkelők kezébe került a hatalom. Úgy látszik, hogy a Pestről kivonuló fegyveres bandák három irányba húzódnak: Tatabánya, Sztálinváros, Pécs. Ezek a helyek kezdenek veszélyesek lenni. Gyors intézkedés kell.

Már jól benne vagyunk az éjszakában. Kádár gondterhelten néz széjjel és lassan megszólal:

— Na elvtársak, van önként jelentkező, aki vállalkozik, hogy lemegy Sztálinvárosba kormánymegbízással?

Mély csend üli meg a szobát. Felemelem a kezem. Kádár rám néz, sóhajt egyet és csak annyit mond:

— Te nem mehetsz, szükségem van rád.

Hát akkor ki? Itt van a házban Csergő és Nezvál, őket kell kiküldeni. Elküldünk a két emberért, együtt jönnek be. A hatalmas termetű, kövér Csergő és az alacsony, szintén kövér Nezvál. Kádár közli velük, hogy a kormány nevében le kell menni Sztálinvárosba, helyre kell állítani a rendet. — Értik, elvtársak?

Mindkét ember csak azt feleli csendesen:

— Értjük.

— Hát akkor reggel korán tessék indulni. Késő van már.

Aludni indultunk, de Kádár visszatart. Ülünk egymással szemben. Kádár fáradt, csendes, szomorú.

— Hol voltál aktívaülésen?

Közlöm, hogy a IX. kerületben. Hirtelen felkapja a fejét. — Hát téged jó helyre küldtek.

Nem szólok semmit.

— Milyen volt? Mondd el.

Amíg beszámolok, figyelmesen hallgat.

— Hát igen, most kellene két tucat ember, aki a szó és az agitáció fegyverével tud harcolni. Sajnos, még a kommunistákat is meg kell győzni, hát még másokat. De honnan vegyünk ilyeneket?

— Nézd, Kádár, Somogyi jelentkezett már nálam, az építőktől. Hajlandó beszélni a rádióban a munka felvétele mellett.

— Az látod jó lesz. Beszélj Gáccsal.

Hosszan beszélgetünk arról, hogy a Rákosi-féle módszerekkel, hivatalnoki módon nem megy, tudás, bátorság kell, és olyanok, akik válaszolnak a kérdésekre. A politikai munkában, az emberek meggyőzésében, a szónak, az érveknek nagy jelentőségük van. És szembe kell nézni mindennel.

— Tudod, Marosán — mondta —, napok óta arra gondolok, ne várjuk meg, hogy az eseményeket az ellenség magyarázza. Nekünk kell kiállnunk és megmondanunk a népnek az igazat.

Ezen a hajnalon mondja el nekem Kádár a legszomorúbbat, ami nagyon leverte:

— Idehívtam Köbölt, ezt a régi illegális kommunistát. Kértem, jöjjön, álljon be a sorba segíteni. Tudod mit mondott? Hogy ő nem sározza be a kezét.

Kádár felugrott az asztaltól, le s föl járkált. Közben megállt előttem.

— Érted, Marosán? Egy kommunista, aki azt mondja nekem, hogy ő nem sározza be a kezét. Te és én sározzuk be magunkat.

— Ne mérgelődj, nem éri meg — mondom. — Miért csodálkozol? Tudomásul kell venni, hogy azokkal megyünk majd ki, akik nem félnek attól, hogy besározzák magukat.

— Tartsd a kezedben a rádiót, segíts Gácsnak, azonkívül szükségem van rád Marosán. Itt vannak a munkástanácsok, ebben kell hogy segíts nekem. Le kell ülni velük tárgyalni, és ha lehet, valami megegyezést kell kötni, bár nem hiszek benne, mégis meg kell kísérelni. Sajnos, az üzemekben sem a pártnak, sem a szakszervezetnek nincs befolyása. Hátha velük megyünk valamire.

Már hajnal felé jár az idő, amikor elválunk.

XIX. „Ne egymást győzködjük!"

Nekem, a régi szervezett munkásnak, a szakszervezeti mozgalomban felnőtt vezetőnek nem volt nehéz a munkástanács szerepét, célját felismerni és a helyére rakni. Nem a második világháború utáni új forradalmi szervezet ez, történelmi múltja van. Nem véletlen, hogy a felszabadulás után szinte öntevékenyen hozták létre a régi szervezett munkások, szocdemek és kommunisták, hol üzemi bizottság, hol forradalmi munkástanács néven. Létrejötte tehát a forradalmi munkásmozgalomban gyökerezett.

1945 után minden akadály elhárult a szélesebb körű szakszervezeti mozgalom megszervezésének útjából, de a szakszervezetek inkább politikai szervekké váltak, méghozzá a munkásegység érdekében. Az üzemi bizottságok oldották meg a termelés vagy a munkások mindennapi szociális kérdéseit is. Nagyban hozzájárultak a munkásegység megalapozásához. Az államosításkor nemcsak szervezett erőt, tehát hadsereget jelentettek, de káderekt, vezetőket is felszínre hoztak, uralták az üzemeket. Az sem volt véletlen, hogy kezdetben a szocdem párt és később a kommunista párt kezébe ment át összefogásuk, irányításuk. Az is történelmi tény, hogy a felszabadulás után a két munkáspártnak nem volt átfogó terve ezekről a munkásintézményekről. Harc közben születtek meg, ezért váltak harci területté.

Az üzemi bizottságok történelmi jelentőségű szerepet játszottak. A két munkáspárt egyesülése után 1948 végén a szakszervezetek iparági szakszervezetekké való átszervezésekor megszüntették ezt a forradalmi munkásintézményt. Érthetetlenül, legalábbis én előttem érthetetlenül. Rákosival, de másokkal is vitáim voltak erről. De volt egy érvük, amelyet én is elfogadtam: a fordulat éve után a hatalomra jutott munkásosztály szerepe is megváltozott. Nem lenne jó, ha üzemekben, gyárakban, közlekedésben és hivatalokban több gazda lenne. Az üzemi bizottságok megszüntetése megnöveli a szakszervezet szerepét, hatáskörét, feladatát.

— Egy trojka jön létre, mint a Szovjetunióban — mondta nekem Farkas Mihály. — Párt, szakszervezet és állami vezetés. Veszélyes ide még egy negyedik.

Nehezen békültem meg ezzel a gondolattal. Úgy látszik, hogy sok nosztalgia élt bennem, és féltem, hogy a forradalmi szellem elsikkad, elbürokratizálódik. Még egy lényeges kérdés izgatott. A munkások öntevékenyen, demokratikusan hozták létre ezeket a szerveket és ezt az öntevékenységet, demokratikus politikai értéket féltettem. Mindenesetre a kommunistáknak az a jelszava, hogy „Tiéd az ország, magadnak építed", a gyakorlati megvalósulás stádiumába jutott.

Amikor 1956-ban kijöttem a börtönből, sok helyen hallottam, hogy a munkások 1955-ben ismét jelentkeztek a követeléssel, de most már munkástanácsok néven. Szembetaláltam tehát magam újból a kérdéssel és számomra két jelentős problémával. Az egyik az volt:

Hiába szüntették meg az üzemi bizottságokat, hiába kapták és vették át szerepüket a szakszervezetek. A szakszervezetek rövid nyolc esztendő alatt inkább formális, kincstári jellegű intézménnyé váltak. A termelési ügyek napi kiszolgálói, a munkaverseny szervezői, a különböző béke- és újjáépítési kölcsönök beszedői lettek, és elsikkadt a törődés a munkások szociális, munka-, bérhelyzetével, emberi sorsával. Megdöbbentem annak felismerésén, hogy milyen csúfosan becsapták Rákosiék azt az osztályt, amelyre tulajdonképpen maga a proletárdiktatúra — legalábbis szavakban — épült.

Döbbenetes volt a munkások haragja, gyűlölete a szakszervezeti mozgalommal szemben. Ezért csak részben lehetett a szakszervezetet felelőssé tenni. A kommunisták, a kommunista párt volt túlnyomórészt a felelős. Ennek következménye az lett, hogy a kommunisták, a párt elidegenítette, eltaszította magától a munkások széles rétegeit. Először szembeállította őket a szakszervezetekkel. Sok régi szervezett munkással beszélgettem, vitáztam 1956 tavaszán és nyarán. Felvetették, hogy a párttól független szakszervezetet kell létrehozni. Számomra érthetetlen volt ez, hiszen annak idején az SZDP-től sem volt független a szakszervezet. Soha nem hittem a politikamentes szakszervezetben. Valószínűnek tartom, hogy a fenti okok és eredmények váltották ki a munkástanács megalakulásának követelését. A munkástanács tehát mint külön erő és tényező lép a politikai porondra, benne a kommunistáknak se befolyásuk, se komoly szerepük nincs, sőt ezek a munkástanácsok kifejezetten szemben állnak a párttal és a szakszervezetekkel.

De a munkások öntevékenységéből megszületett és létrejött intézmény nem lehet idegen a számomra. Itt kapta a Rákosi-féle vezetés a legnagyobb csapást és a legsúlyosabb kritikát, mert ezek a szervek ellene jöttek létre.

És most furcsa helyzet alakult ki. Egy szimpatikusnak látszó, jól szervezett tömeggel állunk szemben, még ha ez a tömeg félrevezetett is; egy munkástanács nevet viselő szervezettel és mozgalommal, amelynek jelentős politikai befolyása, majdnemhogy hatalma van. Míg velük a kérdéseket meg nem oldjuk, nem beszélhetünk sem termelésről, sem konszolidációról.

Jellemző volt az első találkozás a munkástanácsokkal. Kádár sürgősen hivatott, s mivel nem talált a helyemen, üzent értem. Amikor elindultam hozzá, a miniszterelnöki folyosón beleütköztem egy embercsapatba. Nagy részük munkás külsejű volt. Át akarom vágni magam rajtuk, de mire észbe kapok, körülzárnak. Egy proli külsejű furcsa alak megragadja a karomat és rám szól a többiek felé fordulva:

— Itt van Marosán úr!

Ránéztem, megfogtam a kezét és kemény hangon mondtam:

— Nem vagyok úr.

Erre vigyorogva annyit mond:

— Hát akkor elvtárs.

Most már dühös lettem, és valósággal rámordultam:

— Magának nem vagyok elvtárs! Mit akarnak?

— Beszélni akarunk magával.

— Velem most nem beszélnek, mert most Kádár elvtárshoz megyek.

Megérezték, hogy én is proli vagyok. Félretaszigáltam őket, s elindultam Kádár szobája felé azzal a tudattal, hogy a kölcsönös bemutatkozásból ők is értenek.

Kádár tele munkával, gonddal, problémával.

Ezzel fogad:

— Te Marosán, nem tudok a munkástanácsokkal foglalkozni, ide várom néhány perc múlva a jugoszláv követet. Vedd át őket tőlem, vidd be a Minisztertanács termébe, s tartsd szóval őket, ne vállalj semmit, nemsokára megyek én is.

Sándor Józsefet jelöltük ki összekötőnek a kormány és a munkástanács között. Kiszóltam Sándorért, hogy vezesse be őket. Nyugodtan ültem le közéjük. Szétnéztem. Furcsa társaság volt, fele tényleg proli, de arcukról nem tükröződik semmiféle munkásöntudat. Inkább gyűlölködő emberek ezek, akiket felhasználnak. Másik részük értelmiségi, mérnök, apparátusbeliek. Itt Rácz és Bali csak a kirakat; az értelmiségiek, a mérnökök a szószólók.

Ráczot hamar kiszúrtam. Fiatal, meglepően primitív, amit szemtelen fölényeskedéssel akar eltakarni. Ismerem ezt a típust. Szerephez jutott, s most ebben tetszeleg. Hiába volt elnöke a társaságnak, nem hozzá és nem vele beszéltem.

Azzal kezdtem, hogy Kádár János miniszterelnök nem ér rá, csak később jöhet, addig is adják elő, miért jöttek, mit akarnak.

Rácz az egyik mérnök felé intett, az állt fel beszélni. Kulturáltan és fegyelmezetten szólt, megéreztem rajta, mint ő énrajtam, hogy itt nem lehet handabandázni. Rövid bevezető után a mérnök letette a követeléseket: önálló lapot akarnak.

Közbeszóltam, hogy ott van a Népakarat, a SZOT lapja, miért kell ide még egy munkásújság.

Rácz, mint akit megcsíptek, közbekiált:

— A Népakarat nem képviseli a munkásosztályt!

Rá sem hederítettem Ráczra. Odaszóltam a mérnöknek:

— Folytassa kérem.

A mérnök a második követelést így határozta meg: a kormány addig ne adjon ki semmiféle rendeletet, törvényt, amíg a munkástanács vezetőivel nem tárgyalta meg, és nem egyezett meg velük. Egyébként is követelik, hogy a kormány csak a munkástanácsok vezetőivel tárgyaljon, ne pedig a szakszervezetekkel. A szituáció feszült, a mérnök hangja is megkeményedik, s azzal fejezi be, ha a kormány nem teljesíti a munkástanács követeléseit, a sztrájkot tovább folytatják.

Hallgatok, figyelem őket, többen közbekiabálnak, különösen Rácz, aki igen szemtelen. Ezt az embert kell nekem itt a helyére tennem. Rácz tőlem balra az asztal szélén ül egy karosszékben. De hogyan? A két térde fent az asztalon, csapzott hajával, borotválatlan képével hihetetlenül fölényes.

Hirtelen odafordulok Ráczhoz, s kemény hangon, szótagolva a szavakat, kérdem:

— Hogy ül maga itt? Kicsoda maga? Mit gondol, a Cséri telepen van?

A hirtelen támadás elérte a hatást. Egészen meg voltak rökönyödve. Rácz zavartan rakta le a lábát.

— Hát először is nincs papír — mondtam nekik. — Nem dolgoznak a papírgyárak, így tehát újság nem lesz.

Itt többen közbekiabáltak, hogy a Népakaratnak van papír?

— Igen, azoknak van és lesz is. Ha önök rendesen viselkednek és dolgoznak, később megfontolás tárgya lehet a dolog, de most először is menjenek haza, és gondoskodjanak a munka felvételéről, szüntessék meg a rablásokat, a fosztogatásokat. Számoljanak az-

zal, hogy személyesen lesznek — és itt egyenként rájuk mutattam — felelősek a vagyonért, az értékekért. Véget vetünk ennek az aljas és becstelen játéknak. Maguknak nem kell sem szakszervezet, sem párt, sem kormány, úgy ülnek itt és követelőznek, hogy az felháborító. Maguk a munkásosztály nevében beszélnek. Én is a munkások nevében lépek fel, több joggal, mint maguk. Jobban tudom én, hogy nekik mi kell. Vegyék tudomásul, hogy mi nem vagyunk a Nagy-féle kormány, és nem ismerjük el senkinek, legkevésbé maguknak, hogy a munkásosztály nevében lépjenek fel.

Kiabálni kezdtek, verték az asztalt.

Kádár még mindig nem jött, a szituáció kezdett tűrhetetlenné válni. Rájuk ordítottam: — Nem a kocsmában vannak!

Végre belépett Kádár. Csend lett. Elmondom Kádárnak, miért vannak itt, mit követelnek. Kádár hol rám néz, hol rájuk pillant, nyugodtan. Átvette a tanácskozás vezetését, most már nyugodtabb mederben folyt a dolog, de csak egy követelést volt hajlandó megfontolni: az újságot, de ezt — mint mondotta — be kell vinni a Minisztertanácsba.

Örültem, hogy Kádárt szívesen hallgatják. Én megtettem, amire vállalkoztam.

A tanácskozás hosszú ideig tartott. Úgy néztek rám sokszor, különösen Rácz, hogy éreztem, megöltek volna. A tanácskozás végén odajött hozzám a mérnök:

— Nézze, Marosán államminiszter úr, nem vagyunk mi olyan rosszak, lehet velünk beszélni.

Ettől az időtől kezdve minden érdekelt, ami a munkástanáccsal, a mozgalommal, a vezetéssel összefüggött. Beléptünk közéjük. Megtudtuk, hogy a Beloiannisz gyárba az USA-követség katonai attaséja jár be instrukciókat adni. Állandó tárgyalásban voltak. Az USA-követségen pedig egy illegális rádió is tevékenykedett. Nem volt nehéz megállapítani, hogyan kerülnek ki külföldre a hírek, különösen a Szabad Európa Rádióba. Egyszer lebuktak, s ebből nagy botrány lett. Kádár tárgyalt a munkástanács vezetőivel, és két óra múlva a Szabad Európa Rádió már közölte is az esetet. Nem volt nehéz az összefüggést megtalálni.

Számomra nincs szomorúbb és elkeserítőbb annál, mint amikor munkásokat állítanak harcba a munkásérdekek ellen.

Előttem nyilvánvaló volt, hogy csatánk a termelés vonalán dől el, de az is, hogy akár tetszik nekünk, akár nem, a munkástanácsok ebben nem lesznek segítőtársak.

Ebben a sivár reménytelenségben persze akadtak biztató jelek és jelzések is. A csepeli üzemek központi munkástanácsa felhívásában súlyos hibának minősítette a kétnapos sztrájkot. Ez józanodásra mutatott. Mégis kénytelenek voltunk erőszakhoz nyúlni. A Rácz- és Bali-féle társaságot le kellett tartóztatni, mert azokat is sztrájkra kényszerítették, akik dolgozni szerettek volna.

Aztán új munkástanácstagok tűntek fel, ezek is megpróbálták tovább vinni a régi vonalat. Így indult meg most már végre a harc, amelynek színterei a gyárak, az üzemek és a hivatalok lettek. Az erő nagyobb politikai tényezőnek bizonyult, de ez csak a dolgok egyik része. Meg kellett győzni az embereket az igazunkról, s ehhez az kellett, hogy kimenjünk közéjük. Nagy volt az ellenállás, csak kevesen vállalkoztak erre. Példát kellett mutatni, hiszen még a pártközpontban is a tehetetlenség volt az uralkodó.

Voltak vezetők, akik hivatalukat hetekig nem látták el, sőt olyanokat is ismerek, akik az utcára sem mertek kimenni. Nem hiszem, hogy volt párt és kormány, amely valaha ilyen pokoli helyzetbe került volna. A helyzetet súlyosbította az is, hogy a kommunisták

példátlan módon, gyűlölettel marták egymást és belegázoltak egymás becsületébe. Vérig sértett emberek között kellett igazságot tenni és egységet kovácsolni.

Kádár Tatabányán találkozott a munkástanáccsal. Órákig folyt a vita. Én másfelé mentem.

Ám hiába megyünk ide, oda, valami hiányzik: nem elég a kormány programja és annak pontjai. Így került sor arra, hogy egy intézőbizottsági ülésen Kádár felvetette a legfontosabbat: a pártnak ebben a zűrzavarban csak egy esetben van módja, lehetősége rendet teremteni, ha elvileg, politikailag, morálisan és emberileg tisztázza az ellenforradalom okait. — Meg kell mondani a népnek az igazat — mondotta Kádár, nyíltan, világosan, őszintén. Soha többé nem szabad megengedni senkinek, hogy hazudjon. Ha a nép látja s tapasztalja, hogy amit mondunk igaz, és hogy mi el vagyunk szánva harcolni érte, követ bennünket. Ne egymást győzködjük, hanem az országot és a népet.

Kádár kérdésfelvetésének két lényeges eleme volt: nem egyformán beszélünk, nem egyformán állunk ki, nem egyformán vállaljuk a terheket. A másik az, hogy az odalent, a mélyben harcoló kommunisták ezt megérezték, s ez veszélyt rejtett magában.

Nem volt nap, hogy valami rendkívüli és rémes ne történt volna.

A rádió egyik bemondónője világgá kürtölte a rádió útján, hogy a szovjetek magyarokat hurcolnak ki az országból. A hír példátlan módon felkavarta az ország közvéleményét. Amikor már úgy nézett ki, hogy kezdünk rendet tartani, ezek és más hírek pánikszerű menekülésre késztettek embereket, egész családokat.

Kádár és Dobi kérték: teremtsek rendet a rádiónál.

Lementem a rádióhoz. Mondtam én a csinos szpikernőnek apait, anyait. Fiatal volt, szemtelen, pimasz, de aljasok voltak a többiek is, amiért ezt a nőt használták fel. Kiderült, hogy a Parlament épületében a kormány mellett tevékenykedő rádió szítja a tüzet a kormány ellen. A lapok nem voltak a kezünkben. Kijelentették, nem fogadnak el utasítást sem a kormánytól, sem a párttól. Ebben a szörnyű zűrzavarban szinte lélegzethez jutást jelentett, hogy külföldi párt- és kormánydelegációk jelentek meg nálunk, s ez néha nemcsak órákat, de napokat is igénybe vett. A delegációk fogadásával Kádár engem bízott meg. A csehszlovákokat nem is akartuk fogadni, de közben megjött a hír, hogy a delegáció leszállt a repülőtéren akkor, amikor még életveszélyes volt a Parlamentbe bejönni.

A delegációt megvendégelni sem tudtuk. Nem volt, aki legépelje a demonstratív nyilatkozatot, amelynek az volt a célja, hogy közölje: a csehszlovákok a forradalmi munkásparaszt kormányt támogatják.

A csehszlovákoktól nagy segítséget kaptunk. Ebben az időben ők láttak el bennünket energiával, de az igazi segítség a politikai és a diplomáciai volt.

A tárgyalásokból egy sokatmondó és jelentős megbeszélés maradt meg az emlékezetemben, ami a követ lakásán zajlott le. Siroki miniszterelnök mondta:

— Sokat tanultunk a magyar eseményekből, nem lehet és nem szabad úgy építeni a szocializmust, hogy a dolgozók életnívója csökkenjen.

Alig utazott el a csehszlovák delegáció, jelentkeztek a jugoszlávok, hiszen Nagy egész társasága a követségen kért menedéket, ami kezdett terhes lenni mindkét kormány számára. Kezdetben a jugoszláv kormány fel szerette volna használni őket ellenünk. Nem voltak titkok, kiszivárogtak a hírek, azt akarták, vegyük be Nagy Imrééket a kormányba.

Mire épült ez a koncepció? Nem tartották egységesnek sem a pártvezetést, sem a kor-

mányt. Fehér Lajost és Kállai Gyulát a vezetés jobboldalaként értékelték, Kiss Károlyt és Aprót baloldalinak, nem ok nélkül. Rónait, Münnichet, Biszkut és engem a Kádárt támogató csoportnak.

Kádárnak igen nehéz helyzete volt. Ő a centrum, őt kell erősíteni, és most már értem, miért akar nem csak a munkástanácsok ügyében, a munkásegység kérdésében maga mellett tartani, de rámbízza a kormánydelegációk fogadását is. Így fogadtam a román delegációt is. Végig részt vettem a tárgyaláson. Az akkori helyzetünkre jellemzően írom meg azt is, hogy Kádár arra kért, próbáljam összehozni a volt baloldali szocdem vezetőket, hátha lehet velük beszélni, hogy bekapcsolódjanak a munkába. Ha a szakszervezetnél lehetséges, Kisházit és Vas-Witteget próbáljuk meg politikai síkon is, hiszen él az országban a kívánság, az igény egy önálló szocdem pártra, amelynek nagy visszhangja van, különösen külföldön. Kádárral egyetértettem abban, hogy nem lehet belemenni egy önálló szociáldemokrata pártba, mert akkor a munkásosztály válik harci területté, aminek kiszámíthatatlan következményei lennének. Vállalkoztam arra, hogy a szocdem baloldalt, a valamikori híres nyolcast összehozom. Erre azonban csak később került sor.

XX. A konszolidáció, a kijózanodás jelei

Hetek óta nem voltam otthon, nem láttam a családot. Cigányéletet élek. Szerettem volna megfürödni, tiszta ruhát felvenni és az otthont látni. Eskulits lelkesen fogott hozzá a hazamenetel megszervezéséhez.

Otthon már vártak. A házat két partizán védi, egy fiatal és egy idősebb.

— Marosán elvtárs — mondta az idősebb—, harcoljon csak nyugodtan, mi megvédjük a családját.

Összeölelkeztem mindenkivel. Az első dolgom megfürdeni, ruhát váltani, és aztán végre kibeszélni magam a feleségemmel. Idegeimben feszül az elmúlt hetek minden eseménye. Szeretnék megnyugodni, ezért inkább őt hallgatom. Szomorú dolgot mondott. Október 31-én, letartóztatásom után hiába hívta Nagy Imrét, az válaszra sem méltatta. Vas Zoltán pedig kijelentette: „Asszonyom, nem tudunk segíteni." Kiderült, hogy senki nem akart gondoskodni se a családomról, se rólam. Ebben a környezetben eléggé gyűlöltek bennünket. Így maradt ott a feleségem a két gyerekkel. November 4-én ők is megtudták, hogy élek. Ugyanezen a napon délelőtt megjelent a lakásomon Mijátovics, a jugoszláv követség tanácsosa. Azzal jött, hogy a feleségem a gyerekekkel menjen be a jugoszláv követségre, ahol védelemben részesülnek. Feleségem kijelentette: nem megy sehová, itthon marad. A tanácsos nem mondta meg, hogy Nagy Imre és Vas Zoltánék is ott vannak. Ez csak később derült ki.

— Ugye jól tettem, hogy nem mentem be?

— Kiváló diplomata vagy! Micsoda világkomédia lett volna! Marosán Györgynek, a forradalmi munkás-paraszt kormány államminiszterének felesége a két gyerekkel a jugoszláv követségen kap menedéket, védelmet.

Indulok vissza a Parlamentbe. Kádár hívott, mert mennünk kell a szovjet elvtársakkal tárgyalni. A megbeszélésen részt vett Malenkov, Szuszlov, Konyev marsall, Kádár és én, valamint a tolmácsok. A helyzetet vizsgáltuk meg, már nem katonai vonatkozásban, hanem politikai szempontból. Későn végeztünk. Hajnali három óra volt, amikor visszatértünk a Parlamentbe. Útközben Kádár figyelmeztetett: — Ne felejtsd el, reggel jönnek a románok.

Néhány órát alszom csak. Eskulits kelt fel, és már indulok is a repülőtérre. Nagy kerülővel megyünk. Az idő tiszta, napos, a repülőgép simán száll le. Dej lép ki, a román párt első titkára. Mosolyogva, fürgén száll le a gépről. Vele van Vojtek, a román szociáldemokrata párt volt vezetője is. Dejnek az a kívánsága, hogy megnézik a várost, a csaták fontos színhelyeit. Dej kísérete, különösen az államvédelem akadékoskodik, de leinti őket.

— Menjünk, Marosán elvtárs, nézzünk csak széjjel. A személyes élmény többet mond, mint a jelentések.

Ez a magatartás tetszik nekem, bár tudom, hogy kockázatos. Három hét múlt el a fegyveres felkelés leverése óta, de közbiztonságról még nem lehet szó.

Az Üllői út felé robogunk. Dej kérdéseire felelek. Figyelem érdeklődését. Döbbenten szemléli a várost, a Kilián laktanyát és a Corvin közt. Az idő szép, így igen sok ember jár az utcán, de mert a járdákon nem lehet, mindenki az úttesten halad, csomaggal megpakolva, vagy kis kézikocsit húzva, akadályozva az előrejutást.

A Parlamentben a Minisztertanács termében ülünk le tárgyalni. Kádár tájékoztatja a román delegációt a helyzetről, majd Dej bejelenti, hogy minden segítséget megadnak.

Másnap a román követségen tárgyaltunk. Dej kijelentette, amit a magyar elvtársak kértek, azt meg kell adni. Így született meg a megegyezés. Kifejezte óhaját, hogy találkozni szeretne több magyar elvtárssal is. Kádár intézkedésére másnapra összehívták a párt Központi Bizottságát.

Későn kerültem haza. Eskulits közölte, hogy reggel kilenc órára megbeszélésre hívta a volt szocdem baloldal vezetőit. Erről már egészen elfeledkeztem. Tizenegy órakor KB-ülés. Zűrös napra van kilátás másnapra. Egész éjjel azon töprengtem, mit és hogyan tárgyaljunk meg volt baloldali szocdem barátaimmal, akiknek nagy részét nyolc éve nem láttam. Útját, sorsát mindegyiknek ismerem, de felfogásukat, a munkára és segítségre való készségüket nem.

A másnap reggel szörnyű cirkusszal, politikai botránnyal kezdődött. A párt hivatalos lapja, a Népszabadság sztrájkba lépett, és az újság nem jelent meg. Ez volt talán a legnagyobb csapás, ami érhetett bennünket. Azokot az szolgáltatta, hogy a Pravda és a Borba, amely több kényes kérdést feszegetett, különösen a forradalom és az ellenforradalom értékeléséről, vitába kerültek egymással. A Népszabadság leközölte a Pravda cikkét és le akarta közölni a Borba válaszát is. Ezt letiltottuk. Egyébként erről napok óta vita volt az intézőbizottságban is, a legfelsőbb vezetésben. Itt is megoszlottak a vélemények, de a letiltást fenntartottuk. A lap szerkesztői erre azzal válaszoltak, hogy sztrájkba léptek. Nehéz volt a sajtó helyzete, hiszen a megjelenő lapokat heteken keresztül a nyílt utcán égették el. A Népszabadság sztrájkja megmutatta: nem vagyunk urai a saját portánknak. Most láttam Kádárt vadnak és dühösnek. Megragadta Fehér Lajost, kabátjánál fogva maga felé húzta, ordítva kérdezte tőle:

— Mit akartok? Hová rángattok bennünket? Anarchia van. Így nem tudunk rendet teremteni!

Közbeléptem. Fehér Lajos tehetetlenül jelentette ki: nem tudta keresztülvinni az intézőbizottság akaratát. A szerkesztőség tagjai nem fogadták és nem fogadják el az intézőbizottság utasítását és tilalmát.

— Rendben van — mondta Kádár. — Összehívjuk az intézőbizottságot és rendet teremtünk.

Kóválygott a fejem.

Így léptem be a dolgozószobámba, ahol már együtt voltak régi barátaim és harcostársaim: Vajda Imre, Justus Pál, Horváth Zoltán, Révész Ferenc, Balassa Gyula, Szurdi István, Dabrónaki Gyula és Jászai Károly. Schiffer és Vágvölgyi nem jött el.

Csendesen kezet fogtunk, komoly, talán életbevágó, sorsot befolyásoló percek ezek. Bízom-e én abban, hogy rábírhatom őket, álljanak mellénk? Nehéz erre válaszolni.

Dabrónaki, Szurdi és Révész kivételével a többi szörnyű megpróbáltatáson ment át, a megalázásokról még beszélni sem lehet.

Röviden elmondom nekik, miért hívattam őket, és azt, hogy Kádár külön kérése volt ez. Véleményem szerint itt a pillanat, az idő, amikor mi, akik itt ülünk, bármi történt velünk, tettekkel, helytállással bizonyíthatjuk nemcsak azt, hogy tisztességes emberek voltunk és vagyunk, de azt is, hogy segíteni tudunk és akarunk. Állást kell foglalnunk. Most kell a segítség úgy, ahogy eddig még soha! Most félre a sérelmekkel, az elszenvedett megalázásokkal, segítsetek! Ti, akik itt ültök, nem csak hitet tettetek a munkásegység mellett, de meg is valósítottátok azt.

Percekig csend honolt. Kínos, nehéz csend. Mindenki a másikra vár. Justus Pál kezdte el.

Kijelentette, hogy bármi történt, változatlanul megmarad marxistának. Ám mi a garancia arra, hogy az MSZMP nem fajul odáig, ahová az MDP? Mi a garancia, hogy a párt demokratikus lesz? Mert mégsem lehet a munkásmozgalmat antidemokratikusan felépíteni, ahogy ezt Rákosiék tették.

Vajda, Révész majdnem ugyanazt mondta, mint Justus.

Horváth Zoltán egy cédulát küldött a következő szöveggel: „Ha Magyarország és a Szovjetunió között ellentét merül fel, ki lesz a döntőbíró?"

Igen, világos a kérdés, ki lesz a döntőbíró?

Hallgatom őket, és arra a meggyőződésre jutok, hogy itt még sem a fejekben, sem a szívekben nem dőlt el a harc, ki lesz a győztes.

Nem csodálkozom rajta. Kint folyik a harc a pártért, és én tudom, tapasztalom, hogy a két szélső irányzat, a szektások, a dogmatikusok, meg a revizionisták, a liberálisok az MSZMP-t nem tartják pártnak. A kormányt a szovjet — függvényének vélik. Mi lesz, ha a szovjet ejti ezt a kormányt, és mi lesz, ha ez a párt is megbukik, mint ahogyan az MDP megbukott?

Kiderült még más is. Komoly szavak, érvek amellett, hogy Nagy Imréék nélkül lehetetlen konszolidálni az országot, a pártot, a kormányzatot.

Nyílik az ajtó, Szakács Ica lép be. Odasúgja: „Marosán elvtárs, Dej elvtársék beléptek a Parlamentbe. Öt perc múlva tizenegy."

Fájó szívvel kérek bocsánatot, el kell mennem, pedig szívesen maradnék.

Én itt vereséget szenvedtem, nagy a szakadás köztem és köztük, nem hisznek nekem. Pedig milyen értékes emberek! Vajda, Justus, Révész, Horváth, Balassa.

Szinte rohanok a folyosón végig. Belépek Kádár szobájába.

— Mi van? — kérdi.

— Még semmi, otthagytam őket.

— Hiszel benne? — néz rám Kádár. Szeme fürkészően vizsgál.

— Már nem tudom, miben higgyek.

— Hát csak te maradtál?

— Bízzuk az időre — mondom Kádárnak.

Erdélyi Károly, Kádár titkára lép be. Bevezeti Dejéket. Nekem most át kell kapcsolnom, el kell felejtenem barátaimat, elvtársaimat, csak egyet nem: a munkásegységet. Ez az a platform, amelyről én soha le nem léphetek, ebbe kapaszkodom évtizedek óta, ez ad értelmet és célt a harcra.

Bevonulunk a Minisztertanács termébe, ahol már együtt vannak a KB tagjai. Minden-

ki ül a maga választotta helyén, fáradtan, gondterhelten, sápadtan, nem azért, mert keveset alszanak, inkább letargikusak. Érdekes, kitörölhetetlen kép, itt senki sem mosolyog. Várakozóan tekintenek a román delegáció felé. Kissé szégyenkezem. Dejék tudják már, hogy a párt lapja sztrájkba lépett.

Dej egyértelmű, világos okfejtésbe kezdett:

— Ne hogy azt higgyék a magyar elvtársak, hogy nekünk könnyű, nálunk is voltak és vannak ellenforradalmi rétegek. Segíteni akarunk és fogunk, éppúgy, mint a többi szocialista ország. Teljes bizalommal vagyunk a Kádár vezette párt és kormány iránt.

Dej után én is felszólaltam, a munkásegységről beszéltem, az őszinteségről, az egységes, nyílt és bátor harcról.

Aztán Kádár állt fel, nyugodtan, minden szót tagolva beszélt arról, amit tennünk kell. A tanácskozás után rögtön összeült az intéző bizottság. Az ülés megkezdése előtt Kiss Károly bejelentette: a KB-ülés után Gyenes Antal közölte vele, hogy nem kíván részt venni a párt vezetésében. Kádár azt válaszolta, hogy tudomásul vesszük. Lehet, hogy Gyenest más is követi, kevesebben leszünk, de egységesebbek, legalábbis a fő kérdésekben.

Kádár javasolta Fehér leváltását a Népszabadság főszerkesztői posztjáról. Helyére az intéző bizottság Friss Istvánt küldje. Azokat a munkatársakat, akik nem tudják, vagy nem akarják a pártvezetés utasításait, irányítását, ellenőrzését elfogadni, el kell távolítani a laptól. Vegyék tudomásul, hogy angyalföldi, csepeli prolikkal csinálunk újságot. Lehet, hogy nem lesz olyan precíz, stílusos, színvonalas, de azt írják meg, ami az ügynek jó. S rendet teremtünk majd a rádiónál is. Friss teljes felhatalmazással megy a Népszabadsághoz. Kádár javasolta még, hogy Fehér Lajost szén-kormánybiztosnak nevezzük ki, indítsuk meg a harcot a szénért és a közlekedésért. Fehér Lajosnak ezen a területen kell bizonyítania. Nem engedünk a nyomásnak. Harcolni fogunk. Megköveteljük minden kommunistától, hogy ugyanezt tegye. Félreállítunk mindenkit, aki nem segít, vagy akadályozza a munkát. Itt élethalálharcról van szó. A helyzet teljes ismeretében mondja: számolnunk kell azzal, hogy többszázezer ember lesz munka nélkül az országban. Nagy elbocsátásokra kerülhet sor. Először azokat, akik nem akarnak dolgozni, de az állam pénzén rothasztanak. A gazdasági élet és a belső rend helyreállítása dönti majd el, hogy milyen hamar tudunk konszolidálni. A fegyveres felkelést levertük, most jön a nehezebbje. Aki segíteni fog, barátunk, elvtársunk, aki nem, azt félreállítjuk. Összehívjuk a kormányt, és ott döntünk különböző intézkedésekről.

Minden jel arra mutatott, hogy egyenesbe jutunk. Nagyék Romániába való elszállítása fontos akadályt hárított el az útból. Hetek vesztek el tárgyalásokkal, melyek valósággal megbénították, különösen Kádár tevékenységét. Lélegzethez jutottunk. A munkástanácsokat is sikerült valamennyire visszaszorítani, de befolyásuk még mindig nagy volt. A testvéri országokkal való tárgyalások sikeresek voltak. A segítség, melyet felajánlottak, nehezen jött be az országba. A szállítmányok nagy része a határoknál vesztegelt, várták, hogy a közlekedés meginduljon. Az ipari termelés általában szünetelt, kivéve a pékeket és más élelmezési szakmákat. A béreket azonban fizettük. Megrohanták a takarékbetéteket, mindenki szabadult a pénzétől és vásárolt. Mindegy volt, hogy mit. Az eddig eladatlan áruk elfogytak. Volt azonban ebben valami jó is. Megszabadultunk az értéktelen áruktól. De az infláció is fenyegetett, és a munkanélküliség réme rajzolódott fel az emberek előtt, sőt valósággá vált. Látható volt, ha nem teszünk gyors intézkedéseket,

a gazdasági élet és a termelés területén kiszámíthatatlan következmények és válságok szakadhatnak ránk. Ezt a munkások is érezték, és így a józanodás jelei már felismerhetők voltak. A Minisztertanács úgy döntött, hogy országos konferenciára hívja össze a gazdasági vezetők és a munkástanácsok küldötteit. A kormány Aprót bízta meg a referátum elkészítésével.

A tanácskozáson mintegy kétszáz ember volt jelen, kétszáz vezető. Érdekes és jellemző volt az elhelyezkedés. Külön szektorban ültek a munkástanácsok tagjai — vagy húszan — és külön a minisztériumok, az országos szervek vezetői, valamint gyárigazgatók. A tárgyalás elég nyomott hangulatban kezdődött. Közbeszólás nélkül hallgatták végig a referátumot. Aztán megindult a vita. Elsőnek egy jóképű, határozott fellépésű munkástanácselnök szólalt fel. A beszéd nyers volt, de arra jó, hogy meghatározza a munkástanácsok állásfoglalását és hozzáállását. Ahogy az első elkezdte, úgy folytatta a többi.

— X. Y. vagyok. Munkás. Ennek és ennek a gyárnak a munkástanácselnöke. A munkásosztály nevében beszélek... — és ezután demagóg módon támadta a kormányt, a szakszervezeteket. Sem a szakszervezetiek, sem a gazdasági vezetők nem jelentkeztek felszólalásra. Morogva ültek a helyükön. Ugyanígy a minisztériumok kormánybiztosai is. Nehéz volt hallgatni ezt az egyhangú kórust. Elhatároztam, hogy még várok. Nem így történt. Felszólalt ugyanis Sz. Nagy munkástanácselnök. Fekete ruhában, hanyagul, fennhéjázóan lépett a mikrofon elé. A Ganz Villamossági Gyár munkástanácsának volt ez elnöke, szintén a munkásosztály nevében beszélt. Nem mondta, hogy a Klement Gottwald gyáré, a gyár régi nevét hangsúlyozta csak. Felszólalása csak annyiban különbözött a többitől,hogy ez valóban tudott beszélni.

— Fegyvereket követelünk a munkásoknak, a munkástanács számára. Ha a hadseregnek, rendőrségnek és a karhatalmistáknak, tehát a kormánynak vannak fegyverei, akkor kell lenni a munkásoknak is, hogy meg tudják védeni magukat. Nem lehet a gyár és a munkás fegyvertelen, védtelen.

Miközben hallgattam ezt az embert, az volt az érzésem, hogy ismerem, valahol kellett hogy találkozzam vele. Ez nem munkás, soha sem volt az. Kutattam az emlékezetemben, de úgy látszik, a hat év börtön sok embert, sok arcot a feledés homályába süllyesztett. Amikor Sz. Nagy befejezte, mint egy győztes lépett el a mikrofontól, felemeltem a kezem és sorrendben, határozott hangon szót kértem.

— Marosán György sütőmunkás vagyok. Harminchat éve szervezett munkás. Én is a munkásosztály nevében beszélek, több joggal, mint maguk — mutattam a munkástanácsok felé.

És elkezdtem beszélni a Horthy-rendszer alatt harcoló szervezett munkásokról és a lumpenprolikról. — Nem tudom, hogy maguk hol voltak akkor, nem volt szerencsém találkozni magukkal. — Aztán beszéltem a tizenkét év hibáiról, az eredményekről és a zajló napi eseményekről, és a „komfortos" sztrájkról. Minket nem lehet megijeszteni, mert mi a pokolból jöttünk, és volt már dolgunk nem csak fasisztákkal, de sztrájktörőkkel is. Ne fenyegessenek minket a munkásosztállyal. Mi jobban ismerjük a munkásosztályt.

Majd Sz. Nagy felé fordultam:

— Maga itt ne követeljen fegyvereket, mert az visszafelé fog elsülni!

Dermedt csend fogadta a beszédemet. Hidegen, mereven néztek rám a munkástanácsok küldöttei, de kissé be voltak gyulladva a gyárigazgatók is. Ám én nem engedtem sem a hangból, sem a keménységből.

— Véget vetünk a komfortos sztrájknak, a lógásoknak, fosztogatásoknak, a herdálásoknak! Milliárdok vesznek el. Vegyék tudomásul — mutattam a munkástanács küldöttei felé —, maguk törvényesen felelősek lesznek mindenért.

Amikor ideérkeztem, felcsapott a taps a kommunisták részéről. A munkástanácsok képviselői gyűlölettel néztek rám. Azzal fejeztem be:

— Vegyék tudomásul, hogy a gyárban lesz szakszervezet és párt is! Már van és minden nap erősebb lesz. Nem lehet sokáig senkinek a proli eszével, szívével játszani és visszaélni. Most már láthatják ők is, hogy eljutottunk a kijózanodáshoz. A proli tudja, hogy mindannak, ami most történik, ő fizeti meg az árát. Az infláció és a munkanélküliség őt fenyegeti, és aki most a munkásosztály nevében beszél, az vigyázzon arra, hogy felelni fog szavaiért és tetteiért is!

Felszólalásom után az elnök szünetet rendelt el.

Körülöttem embergyűrű alakult ki és odajött Sz. Nagy is. Bemutatkozott.

— Én valahonnan ismerem magát — mondom neki. — Maga nem munkás.

— Hát igen — mondja Sz. Nagy —, mi egy időben kollégák voltunk.

— 1946-tól az egyesülésig a debreceni szocdem párt városi titkára voltam... Nézze, Marosán, nem helyeslem kemény fellépését velünk szemben. Az üzemekben a munkástanácsok az urak. Ha így beszélnek velünk, nem lesz ám munka, és ha nem adnak fegyvert, akkor majd szerzünk.

— Majd meglátjuk, miből lesz a munka. Azt pedig verje ki a fejéből, hogy mi maguknak fegyvert adunk.

Sokáig foglalkoztatott Sz. Nagy. Tényleg a szocdem párt debreceni titkára volt. Az egyesülés után ügyészi iskolába küldték. Foglalkozása egyébként pedagógus volt. Rákosi alatt ügyész lett. 1953-ban bűncselekményt követett el, elbocsátották. És most Budapest egyik nevezetes gyárában a munkástanács elnöke. Ezt a típust kell nekünk legyőzni! De még csak az elején vagyunk a munkának.

XXI. Újra az utcán

1956. december 2-án, vasárnap reggel nyolc órakor a pártközpont kis tanácstermében szegényesen, szürkén, összezsúfolva ült össze az ideiglenes KB 23 tagja, zárt ülésre. Többször üléseztünk már, így személyesen is ismertük egymást. A feladat, amit ennek a KB-nak kell megoldania, történelmi jelentőségű. Határozatba akarjuk összefoglalni az ellenforradalom legfőbb okait, reálisan, világosan, mindenki számára érthetően. A kétfrontos harc elvi, politikai, módszerbeli alapjait kell lerakni. Hetek óta folyik a vita ezekről a kérdésekről. Hiába bíztuk meg Kállai Gyulát, csak egy szokványos vezércikk került ki a tolla alól. Kádár vállalkozott rá, hogy előkészít egy előterjesztést. Nem írta le, csak a szükséges jegyzeteket vázolta fel. Szabadon, nyugodtan beszélt. Egyszerű szavakkal terjesztette elő megvitatásra az ellenforradalom négy pontba összefoglalt okait. Kádár egy órán keresztül logikusan támasztotta alá mondanivalóját. A következő sorrendet javasolta. Az ellenforradalom Magyarországon azért vált lehetségessé, mert:

„1. Rákosi és klikkje eltorzította a marxizmust-leninizmust, és ettől idegen személyi kultuszt vezetett be. Ezzel megsértette a párt- és állami élet szabályait, a szocialista törvényességet. Koncepciós pereket kezdeményezett, konstruált és hajtott végre. A gazdasági életet irreálisan, a magyar viszonyok figyelmen kívül hagyásával vezette, ezzel szembeállította az alapvető tömegeket, különösen a munkásosztályt a párttal, a kommunistákkal. Ez hozta létre a párton belüli ellenzéket is, amelyből kinőtt a Nagy Imre-féle csoport."

A második pont a Nagy Imre-féle csoport tevékenységéről és működéséről szólt, mely az ellenforradalomig juttatta el a helyzetet. A két fontos pont mellé harmadikként kiegészítőként jelentkeznek a hazai horthysta tőkés, nacionalista erők és elemek, egészen a nyilasokig. Ez a harmadik pont szervesen kötődik a negyedikhez: kapcsolat a nemzetközi kapitalista és imperialista erőkkel. Mellette még sok más ok is felsorolható lenne, de ezek voltak a döntők. A négy pont összefügg, egységet alkot. Ha ezekből akár csak egy is hiányzik, már nem lehetséges az ellenforradalom Magyarországon. Ez a négy tényező fonódott össze egy nemzetközi és a magyar válságban, és kölcsönösen hatott egymásra. Ennek a négy pontnak a megismertetése a magyar politikai élettel, de különösen bevitele a kommunisták köztudatába, életkérdés. Lehetetlen a pártot egységessé, aktívvá tenni, ha nem tisztázzuk ezeket. Mi ismerjük ebben az időben Rákosi véleményét, aki Moszkvában kijelentette: ő mindig megmondta, hogy Nagy Imre, a revizionizmus, a jobboldal a fő veszély. Mint ahogy ismerjük Nagy csoportjának is azt a nézetét, hogy Rákosi és a szektások jelentik a fő veszélyt. Rákosi és Nagy Imre mélyen hallgatott saját tevékenységéről és felelősségéről, mindegyik a másikat okolta. Akörül kevésbé

volt vita, hogy az országban jelenlévő ellenség vagy a külföldi imperialisták adott esetben megmozdulnak, és megkísérlik visszacsinálni a forradalmi fejlődést.

Kádár négy pontjának előterjesztése felett megindult a vita, amely három napon át tartott. Én magam mindjárt az elején felszólaltam, és teljes mértékben csatlakoztam Kádár előterjesztéséhez. Csak három KB-tag volt, aki nem fogadta el, illetve nem értett egyet a négy pont sorrendjével: Gyenes, Köböl és Aczél György. Más-más okból, de azonos eredménnyel. Gyenes például Nagy Imrééket — teljesen felmentette. Nagy Imrét tartotta a legfelkészültebb magyar marxistának, kommunistának. Becsületes embernek, aki nem akart ártani. Gyenes fellépése nyílt, őszinte volt. Meg is mondta, ő magát Nagy Imre tanítványának tartja. Aczél és Köböl viszont azt hangsúlyozták, hogy a párt és a kommunisták csak Nagy Imréékkel tudják tömegbázisukat megteremteni. Aczél drámai hangon jelentette ki: — Hiába, minket, kommunistákat nem szeret a magyar nép — Köböl kijelentette, hogy Nagyék nélkül nem tudunk előre jutni.

A többiek — velem együtt — egységesek voltak. A határozatot 20:3 arányban fogadtuk el. A három elvtárs állásfoglalása jelezte, hogy a harc kint még élesebb lesz. Minden KB-tag felszólalt. Az általános határozat elfogadása után különbizottság jött létre, hogy az elhangzott vita alapján a végleges szöveget állítsa össze. Ezzel a határozattal indult meg a harc az elvek és a politika, az emberek és a módszerek tisztázásáért.

Az ellenforradalom eszmei és politikai elnyomása és terrorja hatástalan lett volna, ha a kommunisták nem egymást szabdalják. Hadd írom le a legjellemzőbbet: alig kezdtünk el dolgozni november 4-e után, máris megindult a támadás a balosok részéről Kádár ellen. A balodal és a jobboldal ebben íme találkozott. Engem a balodal nem támadott, bármit mondtam is, annál inkább a jobboldal és az ellenség. A Kádár személye elleni támadás hozzám jutott el legelőször.

Eskulitsot felkereste egy régi ávós barátja, aki nem volt már az államvédelemnél. Elmondta, azért jött, hogy velem beszéljen. Szimpatikus, értelmes, komoly, becsületes ember volt. Megdöbbentő volt végighallgatni mindazt, amit nem csak a Kádár ellen indított hajszáról mondott, hanem magáról a szervezkedésről is. Megkértem, írjon le mindent, ne bízzuk ezt csak az élő szóra. A leírtakat személyesen adtam át Kádárnak. Elkeseredetten mondta:

— Lásd, miközben nekem, neked élethalálharcot kell folytatnunk a pártért, az országért, Péter Gáborék bandája azt tartja fontosnak, hogy ellenem rontson. Mit szólsz ehhez, mi a véleményed?

— Nem a te dolgod, feladatod, hogy magadat megvédd. Ezt majd elintézzük mi.

— De ki az a mi? — kérdezte.

— Hát én és mások.

Csendesen válaszolt:

— Rólad elhiszem, de hogy megteszik-e mások, azt nem tudom.

Kádár meglehetősen leverten távozott. Ismertem kényes és nehéz helyzetét. Tudtam, hogy gyötri magát. Én személy szerint bíztam benne. De ennél többet is tudtam, és ehhez tartottam magam mindvégig: aki most Kádárt támadja, bármilyen címen, az a pártot támadja. Kádárt tehát mindenkivel szemben meg kell védeni.

Soha nem voltam frakciós, és tudtam, nem is leszek. S a vezetés most nem egy frakció kezében van. Talán az egyedüli voltam ebben az időben, aki kint a tömegek között úgy beszéltem Kádárról, ahogy senki. Ezt politikai feladatnak tekintettem.

A karhatalomnak állandóan volt munkája. Tisztogatta a terepet, de az utca még nem volt a kommunistáké. A fegyveres felkelés után az ellenség mindenkit mozgósított ellenünk. A huligánok, a selyemfiúk, a papcselédek voltak az utóvédek.

Forrt, kavargott a város. December 6-án végre a kommunisták is megjelentek az utcán. Október 23-a után először lengett a vörös zászló, először lépett a nyilvánosság elé a kommunisták és a munkások bátor serege. A város peremétől indultak el a belső város felé, akárcsak régen. Hangos lett a Körút, a Rákóczi út. A menet a parlament felé vette útját. Meglepetésszerű, leírhatatlan volt a hatás. Elkeseredés és düh az ellenforradalmi elemek részéről.

A karhatalmisták is kint voltak. A Nyugatinál, a Marx téren tömegverekedés kezdődött, de jöttek az angyalföldiek is. Széjjelverték az ellenforradalmi elemeket.

Nagy jelentőségű politikai esemény volt ez!

Este későn együtt ült az intézőbizottság. Biszku Béla budapesti titkár számolt be a nap eseményeiről.

Ezután került sor arra, hogy a határozatot a megyei és kerületi aktívákon megtárgyalták. Engem a pártközpont arról értesített, hogy Pécsre, Baranyába kell mennem. Kádár érdeklődött, hova osztottak be.

— Miért téged küldenek Baranyába, Pécsre? Nincsenek ott elegen? Mondd, Marosán, tudod te, hogy mi a helyzet Baranyában?

— Tudom. Te is elmentél Tatabányára. Ki menjen Pécsre?

— Vigyáznod kell.

Elnevettem magam:

— Vigyázni?

— Vedd komolyan — mondja Kádár.

— Mindent komolyan veszek. Pécsre akkor is el kell menni.

XXII. „Munkát, szenet, kenyeret!"

A Pécs-Baranya környéki hegyekben elég tekintélyes számú fegyveres felkelő van. Ezért voltak, akik azt ajánlották, hogy tank- és páncélkocsi-kísérettel utazzam. Nem fogadtam el a javaslatot, mert úgy véltem, jobb kerülni a feltűnést. Nem volt bennem félelem, de szorongás igen.

Jelentkezett a megye régi pártinstruktora is. Kérte, vigyem le magammal. Az események óta ő sem fordult meg a megyében. Szeretem a vállalkozó kedvű, bátor pártmunkásokat, tehát őt is visszük. Feleségemnek nem szóltam, nem akarom izgatni. Szokatlanul szép az idő, amikor elindulunk.

Különösebb baj nélkül tesszük meg az utat Sztálinvárosig és robogunk tovább. Sztálinváros és Szekszárd között sokat beszélgetünk, de aztán elnémulunk. Botár és Eskulits fürkészik az utat. Falvakon megyünk keresztül, embert alig látunk. Szinte felriadunk, ha feltűnik egy parasztszekér. Nézzük a hegyek oldalát, ahol — tudjuk — fegyveres bandák húzódnak meg. A szerpentinek a legveszélyesebbek, majd jön a két viadukt.

Ahogy közeledünk a város felé, már több ember és jármű látható. Amikor átlépjük a város határát, valamenyien megkönnyebbülünk, különösen Botár. — A szentségit! Mégis csak megérkeztünk! — tör ki belőle nagy sóhajjal. Tudom, bátor ember, de engem féltett.

A városban már az instruktor irányítja a kocsit, ő ismeri a pártházat. Amikor belépek a megyei titkár szobájába, ahol sokan vannak, felugrálnak:

— Marosán elvtárs, hát maga jött le?

Hatalmas szál ember ölel magához. Laky bácsi. Valamikor a megye rendőrkapitánya volt, de a Rajk-ügyben őt is letartóztatták. Ő most a megye ideiglenes vezetője. Éppen együtt ülnek a megye fontos vezetői. Nemes rendőrkapitány, Katona a tanácselnök; titkárok, osztályvezetők. Van itt még valaki, Ognyenovics Milán, a Rajk-per egyik vádlottja.

A hangzavarban Laky hatalmas basszusa teremt rendet. Először is mondjuk el, hogy mi újság nálunk és mit akarunk holnap véghez vinni és mi is hallani akarjuk Marosán elvtársat, hogy fent, az istenek tanácsában mi van.

— Máris kezdem — mondja Laky. — Nagy fába vágtuk a fejszénket. Holnap reggel itt megyei aktíva lesz. Az ülés után, úgy határoztunk, felvonulunk, és újra birtokba vesszük az utcát, amely mindig a miénk volt, a proliké. Azt tesszük, amit tettek a pesti elvtársak.

Az öreg többször hangsúlyozza: — Mi elhatároztuk, mi úgy döntöttünk.

Közbeszólok: — Kik azok a mi?

— A kommunista aktíva — vágja rá érces basszusával Laky.

— De kik azok?

Többen közbeszólnak, Laky csendet kér.

— Holnap reggelre Baranya megyéből ide Pécsre néhány száz elvtárs jön, bányászok, ipari munkások, parasztok, azonkívül Pécs város és a város környéki bányák emberei.

Odafordulok Nemeshez, fiatal, szimpatikus, bátor ember benyomását kelti.

— Mondja, Nemes elvtárs, maga hogy áll az embereivel?

Pesti emlékek zsibongnak bennem, a széjjelesett rendőrség és helyette az új karhatalom.

Nemes feláll, szinte jelentésszerűen mondja:

— Marosán elvtárs, az én embereim már alig várják, hogy ha kell, úgy istenigazában odasózzanak.

Lelkes, bátor a hangulat, de én óvatos vagyok. Látni, ismerni szeretném azokat az aktivistákat. Végre elhallgatnak és felém fordulnak. Kíváncsian várják a véleményemet.

— Nézzétek elvtársak, ne döntsetek most. Várjuk meg a holnapot. Én is szeretném látni azt a harcos erőt, ha lehet, ki is próbálni.

Laky felcsattan: — Bízhatsz bennünk, Marosán elvtárs!

A többiek helyeselnek.

— Nektek az utcára csak úgy szabad kimenni, ha onnan győztesen tértek vissza.

— Nem leszünk vesztesek! — szólnak többen.

Nagy a nyomás, érzem, sodródom velük. A vita kellős közepén két magasrangú szovjet tiszt lép be.

— Laky elvtárs, a tábornok elvtárs kéri, hogy Marosán elvtárs és maga keressék fel.

De hamar megtudták, hogy itt vagyok! Erre gondolok, amikor Laky odasúgja, hogy az itt állomásozó szovjet csapatok tábornok parancsnoka ellenzi a felvonulást.

Elindulunk: Laky, Nemes és még néhányan a Nádor Szállóba. Amikor kilépek a kocsiból, két dolog ötlik a szemembe: sok itt a szovjet tank, páncélkocsi, és sokan járnak a téren, az utcán.

Néhány perc múlva jelentkezik a tábornok segédtisztje, hogy elvezessen a tábornok szállására, amely szintén itt van a Nádorban.

Amikor belépek a szobába, meglepődöm, milyen fiatal a tábornok. Háborús tiszt. Vezérkari tisztjei társaságában kezdjük el a beszélgetést. Hamar a tárgyra térünk. A fiatal tábornok határozottan ellenez minden felvonulást, tüntetést. Szavaiból érzem, hogy Laky és közötte nagy vita lehetett.

— Kérem, Marosán elvtárs — fordul felém —, mint a kormány tagját köteles vagyok tájékoztatni arról, hogy Pécstől néhány kilométerre tisztogató hadműveletek folynak. Fent a hegyekben nagy számú fegyveres húzódott meg, és összeköttetésben vannak a várossal, tehát ők is tudják, hogy holnap mi készül. Én felelős vagyok azért, ami történik, nemcsak a felsőbb parancsnokságomnak, de a magyar kormánynak is, tehát nem engedélyezek semmiféle felvonulást.

Talán, ha a tábornok nem úgy fejezi ki magát, hogy „én nem engedélyezem", még vitatkozom vele, így csak annyit felelek:

— Nézze tábornok elvtárs, itt és ebben a kérdésben én döntök, mint a kormány tagja, és a párt egyik vezetője. Holnap itt felvonulás lesz. Arra kérem, hogy a térről vezényeltesse el tankjait, páncélkocsijait.

A tábornok a tisztekkel zavartan néz rám, de én már nem vitázom.

Lefekvés előtt sokáig töprengek. Van-e jogom ilyen kockázatot vállalni, és az elvtársakat ilyen nagy vállalkozásba engedni? Meddig terjed a hatáskörőm és felelősségem?

Ide holnapra jelentős erők gyülekeznek. Mi lesz, ha fegyveres összetűzésre kerül a sor, hiszen én kértem, hogy távolítsák el a tankokat és a páncélkocsikat. Ám bárhogyan gondolkodom is a jogról és a felelősségről, szüntelenül az jár a fejemben, hogy a politikai harcot az emberekért csak mi vívhatjuk meg.

Reggel Eskulits azzal fogad, hogy egy másik felvonulásra is készülnek, ugyancsak a téren, méghozzá a diákok, ugyanabban az időben, s hogy tegnap amerikai, angol, francia újságírók is érkeztek a városba.

Nemes hamar feltűnik az embereivel.

— Elkísérem, Marosán elvtárs.

— Azt már nem! Maga csak végezze a dolgát.

— Akkor adok maga mellé két embert.

— Itt van Eskulits és Botár.

Nemes nehezen törődik bele. Nekem most az utca kell. Lássanak az emberek. Sokat jelent, ha slepp nélkül járkálok a városban.

Amikor kilépek a szállodából, szinte felujjongok örömömben: a tankok, a páncélkocsik eltűntek! De feltűnően sok a DT rendszámú kocsi.

Sokáig járkálunk hármasban, jól megnéznek bennünket az emberek. Látom, vannak akik követnek.

Nagy kerülővel, kilenc órakor érkezünk meg a pártházba. Sose volt ez a ház ilyen zsúfolt. Összes termei, irodái, folyosói tele emberekkel. A nagyteremből mindenütt hallani lehet a beszédet. Az intézőbizottság együtt van. Feszült, lelkes, harcra kész hangulat van. Lakyval sorbajárjuk a kistermeket, a szobákat. Beszélgetünk komlói, pécsi bányászokkal, nagyobb üzemek munkásküldötteivel, tsz-parasztokkal. Itt a levegőben van a harcos akarat.

Tíz órakor a nagyteremben Laky bácsi néhány szóval megnyitja az aktívaértekezletet. Olyan a hangulat, hogy az az érzésem, itt nem beszédet várnak, inkább cselekvésre hívó parancsot. Amikor felállok néma csend üli meg a termet.

— Elvtársak, nem szeretném, ha a reakciósok elfogultsággal vádolnának. Nem fogok sem Marxra, sem Engelsre, sem Leninre hivatkozni, ahelyett inkább a francia felvilágosodás nagy gondolkodóit idézem, akik enciklopédiájukban koruk összes nagy kérdéseit számbavették és megválaszolták. Ezek között mit neveztek ők forradalomnak? Azt a nagy társadalmi, gazdasági és politikai megmozdulást, amely győzelem esetén döntően megváltoztatja a tulajdon és a társadalom viszonyait. Ha egy ilyen nagy megmozdulás elbukik, lázadásnak nevezik, ha győz: forradalomnak. A nagy francia forradalomnak is ebben van világtörténelmi jelentősége, mert hiszen nemcsak a politikai, társadalmi, de a tulajdonviszonyokban is döntő változást idézett elő. Azokat az erőket, amelyek a francia forradalommal szemben léptek fel, ellenforradalminak minősítették.

Mi történt itt 1944 után? Megváltoztattuk a tulajdon- és a társadalmi viszonyokat? Igen. Először is széjjelvertük az egyházi, a hitbizományi és arisztokrata földbirtokokat, szétosztottuk a földet a nincstelen parasztok között. Ebben rokonok vagyunk a nagy francia forradalommal. Mi azonban tovább mentünk, mert állami, köztulajdonba vettük a bánya, az ipar, a bank, a kereskedelem valamennyi döntő szektorát. Ez forradalom volt. Azok az erők, amelyek 1945 után napjainkig velünk szemben felléptek — még a jószándékúakat és félrevezetetteket is ideszámítva —, az ellenforradalom céljára adták oda magukat. Tekerhetsz magadra egymillió méter nemzeti színű zászlót, feldíszítheted

magad kétmillió Kossuth-címerrel, reggeltől késő éjszakáig énekelheted a Himnuszt és a Szózatot, ez akkor is ellenforradalom volt!

Hirtelen olyan tapsorkán tört ki, hogy az valósággal felvillanyozott.

— Itt van Mindszenty hercegprímás, ez az állítólagos forradalmár. Ki emlékszik maguk közül csak egy olyan esetre is az ezeréves történelem folyamán, amikor a hercegprímás és a főpapság a forradalom mellé állt volna a nép érdekében? A magyar paraszt okosabb, elővigyázatosabb volt, érettebbnek bizonyult, mint sok, nemzetvezetésre igényt tartó értelmiségi. Mert amikor ez a főpap először lépett a rádió elé és elmondta beszédét, a paraszt már tudta, amit az a sok okos nem akart tudni, hogy itt a földről, a tulajdonról van szó. De kár, hogy ez a főpap csak kétszer léphetett fel! Ha rajtam múlott volna, reggeltől estig neki adtam volna a rádiót. Beszéljen, világosítsa csak fel az embereket!

Újabb tapsvihar.

— Tegyünk még ide a hercegprímás mellé két sokatmondó történelmi figurát: Horthy Miklós Brüsszelben nyilatkozott, felajánlotta szolgálatait az országnak. Szóval újból fehér lovon akart besétálni Pestre. És ehhez megkapta volna a hercegprímás áldását! Megjelent Bécsben Nagy Ferenc is, nehogy kimaradjon a buliból. Ezt azért említem, mert a hercegprímás és a kisgazda Nagy Ferenc mellett a magyar rádióban nyilatkozott B. Szabó István is. A riporter megkérdezte, mi lesz a kisgazdapárt programja? B. Szabó válasza: az 1930-as kisgazdaprogram. Bizonyítsam tovább?

Közbekiáltások: — Nem kell! Világos!

— Most nézzük a másik kérdést, a pártot és a kommunistákat. Mi kommunista pártot akarunk és fogunk létrehozni. Ezzel kapcsolatban hadd idézzem a KB határozatát az ellenforradalom okairól. Ne féljünk szembenézni a kérdéssel. Hogyan kerülhetett sor arra, hogy ellenforradalomba sodródjék az ország, méghozzá kommunista vezetéssel? Ez azért vált lehetségessé, mert antidemokratikussá tették a párt, a társadalom és az állam életét. Kiirtották az emberekből a kritikai érzéket és bátorságot. Kiderült, hogy a koncepciós perek mögött szemenszedett hazugság és gazság van, a gazdasági vezetésről és politikáról pedig az, hogy az a szocializmus jelszava alatt megnyomorítja a munkást, a dolgozót, kiderült, hogy a szakszervezetek sóhivatalokká, formális szervezetekké váltak. Egyet ígérhetünk, helyrehozunk mindent, és senkinek sem tűrjük el többé, hogy gazságokat követhessen el. Nagy Imréék viszont Rákosiék elleni dühükben, akarva-akaratlan a jobboldal kezére játszottak. Vegyük a harmadikat: az országban lévő kapitalista, földbirtokos rétegeket és azok kiszolgálóit, csendőröket, polgárokat, nyilasokat. Ki meri állítani, hogy ezek nemzeti és demokratikus forradalmat akartak. S ők össze voltak kötve a nemzetközi imperializmussal.

Míg beszélek, figyelem őket. Bizonyítok, érvelek. Keresem az alkalmat a harmadik fontos kérdésre, a szovjet csapatok bevetésére. Hirtelen váratlanul közöltem:

— Nyíltan beszélek. Ebben a helyzetben én nem kértem, hanem követeltem a szovjet csapatok segítségének igénybevételét. Ha Nagybányai vitéz Horthy Miklósnak 1919-ben joga volt elhozni ide a románokat, a cseheket, meg a szerbeket és a szenegáli franciákat, hogy vérbe tapossák a Tanácsköztársaságot, akkor nekem is jogom van minden fegyvert, a szovjeteket is igénybe venni a munkáshatalomért.

Megrendítően lelkes tapsorkán tört ki. Percekig nem tudtam szóhoz jutni.

— Elvtársak, engem itt tegnap az intézőbizottság azzal fogadott, hogy az aktíva után a kommunisták kimennek az utcára. Kíváncsi voltam magukra. Hát gyerünk ki az utcára, hódítsuk vissza!

Felborult a rend. Laky hatalmas hangjával adta ki az utasításokat: mindenki felsorakozik a pártház előtt, négyes sorokban!

Amikor már mindenki kint volt, Laky ingerkedve fordult felém: — No, Marosán elvtárs, jössz velünk?

— Gyerünk!

Már ott állnak az emberek négyes sorokban. Lehetnek vagy nyolcszázan. Egymás között már megbeszélték: senkit nem szabad a sorok közé beengedni; akik velünk akarnak jönni, hátul csatlakozzanak.

A menet élén egy bányász és egy paraszt. A paraszt kezében nemzeti színű zászló, a bányászéban vörös.

Lakyval az első sorban helyezkedtünk el. Várjuk az indítási parancsot. Futárok jelentik: a téren többezres tömeg vár bennünket. — Sebaj — mondja Laky —, ezt már nem lehet megállítani.

A menet fegyelmezett, katonás lépésekhez igazodó. Felhangzik az első jelszó: „Munkát, szenet, kenyeret!" A jelszót a bányászok hamar kiegészítették: „Munkát, szenet, kenyeret, fasisztáknak kötelet!"

Az oszlop közepén felcsendült egy forradalmi dal, száz és száz hang vette át, és ebből már mindenki tudhatta, hogy itt kommunisták menetelnek. Hangos lett az utca. Egy emelkedőn visszanéztem. Szép, fegyelmezett sor kígyózott utánunk. Milyen nagy, ha számban kicsi is, de egységbe összekovácsolt erő.

Amerre haladunk, a járda megtelik emberekkel. Biztatás, bátorítás és sok ellenséges pillantás kísér bennünket. Lassan közeledünk a tér felé, amely zsúfolásig van emberekkel. Vannak, akik csendben, megszeppent kíváncsisággal néznek. Mások gyűlölettel. Lehet-e a gyűlöletet szeretetté, ragaszkodássá változtatni?

Felcsendül a Himnusz. Aztán a kalapok visszakerülnek a fejekre, lazítanak magukon az emberek. Az erkély széléhez lépek és beszélni kezdek. Csak így, ahogy jön a szó, ahogy a szív diktálja.

— Emberek! Elvtársak! Visszafoglaltuk az utcát. Bennünket a legsötétebb ellenforradalmi Horthy-korszak sem tudott az utcáról kitiltani. A nemrég lezajlott ellenforradalom a múlt kísérteteként jelentkezett. Halálra volt és halálra van ítélve. A forradalmi munkás-paraszt kormány rendet teremt. El van szánva arra, hogy nemcsak a fegyveres bandákkal számol le, de azokkal is, akik bármilyen okból kezet mernek emelni a munkáshatalomra. Azt kérjük, de követeljük is, hogy kezdjünk el dolgozni. Óriásiak a károk és ezt nekünk kell megfizetni! Munkások, bányászok, parasztok, értelmiségiek, aki ebben akadályoz benneteket, csapjatok le rá! Kenyeret, meleget, fényt, de békét is csak munkával lehet teremteni!

Az emberek ezrei csendben figyelnek. Akadnak fiatalok, diákok, akik a beszéd közben elmennek a térről. De a többiek, Pécs város polgárai, dolgozói nem követik az elmenőket.

Amikor befejezem a beszédet, felhangzik az Internacionálé. Dallamát átveszi az egész tér. Mindenki leveszi a kalapját, kihúzza magát; én is velük énekelek.

Aztán ismét elcsendesül a tér, sem a mieink, sem a tömeg nem kiabál. Érdekes, az emberek nem mennek széjjel, várnak. Mire?

Lemegyek a lépcsőn és újra beállok a sorba. Laky int, menetünk éle megfordul, és ugyanazon az útvonalon elindulunk vissza. Mintha megsokasodtunk volna. Vidám nó-

tázással, jelszavakkal tesszük meg az utat minden provokáció nélkül. Menetünk a pártház előtt újból felsorakozik, kétszeresére nőttünk.

Laky biztat:

— Beszélj még hozzájuk, azokhoz beszélj, akik hozzánk csatlakoztak.

A pártház lépcsőjén állok:

— Köszönöm elvtársak, a párt nevében ezt a mai napot. Köszöntöm a bátor, harcot vállaló kommunista elvtársakat. Ha eddig még nem, akkor ma megtanulhatták, hogy mit jelent az, ha a kommunisták egy emberként összefognak. Soha ne felejtsék el, hogy mit jelent az egységes, szilárd erő, a komoly vezetés. Itt dől el, hogy a kommunisták érdemesek, alkalmasak a bizalomra, a megbecsülésre. Így építhetik, tehetik boldoggá ezt az országot és nyerhetik meg a nép szívét. A mai nap történelmi tett volt. Térjenek vissza a bányába, az üzemekbe, a hivatalokba, vigyék el a hírét a mai napnak!

Száz és száz torok köszönt vissza: — Szabadság!

Az ebéden ott van a szovjet tábornok is. Nagyokat nevet. Nem beszélünk a tegnapi napról. Megköszönöm, hogy tankjait kivezényelte a térről.

— Igaza volt, Marosán elvtárs. Úgy látszik, hogy eljött a politikai munka ideje.

Alig eszem valamit, inkább innék, szomjas vagyok.

Indulni kell gyorsan, hogy besötétedés előtt Pestre érjünk. Mire hazaérünk, már ide is eljutott a pécsi tüntetés híre. Kádárral sokáig beszélgettünk.

— Tőled akarom hallani, mi volt, hogyan zajlott le.

Lehet, hogy nagyon lelkesen számoltam be, mert kétszer is megkérdezte:

— Mondd, nem túlzol egy kicsit?

A kérdés meglepett. Tényleg nem túlzok? Nem, ami ma Pécsett történt, az számunkra komoly bizonyíték: van erőnk, vannak lehetőségeink.

Aztán Kádár az egészségemre tereli a szót.

— Fáradt vagy. Nem vagy beteg?

— Néha gyomorgörcseim vannak, néha meg álmos vagyok. A fájdalmat még csak elviselem, az álmosság zavar.

Ő sem néz ki jobban.

Napirenden a széncsata. Ez volt a termelés megindításának első feltétele. A tárgyalások alatt figyelemre méltó dolgokra derült fény. Beszédes adatok kerültek elő. A napi széntermelés 12 ezer tonnánál tartott. Az elmúlt időben ezen túl nem lépett. Néha valami miatt visszament 10-re vagy 11-re, máskor felment 14-re, de újból visszaesett 12-re. Mintha valakik szabályozták volna. A helyzetet úgy lehetett jellemezni: az élethez nem elég, de a hosszú haldokláshoz igen. Kérdéseket teszünk fel a szakembereknek, akik igencsak begombolkoznak, de végre mégis csak felelniük kell a Minisztertanácson. A hosszú sztrájk miatt tönkrementek a bányák. Életveszélyesekké váltak. Nehezen fog megindulni a termelés, hosszú hónapokra lesz szükség.

Érdekes hallgatni a szakembereket. Nekem a bányászok mást mondtak. Szabotálnak fent, együtt a munkástanácsokkal. Ez igaz volt, de mérhetetlenül sértette a bányászokat az is, hogy Rákosi rabmunkának minősítette a bányamunkát. Nem szabad ezt a megalázó helyzetet feltámasztani. Elhatároztuk, hogy a nyugdíjas bányászokat is mozgósítjuk, akik megkapják nyugdíjukat és a termelésben elért bérüket is. Kádár figyelmeztette a szakembereket, hogy a kormány szigorúan fog fellépni, nem hagyjuk becsapni magunkat. Aki nem akar dolgozni, azt ki kell tenni a minisztériumból. A tervhivatal készítsen új

tervet. A felállított szénkormánybiztosság, amelynek élére Fehér Lajost állítottuk, indítsa meg a munkát. Minden embert, minden erőt a bányákra és a közlekedésre kell összpontosítani.

Otthagytam az állami hivatalt és nekifeszültem a bányák, a gyárak megmozdításáért folytatott harcnak.

1956. november 4-e és 1957 vége között csaknem 400 helyen fordultam meg. Kevesebbet dolgoztam a központban, kormányzati vonalon is, mert a széncsata beindítása, megnyerése az ipar és a közlekedés kulcskérdés lett, s ezt láttam fontosabbnak. A kérdés látszólag gazdaságinak tűnt, valójában politikai volt. Már nemcsak arról volt szó, hogy nincs világítás az utcán, kihűltek a gyárak, de hideg szobában születtek az anyák, az orvosok hideg műtőben operáltak. Kezdett akadozni az élelmiszerellátás, a készletek kimerülőben.

Új szövetségekre tettünk szert, az asszonyokra, akik szinte az élelmiszerellátás csökkenésével párhuzamosan tértek észhez. A család ellátása nehéz problémát okozott. A gyerekek nem jártak iskolába, a férfiak nem dolgoztak, szóval kezdett elviselhetetlenné válni az élet. Aztán ott volt a félelem az inflációtól, a munkanélküliségtől.

Minden józan ember tisztában volt azzal, hogy a széncsatát megnyerni, a közlekedést beindítani pusztán fegyverrel nem lehetséges. Politikai eszközökre, érvekre, kiállásra van szükség. Ki kell küldeni a kommunistákat, minden használható embert a tettek színhelyére. Fehér külön felkeresett, kért, hogy szálljak be én is, segítsek neki.

— Mivel Pécset, Komlót ismered, fontos lenne, ha kézben tartanád ezt a területet, hiszen a komlói szén Sztálinváros életét is jelenti — mondta.

Rögtön útrakeltem. A pécsiek, akik már jól ismertek, örömmel fogadtak. Laky dühösen mesélte, hogy a pécsi vasútigazgatóságnak itt olyan vezetője van, aki sem a párt, sem a kormány utasításait nem hajtja végre. Akkor meg hiába dolgoznak a bányászok.

— Már többször figyelmeztettük — mondta Laky. — Hiába jelent meg kormányhatározat a forradalmi bizottságok feloszlatásáról, nem hajtja végre senki. A vasúti főnök kijelentette, hogy a közlekedésben nem tűri meg a pártszervezetet, a kommunistákat.

— Ki ez az ember? — kérdeztem.

— Debrecenből került ide, Gerő és Bebrits kádere volt. Begőzölt és most azt hiszi, hogy a forradalmi bizottságok biztosítják majd az ő állását. Tudod mi a szomorú ebben? — kérdezte Laky. — Az, hogy ez az ember egy szegény proli család gyereke, akiből mi csináltunk valakit.

— Majd én beszélek vele — mondtam. — Nemes és Laky itt maradnak, a jelenlétükben fogadom a vasutast.

Belép az irodába, megáll az ajtóban, amolyan hányaveti módon.

— Maga itt a MÁV igazgatója? — kérdezem tőle, de úgy, hogy rögtön kihúzza magát.

— Igen!

— Megkapta a kormányhatározatot arról, hogy a vasúton valamennyi nemzeti és forradalmi bizottságot fel kell oszlatni?

— Megkaptam.

— Végrehajtotta?

— Ezt itt nálunk nem lehet végrehajtani.

A szavába vágok.

— Maga tehát nem hajtotta végre a kormánytól kapott utasítást. Ezek szerint maga itt nem igazgató.

— De Marosán elvtárs.

Nem hagyom hogy folytassa, valósággal ráordítok:

— Nincs de! Rögtön visszamegy, és egy órán belül jelenti, hogy végrehajtotta az utasítást, ellenkező esetben le is út, fel is út! Megértette? Azt hiszi, hogy maga vagy a bandája szabja meg, hogy a kormány mit csináljon? Ezt még egy bakter sem engedheti meg magának. Végeztem!

Ott áll velem szemben sápadtan s csak annyit felel:

— Értettem! — És már fordul is kifelé.

Nem telik el egy óra, a titkárnő jelenti, hogy az igazgató visszajött. Egész megjelenése, fellépése jelzi, hogy minden rendben van.

— Államminiszter elvtárs, jelentem, a kormány törvényerejű rendeletét végrehajtottam.

Kezet fogtam vele.

— Köszönöm a kormány nevében. Legyen gondja rá, hogy ha a széntermelés beindul, akkor a vasút is álljon a helyzet magaslatán. Maradjon állandó kapcsolatban Lakyval.

— Értettem, Marosán elvtárs! Minden meglesz.

Odaszólok Lakynak:

— Gyerünk, várnak a bányászok.

Gyönyörű szép az idő, napsütéses. Az emberek az utcán ünneplőben. Vasárnap van.

A bányászotthonhoz érkezünk. Az otthon előtt sokan állnak. Kilépnek a kocsiból, hangosan köszönök: — Erőt, egészséget! Sokan köszönnek vissza: — Jó szerencsét! — Igen, gondolom, most szerencse is kell, méghozzá jó szerencse.

Belépünk a bányászotthonba és mindjárt a nagyterembe megyünk. Meglepően sokan vannak. Csendesen, ünneplőben ülnek a bányászok és az asszonyok. Hárman megyünk fel a dobogóra, az elnöki asztalhoz.

Röviden beszélek:

— Ipar, közlekedés nincs szén nélkül és ezért újból a bányászokhoz fordulunk. Maguk már teremtettek csodát, ismételjék azt meg! Csatasorba állítjuk a nyugdíjas bányászokat is. Megkapják nyugdíjukat s a bányamunkáért a fizetést is.

Nyugodtan beszélek. Azzal fejezem be, hogy vitassuk meg, hogyan hajtsuk végre a kormány határozatát.

Hosszú, kínos csend, senki sem akarja elkezdeni. A munkástanács elnöke vigyorogva néz szét. Végre egy öreg, ősz hajú nyugdíjas bányász áll fel és minden bejelentés nélkül beszélni kezd. Egyszerű szavakkal, mint valamikor régen:

— Minket megbecsültek a felszabadulás után, ezt a bányásztestvéreknek meg kell hálálniok. Helyes, hogy a kormány úgy intézkedett, hogy a nyugdíjasokat is csatasorba állítja. Lemegyünk újból a bányába. Lesz szén, Marosán elvtárs. Mondja ezt meg a kormánynak és Kádár elvtársnak is. De azt is mondja meg, nehogy mégegyszer megalázzanak és megcsúfoljanak minket azzal, hogy a bányamunkát és a mesterséget rabmunkává alacsonyítják le, mint tették azt Rákosiék! Ide bűnözőket, csibészeket, csavargókat és ellenforradalmi elemeket hoztak. Ez többé ne forduljon elő. Akkor lesz szén, élet is.

Kitör az első taps. A terem felmelegszik. Alig ül le az öreg, minden bejelentés nélkül feláll a másik, ő is egy idősebb ember. Arról beszél, hogy milyen munkája és élete volt va-

lamikor a bányásznak, és hol álltak ők mindig. Ezt a kommunistáknak kell a legjobban tudni.

— Sok baj van és mi a bajban mindig segítettünk. Megmondom, Marosán elvtárs, őszintén, nekünk régi, szervezett bányászoknak nem tetszik ez az anarchia, ez a „komfortos" sztrájk. Véget kell vetni ennek, mert akár tetszik, akár nem, ennek csak mi látjuk a kárát. Vállalom, hogy végigjárom a bányászokat és beszélek velük, jöjjenek mások is, ne féljenek. Lesz szén, elvtársak, még akkor is, ha a hegyekben levők fegyverrel akadályozzák meg, mert azok odafent nagylegények, de bányát soha életükben nem láttak!

Feláll a harmadik. Egy vájár. Arról beszél, hogy nem jó az, ha nem dolgozik a bányász, mert ebből csak baj lesz. Tönkremegy a bánya is meg az ember is. Igaz, itt sokan fenyegetőznek, ha le merünk menni a bányába, akkor ránk eresztik a bányavizet és elzárják a szellőztetőt. Ezt a fenyegetést a legaljasabbnak, a legbecstelenebbnek tartom. Ilyet bányász nem tesz. A bányász a munkahelyét nem teheti tönkre!

Amilyen csendesen állt fel, olyan csendesen ült le. Utána egy bányászasszony állt fel. Határozott hangon kezdte, a munkástanács elnöke felé fordulva:

— Mi bányászasszonyok már rég mondjuk, nem lesz annak jó vége, hogy a bányászok nem dolgoznak. Nem voltunk és nem vagyunk ingyenélők, dolgozni kell, és dolgozni is fogunk! Ám kedves Marosán elvtárs, azt is meg kell mondani, hogy fenyegetnek bennünket. Nemcsak a férfiakat, de az asszonyokat is. Ne fenyegessenek, legyen ennek vége!

Érezni a hangjából, hogy teli van belső feszültséggel, hogy ki akar mondani valamit. Hirtelen megfordul és ujjal mutat a munkástanács elnökére:

— Itt van ő, nézzék meg! Ki ez az ember? Maga nem bányász, hogy mer maga fenyegetni? Honnan került maga ide, kit szolgál maga? Maga a bányászok ellensége!

Az asszony szavai hangos közbeszólásra ingerlik a jelenlévőket. Az elnök csendre intené őket, de mondom, hagyja csak.

— Vigyázzon, mert mi asszonyok, bányászfeleségek a maga képébe mászunk! — kiáltja az asszony.

Ez a bátor bányászasszony sok mindent megmozgatott. Követelte, hogy a bányászok válasszanak más vezetőt, ne ilyen csavargót, léhűtőt, legyen már vége az erőszaknak. Dolgozni kell. A gyerekeink sírnak.

— Most nyissa ki a pofáját, miért hallgat? — kiáltja.

Az asszonyt követik mások. Kedvemre való a vihar, már sokan beszélnek, és mindenki a munkástanács elnökéhez. Most már fel kell hogy álljon. Azzal kezdi a felszólalását, hogy nem válaszol itt senkinek, majd máshol intézik el a dolgot.

Olyan közbekiáltások röpködnek feléje, amelyben már erő van:

— Ne fenyegessen, mert megjárhatja!

A munkástanács elnöke felém fordulva mondja:

— Csak két kérdést akarok feltenni Marosán államminiszternek, de nem hagynak beszélni.

— Hagyják csak, hadd kérdezzen, neki is joga van itt kérdezni — mondom.

— Az első kérdés: miért és hogyan tartóztatták le és ítélték halálra magát Rákosiék?

Döbbenten néznek felém a bányászok. Hallom, suttogva mondják: — Halálra ítélték?!

— Erről beszéljen az államminiszter úr! A másik kérdés: miért van a Kádár-kormány a munkástanácsok ellen, hiszen azok a munkásérdeket védik.

Ezzel leült.

Felálltam, feléje fordulva kezdtem el beszélni:

— Már rég várom a maga felszólalását. Azt hiszem, hogy magával le is zárhatjuk a vitát. Ugyanolyan nyíltan válaszolok, ahogyan engem kérdezett. Igen, Rákosi letartóztatott, megkínoztatott és halálra ítélt. Amikor ez történt, akkor maga ehhez tapsolt, lelkesedett, helyeselte, hiszen maga rákosista volt!

Kitört a taps.

— Ezért maga is felelős! Miért bújik most el? Én azt hiszem, hogy azért lett köpönyegforgató, mert menekülni akar a felelősség elől. Látja, ez a különbség kettőnk között. Engem megaláztak, és maga ehhez tapsolt, de én mégsem lettem a munkásügy árulója.

Újból kitört a taps. A munkástanács elnöke döbbenten néz rám.

— De nézzük a másik kérdést. Miért van a Kádár-kormány a munkástanács ellen? Mert maguk fenyegetik a bányászokat. Ide hallgasson! Aknásítsák el a bányát, eresszék rá a vizet, dűljön össze minden. Mit gondol, ki fizeti ezt meg? Magát legfejlebb agyonverik, de a bányát a bányászoknak kell rendbehozni, és jobb most rögtön, mint egy hét múlva. Mi nem alkuszunk magukkal. Holnaptól kezdve az, aki nem dolgozik, nem kap fizetést. Maga mit tenne, ha a feleségének hideg szobában kellene megszülnie a gyerekét, vagy a szülei hideg szobában feküdnének betegen? Akkor maga üvöltene, hogy ez embertelen!

— Ki kell dobni az ilyet — kiabálták az asszonyok. — Itt becsületes bányászok vannak, akik dolgozni, segíteni akarnak!

A bányászok felé fordultam:

— Ide hallgassanak, bányász testvérek. Még ma kezdjenek el dolgozni. Szervezzék meg az embereket, le a bányába!

Késő délután robogunk vissza Pestre. Sokáig fülemben cseng a bányászok ígérete és felejthetetlen szép köszöntése: „Jó szerencsét!"

Január 5-én Komlóra, 6-án Siklósra mentem. Ez két értekezletet jelentett a vezetőkkel és utána két nagygyűlést.

Nemes rendőrfőkapitány és emberei már Szekszárdnál vártak. Átszálltam Nemes kocsijába, útközben tájékoztatott az általános helyzetről. Folyik a hegyekben a tisztogatás, most már a parasztok is segítenek, akik eddig inkább a felkelőkkel szimpatizáltak. A felkelők azonban most már fosztogatják őket. A parasztok összeálltak és baltával várják őket.

Komlón kellemes és kellemetlen híreket is hallok. Mintegy negyven-ötven vezető vesz részt a tanácskozáson. Itt van a párt, a tanács és a bánya valamennyi vezetője. Komoly emberek. Van itt egy fiatal párttitkár, Kelemennek hívják, aktív és bátor vezetőnek látszik. Ők tájékoztatnak először.

— Megkaptuk a tervet a minisztériumtól. Az ő tervük szerint a volt napi 100 vagonos termelést 1957 szeptemberéig, októberéig kell elérni.

Egymás után szólalnak fel a bányászok.

— Marosán elvtárs, maguk nem tudják, hogy mi történik. A legpiszkosabb szabotálás folyik. Az egész kormányt és a pártot becsapják. Mi nemcsak hajlandók, de képesek is

vagyunk, hogy a napi 100 vagonos termelést már február közepén adjuk, csak induljon meg a közlekedés és kapjuk meg a bányafát, amit kértünk.

A kép világos. Így indulunk el a tanácskozásról a bányászgyűlésre. Már megérkezésemkor csodálattal nézem azt a nagy változást, amelyen ez a bányászfalu keresztülment. Szép nagy házak, utak. Csak azt az egyet nem értem, hogyan lehetett olyan kockázatot vállalni, hogy ezeket a hatalmas házakat gazdag és értékes szénre építsék.

Amikor belépünk a kulturált bányászotthonba, közel ezerötszáz bányász lelkes tapsa közepette ülünk le. Két lényeges mondanivalóm van itt. A széntermelés fontossága és a munka, valamint a szovjetek.

Azzal kezdtem beszédemet, hogy a bányászok, mint régen, most is a legfontosabb dolgozó rétege az országnak, akikkel nyíltan, őszintén és becsületesen kell beszélni. Jellemzem az ország válságos helyzetét. Arról beszélek, hogy az ellenség azt szeretné, hogy a dolgozók megvaduljanak, ne lássanak tisztán. A munkanélküliség veszélye most már komoly ténnyé vált, s az esztelen vásárlások kiszámíthatatlan inflációba sodornak bennünket. Becslések szerint félmillió munkanélkülivel kell számolni, de ez nem törvényszerű. Most a bányán, a bányászokon múlik, mennyi lesz a munkanélküli, és milyen méretű az infláció.

Komoran hallgatnak, nem szól közbe senki.

— Ha senki, de maguk tudják, hogy mi a munkanélküliség, a hideg és az éhség, különösen télen. 1945 után az Önök élete döntően megváltozott. A legjobban kereső munkásréteg lettek. A párt és a munkásosztály értékelte a helytállásukat a munkásmozgalom mellett és objektíve azt a szerepet, amit az ipar, a közlekedés területén betöltenek. Önök már tettek egyszer csodát, amelyet Rákosiék eljátszottak, elprédáltak. Kérjük, tegyék meg még egyszer. A munkásosztály és a magyar nép hálás lesz érte.

Zúgó tapsvihar. Közbekiáltások, biztatások hallatszanak.

Néhány perc múlva Laky már tuszkol is be az autóba, amely Pécs felé robog. Nemesék kocsija megy elöl, utánunk is egy kocsi. Nem beszélek, rekedt vagyok. Sötét, dombos, hegyes, kanyargós utakon sietünk Pécs felé.

Arra riadok fel, hogy fegyverlövések, golyószóró-sorozatok hangja kattog. Laky felkapja a fejét, káromkodik. Eskulits ráparancsol Botárra: — Továbbmenni! A bandák tudták, hogy Komlóra jövök.

Mindenkit idegesített a provokációsorozat, amely körülöttem eluralkodott. Ezért Kádár úgy rendelkezett, hogy biztosításomat jobban meg kell szervezni. Pécs, Komló, Mohács, Újpest és sok más hely, ahová rendszeresen jártam, kezdett közismertté válni.

A biztosítási intézkedéseket politikai okokból elleneztem, már Rákosi idejében is. Feleslegesnek tartottam, de Rákosiról most már tudom, miért volt fontos, hogy „felügyelet" alá helyezzen. Kádárnál más a helyzet, ő félt engem, meg akar óvni a veszélyektől, a provokációktól.

Az első intézkedés az volt, hogy csak olyan kocsival járhatok, amelynek golyóálló üvege van. Ezzel az autóval először Tatabányára kellett mennem. A széncsata kezdeti sikerei már jelentkeztek. Tatabánya ebből a szempontból fontos és jelentős hely volt.

Sokszor megfordultam itt már a felszabadulás előtt is. Tatabánya erős fészke volt a bá-

nyászmozgalomnak és a szocdempártnak. A felszabadulás után késhegyre menő harc folyt itt a két párt között a hegemóniáért. Rákosiék sok embert elhurcoltak innen.

Megérkezésünk után már megyünk is a bányászaktívára. Alig ülünk le, megindul a vita, harcosan, élesen, bányászmódra. Egymás után szólalnak fel az emberek, keményen támadják a munkástanács vezetőit, akik nem akarják, hogy a bányász keressen, dolgozzon. A munkástanács elnöke is felszólal. Valósággal belefojtják a szót. Nekem kell közbeavatkoznom, hagyják csak beszélni. Szinte hálásan néz felém. Sohasem voltam híve annak, hogy valakibe belefojtsák a szót.

A munkástanács elnöke belegabalyodik a beszédébe. Ígér és bírál, de már nem fenyegetőzik.

Órákig folyt a csata. A kérdések zömét a munkástanács elnökének adresszálták, de voltak, akik hozzám fordultak kérdéseikkel.

— Meddig tűri a forradalmi munkás-paraszt kormány, hogy fent a minisztériumban és itt szabotáljanak?! Miért nem kapják meg a bányafákat? Miért nem gondoskodnak mindenről, ami a termeléshez szükséges.

Este nyolc óra volt, amikor felálltam válaszolni. Mondanivalóm lényegét a munkástanácsnak adresszáltam: mindenkire lecsapunk, aki a bányamunkát akadályozza. Éjszakába nyúlt a vita.

Dorog nehéz hely. Két fegyveres erő nézett itt egymással szembe. Itt voltak a vörös partizánok és erre vonultak vissza az ellenforradalom megvert fegyveres erői. Kemény összetűzések voltak, alig 40 kilométerre Pesttől. Nehezen indult meg a munka. A munkástanács szinte lehetetlenné tette az életet.

Nem szenvedek témaszegénységben, elég nagy jegyzetem van, válogathatok. A helyszínen döntöm majd el, miről és mennyit beszélek.

Amikor autóval megközelítjük a gyűlés helyét, embersűrűbe futunk bele. Ki kell szállni. Az út sáros, mocskos, az emberek gúnyosan mustrálnak bennünket. Skuli markolja a kabátja alatt a fegyvert. Visszafordulni már nem lehet. Semmi biztosítás nincs. Itt nem segít a közmondás, hogy szégyen a futás, de hasznos.

Amikor belépünk a nagy bányászotthonba, alig vergődünk keresztül. Morognak az emberek:

— Mi a francnak jöttek ide, mit akarnak itt?

Magamban már-már én is nagy marhaságnak tartom, hogy befutottunk ebbe a kelepcébe. Végre megközelítjük a nagytermet.

Eskulits megunja:

— Félre az útból, a szentségit neki!

Látom, már Botár is törtet.

— Kicsodák maguk, mit akarnak?

— A kormánytól vagyunk — mondja Skuli.

— A kormány menjen a francba!

De már bent vagyunk a teremben. A színpadon kevesen ülnek. Eskulits végre felfedezi Zgyerkát, a régi bányászvezért. No, hát nem vagyunk már egyedül. Hirtelen csend lesz, és én megindulok a színpad felé.

Életem legrövidebb elnöki bejelentését itt hallottam:

— Ez az ember a kormánytól jött — mutat rám az elnök — hallgassák meg.

Nagy lárma tör ki, mindenfelől közbekiáltások. Valaki elordítja magát: „Akasszuk fel!" Megfogom a mikrofont és szinte beleordítok a nagy hangzavarba:

— Még ráérnek felakasztani! Előbb hallgassanak meg!

Hirtelen csend lesz. Pillantásommal felmérem a helyzetet, figyelem az embereket. Itt alig lehet olyan, aki ne ivott volna. Sok a nő is.

Újból kitör a lárma. Valaki igen hangosan felkiált:

— Ne ordítsatok, nem hallani semmit!

Éreztem az ellenséges, a gyűlölködő légkört. A jegyzeteimet elő sem vettem, vagy 15 percig beszéltem. Beszéltem? Inkább dobáltam ki magamból a szavakat addig, míg az első taps fel nem csapott. És ezután kezdődött a drámai fordulat. A bányászasszonyokhoz, a férfiakhoz fordulok. Verem a fejükhöz a múltat, az éhségfelvonulást, a csendőrütlegeket. Elmondom, hogy a 30-as években ingyenkenyeret sütöttem többedmagammal a sztrájkoló bányászoknak. Az anyám azt mondta nekem, hülye vagyok, hogy ingyen dolgozom, mi közöm nekem a bányászokhoz.

— A bányászokhoz nekem sok közöm van! A legelnyomottabb munkásréteg, segíteni kell őket. Nem hagyhatjuk cserben. Hát ha én akkor nektek kenyeret adtam, akkor ti miért nem tudtok nekünk szenet adni?

Elmondtam én itt mindent, a hidegben szülő anyától, a munkanélküliségtől való rémülettől, a mindent elönteni akaró inflációig.

Volt aki sírt, volt aki ökölbe szorított kézzel ült. Elvadult emberekkel szót érteni talán a legnehezebb dolog a világon.

— Rajtatok múlik, hogy félmillió munkanélküli lesz-e. Ki más értheti ezt meg, mint ti.

Itt is elmondtam — tudtam, nagy hatást tesz rájuk, hogy nekem több okom és jogom van a gyűlöletre Rákosival szemben. Amikor kimondtam, hogy halálra ítéltek, az emberek összenéztek.

— S lám, itt vagyok és vállalom a felelősséget! Adjatok bizalmat, becsületet még egyszer! Ismételjétek meg a második nagy csodát!

Egy óra múlva már érzem, hogy hisznek nekem. Nemcsak a tapsokból érzem, de a szemekből is látom. Még az elnök is megváltozik:

— Marosán elvtárs, mondja meg a kormánynak, nem fognak csalódni bennünk.

Amikor kifelé jövök, szétnyílik az embersor.

XXIII. Közügyek és egyéni gondok

Szerencsés ember voltam, ismertem a magyar írókat, nemcsak műveik alapján, hanem emberi és politikai múltjuk is beszédes volt számomra. Volt néhány író, akit szívből sajnáltam. Déry Tibort, Zelk Zoltánt és különösen Benjámin Lászlót. Múltam, életem, harcaim sokban hozzájuk kötődtek. Micsoda tragédia Benjámin László! November elseje után már láthatta, hogy ő sem kell a nagy nemzeti és demokratikus forradalomnak.

Most szemben állunk egymással, keményen és kegyetlenül. Engem nem zavar, de a feleségemet és néhány barátomat igen lesújtotta nemcsak az ellenem indított személyi támadás és hajsza, hanem az én visszavágásaim is.

— Miért csak téged támadnak ilyen élesen? — kérdezték. Aki most kiáll és nem bújik el, aki nem alakoskodik, s aki nem hajlandó szemétre dobni a munkásmozgalmi múltját, és aki ezekkel szemben a leghatásosabban képviseli a magyar munkásmozgalmat, az a támadás céltáblája lesz. Kiváltja, ki kell hogy váltsa mindenfajta ellenség, ellenfél gyűlöletét. Itt nem szabad félni és meginogni.

Többször is szóvá tették barátaim, hogy ne használjak trágár szavakat, nem illik az egy vezetőhöz.

Való igaz, gyűléseken is gyakran kiszaladt a számon ez a két szó: kurva és strici. Még ifjúmunkás koromban ivódott belém néhány ilyen kifejezés. Egyszerűen azért, mert a munkások gyakran használják ezeket a szavakat. A kohóban és pékségben „kurva meleg" van, s ezzel minden ki van fejezve. Vagy: „rohadt strici", ezzel a „kurva munkával" tönkretettél mindent.

Amikor leutaztam Sztálinvárosba, az üzemekben sok helyen megálltam beszélgetni. A kohók előtt megkérdeztem:

— Hogy vannak elvtársak?

— Hát hogy lehet az ember, Marosán elvtárs, ebben a kurva melegben? Itt éppolyan meleg van, mint a pékségben.

— No és mennyi itt a kereset?

— Hát kurva keveset fizetnek érte.

Odafordulok Borovszky Ambrushoz, az igazgatóhoz. Ő se szívbajos.

— Itt az a baj, Marosán elvtárs, hogy kurva módon szervezik meg a munkát.

Nem szólok közbe, de már kezdődik a vita az igazgató és a munkások között még betyárabb kifejezésekkel. Meg is egyeznek.

Valamelyik üzemben szóba kerül a kenyér. Megkérdezem, van-e elég, a városban.

— Van kenyér elég, ha azt a szart kenyérnek lehet nevezni.

Beszélgetünk sok mindenről. Az egyik helyen megkérdeztem, itt van-e az az író, aki a városról írt egy könyvet, és akinek olyan nagy szerepe volt itt az ellenforradalom alatt. Négyen is felelik: — Az a rohadt strici odébbállt innen.

Igyekszem leszokni az ilyen kifejezésekről, de a munkások nem szóltak meg érte soha.

Alig dugom ki egyik ügyből a fejemet, már jelentkezik a másik. Melburne-ből, ha megtizedelve is, kalandos utakon elindultak hazafelé sportolóink. Ami itt történt, az is tükrözte nehéz helyzetünket. Egy világ mozdult meg ellenünk. Pénzzel, erőszakkal, erkölcstelen üzleteléssel, fenyegetéssel próbálták — és nem is kis sikerrel — megakadályozni sportolóinkat, hogy hazajöjjenek. Nemcsak lélekvásár folyt itt, de az élet nagy vizsgája is. A magyar sportélet is szétesett. A kormány engem bízott meg, hogy fogadjam a visszatérteket a Nyugati pályaudvaron.

Estefelé fut be a vonat. Kevesen jönnek vissza, de elég sokan várjuk őket. Néhány szóval köszöntöm őket, és közben keresem közöttük barátaimat. Sárosival ölelkezünk összse, az úszók edzőjével, a régi baráttal. Székely Évával, aki fuldokló zokogással öleli magához kislányát. Sárosival és Papp Lacival beszélgetek. Ennek a két sportembernek meg is mondom, nagyon örülök nekik és becsülöm bennük, hogy hazajöttek. Sárosi elmondja, hogy sokan maradtak kint, de vissza fognak jönni. A világ tele van rémhírekkel, megijedtek az emberek.

— De maga hazajött — mondom Sárosinak.

Sárosi rám néz.

— Hát Marosán elvtárs, újból beszállt?

— Muszáj volt. Maga is hazajött.

— Hát az igaz.

Papp Laci a rokonságtól odajön hozzám:

— Gyuri bácsi, hogy örülök magának!

— Én még inkább neked, Laci. Mondd, téged nem akartak megvenni?

— Dehogynem, csak én haza akartam jönni. Nézze, Gyuri bátyám, lehetek én nagy bokszoló kint a nagyvilágban, ez nem vitás, de én itt Angyalföldön császár vagyok.

Milyen sokat elmondott ezzel. Papp Laci szegény fiú volt, nem keresett úgy, mint a többi, a Puskás-félék. És én, aki nem voltam híve soha sem a profizmusnak, hozzájárultam, szinte erőszakkal, hogy a Magyar Ökölvívó Szövetség kiengedje Pappot, három olimpiai aranyérem után. Hadd keressen ő is.

Újból szembetaláltam magam az egész magyar sport problémájával. Össze kellett szedni a kommunita sportembereket, verekedni kellett az üldözött kommunista sportvezetőkért. Kutast bújtatni kellett, átmenteni, Szepesit a szörnyű megrázkódtatás után újból el kellett fogadtatni. Mi lesz a magyar futballal? Akik kint maradtak, nagy pénzeket kerestek. Megfogadtam magamban, hogy Puskás nem jöhet haza, legalábbis addig, amíg én a helyemen vagyok.

Egyszer talán megírják majd a magyar sport történetében is az 1956-os tragédiát.

Kádár hívott. Kovács Bélát, a kisgazda párt egykori vezérét fogadja. Kéri, én is legyek ott.

Erdélyi Károly, Kádár titkára lép be, s jelenti, hogy megjött a vendég. Mindketten felállunk, az ajtóban feltűnik Kovács Béla. Valamikor szép szál ember volt, most megtört, beteg. De sok mindenen mehetett keresztül!

Először Kádárt üdvözli, majd felém fordul, kesernyésen elmosolyodva mondja: — Szervusz, Gyurka! — Ő is Gyurkázott.

— Szervusz Béla! — válaszolom és kezet fogunk. Már a kézszorítása sem a régi. Amikor leülünk, jobban megnéz.

— Hogy vagy?

— Jól — felelem. Miért panaszkodjam, gondolom magamban. — És te?

— Köszönöm kérdésed. Nemcsak öregszem, de betegeskedem is.

A miniszterelnök szobájában ülünk, nagy kerek asztalnál, hatalmas vörös bársonyszékekben. Nézünk egymásra. Végre Kádár mondja el a párt és a kormány politikai terveit.

— Szeretnénk, ha bekapcsolódnál a politikai életbe és ha lehetne, vállalj szerepet a kormányban is.

Erről folyik a beszélgetés. Örömmel állapítom meg, hogy Kovács nem változott, most is nyílt és őszinte. Válaszai világosak, egyértelműek. Csendesen kezdi, megfontoltan.

— Nézd, János, szép tőletek, hogy rám gondoltatok, de mit akartok elérni ezzel az országgal és ezzel a néppel? Ha ugyanazt, amit Rákosiék, akkor ne számítsatok rám. Nem megyek veletek. Ám, ha nem azon az úton jártok, mint Rákosi, akkor segítek. Nézzétek, én sokat tanultam. A szocializmus híve lettem, és bármi történt, nem fordultam, nem fordulok a Szovjetunió ellen. Nagy ország, nagy nép, szomszédok vagyunk, meg kell férnünk egymás mellett békében és barátságban, de nem úgy, ahogy ezt Sztálin és Rákosi akarta és csinálta.

Kádárral figyelmesen hallgatjuk. Próbálok Kovács lelki világába jobban belelátni. 1956-ban nem ment el, és úgy érzem, hogy ez az ember nem is tudná elhagyni az országot, akkor pedig jó lenne, ha használna. Kitűnő földművelésügyi miniszter lenne Dögei helyett.

Kádár válaszol:

— Nézd Béla, ha meg akarunk bolondulni, akkor ugyanazt csinálnánk, mint Rákosiék. A hatalom a kezünkben van, de mi nem vagyunk és nem is leszünk bolondok. Mi is sokat tanultunk, és nyugodt lehetsz, hogy soha többé senkinek nem tűrjük el, hogy Rákosi útjára vigye az országot. Leverjük a kezét annak, aki ezt megkísérli. Most rendet kell csinálni, meg kell indítani a munkát, a termelést, konszolidálni kell az országot.

Kádár kifejti a kormány, a párt nézeteit, amivel Kovács Béla nagy vonalakban egyetért. Mondja is a végén.

— Nehéz örökséget hagyott nektek Rákosi, de hát vállaltátok, szembe kell nézni mindennel. Ha úgy van, ahogy mondjátok, rám számíthattok. Ha jót, emberit akartok csinálni, szívesen áldoznám rá azt, ami az egészségemből, az erőmből még maradt.

Barátokként beszélgettünk, így is váltunk el. Az utolsó kézszorításnál jó egészséget kívántam neki.

— Hát látod, Gyurka, ez most igen elkelne.

Tőlünk Dobihoz ment át. Többé nem találkoztam Kovács Bélával. Viaskodott, most már nem politikai kérdésekben, hanem az egészségéért, az életéért.

Ezután Erdei Ferencet fogadjuk. Fáradt, fásult, letört ember benyomását kelti.

Kádár neki is elmondja, tervbe vették a kormány kiszélesítését, ám Erdei — talán életében először — igen határozottan, kategorikusan fogalmaz

— Nézzétek, én őszintén bevallom, hogy mint politikus megbuktam, és egy bukott

politikus mit segíthet nekted? Nem leszek többé politikus, nem politizálok többé, elmegyek a tudományos élet területére, ott talán még segíthetek a parasztságnak. Nem vagyok és nem leszek ellenetek, de nem akarok politikus lenni. Úgy látszik, nem vagyok erre alkalmas.

Nem tart sokáig a tárgyalás, nem akarjuk erőltetni.

Kádár új embereket akart bevonni a vezetésbe, kereste a forradalmi munkás—paraszt kormány kiszélesítésének módját, formáit.

Mindennap későn kerülök ágyba és korán kezdek. A napok rohannak, szinte mindegy, hétköznap vagy vasárnap.

Egyik éjjel minisztertanácsi ülésre megyek át, amelyet intézőbizottsági ülés követ. Fáradtak vagyunk, kimerültek. Kádár minden átmenet nélkül a vezetésről kezd beszélni, a vezetés egységéről és a vezetők egyforma terheléséről. Fáradtan hallgatom. Megdöbbenésemre rólam kezd el beszélni:

— Nézzék Marosánt. Mint egy kifacsart citrom. Kialvatlan, sápadt, szinte sárga az arca. Nem jó ez így, elvtársak. Néhány ember vállaljon itt mindent? Mások is álljanak ki a placcra!

Mindenki rám néz. Tudom, hogy baj van velem, és most, hogy Kádár beszél róla, érzékelem a fenyegető veszélyt. Egyre gyakrabban ömlik rólam a víz, a gyomromba időnként éles fájdalom hasít. Tényleg, meddig bírjuk néhányan ezt a vad, embertelen hajszát?

— Néhány nap múlva itt a karácsony — mondja Kádár. — Kétnapos ünnep. Marosán és Münnich menjenek el valahová pihenni, aludni.

— Neked is el kellene menned — mondom Kádárnak.

— Elmegyek én is, de majd szilveszterkor. Marosánnak és Münnichnek azt ajánlom, hogy vizsgáltassák meg magukat, az orvosok mondják meg, hányadán állunk.

Münnich szabadkozik:

— Minek, nem kell!

Leintik.

Éjjel, amikor átmentem a helyemre, szóltam Eskulitsnak, hogy reggel keresse meg Gottsegent, fogadjon a lakásán, de csak nyolc óra után. Eskulits hamar kapcsolatot teremtett és közölte, hogy Gottsegen a lakásán vár este nyolc órakor.

— Mi van veled, hogy élsz? — kérdi Gottsegen. — Nem valami jól nézel ki.

— Szeretném, ha megvizsgálnál.

— Gyere be a rendelőbe.

Gyorsan ledobálom magamról a ruhát. Tapogat, hallgat, sóhajtoztat. A szívemet, a tüdőmet vizsgálja.

Itt nincs semmi baj. Feküdj le.

Olyan jólesett elnyújtózni a díványon, ott nyomban el tudtam volna aludni. A gyomromat nyomogatja. A lámpa fénye Gottsegen arcára vetődik, figyelem. Néha összefutnak homlokán a ráncok. Nem néz rám, de arca gondterhelt. Megismétli, különösen egy pontnál a nyomogatást. Minden nyomás élesen belém hasít. Néha felnyögök. A végén vizeletvizsgálatot vesz és röntgenfelvételt készít. Valami nem tetszik neki.

Visszamegyünk a szobába, leülünk, egymásra nézünk. Látom, keresi a szavakat.

Gottsegen ismeri az életemet, a szervezetemet, és mivel régi, nyílt barátság köt hozzá, a csendet, a hallgatást én töröm meg:

— Hát pakolj ki pajtás, csak őszintén, nyíltan.

— Nézd Gyurka, megmondom őszintén, te súlyos beteg vagy. Májfertőzésed van, méghozzá elég régi. Miért nem jöttél előbb?

— Mitől lehet ezt a betegséget megkapni?

— Valószínűleg fertőzés. Piszoktól, ételtől, vagy együtt mind. Azért figyelmeztetlek erre, mert ha valaki egyszer így vagy úgy megütötte, megsértette a máját, akkor azt az sírig cipelheti.

Piszok, étel. Istenem, hol meg nem fordultam én az utóbbi időben! Ott aludtam, ahol lehetett, és ott ettem, ahol adtak. Mit kell tenni?

— Néhány hétre szanatóriumba kell menned, ahol megvan a feltétele a gyógykezelésnek. Nyugalom, pihenés, diéta.

— Több hétre?

— Igen.

Egyszerre hallgatunk el. Szeret engem ez az ember, de amit ajánl, számomra elfogadhatatlan.

— Én most karácsonykor elmegyek 2—3 napra aludni, pihenni, méghozzá Romániába, Várad mellé.

— Az jó lesz, de kevés.

— Nemsokára hazajövök, addig te gondolkozz egy más megoldáson. Most nem állhatok fel a helyemről. A pártnak, a kormánynak nagy szüksége van rám.

— Nem jó, amit ti csináltok, különösen Kádár és te. Ezt innen jobban lehet látni, mint ott fent. Mi lesz a vége, ha tovább feszítitek a húrt? Sok van rajtatok, sokat vállaltok. Ha nem csökkentitek a terheket, súlyos következményei lehetnek.

— Jó, gondolkozom rajta. Majd beszélek Böskével, ő sokat segíthet.

— Neked most ki kell építsünk egy szigorú élet- és étrendet. Egyelőre a következőket: mától kezdve semmiféle szesz, még bor sem. Ha nem tudsz kitérni előle, akkor egy csipetnyi bor, sok szóda. Lehetőleg vörösbor legyen.

— Ez nem fáj — mondom neki. — Gyerünk tovább.

— Mennyi cigarettát szívsz?

— Elmegy napi két doboz.

— Sok, nagyon sok. Mennyire tudod lecsökkenteni?

Kérdéssel felelek:

— Mennyire kell lecsökkenteni?

— Tízre menj le.

— Ez is meglesz. Gyerünk tovább!

És jött a szigorú diéta. Valósággal beleremegtem, de vállaltam.

— Karlsbadi sót szerezni gyorsan és azt fogyasztani. Naponta két citromot. Mindegy, hogy megeszed, vagy limonádénak iszod. Azt ajánlom, minél hamarabb menj Karlovy Varyba kúrára.

Már rég voltam olyan szomorú, mint most. Ebben a bolond világban elképzelhetetlen mindezt betartani. Új élet kezdődik. Tehát Gottsegen még felhívja feleségemet, hogy jöjjön be holnap reggel korán megbeszélni a dolgokat.

— Ha megjöttél, rögtön jelentkezz — mondja búcsúzóul.

Elkeseredetten feküdtem le. Én, aki soha nem voltam beteg, megúsztam a börtönöket, az internálótáborokat betegség nélkül, most komoly beteg lettem. De milyen betegség az, amellyel járni és dolgozni lehet? Mit számít az, hogy fáj. Minden fáj most mindenkinek, és mindenki beteg, ha nem fizikailag, akkor lelkileg.

Másnap reggel elmondtam Kádárnak a vizsgálat eredményét. El volt keseredve ő is. Percekig néztünk egymásra. Vajon melyikünk betegebb — kérdeztem magamtól. Kádár rezignáltan jegyezte meg: — Nem tehetünk mást, meg kell próbálni így élni és dolgozni, és próbáljuk betartani az orvos utasításait. Rád most nagy szükség van, jó lesz, ha vigyázol magadra.

Münnichhel szoros a kapcsolat, naponta többször együtt vagyunk, mindent kölcsönösen megbeszélünk, közösen határozunk. Jó barátság, együttműködés van köztünk. Münnich volt az a vezető, akivel nemcsak hamar szót értettünk, de soha semmiféle nézeteltérés sem volt közöttünk. Münnich áll a fegyveres testületek élén.

— Gyere át hozzám, Gyurka, meg kell valamit sürgősen beszélni.

Egy órával előbb voltam nála. Mi történhetett?

— Ide hallgass — mondja — jelentkeztek az írók, szeretnének egy írógyűlést tartani és azon egy lojális nyilatkozatot tenni a kormány mellett. Hozzá szeretnének járulni a konszolidációhoz.

— No, mit csináljunk? — kérdezi. — Engedélyezzük vagy se?

— Hát először is gyűléstilalom van — mondom.

— Nem erről van szó. Engedélyezzük vagy sem?

— Jó, mi a te benyomásod? — kérdem. — Komolyan akarják, vagy beugratnak minket?

— Ezektől minden kitelik.

— Döntenünk kell.

Átveszem Münnich stílusát.

— Egye fene, mi történhet? Vagy jó lesz, vagy rossz, vagy semmi, jobban már úgy sem árthatnak.

Engedélyeztük a gyűlést, és ebből igen nagy botrány lett, mert galádul becsaptak bennünket. Itt fogadták el a Gond és hitvallás című deklarációt.

A BM és a pesti mozgalom radikális intézkedést kért, de Münnichhel ezt elhárítottuk. Döntsön csak ebben az intézőbizottság és a kormány.

Münnich nagyon mérges volt, én már nem csodálkoztam semmin. Lassan megtudtuk, ki szövegezte meg és kik fogadták el a deklarációt.

— Látod ezeket a „hősöket", ezeket a „bátor" embereket? Gond és hitvallást szerkesztettek ellenünk, de némák voltak, amikor százezrével cipelték gázkamrába az embereket, és akiknek a szeme láttára, sőt nemcsak statisztálásuk, hanem helyeslésük mellett, majdnem kipusztították a legértékesebb intellektuális rétegüket. Akkor nem féltették a nemzetet a pusztulástól. Nézd, Münnich elvtárs, én keresztény értelmiségi családból származom és most szégyellem magamat. Ha semmi dokumentum nem fog megmaradni az ellenforradalom bizonyítására, csak Mindszenty hercegprímás két beszéde és a Gond és hitvallás, az bizonyítani fog. Ám késő bánat, eb gondolat, beugrottunk nekik, viseljük a következményeit.

XXIV. A csepeli sortűz

1957, az új esztendő újabb provokációkkal, támadásokkal indul. Bizonytalanság, bizalmatlanság, elégedetlenség. — Kitartás, már nem tudják sokáig tartani magukat, Kádár bandája megbukik. Mások jönnek helyettük — mondták. Ez csak hozzájárult az amúgy is gyenge pártélet további dezorganizálásához. Újabb viták. Hogyan is mondták nekem? „Mi a garancia, Marosán, hogy maguknak sikerül konszolidálni? Semmi." Ez felszította a pártszervezetekben, az üzemekben az áldatlan vitát és egymás lejáratását. Hatni kezdett az a jelszó, hogy nem kell párt és nem kell szakszervezet. Ez szinte emberfelettivé tette munkánkat, harcunkat. A forradalmi munkás—paraszt kormány égisze alatt a párt sok helyen még illegálisan működik. Szinte gyötör a gondolat, hogyan lehetne ebből a helyzetből kitörni? Vajon elég-e az a tapasztalat, amivel rendelkezem, vagy amit az utóbbi két hónapban szereztem? Kádár távol van, Münnichhel inspekciózunk.

Lecsapott ránk a másik provokáció is. Csepelen sztrájk tört ki. Münnichhel együtt úgy ítéljük meg a helyzetet, hogy elkerülhetetlen az adminisztratív intézkedés. Nem hatalmi és presztízsokokból, hanem azért, mert azt mondhatják vagy hihetik, hogy nem merünk visszaütni. Erőszakkal teli világban nőttem fel, s az a tapasztalatom, hogy ettől nem várható a dolgok elrendeződése. A tartós, szilárd eredményeket csak a törvényekre alapozott demokratikus úton és eszközökkel vélem elérhetőknek. De ebben a kritikus, áldatlan időben, amikor az ellenség válogatás nélkül minden eszközt felhasznál velünk szemben, több mint naivitás demokráciáról beszélni. A demokráciának is meg kell tudnia védeni magát. Intő példa az európai fasiszták, különösen Hitler, aki addig használta fel a demokráciát, ameddig a hatalom küszöbét át nem lépte. Tisztában kell lennünk azzal, hogy nemcsak mi szabjuk meg a dolgok menetét, de kényszerítenek bennünket más eszközök használatára is.

Én ebben az időben sem adtam fel azt az elvemet, hogy nagy tömegeket meggyőzni csakis demokratikus és politikai eszközökkel lehet és tartós összefogás sem jöhet létre másképp. Sokszor dühített és elkeserített, hogy amíg én demokratikus politikai eszközökkel élek, velünk szemben a fenyegetés, a megfélemlítés, az erőszak érvényesül, és ennek árát a munkás, a paraszt fizeti meg.

Münnich szobájában megbeszéljük a csepeli helyzetet. Igen veszélyes. Közben kihívják, Kádár kéri a telefonhoz. Érdeklődött az itthoni dolgok iránt. Egyetért velünk, nem szabad megijedni. Már elmenőben vagyok, amikor Münnich int, hogy várjak. Állok mellette, s hallom, amikor ezt mondja: „Értem. Meglesz... Természetesen, ott leszünk" — és leteszi a kagylót.

— Kádár azt kéri, hogy te, Kiss Károly, és én holnap korán repülőgéppel induljunk Prágába!

— Hát ez hülyeség! Miért hárman? Miért nem tiltakoztál ellene? Vissza kellene hívni, ennyi ember nem mehet el.

— Kádár azt mondta, nagyon fontos.

— Vigye el az ördög. Csepelen sztrájk; mi lesz, ha holnap lőni kell?

Münnich áll és néz.

— Nézd Gyuri, nem vitázunk. Menni kell és kész.

Sehogy sem tetszik ez nekem. Nem tudok elszakadni attól az emlékemtől, hogy 1956. szeptember 1-jétől október 23-ig a vezetők tekintélyes része nem volt itthon. Münnich azonban hajthatatlan.

— Ragaszkodom ahhoz, hogy sürgősen hívják össze a kéznél levő vezetőket.

Itt is úgy döntenek, hogy Kádár nem kér hiába, menni kell. Münnich helyét Apró veszi át, Biszku az enyémet.

A csepeli ügyben úgy határoztunk, hogy mozgósítani kell minden használható politikai munkatársat, meg kell próbálni megosztani a sztrájkolókat.

Csepel és Kádár jártak a fejemben. Fáradt vagyok, de most tartani akarom magam.

Tartani szeretném a diétát, de felborult minden. Hogy mit eszem, magam sem tudom. Sietni kell, rohan velünk az autó a reptérre. Beszállunk, hallgatagok és csendesek vagyunk. Két óra múlva megérkezünk Prágába.

Kádár vár bennünket a repülőtéren. Be sem megyünk a városba, a repülőtér protokoll szobájában megbeszélést tartunk. A tájékoztatóból kiderült, hogy Moszkvába kell repülnünk egy közös szovjet—kínai—magyar tárgyalásra. Az alkalom igen jó, mert most folyik a magas szintű szovjet—kínai tárgyalás.

Ahogy Kádár tájékoztatásából kiveszem, itt demonstratív jellegű politikai találkozásról lenne szó, mellettünk. Nem lesz rossz, jól jön.

A dolog nem tart sokáig. A TU—104-es gép már elő is állt, két óra múlva Moszkvában leszünk.

Már elmúlt egy óra, már két óra is, de a gép nem száll le. Egyszer csak látjuk, hogy a gép lefelé ereszkedik. Már a hatezer méternél járunk, házak tűnnek fel. Kiss Károly Moszkvát véli felfedezni, amikor belép a gép parancsnoka és közli, visszatértünk Prágába, mert a moszkvai repülőtér rossz idő miatt nem tudja fogadni a gépet. Holnap újból megkíséreljük. Szomorúan nézünk egymásra.

Első dolgunk megbeszélést tartani. Én amellett török pálcát, hogy elég erre a tárgyalásra két ember is, én szívesen visszamegyek Pestre Münnichhel. Itt azonban Kádár dönt, aki kijelenti: — Marosán velem jön. Münnich és Kiss Károly holnap reggel visszatérnek Budapestre.

Münnich és Kiss repülnek először haza, a mi gépünk tíz órakor száll fel és két óra alatt teszi meg az utat Moszkvába, simán száll le. Hárman vagyunk benne: Kádár; Erdélyi, a titkára és én. Kádár lép ki először a gépből. Malenkov és Szuszlov várnak bennünket. Autóba szállunk és már robogunk is szálláshelyünkre.

Malenkov meséli a kocsiban, hogy Prágából korábban légcsavaros gépen csehszlovák párt- és kormánydelegáció indult el. Majdnem egy időben érkeztünk meg, de nem engedték őket előttünk leszállni, a TU—104-esnek elsőbbsége van. Ezek szerint Kína, Csehszlovákia és Magyarország delegációja van Moszkvában.

Megérkezünk a szállásra. Közlik velünk, hogy moszkvai idő szerint két órakor közös ebéd lesz, kínai, magyar, csehszlovák és szovjet vezetők részvételével.

Sok idő nincs, csak egy kézmosás, és már indulunk is a Kremlbe. A szokásos ünnepélyes protokoll, bemutatkozások. Csou En-laj, Siroki, Kádár, Hruscsov a négy vezető. Szovjet részről még sokan vannak jelen. Molotovot most látom először, aztán Vorosilov, Mikoján, Szuszlov, Bulganyin, Kaganovics, Sepilov, a külügyminiszter. Kaganovicsot is most ismerem meg. Mikoján mellett ülök, velem szemben Kaganovics, Sepilov. Mikoján itatni akar, de én ellenállok. Gyümölcslevet öntök a pohárba. Ő is azt teszi.

Amikor másodszor koccintunk, a szemfüles Hruscsov észreveszi és rászól Mikojánra:

— Ne rontsátok el Marosánt kölnivízzel.

Kádár rögtön közbeszól és közli, hogy nekem nem szabad inni.

Nekem szerencsés, és egyben tanulságos ebéd volt. Sóskaleves, benne egy tojás. Rostonsült hal burgonyával és kompót. Ilyen szerény protokollebédet még életemben nem ettem. Mikojánnak meg is jegyeztem.

— Ne csodálkozzon, Marosán elvtárs, mi az ebédről egyenesen a tárgyalásra megyünk. Ha sokat eszünk, nem dolgozik a fejünk.

Ebéd után Csou En-laj javaslatára a Kremlben levő szállásukra megyünk tájékoztató megbeszélésre.

Kínai tea mellett Kádár tájékoztat a magyar helyzetről. Csou En-lajnak sok kérdése van. A két legjellemzőbbet megjegyeztem magamnak. Milyen anyagi és politikai segítséget adhatnak, hogyan áll a párt újjászervezése? — ez volt az egyik kérdés. A kínaiak jelentősnek tartják a magyar ügyet, nemzetközi kihatásúnak. Hozzátette, hogy az egész kínai párt, a több mint 600 milliós Kína mögöttünk áll.

A másik kérdés, amit feltett, igen meglepett: — Tudjuk-e hogy mennyi fegyver van még kint? — kérdezte Csou En-laj.

Kádárral összenéztünk. Ki tud erre válaszolni, hiszen Nyugatról is sok fegyver jött be. Sokat összeszedtek, különösen a szovjet egységek, de a mieink is. Nem tudunk erre válaszolni.

— Ezt pedig tudni kell — mondja Csou En-laj.

— Amikor mi a döntő harcokat vívtuk a kínai nép felszabadításáért, mindig csak akkor és úgy mentünk előre, ha átfésültük a hátországot. Az ellenség kezében nem lehet semmiféle fegyver.

Tanácskozunk, beszélgetünk, s csak azért kell befejezni, mert kezdődik a magyar—szovjet—kínai delegációk közös megbeszélése.

Amikor belépünk a tanácsterembe, Kádárt és engem mindjárt az asztalfőre ültetnek. Igen nagy fontosságot tulajdonítanak nem személy szerint nekünk, hanem a magyar ügynek. Kádár a jobb szélen ül, Csou En-laj mellett, én a bal szélen, Hruscsov mellett. Hruscsov vezeti be a tárgyalást.

Jelentősnek mondja a magyar eseményeket, a magyar elvtársak segítését a legfontosabbnak tartja.

A kínai elvtársakkal való beszélgetés olyan megegyezést szül, hogy Csou En-laj ellátogat Lengyelországba, és onnan egy napra átjön Magyarországra is.

— Az a véleményünk — mondja Hruscsov —, hogy ez a politikai demonstráció nemcsak figyelmeztetés lesz az imperialistáknak, de ha kell, ennél több is. Az, hogy a Szovjetunió és Kína Magyarország mögött áll, minden szempontból figyelmeztető lesz.

Hruscsov után Kádár beszél röviden, őszintén. Szépítés nélkül ad számot az eddig végzett munkáról, harcainkról, az előttünk álló nehézségekről, a segítés módjáról.

Ezután Csou En-laj szól:

— A magyar elvtársak harcát minden bonyolultsága ellenére nagy jelentőségűnek tartják. A kínai párt, kormány és nép minden segítséget megad, s bár nem volt tervében, ő mégis elmegy Varsóból Pestre.

Ülök, hallgatok, figyelek. A világ két nagyhatalma van mellettünk, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom és állami élet vezetői tanácskoznak velünk. Igen, a magyar dolgok nemzetközivé váltak.

Ezen a beszélgetésen mondotta el Hruscsov, hogy azokban a kritikus napokban, október 31. és november 2. között állandóan úton voltak Bulganyinnal. A magyar kérdést és a második beavatkozást megtárgyalták mindenkivel, jártak Pekingben, Berlinben, Varsóban, Prágában, Szófiában, Bukarestben és Titonál is. Megtárgyalták, milyen módon, hogyan lehet a magyar ellenforradalmi erők ellen fellépni és a magyar elvtársaknak segítséget adni. Szinte lélegzetemet visszatartva hallgatom Hruscsovot, aki elmondja: azon a kérdésen már nem vitatkoztak, hogy Magyarországon ellenforradalom van. Tito is felajánlott két hadosztályt segítségül, de ők azt mondták, nem kell; a szovjet katonai szervek a magyar elvtársakkal együtt majd elintézik.

Még érdekesebb volt az, amit Hruscsov Mikojánról mondott, aki kijelentette az elnökség ülésén, hogy agyonlövi magát, ha újabb fegyveres katasztrófára kerül sor. Megmondtuk akkor Mikojánnak, várjon még ezzel, először verjük le az ellenforradalmat. Még miközöttünk sem volt egységes álláspont eleinte, de szerencsére nekünk is több évtizedes tapasztalat áll rendelkezésünkre. A végén egyetértettünk mindnyájan a kínai elvtársakkal, a szocialista országokkal a második katonai beavatkozásban is. És ekkor józanodtak ki Nyugaton.

Micsoda tragikus játéka a történelemnek: itt ülünk Kádárral, mindkettőnket Rákosiék börtönöztettek be, s nekünk kell számot adnunk és nekünk kell a bűnös, átkos örökséget felszámolni.

Figyelek, mert mindent meg akarok jegyezni. Beszélgetés közben belép egy tábornok, Hruscsovhoz siet, s átad egy táviratot. Hirtelen csend lesz. Mindenki Hruscsovot figyeli, aki gyorsan átfutja. Komoly arccal int a tábornoknak, aki kimegy. Hruscsov közli velünk, hogy néhány órával ezelőtt Csepeleń sortűz dördült el. A magyar karhatalmi alakulatok széjjelverték a provokációt. Több halott és sebesült van.

Végigfutott a hátamon a hideg. A terem megtelt feszültséggel. Drámai pillanat.

Másnap reggel különrepülőgép hozott haza bennünket.

XXV. Ahol a csata eldől

Az Írószövetség feloszlatása, egyes írók letartóztatása, a Csepelen és az ország más területein eldördült sortűz, a sorozatos provokációk visszavetettek bennünket a konszolidációban. Az országban nagyok az anyagi károk, és ezek tovább növekszenek, mint ahogy növekednek a pártok, a mozgalom emberveszteségei is. A pártban lelassul az átigazolás. Az emberek merevebbé válnak. Az eszmei, politikai és morális válság felett sem voltunk képesek úrrá lenni. Hitetlenség, cinizmus, erkölcsi anarchia uralja az országot. Az emberek dühödten isznak és olyan jelzőkkel illetnek bennünket — különösen Kádárt és engem —, hogy az semmi jót nem ígér számunkra. Az ország néhány ezer kommunistája, párttagja néha szinte reménytelenül próbál szembeszállni mindezekkel. A kommunisták között is változatlan az eszmei zűrzavar.

A provokációknak, erőszakos fellépéseknek véget kell vetni, a félelmet fel kell oldani.

Ezek a napok azért voltak nehezek, mert az ellenség a legérzékenyebb pontot érintő vádat, méghozzá jogos vádat vágott a vezetés fejéhez: letartóztatják a neves magyar írókat, lőnek a munkásokra, lám ilyen a kommunista vezetés!

Tele vagyok gyötrelemmel, gondolatokkal. Ha nem tudjuk hamar és hatásosan feloldani ezt a mindent felkavaró válságot, csak az erőszak marad, mint kormányzati eszköz és forma. Ehhez pedig nem sok kedvem van. Ott folytassuk, ahol Rákosiék abbahagyták? Hiszen én azért szálltam be ebbe a kegyetlen véres harcba, hogy bizonyítsam: lehet másképp is csinálni. Végzetes lenne, ha rá kellene döbbennem, hogy a szocializmus felépítése csak erőszakos úton érhető el. Egy világ omlana össze bennem. Ennek régi nevelésem is ellentmond, de az ismert történelmi tények is. A tudomány, a művészet, a politika és az igazság kivívása tartósan, előremutatóan, jövőt ígérően csak demokratikus úton és feltételek mellett lehetséges. Közvéleményt kell kialakítani és azt magunk mellé állítani, enélkül szinte reménytelen az egész. Nem hiszek a csalhatatlan emberekben, és nem hiszek az erőszak állandóságában sem. Az erőszak csak átmeneti és igen rövid idejű lehet. S hogy meddig lesz uralkodó, az dönti el, hogy képesek vagyunk-e, leszünk-e demokratikus és becsületes fellépésünkkel hatni.

A kommunista és munkásaktívák hallatlanul felbőszítették az ellenséget, és dühük ki is robbant, amikor az újpesti Izzó meghívását elfogadtuk. Ráczék letartóztatása, a csepeli sortűz, az ellentámadás ellenünk nyílt és burkolt fenyegetésekbe csapott át. Elárasztottak a névtelen fenyegető levelek. „Ha az Izzóba ki mer jönni, hazaáruló, ruszkibérenc, kiverjük, kitapossuk a belét."

— Kedves — mondom Eskulitsnak. Kimegyünk az Izzóba. Ezt a levelet is elvisszük és a helyszínen felolvasom.

Megjelent néhány barátom, családom tagjai, jó- és rosszakaróim. A legjellemzőbb az

anyám volt, aki magas kora ellenére bejött Békásmegyerről ebben a cudar időben és meglátogatott. Oda is eljutott a fenyegetések híre. Kért, könyörgött:

— Ne menj fiam, ne veresd agyon magad! Ha már az isten jóvoltából Rákosi poklából élve hazajöttél, miért áldozod fel magad? Sok az ellenséged, neked is meg Kádárnak is.

— Kértem, mama, ne avatkozzon bele a dolgaimba.

Nem hagyta magát:

— Miért vállalod ezt? Nem lesz ennek jó vége.

Nehezen szabadultam meg a mamától.

Hazaugrottam rendbeszedni magam. Már a feleségem is tudta az Izzó körüli eseményeket.

— Soha nem mondtam neked, hogy ide menj, oda meg ne menj, de kezd előttem érthetetlen lenni, miért téged küldenek, vagy hívnak meg a legleprásabb helyekre.

Nem mondhattam neki mást, csak az igazat. Értelmes, politikus asszony, nem szabad halandzsázni.

— Tudom, hogy vannak vezetők, akik politikai vagy emberi okok miatt most félreállnak, vagy lapulnak, de én ezt nem tehetem. Egyrészt a pártközpont küld ki engem, mert olyannak ítélnek meg, aki alkalmas arra, hogy a helyszínen segítsen. Lehet, hogy ezek a helyek a legveszélyesebbek, de nem lehet válogatni. Most azokat a cselekvőképes embereket kell kiküldeni, akik képesek bátorítani s harcolni, dolgozni akaró kommunistákat és munkásokat. Nem hagyhatom őket cserben. Fenyegetnek? Ez érthető. Éppen azért kell odamenni, mert az ellenség ezt nem akarja.

Elbúcsúzom és indulok vissza a Parlamentbe. Késő van. Kádár üzenete vár. Kádár sem alszik, dolgozik. Amikor belépek hozzá, azzal kezdi:

— Hallom, kimégy az Izzóba?

— Igen, megyek.

— Muszáj?

— Kell!

Kádár tudja, hogy a csata most a gyárakban, a bányákban dől el. Félt engem, de azt is tudja, hogy menni kell.

— Rendben van, de tegyetek meg minden intézkedést. Több biztosítást.

A rémhírek megmozgatták a BM-et is, ahol a biztosítást olyan mérvűvé akarták tenni, hogy nevetségessé váltunk volna. Mindent elhárítottam. Védjenek meg a munkások, a gyár dolgozói. Ha ők erre képtelenek, akkor meddő és céltalan a harcunk. Jobban bízom a munkások biztosításában. Kevés a párttag? Kevés, de van ott sok tisztességes munkás, aki meg van félemlítve. Ezeket kell felszabadítani, ezek elé kell odaállni.

Eskulits érdeklődik, mit akarok mondani az Izzóban. A helyszínen majd eldől. Mindenesetre a névtelen fenyegető, provokáló leveleket kiviszem.

Egy Pobjeda kocsin megyünk kifelé, végig a Váci úton, Angyalföldön. Az idő borús és szomorú. Befordultunk a gyárkapun, aztán fel a pártirodára. Vártak bennünket. Van erős karhatalmi őrség is. A karhatalmistáktól kérem, hogy maradjanak kint, nekem puska nélkül, szemtől szembe kell beszélni még a megvadított prolikhoz is. Eskulits szeretne mellettem maradni, de most őt is elhárítom. A hallgatók közé áll. A párttitkárral és néhány más elvtárssal lépek be a terembe. Igen sokan vannak. Csendesek, várakozók. Ez a gyár hetek óta permanenciában él. A levegő, a hangulat pattanásig feszült.

Felmegyünk az elnöki asztalhoz, a párttitkár, azt hiszem, kortársam. A gyárban sok

nő dolgozik, most azonban a hallgatóságnak csak egyharmadát teszik ki. Akik itt ülnek, sok vihart átéltek már.

A párttitkár megnyitja a gyűlést.

Felállok, szembenézek velük.

— Egyesek mindent elkövettek, hogy ne jöjjek ide. De kijöttem, először azért, mert kommunista vagyok, tehát katona, parancsot teljesítek. Másrészt kijöttem, mert szeretek szembenézni az emberekkel, különösen a prolikkal. Kijöttem azért, hogy jelezzem, nem lehet minket megfélemlíteni. De hát nézzük, kinek érdeke, hogy engem távol tartson, vagy elriasszon az Izzótól. Hallgassanak csak ide!

Kezembe veszem a levelet és felolvasom. „Ide hallgass te hazaáruló, ruszkibérenc. Ha ki mersz jönni az Izzóba, kitapossuk a beledet." Megálltam, rájuk néztem. Az arcokon megdöbbenés, sokan riadtan bámulnak maguk elé.

— Nos, kedves munkástestvérek, itt vagyok, lehet kezdeni a béltaposást. Az én belemet ki akarták taposni Horthy csendőrei, az SS-ek, a nyilasok és Rákosi ávósai is. Hát kérem, tessék, jöhet a folytatás. Egyet kérek maguktól, hallgassanak meg és ha nem tudom meggyőzni magukat, megérdemlem, hogy kitapossák a belemet.

Ezt senki nem várta. Kemény volt a hang. Idéztem a múltat, a régi harcokat. Ha senkinek nem sikerült az elmúlt évtizedben a kommunistákat kitiltani ebből a gyárból, hát azt hiszik, hogy most sikerülni fog? Én ruszkibérenc vagyok? Hát akkor idézzük a múltat! Kik és miért hurcolták el ebből a gyárból a legjobb szakmunkásokat és tudós mérnököket? Akkor nem féltették a gyárat?

Hirtelen kitört a tapsvihar.

— Vegyék tudomásul, hogy vagy lesz munkáshatalom, s benne becsület és emberség, vagy kő kövön nem marad! De hát nézzünk szembe egymással. Mit adhat az élet nekem és magának, és magának? — mutattam egy öreg munkatársra és a párttitkárra. — Csak munkát, helytállást és harcot. Nem magunkért, de a jövendő generációért. Tudom, hogy itt több a becsületes, dolgozni, építeni akaró munkásember, csak meg vannak félemlítve. Ezt a félelmet kell legyőzni!

Verejtékben úszom. Kezdek elfáradni. Néha görcs markolja össze a gyomrom. Keresem a befejezést, de nehezen találom.

— Mit kértem maguktól az elején? Csak azt, hogy hallgassanak meg és ha meggyőztem magukat, akkor tessék erre holnap tettekkel válaszolni. Dolgozni kell, munkástestvérek! Nekünk ez az egyetlen fegyverünk és éltető erőnk.

Körülfognak az emberek:

— Jöjjön el máskor is, Marosán elvtárs!

Nem akarnak elengedni. Előkerül Eskulits, kabát a kezében, rám teríti és végre a pártirodán leülhetek. Nem beszélek, csak nézem őket, az elvtársakat, akiket rövid idő múlva itt hagyok, és akiknek holnap folytatni kell a harcot. Egy biztos: az Izzó megszeretett. Sokat jártam ki hozzájuk.

Bakó Ági, ez az igen bátor és lélekben gazdag kommunista pártmunkás, aki az 56-os események után a VIII. kerületi pártbizottság titkára lett, azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy menjek el a GANZ-Mávag aktívájára. Ahogy megindokolta, nem lehetett kitérni.

— Maga kell ide, Marosán elvtárs. Beszélni kell a prolikkal. Ki kell emelni ezt a kerületet szörnyű megpróbáltatásaiból és a válságból. Ha a két gyárat sikerül nemcsak a termelés, hanem a politika területén is megindítani, hatással lennének az egész kerületre.

A VIII. kerület régi radikális, baloldali és forradalmi kerületnek számított a munkásmozgalomban, 1956-ban azonban az egyik legvéresebb városrésszé vált. Itt van a Köztársaság tér, itt volt a Budapesti Pártbizottság ostroma.

Végletekben élő, sokszínű ez a kerület: gyár, ipar, termelés, munkások, Nemzeti Színház, Népszabadság, Népszava és más kulturális, művészeti központok. Engem, amióta Pestre feljöttem, személy szerint is ehhez a kerülethez köt a mozgalom, a politika, az élet. Itt jártam iskolába a vasasokhoz, a nyomdászokhoz, itt léptem be a pártba, itt volt a szociáldemokrata párt központja és a Népszáva szerkesztősége, nyomdája. 1928-tól 48-ig, tehát húsz éven át valóságos otthonom volt. Politikai otthonom. Lehet ezt a meghívást elhárítani?

Nem mondták, de tudtam, hogy a két gyár aktívája tulajdonképpen a kerület kommunistáinak és a velünk szimpatizálóknak a gyűlése lesz. Bakó Ági közölte velem azt is, hogy meghívták az Acélhang dalárdát és Horváth Ferenc szavalóművészt. Ebből arra következtettem, hogy visszanyúlnak a régi, legendás, harcos, színes munkásgyűlések hagyományaihoz.

Amikor elindultam a Parlamentből, kértem, hogy a Köztársaság teret is érintsük. Meg akartam nézni az ostromlott pártházat, impressziót akartam szerezni, a mondanivalómnak megfelelő hangulatot.

Február másodika van. A kép nagyon szomorú. A pártház külsőleg magán viseli az ostrom súlyos sebeit, belül pedig cigányok és huligánok lakják.

Állunk a téren Eskulitscsal, nézem az Erkel Színházat, a pártházat és szomorúan állapítom meg: kelepcébe zárta magát a budapesti pártmozgalom. Ide vissza kell jönni, nemcsak politikai vagy presztízsokokból, hanem a mártírok miatt is.

Amikor beléptem a GANZ-Mávag zsúfolt kultúrtermébe, jó érzés töltött el. Vannak itt kommunisták, szervezett munkások, indítsuk el őket!

Kreszán, a szakszervezet elnöke nyitotta meg a gyűlést. Az Acélhang dalárda régi forradalmi dalokkal fűtötte be a hatalmas termet, majd Horváth Ferenc — a munkások körében népszerű és tehetséges szavalóművész vállal bennünket és kiáll, ami ebben az időben nagy szó — Majakovszkij Lenin című versét szavalja el.

Úgy állok fel, hogy bennem él a vers minden szava. Ugyanolyan nyíltan beszélek velük, mint a költő Lenin portréja előtt.

— Úgy állunk most önök előtt, kommunisták — kezdtem el — mint vádlottak és vádlók. Vádlottak azért, mert azzá tett bennünket Rákosi egész vezetése, a törvénytelenségek, amelyekkel széjjelverték a pártot, az államot, a társadalmat, azt, amit maguk a romokból, a lélektelenségből, a reménytelenségből építettek fel. Nincs mentség, legfeljebb megbocsátás a kommunisták számára. Ez szinte Shakespeare-i tragédia, amelyet magyarázni lehet, de megérteni soha, amelynek konzekvenciáit évtizedekig viselni fogjuk.

Az emberek komoran ülnek, hallgatnak. Bennem minden vibrál. Érzem, hogy egy ponton túl együtt fogok sírni az emberekkel.

— Ebben a szörnyűséges, vészterhes, az egész világot megmozdító tragédiában a kommunisták előtt, akik megmaradtak kommunistának, csak két lehetőség állt: vagy hagyjuk, hogy az ellenforradalom, mint 1919-ben, végigseperjen rajtunk, mert azzal

tisztában kellett lennie mindenkinek, hogy 1919-nél még szörnyűbb sors várt volna ránk. Október 30-án lehullt a lepel. Nem a sortűzről van szó, hanem a lábuknál fogva felakasztott kommunistákról, akiknek a szívét tépték ki, és akiket leköpdöstek itt. Maguk munkások, prolik, kortársak. Maguk itt voltak 19 után is. Kapott volna a büdös proli még szörnyűbbet. Hol volt a szívetek, az eszetek, ha már a vezéreknek mindenük elveszett?

A teremben felcsuklik a zokogás, előkerülnek a zsebkendők. Egy pillanatra megállok, torkomat úgy összeszorította a könny, hogy nem tudtam folytatni. Jó volt megállni egy pillanatra. Ittam egy korty vizet. Mintha jég szaladt volna le a torkomon. Nagy lélegzetet vettem és folytattam.

— A másik választásunk az volt: ha nincs az ellenálláshoz elég erőnk — és sajnos nem volt, ezt maguk is tudják — akkor a kommunisták onnan veszik, kérik, követelik a segítséget, ahonnan lehet.

Megdöbbentő hatása volt, amikor azt mondtam nekik:

— Volt már ebben az országban ellenforradalom és mi 24 évig a pokol minden kínján, a megalázás minden szörnyűségén keresztülmentünk. Átkozottak vagyunk, mert felejtünk! Rákosi és Nagy Imre nem voltak itthon, különösen a háború alatt és 44-ben, de te és te — sorban mutattam rájuk — itt voltatok velem együtt, és ezért mi mindnyájan felelősek vagyunk és vállalnunk kell ezt a történelem és a gyerekeink előtt.

November elején cselekedni kellett, létre kellett hozni azt az erőt, amelyik képes megvédeni a munkáshatalmat. Kádár János köré csoportosítottuk ezt az erőt, és most egy kicsit el is számolhatunk. Széjjelvertük a fegyveres felkelést, rendet vágtunk ebben a szellemi, intellektuális és érzelmi káoszban.

Befejezésül ezt mondtam:

— Arra kérem magukat, ne fogadják el mindjárt, amit mondtam. Menjenek haza, gondolkodjanak nagyon komolyan, és ha egyetértenek mindazzal, amit mondtam, holnaptól kezdve kezdjenek el úgy dolgozni és helytállni, hogy mások is kövessék példájukat.

Gyűlés előtt a Beloianniszban. A délelőtti műszak végzett, amikor a gyárba érkezünk. A munkások kifelé, mi pedig befelé tartunk. Gyanús pillantásokkal méregetnek bennünket, kitérnek az utunkból. Már ez is jelzi, milyen nehéz itt kommunistának lenni. Sok dolgozó nemcsak szimpatizál Ráczékkal, de támogatja hozzátartozóikat és gyűlölettel van irántuk, mert le mertük tartóztatni őket.

A zsúfolt teremben csend fogad. A hallgatók kíváncsian néznek rám. Sok kérdést tettek fel, s mivel név nélkül lehetett kérdezni, sok a kényes, a provokatív célzatú.

Egy nekem feltett kérdéssel kezdem: „Marosán elvtárs szerint most miben van változás a politikában, amely összefügg a gyár és a munkások életével?"

— Igen lényeges és nagy változás van a politikában, a gyár életében és a munkásokéban is — válaszoltam. — 1956 október vége után elég hosszú ideig, hála Ráczék közreműködésének, az amerikai követség katonai attaséja járt ide. Most pedig én jöttem ki, az MSZMP és a forradalmi munkáspárt kormány államminisztere, aki magukat politikai tanáccsal, felvilágosítással és eligazítással látja el. Hát ez nagy különbség! Munkás vagyok, államminiszter a funkcióm, meg kell elégedjenek velem.

Erre tört ki az első taps.

— Szeretném a kérdezőnek megmondani azt is, hogy ezután ez már így lesz. 1956-ban voltak, akik feltételezték, hogy olyan idő jött el, amikor ez a gyár visszakerülhet régi gazdájához. Ebből is láthatják, nogy Ráczék kit képviseltek. Lehet, hogy Rácz ezt nem tudta... Tizenkét év alatt ez a gyár a magyar állam pénzén és a munkás véres verejtékén elképzelhetetlenül nagyot fejlődött. Most ezt adjuk vissza? ... Tudom én, hogy egyesekben mi él itt gondolatban: beszélj a ruszkikról is! Ám legyen! Az idősebbek emlékeznek, hogy a felszabadulás előtt volt Magyarországon angol—magyar, olasz—magyar, német—magyar bank. Most nincs, de ruszki—magyar bank sincs. Voltak itt gyárak, amelyek az amerikai, német, olasz, osztrák és francia tőkések kezében voltak. Most nincsenek, de ruszki kézben sincs gyár, pedig a II. világháború végén a megegyezés értelmében sok gyár átment a szovjetek kezébe. Mi ezeket visszakaptuk. Nézzük tovább a kérdést: ha mi visszaadjuk az USA-nak a gyárat, a többieknek a bankokat, akkor a földet is vissza kell adni mindenkinek, Mindszentynek, Eszterházy hercegnek. Szóval a munkás és a paraszt mondjon le mindenről. Ha nem mondunk le, nem vagyunk sem jó magyarok, sem jó keresztények, sem jó demokraták. Tudják mit: nem is akarunk ilyen jó keresztények, magyarok, demokraták lenni. És nekünk ne prédikáljon a nagyvilágban senki kereszténységről, demokráciáról, humanizmusról, különösen azok ne, akik 1919 után a nagyvilág szemében gyalázták meg ezeket az eszméket és embereket. Ezek soha nem válogattak eszközökben. Ráczékat is felhasználták arra, hogy a sztrájkra uszítással gazdaságilag öljék meg ezt az országot. Sikerült is egy ideig. De ennek az árát évekig kell majd nyögni, és maguk fogják megfizetni. Van ennek a sztrájknak egy piszkos oldala is. Aljas becstelenség volt azt követelni, hogy legyen kenyér, tej, hús, szóval ennivaló, míg itt sztrájkolnak állami pénzen. Ennek véget vetettünk. Most világos, hogy Ráczék miért nem akartak itt és máshol kommunista pártszervezetet a gyárban, sőt még szakszervezetet sem... Hogyan tűrik el, hogy kommunistákat üldözzenek, elnyomjanak ebben a gyárban? Véget fogunk ennek vetni!

Amikor felelevenítettem a 19-es példát és azt, hogy nekem is jogom volt szovjet fegyvereket segítségül hívni, s amikor arról beszéltem, hogy az öntudatos munkásnak választani kell tudnia az USA és a szovjet, a hercegprímás és Eszterházy, valamint a munkások és parasztok között, zúgott a taps. És folytatódott, amikor ezt feleltem:

— Én választottam! Az én gyermekeimnek nem kell szégyellniük valamikor, hogy az apjuk gyáva és áruló volt... A kommunistáknak nemcsak a felelősséget kell vállalniuk, de tanulniuk is kell, és ezt a nagy próbát soha nem felejthetik el.

— Nem kérem azt — mondtam befejezésül —, hogy önök mindent fogadjanak el az első hallásra, de azt kérhetem és elvárhatom, hogy gondolkodjanak, és ha úgy látják, hogy igazat, őszintét és becsületeset mondtam, akkor adjanak még egyszer hitet és bizalmat a kommunistáknak, a pártnak, és mi megfogadjuk, hogy nem csalódnak bennünk.

Úgy éreztem magam, mint aki egy nehéz operáción esett át. Az ülés után az igazgatóval és a párttitkárral leültünk egy feketére.

— Tudja-e, Marosán elvtárs, hogy itt volt Péter Gábor felesége? — újságolta. — Itt dolgozik nálunk. Nem figyelt fel arra, hogy amikor elmondta a Rákosival való találkozását, mindenki Péternére nézett?

Ezen gondolkodom, amikor hirtelen arra riadok fel, hogy golyószóró-sorozatot adnak le, méghozzá igen közel. Mindenki felriad, de aztán tovább beszélgetünk. Nyílik az ajtó, a katonai parancsnok lép be, egy ezredes.

Odalépett az igazgatóhoz, s valamit súgott neki. Az bólintott, a parancsnok tisztelgett, s már ment is kifelé. Eskulits rögtön utána.

Rövid idő múlva visszatért Eskulits a katonai parancsnokkal, aki közölte, hogy több sorozatot adtak le egy autóra, amely a gyár kapuja elől indult el. A lövés nem a ház előtt, hanem a gyár előtt történt akkor, amikor kiért a főútra. Az utóbbi időben elég csendes a környék, s az a véleményük, hogy engem vártak. A dologról már értesítette az illetékeseket. Kéri, maradjunk, amíg átfésülik a környéket.

Február másodikán ilyen légkörben elindultam Békéscsabára.

Alig lépjük át a megye határát, majd minden helység előtt igazoltatnak bennünket, méghozzá fegyveres emberek. Hadd jegyezzem fel külön Tótkomlóst. Portyázó fegyveres alakulatok állítanak meg bennünket. Kiszállok, mert izgat, érdekel ez a bandérium, amely inkább szabadcsapatra, partizánokra emlékeztet. Megismernek, vidáman nevetve üdvözölnek.

— Csabára, Marosán elvtárs?

— Igen, oda készülünk. Maguk kire várnak itt?

— Mi a rendre, a fegyelemre őrködünk. Senki nem jöhet be, nem mehet ki anélkül, hogy előttünk ne igazolná magát.

— Valami baj van talán?

— Nincs, de megelőzzük.

Igen, itt a helyükön vannak a paraszt kommunisták.

Az előadói emelvényen ketten foglalunk helyet, Klaukó és én. A központi kérdés itt a párt és a kormány vonalának tisztázása. Ki hogyan érti, különösen a decemberi határozatot.

— Engedjék meg, hogy én is ugyanolyan őszintén válaszoljak, mint ahogyan maguk dobták felém a kérdéseket — kezdem a válaszokat. — Tudnunk kell felelősséget vállalni. Ne mossa senki a kezét, mint Pilátus. Vegye tudomásul mindenki, nincs és nem lesz visszatérés sem a Rákosi, sem a Nagy-féle politikához és módszerhez. Aki ezt nem akarja vagy nem tudja tudomásul venni, az nem köteles sem párttag lenni, sem közéleti ember. A kommunisták elvesztették a munkások, a parasztok bizalmát. Hogyan akarják maguk visszaszerezni? Kényszerrel, lebecsüléssel? A hatalom most újból a kezünkben van, újból visszaéljünk vele? Aki nem tud demokratikus elvekkel harcolni, az hagyjon bennünket békében. Nem engedjük rángatni a pártot se jobbra, se balra. Számoljanak vele a vezetők itt, hogy holnap a gyűlésen erről fogok beszélni, nyíltan és őszintén. Van párt- és kormányhatározat és politikai vonal. Tessék végrehajtani becsületesen. Nem leszünk tekintettel senkire.

Néznek rám sokan, ki lehorgasztott fejjel ül, mások szemében ott a gyűlölet. Tudom, mi megy végbe a lelkekben. Néhányan rohadt szocdem-nek tartanak. Milyen szörnyű arra gondolni, hogy ezeket az alapjában véve becsületes embereket milyen mérhetetlenül deformálta Rákosi egész politikája!

A nagy színház zsúfolt. Az elnök üdvözöl, itt-ott felcsattan a taps, de inkább — várakozással néznek rám.

A bevezető után rátértem a legnehezebb témára:

— Vegyék tudomásul, hogy 12 év után a kommunista vezetés alatt az ország példátlan

katasztrófába zuhant, de ezért itt senki nem akarja vállalni a felelősséget. Ezért engedjék meg, hogy én először a felelősségvállalásról beszéljek. Nézzenek csak ide, mindnyájan. Maguk előtt az az ember, aki felelős Rajk haláláért.

Óriási volt a megdöbbenés, riadtan néztek rám, de én rendületlenül folytattam, elmondtam azt, amit már máskor és másutt is. Aztán így folytattam:

— Hát itt senki nem felelős senkiért, semmiért? Természetesnek tartják, hogy a szovjetek beavatkozását igénybe vettük, és hogy itt vannak? Mások véreztek maguk helyett, de a XX. kongresszus már nem kell, az nem jó? Vagy az MSZMP decemberi határozata? Nem elvtársak, nincs alku! Legyen vége annak a mesének, hogy Rákosi jót akart, vagy hogy Rákosi nem tudott róla, és hogy Nagy Imre moshatja a kezét. A dolgozó magyar tömegeket a régi módszerekkel nem lehet megnyerni. A párt és az állam nem egy kisebbség privilégiuma.

Amikor azt is elmondottam, hogy maguk előtt áll az az ember, aki nem kérte, de követelte a szovjetek bevetését, égett a terem, sikerült eggyé kovácsolni őket. Ezután már könnyű volt azt mondani, hogy nehéz ma kommunistának lenni, de könnyebb lesz, ha nyiltan állunk ki és becsületesek leszünk a magyar néphez.

— Szeretnék még valamit mondani, igen komolyat. Akinek Kádár nem kell, csak Rákosi, vagy akinek Hruscsov nem kell, csak Sztálin, annak kívül tágasabb! Aki ebben az élethalálharcban nem tud segíteni, az ne ártson!

Azzal fejeztem be az izzó hangulatú gyűlést, hogy nincs baloldalibb nálunk. A Rákosi-féle baloldaliság embertelen és becstelen, nem lesz helye többet a pártban. Nem kértem, hanem mindenkitől követeltem a tisztességet, becsületet és kommunista helytállást.

Tomboló taps között ültem le, és amikor felcsendült az Internacionálé, úgy éreztem: újabb csatát nyertünk, gazdagabbak vagyunk.

XXVI. Az értelem, az igazság pártján

Január végén Baranyában jártam. Este járási gyűlésen Szigetváron és másnap, vasárnap összevont nagygyűlésen Pécsett. A szigetvári azért volt emlékezetes, mert előtte a járás összes vezetőjével többórás beszélgetést kellett folytatnom, amelynek központi kérdése a mezőgazdaság volt. Itt a parasztkérdések a döntőek. A beszolgáltatást eltörölték. Szétestek a termelőszövetkezetek. Teljesen új helyzet előtt álltunk, és sok kérdést tettek fel, amelyekre én nem tudtam választ adni. Ilyen kérdés többek között: a szétesett tsz-ek tagjai kötelesek-e megfizetni a tsz adóját és kölcsöneit, mivel most egyéni parasztok lettek? Mi lesz az erdőkkel? Mikor adják vissza, amit elvettek tőlük?

Erdőt nem adunk vissza, ezt nyíltan megmondtam, s azt is, hogy lesz Magyarországon termelőszövetkezet.

Pécsett közlöm Lakyval, hogy hosszabb ideig nem jövök le hozzájuk; lezárunk egy baranyai fejezetet. Nekem a következő hetekben Borsod, Békés, Győr, Zala, Vas, Veszprém megyébe kell mennem, nemcsak azért, mert hívnak, hanem mert át akarom tekinteni az országot.

Laky, aki védi a megyét, hatalmas basszusával rámmordul:

— Csak nem akarsz cserbenhagyni bennünket?

— Azt nem. Most tovább megyek, de később visszajövök.

Reggeli után elmentem sétálni, szétnézni a városban. Az emberek meglepődtek. Látom, csodálkoznak, hogy Eskulitscsal kirakatokat nézek, sétálgatok.

A pécsi színházban tartott gyűlés érdekessége, hogy meghívták az egyetem tanári karát, s a diákokat, akik el is jöttek.

Laky nyitja meg a gyűlést. Üdvözli a megjelenteket, a bányászokat, a gyárak munkásait, a tsz- és egyéni parasztokat, egyetemi tanárokat, és amikor a végén engem üdvözöl, taps csattan fel.

Azzal kezdem a beszédet, hogy a kommunisták, a forradalmi munkás—paraszt kormány három hónapja folytat élethalálharcot az országért, az emberekért. Soha ilyen nehéz időt nem éltünk át, pedig mi messziről és igen mélyről jöttünk, tizenkét év van mögöttünk, amely forradalmi eredményeivel egy tragikus végletbe torkolott. Nincs az az írói fantázia, amely ezt fel tudná mérni. Vallom, hogy a tizenkét év nemcsak romot és szenvedést, de jót is hozott az emberek életébe. Milyen lehetett volna itt az élet, ha Rákosi Mátyásék nem térnek le a helyes útról! Most nagy viták folynak. Nem a vitával van baj, hanem az értelemmel és a szemlélettel, a felelősséggel.

Sokan minket értelmiségellenesnek tartanak. Pedig az értelem pártján állunk. Szerettük, szeretjük és becsüljük az értelmiségieket, hiszen amit tudunk, tőlük tanultuk. Most

sem arról van szó, hogy üldözni akarjuk vagy fogjuk az írókat, értelmiségieket, hanem arról, hogy az írót, az értelmiségit sem védi meg író-, értelmiségi mivolta a törvénytelenséggel szemben. Ilyen privilégium nincs és nem is lesz.

A Kossuth- és Sztálin-díjas író urak személyesen is felelősek a személyi kultuszért. Egyik-másik kiszökik az országból, de ezzel az ügy nincs elintézve. Az írói felelősség sokszor felvetődött már. De milyen felelősségvállalás az, amit olyanok tanúsítanak, akik dédelgetett figurái voltak Rákosinak, most pedig erkölcsi prédikációt tartanak nekünk! Ám azért voltak itt mások is, nemcsak írók és költők, hanem mérnökök, jogászok, közgazdászok és természetesen egyetemi tanárok is; ők vajon nem felelősek? Csak a prolik és a kommunisták?! Egy bizonyos: külön jogok és törvények nem lesznek, és senkit sem mentesít semmi a felelősség alól.

Ebben a színházban estéről estére a Bánk bánt játsszák, tüntetések közepette. Előrebocsátom, hogy a két háború között legalább tizenötször láttam a darabot. Sokat tanultam belőle. A két háború között, a Horthy-éra alatt alig játszották Pécsett. Egyébként színházat alig tudtak fenntartani. Pécs egyetemi város, kulturált hely.

— Nem tudom, hogy erről a tanár urak mit tanítanak, de engedjenek meg egy kérdést. Mondják, tanár urak, mióra váltak a merániak ruszkikká?

Megdöbbentő volt a hatás. A diákok felé fordultam.

— Mondd, te parasztivadék, akinek megnyitottuk az egyetemeket, kinek tapsolsz?! Bánk keservének, akinek meggyalázták a feleségét, vagy Tiborc emlékének? A második világháború alatt, a megszállás alatt miért nem tüntettél, amikor az igazi merániaiak szálltak meg bennünket?! Mi most nem vagyunk meráni gyarmat, nem is leszünk, de ruszki gyarmat sem. Ki ellen, mi ellen tüntetsz? A tanár urak tartsanak előadást a diákoknak arról, hogy Katona mit akart kifejezni a Bánk bánban!

Zúgó taps volt a válasz.

Folytatom azzal, hogy a kormány foglalkozik a pesti egyetemek megindításával; ilyen kérelemmel fordultak hozzánk a tanárok és a diákok. Most megfontolás tárgyává tesszük. Pécsett működik az egyetem, tanítanak, de ebből az országnak eddig semmi haszna. Itt is egyetemi autonómiát kérnek, követelnek. A Horthy-éra alatt az urak, a tőkések és lakájaik ellen nem merték felhasználni az egyetemet, pedig akkor volt autonómia, a munkás- és a parasztgyerek ellen viszont felhasználták. No, te paraszt- és munkásgyerek, jöjjön vissza a régi világ, amely téged fog először kirúgni az egyetemről?! A Horthy-éra alatt nemcsak a zsidók ellen volt numerus clausus, hanem a keresztény munkás- és parasztgyerek ellen is!

Nem akartam, hogy a tanárok és a diákok azt érezzék, hogy csak velük szemben vagyok szigorú, ezért elővettem a munkásigazgató ügyét. Arról beszéltem, hogy a kormány felemelte a munkások bérét, mert az tényleg alacsony volt. Kegyetlen harcot folytattunk a sztrájk ellen. Most ott tartunk, hogy alábbhagyott az uszítás és megindult a termelés is. Ennek a tükrében szeretnék itt a nyilvánosság előtt egy pécsi gyárigazgató ügyével foglalkozni.

— Valamikor nincstelen, nyomorgó parasztcsalád gyermekeként kezdte. A kommunisták gyárigazgatót neveltek belőle. Ez a gyárigazgató most nem kisebb dologra vetemedett, mint hogy kezet emelt a szülei ellen. Kijelenti és meg akarja valósítani, hogy amíg ő igazgató, addig a gyárban kommunistát nem tűr meg, és ott párt sem lesz. Szóval ez az igazgató többre pályázik, mint Horthy és egész bandája? Ők sohasem tudták elérni,

hogy kommunisták nélkül legyen a gyár. Én nem tudom, hogy ennek az igazgatónak ki a felsőbb gazdája, számomra ez nem lényeges. Felhatalmazom az elnökségben ülő megyei tanácselnököt és a kormánybiztost, hogy ezt az alakot rögtön küldjék vissza a munkapad mellé. Tanítsák meg, ha eddig nem tanulta meg becsülni a munkásokat és a parasztokat.

A hallgatóság először megdöbbent, sokan egymásra néztek, majd fergeteges tapsban tört ki.

Együtt ebédeltem a megye vezetőivel, és délután elindultam vissza Pestre. A kocsiban hatan ültünk: Botár, a sofőr, Eskulits és Stasák, a megye agit.prop.-titkára, Ognyenovics Milán, a felesége és én.

Indulunk Pestre. Köd van. A reflektor fénye egy-két métert tud befogni. Botár hirtelen lefékez, káromkodik. Valamennyien előre lendülünk. Botár és Stasák között az utat nézem. Úgy látom, hogy egy teherautó áll keresztben az úton. Még szerencse, hogy Botár észrevette. Ezek biztosan karamboloztak. Hogyan fogjuk őket kikerülni — erre gondolok. Hirtelen felrántják mind a négy ajtót s vagy tíz fegyver csöve mered ránk. Ordítás:

— Fel a kezekkel! Aki megmozdul, belelövünk! Kiszállni!

Dermedten ülünk a kocsiban.

— Kifelé, gyorsan!

Eskulits, Stasák, Botár és Milán felemelt kezekkel kászálódnak ki, utána Milán felesége és én. Állunk a kocsi mellett felemelt kézzel, géppisztolyok gyűrűjében.

— Előre a kocsi elé! — üvölti valaki.

Eskulits és Stasák le akarják engedni a kezüket.

— Belétek lövünk! Kezeket fel!

Így sorakozunk fel a kocsi elé. Stasák, Skuli egymás mellett, középen én, mellettem Milán és a felesége, Botár egészen a szélén. Kik ezek? Csak nem kerültünk csellengő banditák kezébe?

A fejem tiszta, semmi félelem nincs bennem. Oldalt pillantok. Az árokban is, mindkét oldalon fegyveresek fekszenek, lövésre készen. Ösztönömre hallgatva s talán azért, mert sért ez a helyzet, hangosan megszólalok és közben jobb kezemet leengedve nyúlok belső zsebem felé:

— Marosán György államminiszter vagyok.

Nem tudom folytatni, mert valaki artikulátlan hangon rámüvölt:

— Nem érdekel, fel a kezekkel, mert lövök.

A kezem felemelem, elhallgatok, és valami belső nyugalom, de egyben lemondás lesz úrrá rajtam. Hát igen, nincs tovább. Elérkeztem az út végére. Végigfut bennem a gondolat: úgy végezni, hogy az ember vissza se lőhet? Hetek óta rohangálok az országban szerteszét fegyveresek között. Miért hittem, hogy megúszhatom élve? Eszembe jut a halálos ítélet kihirdetése; a Conti utcai, a váci fegyház és a siralomház. Hát így jutottam el az út végére. Annyira beleéltem már magam, hogy észre sem veszem, a fegyverek már nem szegeződnek rám. Csak állok és magasra tartom a kezem. Ez is csak azért van, mert nem akarok a fegyverek csövébe nézni. Lőjetek, minek húzzátok az időt!

Eskulits és Stasák hangját hallom. Ordítanak:

— Ne marháskodjatok, az istenit neki! Nem látjátok, kik vagyunk?

Eskulits és Stasák egy tiszttel hozzám lépnek.

— Ne tessék haragudni, Marosán elvtárs.

Miért kér ez bocsánatot?

— Már órák óta lesünk egy ugyanilyen típusú kocsit, amelyben banditák vannak.

A teherautó félreáll, utat nyit.

Beszállunk, elhelyezkedünk. Látom, hogy Stasák még mindig vitatkozik, de Eskulits ráordít:

— Gyere már!

Egy este igen későn mentem át az intézőbizottság ülésére, amelyet a Nádor utcai párthelyiségben tartottunk. Ez a helyiség sokatmondó és jellemző. Kicsi és szegény párt vagyunk, szinte újra kezdjük néhány tízezer párttaggal, elszórva az országban szerteszét. Kicsi apparátus, alig egyharmada a réginek, inkább a vezérkart szolgálja ki. Már együtt vannak a vezetők, de az ülés még nem kezdődött el. Ledobom a kabátomat, és készülök elfoglalni a helyemet, mikor arra leszek figyelmes, hogy Kádár kissé ingerülten azt mondja Kiss Károlynak:

— Már megmondtam neked, hogy az ilyen ügyeket Marosánnal meg kell beszélni. Látta Marosán?

— Még nem — suttogja Kiss.

— Miért nem mutattad meg neki?

Ez az intermezzo kínos pillanatokat teremt. Kádár, Kiss még nem vették észre, hogy bent vagyok a szobában.

Még hallom, amikor Kiss sértődötten azt mondja Kádárnak:

— De hiszen Münnich látta.

— Nem érdekel, ebben Marosán dönt.

Az apparátus csúcsán Kiss az egyedüli titkár. Szemben ülünk egymással. Biszku, Somogyi, a pesti titkár és a SZOT elnöke között ülök. Kiss egy nagy borítékot nyújt át nekem. Míg Kádár az iratokat rendezi és készül az ülést megnyitni, elolvasom az iratot. Nem akarok hinni a szememnek. A BM vizsgálati főosztálya felhatalmazást kér vagy húsz szociáldemokrata letartóztatására. A névsor Kisházival, Vas-Witteggel, Kelemen Gyulával és dr. Révész Andrással kezdődik. Amikor elolvasom, ránézek Kissre, aki zavartan kapja el a tekintetét. Majd Kádárra nézek. Kádár szeme sokatmondó. Mintha azt sugározná felém: „Na, mit szólsz hozzá?"

Valósággal felforr a vérem. Egyrészt sért a dolog, mert bár Münnich a fegyveres ügyek minisztere, de hozzám tartozik az igazságügy, a Legfelsőbb Bíróság, másrészt mi köze ehhez Kiss Károlynak? A hátam mögött akarnak ilyen kérdésben dönteni? Mi vagyok én itt? Cseléd, portás vagy fejbólintó János?

Kádár látja, hogy dühös vagyok. Kérdően néz rám. Már a napirend ismertetésére készült. Felemelem a kezem és megszólalok. — Kérlek, Kádár elvtárs, tűzzük ezt napirendre.

Megvan az egyetértés. Az ügy sorra kerül majd.

Az ülés közben tépelődöm: a még meg nem szilárdult erőnket arra akarjuk felhasználni, hogy szocdemeket tartóztassunk le és magunkra zúdítsuk az egész világot? Hát van épeszű ember ezek között? Nem provokáció ez? Kint van Kéthly Anna, aki felkavarhatja az európai közvéleményt. Végzetes csapást mérhetünk az amúgy is nehéz helyzetben levő olasz és francia, valamennyi európai kommunista pártra. Valósággal letaglóznánk

őket... Most már értem, hogy a Kádár biztatására általam összehívott baloldali szocdem összejövetel miért nem járt sikerrel.

Következik az utolsó napirendi pont. Éjjel 12 óra van. Mindenki fáradt már. Röviden elmondom, mi van a BM-előterjesztésben. Felhatalmazást kérnek szocdemek letartóztatására. Az indok: ezek a személyek komolyan részt vettek az 1956-os eseményekben.

— Nos, ha ezekről a személyekről nincs más adat — mondom —, vagy nincs más vád ellenük, csak az, ami ismert, ami az októberi események alatt lejátszódott, és ez szolgál okul a letartóztatásukra, akkor én több ezer kommunista letartóztatását fogom kérni, az 1956-os események előtt, alatt és után tanúsított magatartásukért. Egyébként is, az ilyen javaslatokkal nemcsak lehetetlen helyzetbe hoznak bennünket, hanem szétrombolják az eddig nagy nehezen kiharcolt eredményeinket. Tűrhetetlen ez! Az ellenség kint grasszál az utcán, a világ minden tájáról ki vagyunk téve a legkülönbözőbb támadásoknak. Nem sokan — sajnos — verekszünk a munkásegységért, egy egységes pártért, és egyesek azzal szórakoznak, azt tartják a legfontosabbnak, hogy szocdemeket tartóztassanak le. Hát ehhez nem adom oda magam! Tegyük fel, hogy akadhat közöttük olyan, akit le kell tartóztatni, ha törvénybe ütköző cselekedetet hajt végre. De akkor annak a tárgyalása nyilvános lesz, ország és világ előtt. Egyszer s mindenkorra kíméljenek meg engem az ilyen Rákosi-, Farkas-, Péter Gábor-féle módszerektől! A leghatározottabban tiltakozom e letartóztatások ellen! Utasítsa el az intéző bizottság!

Jól tudom, hogy ebben a névsorban szerepel néhány olyan személy, aki gyűlöl engem, és aki október végén megfenyegetett. De ez nem jogosít fel arra, hogy bosszút álljak.

Amikor elhallgatok, Kádár kezd el beszélni. Először nyugodtan, aztán szenvedélyesen beolvasott:

— Vegyék már tudomásul az elvtársak a pártban és a kormányban, a szakszervezetben is, hogy ezekkel az emberekkel van, és ezekkel kell, hogy legyen munkásegység. És akiknek a feladata a törvényesség helyreállítása, azok vigyázzanak, nehogy helyrehozhatatlan kárt idézzenek elő!

Az ülés után Kádárral visszamaradtunk. Amikor üres lett a tanácsterem, fel-alá járt a szobában. Tudtam, így vezeti le az idegességet. Ez amolyan börtönszokás. Egyszer hirtelen megállt előttem és szinte az arcomba kiáltotta:

— Látod, így állunk! Te meg én álljunk ki, verekedjünk a munkásosztály és a párt egységéért, míg mások szét akarják verni. Neked is többet kellene törődnöd ezzel, ellenőrizni, figyelni, megakadályozni. Kísért a múlt, nehéz lesz felszámolni.

Alig múlt el ez az incidens, január 29-én Nezvál összehívta az Igazságügyminisztérium vezető aktíváját. A minisztériumban áldatlan állapotok uralkodtak. A hivatalnok és bíró urak bejártak ugyan, pontosan felvették a fizetésüket, hoztak szatyrot, amikor krumplit vagy más élelmiszert osztottak, de az istennek nem akartak dolgozni. — Amíg itt vannak a ruszkik, nem ítélkezünk, halálos ítéletet pedig nem hozunk — mondták.

Nezvál referátuma rövid volt, félreérthetetlenül munkára szólított fel. Utána biztatni kellett őket, de senki nem akart felszólalni. Hogy feloldjam a néma, hideg légkört, felálltam.

Azzal kezdtem, hogy az Igazságügyminisztérium és a bíróság munkája mindig és min-

denhol nehéz és kényes. Értelmes, becsületes embereket, jó szakembereket és általában humanista típust tételez fel.

— Maguk mögött embertelenség, törvénytelenség és az egész Rákosi-, Péter Gábor-féle ítélkezési gyakorlat van. Önök parancsra ítéltek, meggyőződés és bírói függetlenség nélkül. Ez hiba, sőt bűn volt! Mi most nem akarunk rábírni senkit törvénytelenségre. Ellenkezőleg! A törvényes rendet, biztonságot akarjuk mindenkivel szemben és meg is fogjuk teremteni! Ami érthetetlen és megengedhetetlen, hogy önök ma még a rablógyilkos felett sem akarnak ítélkezni. Gondolják, hogy helyreállítható a rend azzal, hogy nem csinálnak semmit? Ezzel csak akadályozzák, késleltetik a törvényes rend helyreállítását, a konszolidációt. Három hónap van mögöttünk. Felmérhetik a fejlődést. A gyilkosok azonban kint sétálnak. Fosztogatás folyik és rablás. Meddig nézik ezt tétlenül? Önöket olyan kérdések izgatják és érdeklik, hogy köteles-e a bíró párttag lenni, és lesz-e független bíróság? Senki nem köteles párttag lenni, és senkit nem kényszerítünk a párttagságra, bár Töreky, Horthy vérbírája a kormánypárt tagja volt. De ha nem volt párttag régen a bíró, ettől függetlenül végrehajtotta az akkori állami rend törvényeit és rendeleteit. Próbálta volna nem végrehajtani, kidobták volna, mint a rongyot. Maguk hónapok óta nem csinálnak semmit, de a fizetést munka nélkül is felveszik, sőt szatyorral bejárnak krumpliért és más élelmiszerért, hogy a családnak legyen otthon mit enni. Mit csinálnának, ha a pék, a hentes, a bányász ugyanezt tenné? A „komfortos" sztrájknak itt is vége kell, hogy legyen!

Egy alkalommal felkeresett Péter Gáborné, Rákosi egykori titkárnője, aki férje letartóztatása után a Beloiannisz gyárba ment dolgozni.

— Ott voltam a Beloianniszban tartott gyűlésen — mondotta. — Végighallgattam magát, és ki kell jelentenem, hogy maga az egyetlen bátor és becsületes ember, aki meg merte mondani nagy nyilvánosság előtt, hogy Péter Gábor Rákosi utasításait hajtotta végre. Péter már írt a pártnak, most magához fordul levéllel. Miért teszik most Pétert felelőssé? Mások nem felelősek? Miért kell Péternek ülnie, amikor ártatlan? Péter azt kéri magától, tegyen meg érte mindent, hogy szabadlábra helyezzék, védekezhessen a vádak, a rágalmak ellen.

Nézek rá, hallgatom. Retiküljéből kivesz egy borítékot és ideadja Péter Gábor levelét. Hát van írói képzelet, amely meg tudja érteni ezt az egész szituációt?! Péter Gábor levelet ír nekem, s benne nem kevesebbet kér, mint azt, tegyek meg mindent, hogy szabad ember lehessen, mert ártatlan. Ám Péter Gábor nemcsak erről ír, és ebben van az aljasság. Azt írja, hogy Rákosi fel akart engem akasztani és ezt ő, Péter Gábor akadályozta meg.

Mit is mondott nekem Rákosi 1956. március 30-án? „Nagyon sajnálom, hogy Péter Gábor bandája ezt tette magával." És mit ír 1957 elején Péter Gábor nekem: azt, hogy ő mentette meg az akasztástól. Melyik a nagyobb gazember?

Érdekes helyzet van nálunk most. Péter Gábor gyakran találkozik a feleségével, csomagot adhat neki, levelezhet vele, sőt nekem is írhat. Hasonlítsuk csak össze az én volt állapotommal! Nem érdemes.

Amikor a levelet elolvasom, leteszem az íróasztalra. Az asszony mohón nyúl érte, de én elveszem, aztán mégis visszaadom neki. Hitetlenkedve néz rám. Valami azt súgta,

tartsam meg a levelet. De ez nem lenne tisztességes. Az asszony a mohóságával elárult valamit: ne maradjon dokumentum!

Visszahelyezi a levelet a retiküljébe és közben kissé fölényesen mondja:

— Marosán elvtárs, magának most hatalma van. Segítsen egy ártatlan emberen, hiszen Péter Gábor akadályozta meg, hogy Rákosi magát felakasztassa. Most módja van ezt meghálálni.

Őszinte ez az asszony, vagy ennyire naivnak tart? Nem, ez az asszony nem buta. Határozottan, kertelés nélkül mondom neki:

— Először is nem igaz, hogy Péter Gábor akadályozta meg, hogy engem felakasszanak. Igaz viszont, hogy még az egyesülés előtt megtett mindent, Rákositól függetlenül, hogy Marosánt így vagy úgy, de likvidálják.

Az asszony közbe akar szólni, de nem engedem.

— Várjon csak! Én meghallgattam magát, most maga is hallgasson meg engem.

Riadtan rám néz. Tudom, taktikázik.

— Nézze, nem igaz az, hogy Péter ártatlan. Az persze nem igaz, hogy imperialista ügynök. De mérhetetlen nagy bűnök terhelik.

Az asszony nem bírja tovább s valósággal ordítja:

— Nem igaz, Marosán elvtárs! Ő ártatlan! Hallgasson rám. Én többet tudok és többet láttam arról, hogy ki mit csinált és miért felelős.

És mondja a neveket. Hagyom beszélni. A végén csak azt mondom: bárki másnál jobban tudom, hogy Péter és az általa felépített intézmény mit csinált és miért.

— Hát akkor azt mondja meg nekem, Marosán elvtárs, mi változott itt meg?

Elnevettem magam. Milyen képzetei lehetnek ennek az asszonynak a változásokról?

— Hát először is az, hogy maga itt ül velem szemben. Elmondhatja személyesen a kérését, panaszát, mint akárki más.

— Ezt nevezi maga változásnak? — kérdi gúnyosan. Azt, hogy maga személyesen fogad engem?

Kissé sértő és pökhendi hang ez. Hagyom beszélni, keresem a megfelelő választ. Nagyon belelovalta magát. Hirtelen lecsapok rá.

— És ki fogadta az én feleségemet és sok más elhurcolt feleségét, amikor itt Rákosi és Péter voltak az urak?

Már nem vitatkozunk, már nem követel, nem kér. Megtörten, csendesen megy ki a szobából.

A kormány úgy döntött, helyt ad a kérelemnek, és a budapesti egyetemeken megindítja az oktatást. A kormány döntése úgy szólt, hogy a tantestületet tesszük felelőssé a rend, az oktatás zavartalan biztosításáért, valamint ragaszkodunk ahhoz, hogy az egyetemen marxista—leninista világnézeti oktatás legyen. Engem két nehéz helyre küldtek, a Műszaki Egyetemre és az Eötvös Loránd Tudományegyetemre. Mindkettőnek jelentős szerepe volt az októberi eseményekben.

Kónya népművelési miniszter szobájában találkozom az egyetemek rektoraival. Általában örülnek, hogy megindul az oktatás. Egyik-másik külön-külön hangszerelésben mondja el a kormánydöntésről a véleményét. Helyes, jó a döntés tanároknak, tanulóknak egyaránt.

Egyik-másik szóváteszi, ne büntessük az ifjúságot, nemcsak ők felelősek.

A kérdéseik már nem ilyen egyszerűek. Mit ért a kormány azon, hogy a tantestület felelős a rendért? Mindenre ők sem képesek. A rendteremtés feladata nem szűkíthető le csak az oktatói testületre. Mi lesz, mi történik akkor, ha egy vagy több diák rendetlenkedni kezd? (Ez a szó, hogy „rendetlenkedni", komikusan hangzik. Az 56-os eseményeket „rendetlenkedésnek" minősíteni!) És mi lesz akkor, ha a tantestület nem tud úrrá lenni a bajokon? Olyan zűrzavaros a helyzet, úgy fel vannak izgatva az emberek, hogy mindennel számolni kell, minden lehetséges.

Simán hangzanak a felszólalások. Kulturált stílusban. A kérdéseket szerény és kíváncsiskodó módon teszik fel: Lesz-e világnézeti oktatás és milyen? Kötelező lesz-e az orosz nyelvtanítás? Mi a véleménye a pártnak, a kormánynak az egyetemek autonómiájáról?

Persze érezni, hogy a kérdésekben, bármilyen „simán" teszik is fel őket, állásfoglalás is van.

Lassan belejöttek. Aztán fellépett az én emberem, Gillemot. Kitűnő szakember, szolidan elegáns, imponáló, kulturált megjelenésű. Úgy tudom, hogy valamikor Gerő egyik kedvence volt. Atmoszférát, izgalmat tud teremteni, ahol van. Igazi intellektus. Sima, választékos modora ellenére bátor, nem hallgat. Ő teszi fel a legnehezebb kérdéseket. Ő itt a központ.

Gillemot azzal kezdi, hogy örül az egyetem beindításának, bár kockázatosnak tartja, de mindent megtesznek a rend, a tanítás érdekében. Tisztában van azzal, hogy ha az oktatás rövid időn belül nem kezdődik meg, elvész egy év, és ez nagy csapás lenne a diákokra. Reméli, hogy bajok nem lesznek, de vannak bizonyos feltételek a vezetés, a tanulás, a nevelés terén, és erről beszélni kell.

— Erre vonatkozóan hallani szeretném az államminiszter úr személyes véleményét és a kormány álláspontját. Megértem — folytatja —, hogy a forradalmi munkás-paraszt kormány világnézeti nevelést akar az egyetemen. Ezt a kormány részéről természetesnek tartom. De felmerül a kérdés, miről, hogyan és kik tanítsanak? Mert mi volt eddig a helyzet? Valahol valaki vagy valakik elkészítettek egy sillabuszt, ezt néha ömlesztve rázúdították az oktatókra, tanítsanak abból. Ez a sillabusz nemcsak primitív, tudománytalan, de hallatlanul unalmas is volt. Kritikátlan. Az, hogy ily módon nem lehet és nem szabad világnézeti nevelést folytatni, vitán felül áll. Sértő volt ez a professzorokra és a nevelőkre is, akik nemcsak a szakmájuknak mesterei, de kulturált emberek. Veszélyes lenne, ha a régi módszer és stílus visszatérne... Itt van egy sokat vitatott kérdés, az egyetemek autonómiájának kérdése. Engem tekintenek itt e kérdés szószólójának. Kijelentem most is, híve voltam és vagyok az egyetemek autonómiájának. Szeretném, ha megértenék, az egyetem külön világ, a tudomány, a felvilágosítás, a vezetés fellegvára, az volt mindig, és meggyőződésem, hogy az is lesz. Az autonómiát én a tudomány, a humanizmus, a nevelés érdekében valónak tartom. Pozitív és progresszív szerepe nem vonható kétségbe. Nem a rendszer ellen, hanem a tudomány és a nevelés érdekében kell ez. Ha van autonómia, akkor van, kell, hogy legyen tantestületi felelősség is az egyetemen belül; de ha megkötik a tantestület kezét, korlátozzák jogkörét, lebecsülik, akkor miért vállalják a felelősséget? Mi lesz, ha egy diák vagy esetleg a diákok együttesen fellépnek? Mit tegyünk vagy mit tehetünk mi? Mit tesz a kormány?

Élvezet volt hallgatni. Az még inkább izgalmas volt, hogy tudom, Gillemot-val nemcsak a tanárok értenek egyet, de a diákok is. Befolyása óriási.

Gillemot után kérem Kónyát, adja meg nekem a szót. Azzal kezdem, hogy csak néhány fontos feltett kérdésre válaszolok, egyébként bocsánatot kérek az öltözékem miatt, de ahogy itt végzek, rögtön indulok Győrbe, ahol ilyen öltözék jobban megfelel.

Amikor ezt elmondom, mosoly sugárzik felém.

— Rossz az idő, viszontagságosak az utak, soha nem tudom, hol éjszakázom. Egyébként sajnálom, hogy el kell mennem. Élvezet volt önöket hallgatni. Helyes, hogy itt kertelés nélkül bátran szóvá tettek dolgokat. Én is nyílt, őszinte leszek. Segíteni akarok és fogok önöknek, de lássunk tisztán. Sok kérdésben egyéni véleményem van, különösen az egyetem beindításával kapcsolatban. Ha rajtam múlt volna, nem indíttatom be. Ha az ország népe, a dolgozók az ellenforradalomért milliárdokat fognak fizetni, hiszen már látható a 15—20 milliárdos kár, hát akkor fizessenek a diákok is. Legyen vége annak is, hogy itt felveszik a fizetéseket és nem dolgoznak meg érte. A munkásoknál most már ezen a téren fordulat állt be. Miért csak mi vállaljuk a kárt, a felelősséget? Vállalják önök is a kormány döntését. A kormány döntése pedig az, hogy önöknek kell vállalniuk a felelősséget a rendért. Ne mondják azt, hogy nem tudják vállalni. Tegyük fel, hogy egy diák nem hajlandó a rendet betartani, hőzöngeni kezd, és másokat is erre akar bírni. Figyelmeztetni kell őket először és másodszor. Harmadszorra? Kívül tágasabb, legyen az akárki. Ha ennél nagyobb bajt is csinál, akkor bezárulhat előtte minden magyar egyetem. Mondják csak meg a diákoknak, hogy van kint néhány ezer fiú és lány, akik szívesen a helyükre lépnének. De tegyük fel, hogy a diákok többsége randalírozni próbál, arról nem is beszélve, hogy esetleg az utcára megy. Vége lesz a pardonnak, a saját apjuk fogja várni őket. De ha ez is kevés, becsukjuk az összes egyetemet... Nagy bajba sodródott az ország. Kezdünk belőle kimászni, nem engedjük visszavetni magunkat. Még valamit: a párt és a kormány el van szánva, hogy az élet minden területén rendet, fegyelmet teremt. Nekem az a véleményem az egyetem belső életével kapcsolatban, hogy a diák álljon tisztelettel a tanárja előtt és fegyelmezetten teljesítse utasításait. Ha a tanár olyasmire akarja rávenni a diákot, ami sérti a törvényt, a nevelés és a tanulás rendjét, akkor a diák ne mint diák lépjen fel, hanem mint állampolgár. Majd mi közbelépünk.

Ez a bejelentésem feloldotta a feszültséget. Közöltem azt is, hogy a tantestület is megkapja a kormány teljes támogatását a rend fenntartására.

— Önök közül sokan vetették fel az egyetem autonómiájának kérdését — folytattam. — Tételezzék fel, hogy nemcsak én, de a párt és a kormány vezetői is tisztában vannak a kérdés jelentőségével. A történelem folyamán, az osztálytársadalomban az egyetemi autonómia haladó, progresszív volt. Én is vallom, hogy akkor az autonómia a tudomány, a felvilágosodás és a humanizmus érdekében való volt. De csak nem akarják önök elhitetni velem, hogy például a monarchia idején, vagy a Horthy-éra alatt a tanár és a diák azt csinálhatott, amit akart?! Hogy szembefordulhatott az uralkodó rezsimmel? Talán nem akarják elhitetni velem, hogy az akkori formális autonómia a tudomány, a felvilágosodás és a humanizmus érdekében érvényesült? Mozgalmi és politikai életemben sokszor kerültünk szembe egymással a híres műegyetemi diákokkal, a szentimrésekkel, a turulistákkal, akiket nemegyszer vezényeltek ki a szabadságért, az egyenlőségért, a felvilágosodásért és a munkáért, kenyérért tüntető munkások ellen. Ököllel mentünk egymásnak. Miért hozták létre a különböző diákszervezeteket, és hol érvényesült az autonómiai? A

klerikalizmus, a nacionalizmus és a sovinizmus érdekében tanárok és diákok — tisztelet a kivételnek — ellenünk, a haladó erők ellen léptek fel. És vajon mindent taníthatott a tanár? Soroljam fel talán a kirúgott tanárok, vagy a világgá ment tudósok és diákok névsorát? Bocsássanak meg az őszinteségért, ezt itt mindenki tudja, én semmi újat nem mondtam. Milyen autonómia érvényesült itt még jó évtizeddel ezelőtt is, amikor az egyetemen a munkás és paraszt származású gyerekek százalékos aránya három volt a 97-hez. Nem szabad a szavakkal játszani, mert azok visszaütnek! De tovább megyek. Mi régi szervezett munkások, szocialisták és kommunisták mindig sokra becsültük, tiszteltük, szerettük a magyar haladó értelmiséget. A tudóst, a tudományt, az írót, az irodalmat, a művészetet és művészt mi becsültük a legtöbbre. Mindig hálával gondolunk azokra, akik eljöttek hozzánk, munkásokat tanítani, méghozzá egyetemi szinten. Lesz ebben az országban demokratikus légkör, szabad vita és véleménynyilvánítás, mert tisztában vagyunk azzal, hogy tudomány és haladás másképp el sem képzelhető... Teljes mértékben egyetértek Gillemot rektor úrral abban, amit a világnézeti nevelésről mondott. Szégyen és gyalázat, ami ezen a téren a Rákosi-éra alatt folyt. Ebben benne volt az önök lebecsülése és megalázása is. Egyetemi tanárokkal ezt nem szabad csinálni, és diákokat sem szabad ilyen formálisan nevelni. Én is tudom, nincs rosszabb a színvonaltalan, szürke anyagnál, előadásnál. Így még a tudományt is meg lehet utáltatni... A kormány nevében kérem önöket, vegyük közösen kézbe ezt a dolgot. Én és a kormány bízunk önökben, sokat tanultunk mi is. Nem fogjuk elfelejteni! Eggyel legyünk tisztában: mindannyian felelősek vagyunk és leszünk az országért, a magyar népért és a jövendő nemzedékért. Legalább annyi bizalommal ajándékozzanak meg minket, mint amennyit mi adunk önöknek, és akkor menni fog minden.

Hirtelen, váratlanul fejeztem be. Pillanatnyi csend után Gillemot nyújtja kezét felszólalásra.

— Amit az államminiszter úr mondott, világos és érthető volt. Sok igazság volt benne. Kérem, mindent megteszünk annak érdekében, hogy a rend teljesen helyreálljon, s kérjük ehhez a kormány segítségét, támogatását.

XXVII. Számvetés önmagunkkal

Összeült az ideiglenes Központi Bizottság. Az ülést több eszmecsere előzte meg néhány jelentős kérdésről, különösen a gazdaság és a pártélet területéről. Számba kellett venni több mint három hónapos munkánk eredményeit.

Kádár felvetette a KB kiszélesítésének gondolatát, hiszen az november 7-e óta csak 23 emberből állt. Sokszor ült össze az elmúlt hetekben, olykor jelentéktelen kérdés megtárgyalására is. A cél az volt, hogy demokratikussá tegyük és egyben összekovácsoljuk azt a vezető szervet, amelyet Rákosi mindent kiszolgáló, jóváhagyó testületté degradált.

Őszintén mondom, kedvemre való volt ez az új helyzet, mert ebben a jövő olyan Központi Bizottságát reméltem létrejönni, amely nemcsak kommunista voltára lehet büszke, de amely valóban vezet, kimunkálhatja a demokratikus elveket, eszközöket. És ezzel vonzani fogja magához nemcsak a kommunistákat, a párttagokat, de a széles dolgozó néprétegeket is.

Nézetem szerint ez volt az egyetlen lehetséges út és mód. A nagy szerencsétlenségben szerencse volt, hogy az ellenforradalom elleni nyílt és bátor harc maga is kényszerítette, hogy a KB gyökeresen szakítson a Rákosi-féle vezetési módszerekkel. Pokolian nehéz harc volt ez, de nem hiábavaló. Ez a harc lényegében nyilvánvalóvá tette nemcsak az irányzatok jelenlétét, de a KB tagjaiban élő káros szemlélet kegyetlen felszámolását is. A felvetődő elvi, politikai, s nem utolsósorban morális kérdések ebben a testületben mindenkit állásfoglalásra kényszerítettek.

Kádárhoz való viszonyom korrekt és becsületes volt. Soha semmiféle jelentős differencia nem zavarta ezt a viszonyt, és ezért nem tartottam véletlennek, hogy az összes kényes kérdést bátran feltettük egymásnak, megvitattuk. Becsültük, tiszteltük egymást. Én senkitől semmit nem vártam, csak adni akartam. Úgy gondolom, hogy ebben az időben alakult ki a három vezető egységes megítélése a párt és a kormány vezetésében: Kádár, Münnich, Marosán.

Soha nem fogom elfelejteni, hogy egy borús, lucskos napon ültünk össze a Nádor utcai kis egyszerű tanácsteremben. Illett hozzánk ez az egyszerűség.

— Nem leszünk nagy párt — mondotta Kádár és én ezt a véleményt osztottam. — De mentsen meg bennünket a sors attól, hogy erre a kis pártra egy bürokratikus erő ráteleped jen!

Én baloldali voltam mindig, de ennek a baloldaliságnak semmi köze nem volt a dogmatikus és szektás irányzathoz. Baloldaliságom nem volt kispolgári, hanem proli baloldaliság volt. A dogmatikusok engem magukénak vallottak, de ez súlyos tévedés volt. Én az ellenforradalommal szemben való radikális leszámolás híve voltam, ez kifejezésre jutott abban is, hogy szerintem nemcsak az ellenséggel, de az őket erősítő és legalizálni akaró Nagy Imre-féle revizionizmussal is le kell számolni. Ez a baloldaliság távol tartotta

tőlem a két irányzatot. Maradéktalanul a munkásegység híve voltam, az egységes párté. Ebben nem alkudoztam senkivel, nem taktikáztam, mint sokan mások. És volt egy hatásos ellenszerem: ha valamire kényszeríteni akarnak, amit én károsnak, immorálisnak tartok, felállok és otthagyok mindent.

A KB kibővítésével kapcsolatban Kádárral sok szót váltottunk a volt szocdemekről. Nem lehet egységről beszélni, egységes pártot létrehozni, ha nem tudunk egységre jutni azokkal a volt baloldali szocdemekkel, akik értékes erőt képviselnek.

November végén az erre irányuló kísérlet — ami Kádár javaslata volt — csődöt mondott. A párttapparátusba még nem akart bejönni senki. Most három hónap múlva újból előtérbe került ez a kérdés. Tulajdonképpen csak ketten vagyunk: Rónai, én, és egy minisztérium élén Nyers. Minden tárgyalásom csődöt mondott, pedig Kádárt nagyon izgatja a kérdés. Révész Feri nem vállal semmit Kiss Károly és Apró miatt. Dabrónaki nem jön be a pártapparátusba, mert csúfosan kirúgták onnan. Csak Szurdit tudtam rábeszélni. Valamit változtatni kellene.

A KB kibővítésénél végül négy ember került előtérbe: Kiss Árpád, Nyers Rezső, Dabrónaki Gyula, Szurdi István. Szurdi bejött a pártapparátusba osztályvezetőnek.

Nem volt ez egyszerű harc, mert a szocdemekkel szemben dogmatikus és revizionista fenntartások voltak. Viszont ellene voltam annak, hogy a kommunisták Rákosi-féle alárendelt szolgákat és cselédeket vagy kirakati bábukat válogassanak ki. Abból nem egy erősítő, jövőbe mutató jelenség jönne létre. Szerencse, hogy elég demokratikus, nyílt az élet. Léphetünk valamit előre, s a jövő fog rá válaszolni, helyesen tettük-e. Ez nemzetközi kérdés is. Még egyszer nem lehetünk a pártban csak eszközök, kirakat, fügefalevél.

A KB egyetlen előadója Kádár. Két lényeges kérdés került előtérbe.

1. Tekintsük át, foglaljuk össze, hol tartunk most a fejlődésben; vizsgáljuk meg magát a pártot és az államvezetést is.

2. Bővítsük ki a KB-t, valamint a pártapparátust, tehát szélesítsük a vezetést.

Kádár egyszerűen és világosan fogta össze a kérdéseket. Jó volt, hogy a nehézségeket vette először számba. Stabilizálódunk, az ipari termelés terén már jeleznek valamit a számok. A könnyűipar 70, a nehézipar 50 százaléka már dolgozik. A széntermelés, amelyet 30 ezer tonnára terveztek, már 70 ezer tonnánál tart. Decemberben még minden arra mutatott, hogy 300—400 ezer munkanélkülivel kell számolni. Most csak százezerrel számolunk, de ez is felszívódhat, ha a fejlődés felgyorsul. Megindult a közlekedés is, ami elősegítheti a gyors fejlődést. Az állami és a pártbürokrácia tekintélyes számban lecsökkent. Most arra vigyázzunk, nehogy visszaszivárogjanak. Már tervszerűbb életet kezdünk élni, de még szó sem lehet egy új ötéves tervről, mert ehhez nincs meg az erőnk, a lehetőségünk. Most azon gondolkodunk, hogy egy új hároméves tervet hozunk létre, és annak sikeres teljesítése alapján szó lehet az új ötéves tervről. A Tervhivatal, Kiss Árpáddal az élen, most készíti a tervet.

Politikailag nagy még a munkástanácsok nyomása, de már nem lehet a kommunistákat tömegesen eltávolítani az üzemekből. Gyorsabban jutnánk előre, ha a párt erősebb, aktívabb lenne, különösen Pesten. Kádár beszédében engem állított példának.

— Kérem az elvtársakat, csinálják azt és úgy, amit és ahogyan Marosán elvtárs, aki igen fontos területen, a munkások között végzi ezt a munkát. Politikailag kell meggyőzni a munkásokat. Közéjük kell menni. Sokan azt várják, hogy a karhatalom csináljon rendet. Most már elérkezett az ideje annak, hogy politikai eszközökkel erősítsük, szélesít-

sük a párt és az állam tömegbázisát... Az inflációt még nem sikerült teljesen megállítani. Ez nemcsak gazdasági, de politikai kérdés is. Végrehajtották a tízszázalékos béremelést, de ezen a téren nagy az összevisszaság, az anarchia. A végrehajtás során a minisztériumok, a gyárigazgatók liberalizmusa, gyengesége miatt már rég túl vagyunk a tíz százalékon. Ezt meg kell állítani. Sok pénz van kint, de kevés az áru. Annyi hasznunk mindenesetre van, hogy a raktárak kiürültek, az összes eladatlan áru elfogyott. A konszolidációt bizonyítja, hogy különösebb incidens nélkül megindult a tanulás a pesti egyetemeken is. A párt gyengeségét tükrözi, hogy még mindig az állami vezetés van túlsúlyban. Ezen változtatnunk kell. A párt felé kell fordulnunk. Ez ideológiai, szervezeti és politikai szükséglet. Tisztában kell lennie mindenkinek azzal, hogy kis párt leszünk. Senkinek nem engedjük meg, hogy bármilyen címen, bárhol bekényszerítsenek embereket a pártba. Ez felelősséget ró minden kommunistára személy szerint is. Munkával, harccal, igaz és helyes propagandával kell a kommunistáknak példát mutatniuk. Nekünk először is a MDP tagjait kell közel hoznunk a párthoz. Az átigazolás nehezen megy, erőltetni nem szabad, ez politikai munkát igényel. Az MDP-tagok közül sokan nem fogják átigazoltatni magukat, de vigyázzunk, ne idegenítsük el tőlünk és ne hagyjuk őket az ellenség befolyása alá kerülni. Ami a szociáldemokratákhoz való viszonyunkat illeti, helyre kell hozni a hibákat, bűnöket, szót kell velük érteni, együtt kell működni velük. Előfeltétele ez a munkásegység megteremtésének. Ne csak ketten beszéljünk róla Marosánnal, mások is álljanak ki, ne csak szóban, hanem cselekedetben is.

Még egy lényeges kérdésről volt szó. Arról, hogy a politikai nevelő munkában ne emberek ellen, hanem a hibás és káros szemlélet ellen harcoljunk. Mindenki az ellen harcoljon, amiben vétkes, vagy bűnös és végső soron most már álljanak ki a kommunisták bátran a párt politikája mellett.

Sokan vettek részt a vitában, de inkább a gazdasági helyzetet vitattuk. Friss István felszólalása váltotta ki a legnagyobb vitát.

Pesszimista, reménytelen képet festett a gazdasági helyzetről. Szinte ellentétét annak, amit Kádár. Míg hallgattam, arra gondoltam, hogy Friss tizenkét évig volt a pártban a gazdasági munka felelőse. Az 1956-os csőd őt is megzavarta. Elvesztette a tisztán látását. Megszakadt a kapcsolata az élettel, a valósággal. Ki sem jár az üzemekbe. Mondanivalójának lényege, hogy csődbe jutottunk s csak komoly segítség vagy nagy kölcsön segíthet, illetve menthet meg bennünket. Saját erőből nem jutunk semmire, forduljunk a Szovjetunióhoz és a többi szocialista országhoz.

Friss elemzése nagy ellenzést váltott ki. A többség visszautasította felszólalását, senki nem tudta úgy ellensúlyozni, mint Aczél György.

Gyenes, Köböl és Aczél még decemberben egységben volt. Aczél is azt vallotta, hogy Nagy Imréék csoportja nélkül erő, tömegbázis nincs. Mostani felszólalása politikai értelemben is jelentős volt.

— Be kell vallanom, elvtársak, nem volt igazam. Nemcsak megindult az élet, s mutatkoznak a konszolidáció jelei, de a párt is nagyobb reményekkel törhet ki az elszigeteltségből. Egyetértek Kádár elvtárs referátumával és az előterjesztésekkel. Nem értek egyet Friss elvtárssal, mert napról napra változik a kép, és jó irányban változik.

Köböl és Gyenes hallgattak. Ez a hallgatás beszédesebb volt mindennél.

A KB-tagok többsége felszólalt, elfogadták Kádár referátumát. A testület felhatalmazta a kormányt, hogy úgy vigye tovább a dolgokat mint eddig. Tizenegy elvtársat ko-

optáltak a Központi Bizottság tagjai sorába. A volt szociáldemokratákat mi képviseltük: Rónai, Kiss Árpád, Nyers, Dabrónaki, Szurdi és én. Felemelték a KB-titkárok számát is. Kádár megmaradt elnöknek. Titkárok lettek: Kállai Gyula az agit. prop.; Kiss Károly a KEB- és gazd. ügyek valamint a külügyek felelőse. Én lettem az adminisztratív ügyek megbízottja és egyben Kádár helyettese. Kádárhoz tartozik a párt- és tömegszervezeti osztály.

XXVIII. Sikeres „főpróbák", felejthetetlen május elseje

A magyar fegyveres erők csődje katasztrofális helyzetet teremtett. A dolgok azonban összefüggtek. Egy ingadozó párt- és állami vezetés óhatatlanul kihatott a hadseregre, az egész fegyveres erőre, különösen a kommunista tisztek között idézett elő mély válságot. Szembe kellett nézni a tehetetlenséggel, a gyávasággal, a karrierizmussal. A káderpolitika meztelenre vetkőzött. November 4-e után a tiszti eskü körül kialakult huzavona legalább azzal az eredménnyel járt, hogy a kommunista tisztek egy része megkísérelte jóvátenni a jóvátehetetlent, felesküdött a kormányra és részt vett a tisztogatásban, a rendcsinálásban.

Politikai tevékenységem alatt nem kerültem szoros kapcsolatba konkrét hadseregbeli kérdésekkel. November 4-e után sem volt közvetlen, gyakorlati feladatom a hadsereg ügye. Már 1957-et írtunk, amikor februárban a hadsereg pártszervezete meghívott, hogy nyilvános pártnap címén tartsak a tiszteknek tájékoztatót.

Zavart egy körülmény. Helyeseltem a Munkásőrség felállítását, felfegyverzését, ami kritika is volt a hadvezetés és tisztikar számára. Ráadásul új jelszó került előtérbe: a MUK. „Márciusban újból kezdjük." Erre a kihívásra felelni kellett.

A fegyveres ügyek miniszterének helyettese, Uszta Gyula és a párttitkár kíséretében lépek be a HM nagytermébe, ahol lehetnek vagy háromszázan. Mindenki feláll. Így megyek végig a termen, amíg el nem érem az elnöki asztalt. Kellemetlenül érzem magam. Tábornokok, ezredesek és tisztek általában mindig zavarba ejtenek ezzel a merev formalitással.

Uszta elnököl.

Felállok, beszélni kezdek:

— Önök nemcsak szakmailag, de világnézetileg, politikailag is magas szintű iskolába jártak. Ez sokra kötelezi Önöket. Nem igénylem, hogy velem egyetértsenek, de azt igen, hogy rangjuknak megfelelően és felelősséggel nézzenek szembe a tragikus eseményekkel, amelyeket mindannyian átéltünk... Az Önök kezébe a külső és belső ellenség ellen adták a fegyvereket. Ez a fegyveres erő csődöt mondott. Mi e csődnek az alapvető oka? Szerintem az, hogy azok a tisztek, akik a munkások soraiból kerültek a hadseregbe, legfelső és középszinten elvesztették munkásérzéküket, szemléletüket és felelősségüket. Egy torz, törvénytelen vezetés hatására kispolgári tiszt urakká váltak, feladtak mindent, amire felesküdtek. Magukat a legnagyobb, legigazságosabb kritika azzal érte, hogy létrehoztuk, létre kellett hoznunk a Munkásőrséget. Ez azt jelenti, hogy nemcsak magukra bízzuk a haza és a munkáshatalom megvédését, de a felfegyverzett munkásokra is. És azt is szeretném megmondani Önöknek, szinte örülünk annak, hogy az ellenség meghirdet-

te a MUK-ot. Mozgósít minket, de különös erővel a felfegyverzett munkásokat. Mi is ott leszünk. A munkásőrök nem fognak ingadozni. A 19-es Tanácsköztársaság bukása után igen drága áron ismertük meg, hogy Horthy fehér tisztjei, tiszti különítményei milyen kíméletlenül és kegyetlenül tudnak harcolni ellenünk. Őket csak a kiváltság és a hatalom érdekelte. Mit gondoltak itt egyesek?! Ha győz az ellenforradalom, akkor — és rámutattam a tisztekre —, munkásból és parasztból lett kommunista tiszt, téged meghagynak? Mindig tisztelettel fogok gondolni azokra, megbecsülésben fogom részesíteni azokat, akik legalább november 4-e után odaálltak a néphatalom mellé. Milyen most, három hónap után a hadsereg tisztikara? Ez a kérdések felvetéséből is felismerhető. Felesküdött tisztek kérdezik tőlem: meddig lesznek még Magyarországon a szovjet fegyveres erők?

Halk morajlás. Szembenézek velük, röviden válaszolok:

— Megnyugtatom a kérdezőt, sokáig. De legalább addig, amíg a NATO hadserege nyugati határaink közelében helyezkedik el.

Másnap délelőtt Münnich elmondta, hogy sokan panaszkodtak neki: túl őszinte voltam.

Ezzel kezdődött a hadseregben végzendő politikai munkám, amely azután évekig tartott...

Március tele van a magyar történelem s a munkásmozgalom gazdag emlékeivel, tanulságaival. 1957 márciusában senki nem mondhatta, hogy nincs mondanivalója, legfeljebb személyi és politikai bátorság kellett állást foglalni és kiállni érte. Nekem van most már, még az ellenség előtt is. Tisztelnek, szeretnek a kommunisták, különösen a munkások.

Még március 9-én az 1941—44-es idők lebukottjai és bebörtönzötteinek emlékére összehívták a régi kommunistákat, a sorstársakat, baráti találkozóra. Előadónak engem hívtak meg. Igen nagy megtiszteltetésnek vettem, de bejelentettem, hogy nem én vagyok illetékes a kommunistáknak beszélni erről az időről, hiszen akkor a munkásmozgalom legális frontján harcoltam és a lebukás idején, bár funkciómnál fogva fontos személy voltam, nem voltam a kommunista párt tagja. A meghívók mégis ragaszkodtak a személyemhez.

— Most magára van szükség, hogy beszéljen nekünk, mert magát nemcsak elfogadják, de szeretik és becsülik is a kommunisták.

Amikor beléptem a tiszti ház nyári helyiségének dísztermébe, vagy háromszáz ember nézett rám. Megdöbbenéssel láttam, hogy itt ül Horváth Márton, akivel egy perben voltam vádlott, aki olyan imponálóan, felejthetetlenül állt a hadbíróság előtt, és aki 12 év alatt olyan politikai karriert futott be az 56-os katasztrófáig, mint kevesen, s akinek a lába alatt most megingott a világnézeti alap. Itt ül Köböl, aki most passzív, sértődött, és aki 56 novemberében kijelentette, hogy „nem sározza be magát".

Mit mondjak ezeknek a helytállásról, a nagy bukásokról, és csalódásokról? Mondjam, hogy mi vagyunk a hibásak? Mondjam azt, hogy nehéz lenne elszámolni a mártíroknak, hogy hogyan sáfárkodtunk a hatalommal, amely olyan katasztrofális véget ért? Vagy mondjam azt, hogy vannak különös emberek, akik mindent feláldoztak és feláldoznak?! Beszéljek a kommunisták felelősségéről, a kommunisták erkölcséről, és azokról, akiket megszédített a hatalom?

A beszédet nem írtam le, csak jegyzeteim voltak.

Halkan kezdtem el, mert a legszívesebben zokogtam volna. Nem válogattam a kifejezéseimet, úgy beszéltem, mint ahogy a gyárban az öntudatos prolikkal kell beszélni. Jólesett, hogy a régi kommunistáknak én tarthattam az ünnepi beszédet.

Egy másik esemény ugyancsak jelezte új helyzetemet.

Kádár egy delegáció élén Moszkvába készült. Mielőtt elutazott volna, kijelölte helyetteseit. Távollétében a kormányban Münnich, a pártban én helyettesítem. Előfordult ez már máskor is, de most hivatalosan is kimondták. Éreztem a megbízatás súlyát és felelősségét. Elutazása előtt néhány órával bejött a Parlamentbe, majd átjött a pártközpontba beszélgetni velem.

— Miért nem kapcsolódsz ki? — kérdeztem tőle. — Ne foglalkozz most semmivel, csak a delegációval.

— Nézd, nyugtalanít a május elsejei ünnepség. Április 4-ét még elintézhetjük az Operában, de mi történjék május elsején? Megkérlek, gondolkozz és beszélj néhány vezetővel, lehetséges-e egy felvonulás vagy gyűlés.

Kora délután kísérjük ki a delegációt a Nyugati pályaudvarra. A népi demokratikus országok diplomatáin kívül a párt és a kormány képviselői vannak jelen. Miután a vonat kigördül a pályaudvarról, néhány elvtárssal sétára indulunk. Sándor József és Kiss Dezső csatlakoznak hozzánk. Kiss Dezső már régen noszogat, hogy menjek ki Csepelre, de eddig elhárítottam a kérést.

— Miért nem jön ki, Marosán elvtárs?

— Mert maguk gyávák. Maguk csak a kommunistákat hívják össze, őket is meghívóval. Elegem volt ebből az elzárkózásból.

— Marosán elvtárs, én munkásgyűlésre gondoltam.

— Meghívóval?

Zavartan néz rám. Állunk az utcán.

— Meghívó nélkül.

Sándor veszekszik velem, ne menjek ki.

— Kiss elvtárs, ha maga csinál egy munkásgyűlést meghívó nélkül, kimegyek. Mikor csinálja?

— Szombat, délután, három órakor, a Sportcsarnokban. Alig két-három nap van addig.

Napsütéses délután szállok be a kocsiba, amely nagy iramban fut át a városon, a viharos zónákon. Tizenöt-húsz perc múlva már Csepelen vagyunk. Feltűnően sok ember mozog az utcán, és mindenki a Sportcsarnok felé igyekszik.

Három órakor fordulunk be a mellékbejárathoz. Egy kis szobában gyűlünk össze. Itt találok néhány kerületi titkárt is. Kissé zavar, hogy nagy részük sötét ruhában van, én pedig úgy öltöztem fel, mintha vidékre mentem volna.

Eskulits helyszíni szemlét tart, majd elégedetten tér vissza.

— Zsúfolt a terem, ember ember hátán és kint is sokan vannak. Itt van az összes szocialista ország követe is.

— Mit keresnek itt?

Megkérdeztem Kisst, mit jelent ez.

— Megtudták, hogy gyűlés lesz, meghívatták magukat.

A csepeli pártszervezet vezetőségének tagjai idegesek ugyan, de derűsek. Ez az első nyilvános munkásgyűlés Budapesten.

Fél négykor Kiss Dezső vezetésével belépünk a színpadra. Leírhatatlan ováció, kiabálás. Mi ez? Még semmit nem mondtam! Ügyes rendezés talán? Ez nem lenne jó. Így kezdem el:

— Nem igaz elvtársak, hogy én itt előadást tartok. Azért tettem eleget a meghívásnak, mert szeretnék őszintén elbeszélgetni a csepeli munkásokkal, régi harcosainkkal. Van nekünk sok elmondani és számolni valónk.

Rövid bevezető, kategorikus és világos. Nem a marxizmus-leninizmusból következik, amit Rákosiék csináltak, de ez nem változtat azon, hogy minden kommunista felelős a tetteiért, és ettől a felelősségtől senki nem szabadulhat, én sem.

Amikor a szovjet csapatok behívásáról beszéltem, nem tudtam folytatni. Zúgott, zengett minden. Valami példátlan, viharos lelkesedés és taps tört ki, pedig ezt már közel száz helyen mondtam el.

Így folytattam:

— Emlékszel, csepeli proli, 1919-re, amikor végigvertek rajtad? Emlékszel, amikor munka nélkül éltél és népkonyhára jártál? Emlékszel a DEF-re és a katonai parancsnokokra, akik legjobb fiaidat a büntetőszázadokba vitték? Hol voltak akkor a főpapok, a vitézkötéses keresztény urak?! Emlékeztek 44 végére, amikor el akartak hurcolni benneteket a gyárral együtt, és arra az élethalálharcra, amely ezért az országért és népért folyt? Hát mit gondoltak itt egyesek? Ha győz az ellenforradalom, mi várt volna rád? Ettől védett meg a szovjet, a szocialista világ és a magyar kommunisták ereje.

A befejezésen gondolkodom. Igen, a munkásbecsületről kell beszélnem.

— Munkás vagyok, se házam, se pénzem, csak a két kezem. Mit hagyjak én örökségül a gyermekeimnek? A nevemet és a becsületemet. Ugyanazt, amit ti. Védjük meg a munkásbecsületet mindenkivel szemben... Vörös Csepel vezesd a harcot!

Több mint negyvenezer munkás van itt. Ha ők megindulnak, akkor minden menni fog.

A gyűlés után vissza akarnak tartani, de érzem, kiadtam magamból minden erőt. Fulladok, csorog rólam a veríték. Még soha nem bántott annyira, hogy beteg vagyok.

A csepeli nagygyűlés után, hétfőn reggel huszonkét kerületi titkár és osztályvezető tanácskozik. Borka Attila, a másodtitkár nyitja meg az ülést. Aztán én következtem.

Azzal kezdem, hogy szeretnék egy fontos dolgot megtárgyalni. Mielőtt Kádár elvtárs elutazott volna, azt kérte, gondolkozzam és beszéljek vezető elvtársakkal, hogyan kellene május elsejét megünnepelni. Önök az elsők, akikkel erről tárgyalni szeretnék. Van egy elképzelésem. Ahhoz, hogy mi a budapesti kommunisták erejét és a velünk szimpatizálók súlyát felmérhessük, egy nagy vállalkozásra van szükség. Megkérdezem, vállalják-e a kerületi titkárok, hogy Budapesten ugyanazon a napon, ugyanabban az órában hat-nyolc, a csepelihez hasonló gyűlést rendezzünk.

Alighogy kimondom — helyeslő moraj fut végig a termen. Egyikük-másikuk felkiált! — Végre!

Beszélek az utóbbi hetek tapasztalatairól. Arról, hogy miközben a vidék kezd rendbe

jönni, Pesten még sehol se vagyunk. Az a meggyőződésem, hogy a tömegekben sokkal nagyobb változás ment végbe, sokkal több erő halmozódott már fel, mint amennyit a vezetés egyáltalán fel tud mérni. Ezért javaslom: tartsunk nyilvános gyűlést a Sportcsarnokban, egyet az Erkel Színházban, egyet valahol Angyalföldön, egyet a X. kerületben, kettőt Budán a III. és a XI. kerületben. Mozgósítani kellene minden erőt. Legyen ott minden kommunista, és hozzon magával egy embert. Ha hatvanezer párttaggal számolok, az már 120 ezer ember!

A titkárok izgatottan figyelnek, a központi apparátus vezetői viszont elkomorulnak. A javaslat ügyében állást kell foglalni. — Most eldől — gondolom magamban — hogy mennyi önállóság, bátorság, kezdeményezőkészség van ebben a huszonkét vezető emberben.

A legnagyobb meglepetésemre az első felszólaló Kelen Béla, a Borka után következő titkár. Kelen óvatos.

— Elvtársak, meg kell gondolni. Egy ilyen nagy akcióhoz Csepel nem mérvadó. Az a gyűlés azért sikerült, mert a csepeliek szeretik Marosán elvtársat. Az egy Marosán-gyűlés volt. És Marosán csak egy van.

Kelen felszólalása ellenkezést vált ki. Ezután áll fel Sándor József, a központi apparátus osztályvezetője. Ideges, majdhogynem hisztérikus.

— Nem lehet! Nem szabad! Ilyen kockázatot nem lehet vállalni. Belebukunk, elvtársak.

Bosszantó volt ez a régi szellemre és módszerre jellemző fellépés. Közbeszóltam, mert már jelentkezni kezdtek a központi apparátus többi dolgozói is.

— Elvtársak, talán hallgassuk meg először a kerületi titkárokat. Ők lesznek a felelősek, mint ahogy ők tudják azt is, hogy mi a helyzet.

Az apparátus tagjai behúzzák a nyakukat. Sándor dühösen ül le mellém.

Bakó Ágnes, a VIII. kerületi párttitkár áll fel. Nő létére az egyik legnehezebb kerületnek lett a titkára 1956-ban.

Azzal kezdi, hogy örül a javaslatnak.

— Mi már régen várunk ilyesmit a többi titkárral együtt. Egyetértek Marosán elvtárs indítványával, de van egy módosító javaslatom. Ne az Erkelben rendezzünk gyűlést, hanem a Köztársaság téren, a pártház előtt.

A központi apparátus tagjai valósággal felzúdulnak. Valaki közbeszól és azt mondja, hogy ez a javaslat felelőtlenség. De Bakó Ágnes nem hagyja magát. Kiss János, az angyalföldi párttitkár szintén nyílt gyűlést szeretne.

— De hol? — kiabáltak közbe az apparátus osztályvezetői.

Kiss János nyugodt, megvárja míg lecsillapodnak és biztonsággal jelenti ki: — Akad hely Angyalföldön, van ott elég sportpálya.

Újabb közbekiáltás: És ha rossz idő lesz?

Ezt már a többi titkár sem állja meg szó nélkül:

— Akkor rossz idő lesz. Aki fél, hogy megázik, az ne jöjjön.

Egymás után szólalnak fel. Diósi a XI., Bihari a III., Horváth a IX., Barinkai a VII. kerületből. Valósággal elsodorják az apparátusbelieket.

Megszületik a terv. Gyűlés a Köztársaság téren, itt Marosán beszél. Angyalföldön a helyet ők választják ki, itt beszéljen Münnich. Egy másik gyűlés Kőbányán, itt beszéljen Biszku; egy Erzsébeten, itt Rónai lesz a szónok.

Sándor prüszköl, Borka, aki elnököl, maga elé dörmögi:

— Meg kell csinálni!

Felállok és a következőket mondom.

— Ahhoz, hogy jól felmérhessük erőnket, az szükséges, hogy ne engedjük magunkat becsapni. Ezért szigorú utasítás, hogy senkit, semmilyen körülmények között nem szabad kényszeríteni. Csak a párt- és KISZ-tagokat kötelezzük a részvételre. Az akciót két nap alatt kell végrehajtani, személyes propagandával. Meglepetést kell okoznunk.

Nyugtalanított az a körülmény, hogy a központi apparátus vezetői és a kerületi titkárok között szakadék van. Számomra azonban a kerületi titkárok véleménye volt a döntő. Sok önállóságra tettek már szert, hiszen munkájukat is a központi apparátus nélkül kezdték el. Most a bennük levő energiát szabadítjuk fel, a cselekvőképességüket.

Felszólalásom után a titkárok egymás között kijelölték hogy ki hová mozgósít. Látható volt, hogy a Köztársaság téri gyűlés lesz a nagy erőpróba. Ide a VI., VII., VIII., IX., és XIV. kerület mozgósít; Angyalföldre, az V., II., III. és XIII. kerület; Kőbányára és Erzsébetre a környező helyekről mennek be.

Megkérdezem Bakó Ágit, hány embert tudnak mozgósítani?

— Legalább húszezret.

Közbekiabálások: — Lehetetlen! Nem igaz! Nagyképűség!

Barinkai Bakó Ági segítségére siet, és bejelenti, hogy a VII. kerület is több, mint tízezres tömeget mozgósít.

A kerületi titkárok elmennek, Kiss Dezső, Borka, Csikeszné, Kelen, Sándor és én még maradunk. Nagy vita kerekedik közöttünk. Kiss Dezső is, a KB tagja kijelenti, hogy a csepeliek ötezren jönnek be a Köztársaság térre.

Késő délután telefonál Münnich, kéri, hogy menjek át hozzá.

— Valóságos küldöttségjárás van itt. Azt mondják, felrobbantod a pártot — mondja.

Beszámolok a történtekről. Hallgat, gondolkozik, majd megjegyzi:

— Mondd, nem lesz ez sok egyszerre?

— Nézd Münnich elvtárs, ha mi nem tudunk a Köztársaság térre és Angyalföldre hatvan-nyolcvan ezer embert mozgósítani, akkor mi az istent tudunk csinálni?

— Te jársz ki a legtöbbet, jobban ismered a helyzetet, mint a központi apparátusbeliek.

— Ezért is tudom, hogy mit vállalhatunk.

— Számoltál a provokáció lehetőségével?

— November 4-e óta a provokációk pergőtüzében élünk.

— Ez igaz... Tudod mit, elküldöm hozzád Sóst, a pesti főkapitányt, beszélj vele. Biztosítás kell. Egyébként helyeslem a dolgot, nem szabad félni. De azért kérdezek tőled valamit. Mi történik, ha leégünk?

— Akkor legalább tudjuk, hogy mihez tartsuk magunkat. De mondd meg őszintén, mit értesz leégésen? Annál jobban leégni, ahogy itt leégtek a tisztelt elvtársak, nem lehet!

— Igazad van — mondja az öreg nevetve.

Késő este Biszku Béla jön át hozzám. Röviden tájékoztatom. Bár nyakig van a BM átszervezési munkájában, kapcsolata a mozgalommal nem lazult. Tudom, őt is felkeresték a pesti osztályvezetők. De ő határozott:

— Egyetértek, Marosán elvtárs. Meg kell csinálni! Lehetetlen így élni, és le kell inteni a központi apparátust, engedjék dolgozni a kerületi titkárokat.

Erősödik bennem a bizonyosság: lehetetlen, hogy a huszonkét kerületi titkár, Biszku, Münnich és én egyszerre tévedjünk. Csak egy a baj, igen nehéz ebből a gettóból kitörni.

Amikor este lefeküdtem, azt hittem, hogy több vitám már nem lesz. Tévedtem, mert másnap folytatódott.

Sándor ideges, látszik rajta, hogy egész éjjel nem aludt.

— Leégünk, nem fog sikerülni. Lerohantad a kerületi titkárokat. Vondd vissza, amíg nem késő. Veszélyes dolog ekkora kockázatot vállalni.

— A szentségit neki! Hónapok óta veszélyes és kockázatos vállalkozások között élünk. Nem vonom vissza, megcsináljuk, és ha ti nem tudtok vagy nem akartok segíteni, akkor ne ártsátok magatokat bele.

Ilyen makacsság láttán Sándor kijátszotta utolsó aduját.

— Nézd, Marosán elvtárs, ehhez neked nincs jogod. Kádár elvtárs erre neked nem adott felhatalmazást. Kalandorságba rántod a pártot és a mozgalmat.

Most már így beszéltem vele:

— Először is vedd tudomásul, hogy nekem felhatalmazásom van Kádártól. Május elsejét nem tudjuk előkészíteni, ha valamilyen módon nem győződünk meg arról, milyen erőkkel rendelkezünk, mivel számoljunk. Másodszor: te KB-tag vagy, osztályvezető, s ha Kádár hazajön, panaszt tehetsz nála. Addig pedig vedd tudomásul, hogy ebben a kérdésben én döntök, méghozzá a huszonkét kerületi titkár teljes egyetértésével. Harmadszor: visszautasítom a kalandorság vádját. Ezt a jelzőt vágd azoknak a fejéhez, akik a pártra, az országra az októberi katasztrófát zúdították.

Dél felé megérkezett Sós, a budapesti rendőrfőkapitány.

— Marosán elvtárs, én helyeslem ezeket a gyűléseket, politikailag nagyon fontosnak tartom, de Münnich elvtárs utasítására szeretném megbeszélni a biztosítást.

— Most Budapest főkapitányának lenni nemcsak kötelesség és fegyelem kérdése, de a bátorságé is. Magának kitűnő kapcsolata van, kell, hogy legyen, az utcával, az utca emberével. A konszolidáció, a rend jelenlegi fokát jobban fel tudják mérni, mint bárki más. Vegye utasításnak, amit most mondok: egyetlen rendőrt, egyetlen karhatalmistát se akarok látni a gyűlés környékén. A gyűlés napján a munkásőrökön a sor. Ők lesznek felelősek a rendért.

Sós gondolkodik, hamar kapcsol:

— Kérem, Marosán elvtárs, meggyőzött.

A gyűlések napján, ebéd után Sándor settenkedik be hozzám.

— Megengeded Marosán elvtárs, hogy veled menjek és veled legyek?

— Nagyon szívesen, gyere.

Hárman indulunk el, Sándor, Eskulits és én egy Pobedán, Botárral. A belvároson keresztül közelítjük meg a Rákóczi utat. A járdán sűrű sorokban mennek az emberek. Biztató kép.

Amikor a Rókus kórházhoz érünk, az egész utat elzárja az emberek sűrű sora. Sándor hangulata percek alatt megváltozik.

Botár nehezen tud előrejutni. — Nem szeretek embersűrűben autóval menni — szólok Botárnak. — Álljon meg, kiszállunk, gyalog megyünk.

Sándor rémülten kiált rám:

— Te meg vagy őrülve?

— Az lehet pajtás, de akkor is gyalog megyünk.

Kiugrom a kocsiból, Eskulits, Sándor utánam. Beleveszünk az embersűrűbe. Sokan felismernek, integetnek. Jólesik nekik, hogy együtt megyünk.

Így vonulunk be a térre. A munkásőrök a tér sarkán megállítanak, és a pártház elé, a tribünhöz vezetnek. Itt vannak az érdekelt kerületi titkárok. Derült arcok, a mellékutcákból valósággal áradnak az emberek.

Szemrevételezem a pártházat, amelyet súlyosan megrongált az ostrom. Pillantásomat az Erkel színházra függesztem, és 1956. október 30-a jut az eszembe. Már lezajlott az ostrom. Hullák, meggyalázott emberek. Rám telepszik az emlékezés. Valami tragikus szembesítés ez most. Nem kiabál, nem éljenez senki, mindenki előrenéz. El kellene kezdeni. A kerületi titkárok szólnak közbe: várjunk, még jönnek az emberek.

Csikeszné nyitja meg a gyűlést. Ő, aki részt vett a pártház védelmében. Szorosan, egymáshoz tapadva állnak az emberek a téren. Hozzájuk beszélek:

— Nézzetek ezekre a falakra, mint a nyitott sebre, amelyből csurgott a vér. E falaknál mészárolták le a kommunistákat. Nézzetek ezekre a fákra, amelyre lábuknál fogva akasztották fel a kommunistákat, hogy aztán az alvilág szemetei leköpdössék őket. Szentté válik ez a hely, ide kell majd zarándokolniuk sok-sok évig az embereknek, de különösen a kommunistáknak, hogy soha el ne felejtsék a gyalázatot.

Az asszonyok sírnak, a férfiak tekintete a pártházra szegeződik. Nem kell már ide jegyzet, jön a mondanivaló magától.

Átforrósodik a hangulat, már annyira izzom, hogy vigyáznom kell, nehogy túlfeszítsem a húrt. Izgatok, lázítok és gyújtok. Kitépem belőlük a keserűséget. Olyan egyek vagyunk most itt, amilyen ritkán adódik az életben. A szenvedély és a józanság viaskodik bennem. Egy-egy mondat után azon töprengek, hogyan fejezzem be.

— Amikor szembeszálltam az ellenforradalommal, nem magamra gondoltam. Én már megettem a kenyerem javát. Két háborút megélt munkásnemzedék tagja vagyok. Egész életemet a munka, a harc töltötte ki, és szenvedés kísérte. Mindig a két gyermekem lebegett és lebeg a szemem előtt. Az, hogy soha senki ne tehessen nekik szemrehányást, hogy hol volt a te apád 1956-ban, amikor a szocializmusért, az emberségért, a boldog jövőért folyt a harc?!... Vegyék tudomásul, hogy ide, ebbe a házba visszajövünk. Méghozzá igen hamar. Sebeit begyógyítjuk éppúgy, mint az országét és a népét.

A gyűlésnek vége, az emberek nehezen mozdulnak. Számolok, mérlegelek, mennyien lehettek itt? Hetven-nyolcvanezren? Nem tudom. Egy biztos, hogy sokan. És erre építeni lehet.

Kerülő úton robogunk a Parlament felé. Münnichnél már ott találom Biszkut, Rónait. Mindenki derűs, jókedvű, különösen Münnich. A négy gyűlés részvevőit százharminc ezerre becsülték.

Este Kádár jelentkezik Münnichnél telefonon.

— Mit csináltatok ott Pesten? Moszkva tele van a pesti gyűlésekkel, eseményekkel. Aláírtuk a szerződést, nemsokára indulunk haza.

Néhány szót váltok Kádárral. Igen örül.

— Hát ez nagyon jól jött, nagy segítséget adott nekünk. Szervusz, Marosán, viszontlátásra Budapesten!

A feleségem is jelentkezik. Kint volt az asszonyokkal együtt a gyűlésen.
— Csodálatos volt! Tudod, mindig féltem. Veszedelmes ember vagy te!
A kis Juli belecsacsog a telefonba: „Puszillak, apu."

A megváltozott politikai légkör mindenkire hatással volt. Ellenség és barát egyöntetűen hangoztatta, hogy a frontot Budapesten is áttörtük, Kádárék felülkerekedtek. Van most már tömegük, ezzel számolni kell. Napokon át vitatták, értékelték az eseményt. A rólam alkotott vélemények, a velem szembeni megnyilvánulások érdekesek voltak. Már kevésbé láttak vadnak és szektásnak. Az apparátus szemében nőttem. De itt-ott tapasztaltam irigységet, féltékenységet is.

Moszkvából hazaérkezett a párt- és kormánydelegáció, amely nagy sikerrel járt. Ez nemcsak magyar vonatkozásban volt érzékelhető, hanem nemzetközileg is. A konszolidáció most már felgyorsulhat.

A betegségem kezdett elviselhetetlenné válni. Néha percekig nem tudtam szóhoz jutni a görcsöktől. Felkerestem Gottsegen barátomat. Újból megvizsgált, majd utána leültünk beszélgetni.

— Rossz állapotban vagy, visszaestél. A májad újból megduzzadt. Ezt így nem csinálhatod tovább. Ez a rablógazdálkodás nem vezet jóra. Kádár egészsége sem tetszik nekem. Mi lesz veletek, ha egyszer összeroppantok? Most már tényleg urai vagytok a helyzetnek, tartsatok lélegzetvételnyi szünetet. Amilyen gyorsan csak lehet, el kell utazzál Karlovy Varyba. Az sokat segíthet rajtad. És végtére is az a cél, hogy munkaképes legyél, mert hiába vagy fegyelmezett, és tartod be az orvosi utasításokat, ha közben agyonhajszolod magad, míg mások a jobb időkre várnak.

Nem vitázom Gottsegennel, igaza van.

Kádárék hazaérkezése után azonnal összeült az intézőbizottság. Kölcsönösen tájékoztattuk egymást. Kádár a moszkvai útról, a szerződésről, a csaknem egymilliárd rubeles hitelről számolt be, mi pedig vázoltuk az itteni helyzetet.

Kádár kijelentette, hogy bátrabban, szervezettebben kell összefogni és vezetni a dolgokat. A pesti frontáttörés is ezt igazolja. Május elsejét egy, a Hősök terén tartandó nagygyűlésen ünnepeljük meg, ahol ketten beszélünk: ő és én. Április 30-ára le kell zárni a pártba való átigazolásokat. Az utóbb történt események meggyorsíthatják ezt a munkát is. Már most gondolkodnunk kell azon, hogy mikorra hívjuk össze a parlamentet, amelynek a kormány számot ad majd munkájáról. Elérkezett az ideje az ideiglenesség megszüntetésének is. Ki kell szélesíteni a kormányt, s azt a parlamenttel jóvá kell hagyatni. A pártvezetés ideiglenességét is fel kell számolni. Az átigazolások lezárása után gondolkodnunk kell azon, hogy egy országos pártkonferenciát hívjunk össze. A kongresszus megtartásához még nincs elég erőnk.

Kádár tehát felvetette az összes kérdést, amely a következő hetekben meghatározza munkánkat. Össze kell hívni a KB-t, és ezeket a kérdéseket meg kell vitatni.

Az ülés után ketten maradtunk. Fáradtak vagyunk, de szívósak.

— Marosán, neked most már el kell-e menned Karlovy Varyba. Gottsegen levelét megkaptam. Igaza van. Nem vezet jóra ez a rablógazdálkodás. Másokat is rá kell szorítani a munkára. Az operaházi ünnepség után rögtön menj el. Szeretném azonban, ha meg-

látogatnád Révait. Már itthon van, de nem akarom zavarni, mert beteg. Ha nála vagyok, örökké vitázom vele és ez neki sem jó.

Hallgat, járkál a szobában, néha kérdez valamit.

— Mi is hibásak vagyunk, hogy a front csak ilyen későn tört át. Látod, elhoztuk Biszkut a fővárosi pártbizottság éléről, és ott most vezető nélkül maradtak. Kit küldjünk oda?

A végén arról beszélgettünk, hogy most már valóban haza kell költöznünk, nem jó ez a cigányélet. Én még csak hagyján, de Kádárnak még nincs lakása.

Ettől a naptól kezdve én is hazaköltöztem.

Egyik délután felkerestem Révait.

— Büszke vagyok rád, Gyuri. Kádár és te nagy reménységei vagytok a pártnak, jól dolgoztok, csak ideológiailag kerültök veszélyes helyzetbe. Miben tudok nektek segíteni, miért nem vesztek igénybe?

Látom, nem egészséges ez az ember. Kádár és én személyesen tettük lehetővé, hogy hazajöjjön. Sokan nem akarták. Az vezetett bennünket, hogy talán használható ember lesz.

Nem akarja tudomásul venni, hogy beteg. Égő, lobogó ember.

Április 4-én reggel korán indultunk el feleségemmel, Eskulits és Botár kíséretében Csehszlovákiába. Hirtelen, egyik óráról a másikra változott meg az életem.

Másnap délelőtt orvosi vizsgálat, előírták az ivókúrát, a diétás kosztot, hetenként háromszor masszázs. Ilyesmiben még soha nem volt részem, lehet, hogy ezért volt ilyen jó és gyors hatású. Nem unatkoztam, hamar betörtem.

Reggel hatkor kelek, feleségemmel lesétálunk a forrásokhoz, megisszuk a gyógyvizet, és utána séta. Nyolc órakor reggeli. Délelőtt vagy olvasok, vagy a fürdőben vagyok. Ebéd után alszom. Délután séta, újabb ivókúra, vacsora, és nyolckor már az ágyban vagyok, és alszom napi tíz-tizenkét órát.

Két hét telt így el. Egy este telefonon jelentkezik Budapest. Talán valami baj lehet? Kádárral beszélek.

— Gyere haza, szükség van rád. Majd egy későbbi időpontban folytatod. Nem telefontéma.

— Holnap indulok.

Az orvos sajnálja, hogy el kell mennem, mert most jelentkeztek volna az eredmények. A teljes rendbejövetelhez legalább kétszer négyhetes kúrára lenne szükségem.

Késő este lépjük át a határt. Másnap délelőtt már Kádárnál vagyok. Örül nekem.

— Jól nézel ki, segített a kúra — mondja. — Ne haragudj, hogy hazahívtunk, szükség van rád. Míg távol voltál, az intézőbizottság többször megtárgyalta a budapesti pártvezetés dolgát. Sok mindenkit számba vettünk, Aprót és Kisst is, de az a vélemény kerekedett felül, hogy a pártnak erre a most legfontosabb helyére, a budapesti vezetés élére olyan vezető kell, mint te. Egyhangúan az volt a vélemény, hogy erre a helyre nagy munkásmozgalmi múlttal, vezetési tapasztalattal bíró ember kell, aki ráadásul a tömegek embere és egyben jó szervező is. Így esett rád a választás. Ha egyetértesz vele, jóváhagyatjuk a KB-val, és munkád nagy része a pesti mozgalom átszervezése, kádereinek megerősítése, politikai egységének kialakítása lesz. Egyben azt is szeretném, hogy a kormányban és

természetesen a KB titkárának is megmaradnál. Ez politikailag fontos. Most még szétválaszthatatlan a párt- és állami vezetés, de ez csak átmenet. Hogy ezen változtassunk, meg kell erősíteni a pártot.

Mindig pártmunkás voltam, és ha jól meggondolom, a párt most rehabilitál engem. 1949-ben Rákosiék a megkérdezésem nélkül hívtak vissza.

Kádár közli, hogy teljes felhatalmazást kapok. Újból fel kell építeni az apparátust. Nem nagyot, kicsit. Sok ott a zavaros ember. — Nézz szét, keress embereket! Alig egy hét múlva itt van május elseje. Nézz utána, hogyan folynak az előkészületek és az átigazolások.

Délelőtt tizenegy órakor az én kis apparátusommal beszélek először, Eskulitscsal, Szakács Icával. Mivel Horovitz Ica szülési szabadságon van, ők ketten maradtak meg. Eskulits a minisztertanácsi titkárságát átadja Sásdinak. Szakács Icának át kell mennie az Akadémiára. A három titkárságot Eskulits fogja össze.

Ebéd után Borkával, Kelennel és Csikesznével beszélgetek. Május elseje és az átigazolások ügye érdekel. A munka menjen csak így tovább, komolyan majd elseje után veszem át. Addig két dolgot kell megoldani. Egy rádióbeszédet kell tartanom, és néhány üzem munkásgyűlését akarom ellenőrizni meglepetésszerűen.

Gács a rádió igazgatója, vele beszélem meg a beszédet. Még az év elején úgy határozott az intézőbizottság, hogy „Vezetőink válaszolnak" címmel rádióműsort indít. Már minden vezető beszélt, kivéve Kádárt és engem. Kádár biztatott, hogy tartsam csak meg, ő majd egy későbbi időpontban szerepel. Volt egy kikötésem, ami zavart idézett elő. Nem akartam leírni a beszédet. Néhányat közülük az országúton végighallgattam. Régi, unalmas, szokványos felolvasások voltak, élet és levegő nélkül.

Gáccsal barátságban vagyunk, jól összedolgozunk. Nevetve mondja: — Hát jó, csináld meg!

A Parlament egyik szobájában készült a felvétel. A riporter három kérdést tett fel, s amikor az elsőt szabadon megválaszoltam, leállíttattam a készüléket. Elgondolkoztam néhány percig a következő kérdésen, és a felvétel újból elindult. Még azt is megtettem, hogy a riportert, aki leírta a kérdéseket, belerántottam a beszélgetésbe. A riport az engedélyezett 20 perc helyett 45 percig tartott.

Gáccsal visszahallgattuk. Kijelentette: nem szabad hozzányúlni, így kell leadni.

Megnéztem az átigazolásokat. Áttanulmányoztam azt a statisztikát, amely november 4-től kimutatta a taglétszám alakulását. E szerint 1956 novemberében és decemberében nehezen ment, majd megindult a gyorsabb fejlődés, de aztán bizonytalanság, az intrika akadályozta, hogy előbbre lépjünk. Az utolsó két-három hét alatt azonban megindult az áradat, olyannyira, hogy kételyek merültek fel bennem: nem duzzadunk-e fel túlságosan? Ezt a kérdést jobban meg kell majd vizsgálni a pártkonferencia előtt.

Közben kiugrottam néhány üzembe. Íme, az egyik eset.

Senki sem tudta, hogy kimegyek. A gyűlést három órára hívták össze. Volt előadója, egy fiatal és tehetséges újságíró. A portás nagy meglepetésére beléptem a gyárba. Telefonálni akart az igazgatónak, de megtiltottam. Besiettem a kultúrterembe. Harmincnegyven ember volt, holott néhány százan beférnének. Az első sorokban nem ült senki. Leültem én. A gyűlést elkezdték. Az elnök odaszólt, üljek az elnökségbe, de én azt feleltem, folytassák csak.

Alig telt el néhány perc, ötösével, tízesével szivárogtak be az emberek, úgy hogy félig megtelt a terem. Amikor az előadó befejezte a beszédet, én álltam fel.

— Meglepődtek, ugye? Két dologra voltam kíváncsi. Az egyik, hogyan viszonylik az itt dolgozó munkás május elsejéhez; a másik, hogyan dolgoznak itt a kommunisták, milyen a befolyásuk. Senkit nem kényszerítünk a felvonulásra. Az jöjjön, akinek a szíve és a becsülete diktálja. Ne jöjjenek el azok, akik úgy vélik, hogy a fejes beszédén ott kell lenni, de egy másik előadót nem becsülnek semmire.

A látogatásból kis riadalom támadt, de azért meg kell mondani, hogy a pesti kommunisták jól dolgoztak.

Az intézőbizottságnak azt javasoltam, hogy a gyűlésre a párt vezetői vezessék fel a tömeget. Ezt szívesen veszik. A csepelieket én vezettem...

Borús volt az idő, eső lógott felettünk. Tudtuk, aki most kijön, az sokáig velünk fog maradni. Megható volt, amikor elindultunk a sorok élén és bevonultunk a térre. Négyszázezer ember! Én nyitottam meg a gyűlést, Kádár nagyszerűen beszélt.

Felejthetetlenül szép volt. Azt hiszem lezárult egy korszak.

XXIX. A demokrácia, a kétfrontos harc útján

A budapesti pártszervezet első titkára vagyok. Nem titkolom, öröm és büszkeség tölt el, hiszen Budapest az ország fővárosa, a szív, motor. Itt van az ipar 52 százaléka, a munkásság tömege. Itt volt a munkásmozgalom a legerősebb, a legharcosabb. És sajnos, itt buktak meg a kommunisták a legcsúfosabban.

Mit tudok Budapestről? Sokat és semmit. Kit ismerek? Mindenkit és senkit, különösen a tragédia bekövetkezése óta. Mit fogok csinálni és hogyan? Van emberismeretem, nagy mozgalmi tapasztalatom, a dolgozó tömegekkel hamar meg tudom teremteni a kapcsolatot, hiszen az utca fia voltam, a tömegek embere, és megértem a pesti kisembert. Az volt rólam a munkások véleménye: Marosán nem csap be bennünket, nem hazudik nekünk. Az ellenség viszont azt mondta, hogy Marosánt lehet szeretni vagy gyűlölni, de észre kell venni.

Szép, nehéz, bonyolult feladat elé állítottak. Itt kell ismételten megmutatni, bebizonyítani, hogy lehet és kell másképp, jobban, becsületesebben szolgálni a munkásmozgalom ügyét. Itt kell újból visszaszerezni a munkások, a dolgozó tömegek bizalmát és hitét a kommunistákban. Azt hiszem, kívánni sem lehet ennél szebb feladatot.

Nem dolgozom egyedül, hanem egy jól szervezett, becsületes munkásokból, értelmiségiekből álló kommunista kollektíva segít. Nincsenek személy szerinti kádereim; mindenkivel tudok és akarok dolgozni. Hogy mit kell tenni és kikkel, azt a munka közben felelősségteljesen kell átgondolni és formába önteni.

A szűkebb vezetőknek és az apparátusnak bejelentettem, hogy ha valahová megyek, senki nem kísér el; előre értesíteni a helyi vezetőket nem lehet.

— De hát miért ez a bizalmatlanság? — szegezték mellemnek a kérdést az apparátus vezetői.

— Én nem a maguk szemével, ismereteikkel és érdekkötődéseikkel akarom látni a dolgokat és az embereket, hanem úgy, ahogyan vannak, úgy, ahogyan én érzékelem azokat.

Az apparátus rendelkezésemre bocsátott egy statisztikát, amely április 11-én készült. Nem hiszem, hogy rajtam kívül valaki annyira nekifeküdt volna ezeknek a beszédes számoknak, mint én. Mivel más nincs, mindent az MDP-vel kell összehasonlítani. Budapesten eddig az alapszervezeteknek csak 35 százaléka alakult meg, vidéken 49. Az MDP fővárosi taglétszáma 380 ezer volt, most az áprilisi kimutatás szerint 50 ezer. Ebben 3 ezer olyan ember is van, aki eddig nem volt tagja a pártnak. Ezek igen értékes tagok. A párttagságnak több mint a fele 1945—46 előtti.

Budapest legfontosabb üzemeiben az MDP párttagságának aránya annak idején 36 százalék volt, márciusban 4,8, a textilüzemekben pedig csak 3,5 százalék. Ha ezen a téren nem tudunk gyökeresen változtatni, ezt nemcsak a termelés sínyli meg, de a munkások politikai öntudata is. Az intellektuális élet egyelőre zűrzavaros, áttekinthetetlen. A nemzeti kommunistától az anarchista kommunistáig van itt mindenféle irányzat, a hivatalosan egymást igazolók klikkjeiről nem is beszélve. Szép munka lesz mindent tisztába tenni.

Áttekintettem a pesti pártapparátust.

November 4-e után Biszku Béla volt a pártbizottság első titkára, de ő most a belügyminisztériumban van. Három titkár van: Borka, Kelen Béla, Csikesz Józsefné. Csikesznén kívül a két titkár kintről jött vissza az apparátusba. Az osztályvezetők nagy része fiatal, kevés tapasztalattal. A kerületi titkároknál jobb a helyzet, bár a huszonkettőből csak nyolc maradt meg, tizennégy új.

Megnéztem a termelési statisztikát. Igen elszomorító volt. A kifizetett alapbérek 22 százalékkal magasabbak, mint egy évvel ezelőtt, miközben a termelés alig éri el az akkorinak a kétharmadát. Világos előttem, hogy a pártvezetés figyelmét az üzemek, a munkások és a műszakiak felé kell fordítani. Ha ott fordulatot érünk el, utána minden könnyebb lesz, oda kell koncentrálni a politikai tevékenységet.

Összehívtam a három budapesti titkárt, kértem, üljenek le, osszák el egymás között az osztályokat, feladatot. Én magamnak semmit sem akarok fenntartani.

Másnap kiderült, hogy nem tudtak megegyezni. Így én osztottam el a funkciókat.

Sorra összehívtam a kerületi titkárokat és más szervek vezetőit. Megmondtam nekik: azontúl, hogy megkövetelem a párt iránti tiszteletet és ragaszkodást, önállóságot és bátorságot kérek tőlük. Mindenki előtt nyitva az ajtó, de feleslegesen ne zaklassanak. Figyelmeztetek mindenkit, hogy lényeges és fontos kérdésben nem ragaszkodom a szolgálati úthoz.

Kádár igényt tartott rám a parlament összehívásával kapcsolatban, és így napokra kiestem a munkából.

A parlament összehívását alapos politikai előkészítés előzte meg. Először a képviselőkkel tanácskoztak, akik már hónapok óta részt vesznek a konszolidációs munkában. Kétharmaduk kommunista, egyharmaduk pártonkívüli. (Az összetételt még a Rákosi-vezetés határozta meg.) Hiába volt a parlament az ország alkotmányos, a legfelsőbb vezető testülete, az októberi eseményekben semmiféle jelentős szerepe nem volt.

A képviselők mandátuma lejárt. Választásokat tartani még nem lehet, ezért azt javasoljuk majd, hogy két évre hosszabbítsák meg a mandátumukat. Mi eddig az Elnöki Tanács törvényes jogával éltünk, rendeletileg kormányzunk.

Kádárt és néhányunkat foglalkoztatott az a gondolat, hogy a kormánynak, mint vezető testületnek, szakítania kell a Rákosi-idők formalitásaival, nemcsak jóváhagyó, hanem intézkedő, kezdeményező testületnek kell lenmie. Azt is szeretnénk elérni, hogy az állami vezetés önállóbban dolgozzon. Enélkül ugyanis újból kezdődnek a hibák, a bajok.

November 4-e után a kormány sok önálló intézkedést tett. De van egy kérdés, amiben Kádárral teljesen egyetértünk: nem jó, hogy egy kézben összpontosul a párt első titkári és miniszterelnöki funkciója. Most nem tudunk változtatni rajta, de tudnunk kell, hogy ez csak átmenet.

Ezeket a gondolatokat Kádár nemcsak megosztja velem, de elképzeléseit és terveit

meg is beszéljük. Én személy szerint szeretnék a kormányból kiválni és csak a pártmunkának élni. Ennek azonban most két akadálya van. Az egyik: Kádár politikailag szükségesnek tartja, hogy én, a volt szocdem bent legyek, még akkor is, ha nem lenne konkrét feladatom.

A kormány kiszélesítésére személyesen tárgyalások kezdődnek Kovács Bélával, Bognárral, Kisházival, Trautmannal, Incével, Dolleschallal, és elhatározás születik pártonkívüliek bekapcsolásáról is.

Azután itt vannak az ünnepnapok. A tervek szerint november 7-e nem lesz nemzeti ünnep, március 15-e és október 6-a viszont igen. Ezenkívül itt van a karácsony, a húsvét. Gyökeresen változtatni, ehhez idő kell. Minden azon múlik, hogyan lépünk fel.

Ilyen előzmények után ült össze a parlament. Előző nap délután a kommunista képviselőket frakcióülésre hívtuk össze. Az én feladatom volt felkészíteni őket. Teljes volt az egyetértés.

A parlament ünnepélyes keretek között nyílt meg. Magyar és nemzetközi eseménnyé vált. Két beszéd hangzott el, Dobié és Kádáré. Az utóbbi a kormány teljes jelentését terjesztette elő.

Néhány képviselőt felkértünk felszólalásra, a többit bátorítottuk és önkéntesen is sokan jelentkeztek.

Megteltek a diplomata-, az újságírópáholyok. A hangulat kedvező volt számunkra.

Dobi személyes élményektől gazdag beszéde Nagy Imre és Tildy szerepéről nagy hatást tett. Kádár kétórás beszéde pedig reális képet adott a lezajlott harcról, a helyzetről és a feladatokról.

Ültem és figyeltem három napon át. 1945—50-ig én is tagja voltam a képviselőháznak és a 49-es választások után szomorúan kellett látnom, hogy Rákosiék ebből szégyenteljes, formális testületet faragtak. Rám nehezedett nemcsak a díszes épület és terem a maga gazdag történelmi múltjával, de az ellenforradalmak keserű tanulságaival is.

Kádár elszámolása szinte történelmi. Soha ilyen érdeklődés nem nyilvánult meg parlamenti beszéd iránt. Feszültség, figyelem, meleg taps és helyeslés. Nem rendeztek itt meg semmit, nehéz is lett volna. Drukkoltam Kádárért, mert rossz bőrben volt. Három nap alatt kétszer is rosszul lett, de azért állta a sarat. Élvezetes volt hallgatni utána Molnár Eriket, Péter Jánost, Ortutay Gyulát, akik rutinos előadók, szónokok. A kinti és a benti ellenség botrányt várt, ami nem következett be, sőt az őszinteség, a nyíltság, a bátorság meglepte a magyar közvéleményt és igaz jó hatással volt rá.

Egy fontos és jellemző epizódot szeretnék feljegyezni. Bognár Józsefnek felajánlottunk egy miniszteri tárcát, de nem vállalta.

Másnap félrehívott beszélgetni.

— Nézd, mondta — gondolkoztam a dolgon —, lehet róla szó, hogy belépjek a kormányba.

— Nincs szükség rá, menni fog ez így is, nélküled — válaszoltam.

Érdekes volt a parlamenti ülés, de benne a legérdekesebb Kádár válaszbeszéde. Ilyen beszéd 1948 óta nem hangzott itt el. Egyszerű, őszinte, emberi és mélyen demokratikus volt, klasszikus példája annak, hogyan lehet a Parlamentből a néphez beszélni.

Az Országgyűlés színvonalas vitában összegezett mindent, jóváhagyta a kormány jelentését, megszavazta az új kormány névsorát, ezzel megszüntette az ideiglenességet.

Új korszak kezdődött el.

Az MSZMP pártkonferenciáját történelmi jelentőségű eseménynek tartottam, különösen a párt jövője szempontjából. Ennek megfelelően foglalkoztam vele. Meg kell jegyeznem: hónapokkal előtte elképzelni sem tudtam, mertem volna hogy ilyen nagy léptekkel haladunk előre a konszolidáció útján. Íme, már odaállhatunk ország-világ elé számot adni a múltról és jelenről, a siker reményében kísérelhetjük meg kijelölni a párt elvi, politikai, szervezeti és morális programját.

Most minden napirendre került, mindennel szembe kellett nézni. Nem hiszem, hogy volt még kommunista párt olyan helyzetben, mint a magyar 1956—57-ben. Tragédiája túllépett a határokon és hatásában, tanulságaiban nemzetközivé vált.

A konferencia megtartását két lényeges körülmény tette lehetővé. Az első, hogy márciusban Budapesten végre sikerült áttörni a frontot, s ezt gyors tempóban követték az átigazolások a pártba. A kezdeti tízezres létszám csaknem 350 ezerre nőtt. Igaz, ez csupán egyharmada az MDP taglétszámának, de minőségében összehasonlíthatatlanul jobb annál. Ennek következtében a másik fontos tény az, hogy létrejött egy olyan párt- és állami vezetés, amelyben bízott az ország. A nemzetközi kommunista és munkásmozgalomban olyan támogatást és segítséget élveztünk, amilyet eddig még soha.

S ha már számvetésről van szó, engedtessék meg egy személyemre vonatkozó megjegyzés. Annál is inkább, mert ez idő tájt itt is, ott is célzások hangzottak el, hogy a Kádár-frakcióhoz tartozom és neki köszönhetem, hogy ilyen magas funkcióba kerültem. Ez nemcsak, hogy nem igaz, de rosszindulatú beállítás volt. Kádárhoz való viszonyomat nem személyi, nem baráti, hanem politikai kérdések döntötték el. Soha nem voltunk barátok, és ő soha sem tett semmit azért, hogy ilyen pályát fussak be a mozgalomban. Nem is tehetett. 1956 nyarán egymástól függetlenül kerültünk az élre. Ketten vagyunk azok, akik 1948-tól tagjai voltunk a PB-nek és a titkárságnak. Utánam ő is börtönbe került. Volt módja elszenvedni, amit nekem, és megtanulni azt, amit én megtanultam. Tény, hogy 1956 tavaszán és nyarán Kádárt tartottam alkalmasnak a párt első posztjára.

Milyen elveket, politikát, morált és módszereket tisztázzon, rendezzen és fogadjon el a pártkonferencia, és kik felett mondjon ítéletet? Kikkel szélesítse ki a vezető szerveket, különös hangsúllyal a KB-t, PB-t és a titkárságot?

Mit és miért kell tenni?

Először is meg kell tisztítani a pártot, az egész marxista mozgalmat, az egész társadalmi életet azoktól az elemektől és azoktól a nézetektől, akik és amelyek akár a sztálinizmust, akár a rákosizmust képviselik.

Hogyan lehet megakadályozni, elkerülni a Rajk-ügyeket, a párt és az állami életnek olyan lezüllesztését, amelyet Rákosiék teremtettek meg? A hibák, bajok és bűnök ellen senki nines eleve beoltva. Tudni kell, hogy vissza lehet élni az elvekkel, a funkcióval, a hatalommal. Hogyan lehet ezt megakadályozni? Itt emberekről van szó, különös hangsúllyal a minden szinten tevékenykedő vezetőkről. A vezetés döntő szerepet játszott, és ezért teljesen jogos volt és jogos lesz, hogy félre kell állítani mindenkit, aki kiagyalta, csinálta, eltűrte a visszaéléseket, a bűnöket. Félre kell állítani a karrieristákat, akik gátlástalanul, erkölcstelenül, felelősségvállalás nélkül mindezt végig tudták és merték csinálni.

Ha semmi mást nem tanultunk is meg, ezt igen. Előttem nem vitás, hogy a felelősség mindenért a pártvezetést terheli. De hangsúlyozni szeretném, hogy a vezetés nemcsak egy vagy négy emberen nyugszik. Hol volt, mit csinált a sok ezer vezető és a csaknem egymillió párttag? Nem elég megfogadni, hogy soha többé nem adom oda magamat, a

nevemet. Az sem elég, hogy most a párt és a kommunisták, mert bajban vannak, meakulpáznak: „Soha többé!" Garancia kell, elvi, politikai, morális, személyi garancia! Ez pedig feltételezi a demokráciát, a humanizmust és a szabadságot. Ez nem lehet néhány ember kiváltsága, privilégiuma. A személyi biztosítéknak elsőrendű szerepe van. De keveset ér, ha nem párosul politikai biztosítékokkal, az elvi és morális alapon álló demokratikus renddel. Rákosiék sutba dobták a demokráciát, a centralizmus lett az uralkodó. Ennek megismétlődését minden körülmények között el kell kerülni.

Mi a helyzet most, 1957 májusában?

Erősebb a demokratizmus és gyengébb a centralizmus. Nem véletlen, hogy felvetődik az egyensúly helyreállítása. Az egyensúlyt pedig harc közben kell megtalálni.

A szocializmusnak létkérdése a demokrácia, minthogy a szabadságról a munkásosztály nem mondhat le. Ha mégis megtenné, a pártmozgalom megszenvedné, összeszűkülne, szektává válna. Ez a tanulság, amelyet 1956 adott, örökre emlékezetessé kell, hogy maradjon a jövő számára.

Kádár mellett a konferencia egyik előadója vagyok. A pártról, a szervezeti szabályzatról fogok beszélni.

A szervezeti intézkedésekhez igen rövid az idő. Ebben sok jó is van, mert nem korlátozza, nem szűkíti az alsóbb szervek önállóságát, amely soha ilyen nyílt és demokratikus nem volt. Ez nagyban befolyásolta a káderek kiválasztását, a küldöttek és a vezetőség megválasztását.

November 4-e után a választott szervek személyi összetételét az alsóbb pártszervezetek határozták meg. Erről azért kell beszélni, mert a Rákosi-féle antidemokratikus módszereket a vihar egyelőre széjjelverte, de nem semmisítette meg. A központi apparátusban megvolt a hajlam ennek fenntartásához, csak nem volt meg hozzá a politikai és morális alap, bátorság.

A meghirdetett kétfrontos harc mindkét irányban izgalmas és eleven. Van itt már egység és komoly közvélemény, amelyet a párt bázisának tartok. Nemcsak a párt, de az ország közvéleménye is harcos vitát folytat. Jobboldali és baloldali nyomás ellen folyik a harc, méghozzá demokratikus körülmények között. Érdekes, hogy a bal- és jobboldali irányzat sok helyen találkozik. Az ideiglenes pártvezetéssel szemben itt-ott feltűnnek a frakciók, amelyek azonban nehéz helyzetben vannak. Túl sok vezetőjük kompromittálódott és a sértődött embereknek nincs más érvük, mint Rákosi védelme, de ennek már nincs hatása. Ami pedig a jobboldalt illeti, a harc, a támadás sokszor Kádár személye körül élesedik ki. A különféle irányzatok most intrikával, denunciálással, rémhírterjesztéssel akarnak keserűséget okozni.

Kádár nehéz helyzetbe került. Megvitatta velem a dolgokat, a személyeket, kért, hogy álljak ki Gáspárért, Fockért és Szirmaiért. Vállaltam ezt, s ezért nagy nyomás alá kerültem. Többen is felkerestek.

— Marosán elvtárs, akadályozza meg, hogy Szirmai bekerüljön a pártapparátusba — mondták. — Beszélje le Kádárt erről. Ez az ember sok bajt és kárt fog okozni a pártnak, de Kádárnak is.

Álltam a sarat. Sokan megkérdezték tőlem, miért harcolok Szirmaiért, Fockért, Gáspárért?

— Azért, mert számomra Kádár a pártvezetés döntő embere.

Végül is Gáspár maradt a SZOT főtitkára és KB-tag, Fock bejön a pártközpontba titkárnak, Szirmai az agit-prop. osztály vezetőjének.

Egy este Szirmai felkeresett az irodámban, s könnybe lábadt szemmel mondott köszönetet:

— Marosán elvtárs, soha nem fogom neked elfelejteni, amit értem tettél.

— Hagyd, Szirmai elvtárs, felejtsd el, és nekem soha ne hálálj meg semmit. Kádárért tettem. Ám figyelmeztetlek, légy tekintettel Kádárra. Ha nem fogsz úgy viselkedni, hogy ezek a morális és emberi ellentétek feloldódjanak, és a vádaskodások megszűnjenek, akkor te csak bajt okozol Kádárnak és a pártnak.

Fock és Gáspár megfelelő tisztelettel néztek rám, ami olykor kezdett terhessé válni.

Egy barátom, aki tudott a történtekről, azt mondta:

— Tudod milyen típusok ezek? Ők lesznek az elsők, akik le fognak téged döfni. Soha nem tudják megbocsátani, hogy kiálltál értük és megvédted őket.

— A jövő dönti el, hogy mi lakik bennünk. Egyet én is tudok: nem hiszek a sírig tartó funkcióban. Nekem nincsenek haverjaim, akiket vezető posztra kívánok tenni. Frakciót és klikket sem akarok csinálni.

A fenti helyzet azonban tükröződött a lentiben. Baranyában a küldöttértekezleteken személyi harc indult Laky ellen. Lementem rendet csinálni, és megerősítettem azt a vezetést, amely a harcot végigcsinálta.

A legnagyobb és legjellemzőbb meglepetés a budapesti apparátus részéről ért. Elkészítették a fővárosi pártértekezlet referátumát. Nem fogadtam el, s nagy megrökönyödésükre másikat csináltam helyette. Nemcsak reális képet akartam festeni, de minden nyomással szemben védeni akartam a párt vonalát. Egy kényes kérdést Biszkuval is megbeszéltem. Kovács István személyéről, felelősségéről volt szó. Ő az 1956-os események alatt Budapesten volt első titkár. Most fogalmazódott meg először a szerepe és felelőssége, amely különösen a Rákosi leváltása körül folyó harcban volt érdekes. Kovács István a mérleg nyelve akart lenni, és remélte, hogy a párt első titkára lesz Rákosi után. Mérhetetlen gyűlölet volt benne Kádár iránt.

Volt szocdemeket is szerettem volna vezető szervekben és posztokon látni. De ez a terv alig-alig sikerült. Részben nem akartak bejönni, nem felejtették el sérelmeiket és féltek az esetleges újabb sérelemtől, részben meg komoly akadályokat gördítettek útjukba. Szerettem volna — ez volt a tervem — megbeszélni Kádárral, hogy Révész Ferencet és Schiffer Pált bevisszük a budapesti pártbizottságba. Révész Feri nagynehezen átment, de Schiffer Palival szemben olyan éles és szenvedélyes harc indult meg, amin Földes Lászlóval közösen sem tudtunk úrrá lenni.

Közben a budapesti pártapparátusban olyan kíméletlen intrikával, vádaskodással teli harc tört ki, hogy nekem kellett beavatkozni. A három titkár képtelen volt megbirkózni vele. Összehívtam a pártapparátust.

A vita két kérdés körül csapott össze. Az egyik: üldözik a régi kádereket, elnyomják őket. A másik: mi a magyarázata annak, hogy vannak itt olyanok, akik nem tisztázott módon maradtak életben, míg mások október 30-án hősi halált haltak. Lényegében a bal- és jobboldal csapott itt össze.

Már késő éjszaka álltam fel beszélni.

— Ne féljenek, rövid leszek. Maguk megmondták egymásról a véleményüket. Tele

vannak szubjektív haraggal egymás iránt. Magukat hallgatván sokszor elszégyelltem magam. Van a pártnak kiharcolt politikai vonala, azt kötelesek képviselni. A dogmatikusok és a revizionisták számoljanak ezzel. Tisztelet és megbecsülés kell hogy övezze azt, aki itt harcolt, de külön joga ebből senkinek sem származhat. Véget vetünk a régi stílusnak, az egymás elleni intrikálásnak, a hízelgésnek, a talpnyalásnak.

Ha én tudok együtt dolgozni mindenkivel, még azzal is, aki engem halálra szánt, elvárhatom, hogy maguk is tudjanak együtt dolgozni. Aki erre nem képes, az távozik innen

XXX. 1957. június: országos pártértekezlet

A pártértekezlet zárt ajtók mögött zajlik le. A külföldi sajtó ostromol bennünket, szeretne részt venni rajta.

Két referátum van: Kádár az általános elvi, politikai, párt- és kormányzati jelentést terjeszti elő, jómagam pedig a párt szervezeti szabályzata és annak módosítása címén a pártépítés, a pártvezetés, a párt és tömegek kapcsolatáról fogok beszélni.

Kádár referátumát az intézőbizottság szóbeli előterjesztés alapján fogadta el. Kádár szabadon akar beszélni, én leírtam a beszédet, azt Kádár ismerte, egyetértett vele. Azt hiszem, ettől az időtől vált a nyilvánosság előtt hivatalossá, hogy Kádár helyettese vagyok.

A konferencia érdekessége, hogy a régi négy nagy vezető közül csak Révai lesz jelen. Kádárral együtt azon voltunk, hogy Révai jöjjön haza, vegyen részt a politikai életben. Olyan tervünk is volt, hogy bevonjuk a vezetésbe. Tulajdonképpen hárman vagyunk már csak, Kádár, Révai és én, akik az egyesülési kongresszus által megválasztott legfelsőbb vezetés tagjai voltunk.

Tudtam, hogy Révai készül a konferenciára, nekem említette is: — Felszólalok és meg foglak bírálni benneteket.

1957. június 27-én reggel kilenc órakor a Parlament kongresszusi termében, a volt felsőházban, amely most fényárban úszik, dr. Münnich Ferenc megnyitja az MSZMP országos pártértekezletét. A történelmi nevezetességű konferencián 348 küldött van jelen, csak egy küldött van távol betegség miatt. A küldöttek 93,7%-a férfi, 51,4%-a 30—40 év közötti; 24,9%-a 40 és 50 év közötti, 12,1%-a 50 éven felüli és csak 10,6%-a 30 évesnél fiatalabb. Foglalkozás szerint eredetileg is munkás 77,8%, paraszt 6,9%, értelmiségi 10,3%; 1945 előtti párttag 31,5%, 1945-ös párttag 21,3%, 1946—49-es párttag 20%; 1950 óta pedig 7,2%-a tagja a pártnak. A küldöttek 68,2%-a, tehát kétharmada, nem függetlenített. Meghívottként jelen van különböző területekről 211 elvtárs, nagy részük tömegszervezeti és állami funkcióban.

Münnich javaslatot tesz a napirendre, különböző bizottságok felállítására. Valamenynyi jelentős helyen ott vagyok, befolyásolhatom a dolgokat. Ezután kéri fel Kádárt, hogy tartsa meg referátumát.

Csendesen, egyszerűen áll fel az elnökségből, és megy le a lépcsőn az előadói emelvényhez. Taps nem kíséri. Jegyzeteit leteszi, egy pillantást vet a teremre.

Beszéde nem volt tudományos értékű, amely majd a klasszikus irodalomba sorolható, de egyszerűségénél, nyíltságánál fogva előkelő hely illeti meg. Ez nem Rákosi, Révai,

Nagy Imre csiszolt, kimunkált és szép stílusba öltöztetett beszéde, de igazságában, igazmondásában természetes, elemzésében egyszerű és világos állásfoglalás. Témájában olyan gazdag, hogy párját ritkítja.

Kádár nem teoretikus. Ő munkás, kommunista politikus. Itt most nemcsak az az érdekes, amit mond, de az is, ahogy mondja! Olyan szenvedély jellemezte a beszédet és magát a konferenciát is, ami példátlan.

Nekem az tetszik a legjobban, hogy Kádár érzi, tudja, itt nem lehet köntörfalazni. Így beszél és szinte kényszeríti az utána következőt is, hogy azt tegye, amit ő. Most alapokat rakhatunk le egy reményteljes jövő számára. Demokratikus iskolát teremthetünk.

Már ahogyan a beszédét elkezdte, az is jellemző volt.

— Az ellenforradalom rendkívül súlyos károkat okozott először a pártnak, a népnek, az országnak, de bármilyen volt is a megrázkódtatás, tapasztalatokat is adott, használjuk fel őket. Ennek az értekezletnek az a feladata, hogy a lezajlott eseményeket személyi elfogultság nélkül vizsgálja meg...

E bejelentésnek az volt a célja, hogy feloldjon, bátorítson, szégyenkezés és gyűlölet nélkül nézzen szembe mindenki a történtekkel.

Kádár áttekintést adott egy gazdag és történelmi útról. 1918—19-től, a 25 éves ellenforradalmi Horthy-korszakról, a felszabadulás utáni időkről, különös hangsúllyal az 1945—48-as évekről. Gazdag múlt, ám tény:

— A párt és a magunk munkáját átgondolva látni kell, hogy elsősorban talán a vezetés, de végső soron az egész pártmunka gyakorlatában a hatalom teljes megragadása után kerültek be a negatív vonások, és ezeknek folyamán mondjuk ki a legfontosabbat: ...a hatalom kézbevétele kritikus próbatétel alá veti a pártot és az egyes kommunistákat... Amikor a hatalom már a kezünkben volt, jelentkezett az elbizakodottság, bebizonyosodott, hogy a hatalom nemcsak nagy erő, hanem veszélyt is rejt magában mind a párt, mind az egyes kommunisták szempontjából. Önteltség, elbizakodottság igen nagy veszéllyel jelentkezett a hatalom kivívása után... Olyan hamis illúzió kerekedett felül, hogy ha a hatalom minden eszköze a kezünkben van, az ellenséggel el lehet bánni. A tömegek megnyerése már nem olyan fontos dolog. Én azt hiszem, hogy elsősorban ez volt a hibák gyökere...

Kádár kimondja a vezetés legfontosabb tételét:

— Nem szívességből vállaltunk funkciót, hanem kommunista kötelességből, hogy ellássuk funkciónkat. Azt akarom ezzel mondani, hogy ha eljön a nap, amikor azt mondják a pártban, te nem jól dolgozol, hasznosabb lesz, ha félreállsz, hát mi nem ragaszkodunk majd a pozícióhoz. Ezt jó, ha az elvtársak tudják; akik ma a vezetésben vannak, azok nem a hatalom mániákusai, és nem valami hatalmi okokból rekesztettek ki egyeseket a munka újjászervezésekor, hanem mert az ügy érdekéről volt szó. És ha az elvtársak ezzel egyetértenek, akkor a pártot ezután is így kell vezetni...

Igen fontos, döntő megállapítás a jelenre és a jövőre, a vezetés számára. Tudom, hogy ez sok mindenkinek fáj, de ki kell mondani.

— Nagyon fontos az ellenség elleni harcban, hogy a megtévesztetteket ne kezeljük ellenségként, mert akkor magunk növeljük az ellenség táborát." S Kádár a központi helyre állítja a legfontosabb vezetési koncepciót: „Akik a tömegek iránt bizalmatlanok, aki a tömegektől elszigeteli magát, aki nem teljes tudásával dolgozik a tömegek meggyőzéséért és megnyeréséért, a legnagyobb kárt okozza a pártnak...

Így folytatja:

— Őriznünk kell a párt politikai és erkölcsi tisztaságát a karrieristáktól. A párt egysége csak ideológiai, politikai, cselekvési és szervezeti egység lehet. Egyik a másiktól elválaszthatatlan, de ahhoz, hogy a helyes álláspont kialakuljon, meg kell vitatnunk a kérdéseket. Azt hiszem a KB november 5-étől többet vitázott, mint az elmúlt öt évben összesen. Ha huszonhárman ültünk össze, akkor huszonegyen szólaltak fel a vitában. A decemberi KB-határozat elkészítése, a még utólagos vitát is beleértve, tulajdonképpen tíz napig tartott. Helyes, hogy vita van, mert a kérdéseket tisztázni kell, és a téves nézeteket érvekkel kell legyőzni. Módot kell adnunk a párton belül a különböző nézetek és vélemények kifejtésére. Ne csak a párton kívül lehessen ellentétes véleményt hangoztatni. Ám ha egy kérdést megvitattunk, megegyeztünk és határozatot hoztunk, akkor az mindenkire kötelező...

A beszéd mindvégig nagy figyelmet keltett. Itt nem volt hurrá és vastaps, itt-ott tapsoltak a küldöttek. Kádár egyszerűen fejezte be; kérte a referátumának megvitatását.

Szünet után, amely rövid volt, rám került a sor. Hadd idézzek ebből a beszédből is néhány részt.

„A szervezeti szabályzat tervezete megerősíti a párton belüli demokráciát és a kollektív vezetés lenini elvét. Gondoskodnunk kell azonban arról, hogy ezeknek az elveknek a megerősítése ne csak a szervezeti szabályzatban történjék, hanem a gyakorlati pártmunkában váljon a párt alaptörvényévé és alkotmányává... A munkásosztály harcát a történelem folyamán végigkíséri az a törekvés, hogy a munkás a kapitalizmus elleni harcban egységesen lépjen fel. Ez fokozottabb mértékben érvényes a pártra. Az egység azonban semmiképpen nem lehet elvtelen... Amikor a párt egységéről, fegyelméről beszélünk, beszélnünk kell a párt vezetőinek egységéről, fegyelméről is. A múltban ezen a téren elkövetett hibákat az ellenség sikerrel használta ki ellenünk. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ellenség nem a párt tekintélyének lejáratásával kezdi romboló munkáját, hanem először a pártvezetés, a pártvezetők tekintélyét igyekszik lejáratni. A vezetés most is és később is ki van és ki lesz téve az ilyen romboló kísérleteknek, támadásoknak. A legjobb fegyver ez ellen a felső és alsó vezetés valamint a tagság harcos egysége... Ha a párttagtól megköveteljük, hogy egyéni szempontjait alárendelje a közérdeknek, ezt még inkább megkövetelhetjük minden kommunista vezetőtől, bárhová állítsa is a párt. Azt is meg kell mondanom, hogy a párt nem lehet sem egy ember, sem egy csoport politikai játékszere. A párt a munkásosztályé, az egész dolgozó népé..."

„A kommunista nem harcolhat egyéni érdekekért, a kommunista szerény, becsületes ember, aki a közösségért, a szocializmusért küzd. A kommunista nem lehet íróasztalember, nem harcolhat jobb állásért, magasabb beosztásért, mások kitúrásáért. A Magyar Dolgozók Pártjában voltak ilyen típusok, ismerjük őket nagyon jól, de úgy látszik, vannak még pártunkban is egyesek, akik a pártot létrának akarják használni, magasabb állás, vagy jól jövedelmező íróasztal elnyeréséhez. Ezért intrikálnak, vádaskodnak. A leghatározottabban fel kell lépnünk velük szemben."

Kimondatlanul benne rejlett Kádár védelme is, de sok más emberé is. Miért én mondtam ezt el? Mert helyzetem ebből a szempontból nekem volt a legkönnyebb. De a leglényegesebb kérdést is elővettem:

„A demokratizmus fejlesztésével összefügg, hogy kollektív módszerrel kell dolgoznunk. A kollektív szellem csak a nyílt őszinteség légkörében, az elvtársi, kommunista bí-

rálat és önbírálat szellemében virágozhat. Az MDP-ben a felsőbb és az alsóbb pártszervek sok esetben helytelenül megelégedtek a kollektív vezetés, a párton belüli demokrácia formális érvényesítésével... A pártdemokrácia és a kollektív vezetés elvének megsértése, a pártvezetés bürokratikus, adminisztratív eltorzítása súlyos következményekkel járt, nagymértékben hozzájárult, hogy a párttagság jelentős része passzív magatartást tanúsított, közömbössé vált a párt ügye iránt. Talajt szolgáltatott a pártfunkcionáriusok, a párttagság soraiban a párton belüli demokrácia kispolgári és revizionista eltorzítására. Előidézték a párt sorainak bomlását, a párt befolyásának csökkentését, a párton kívüli tömegektől való elszigetelődését. Súlyos hibánk volt, hogy nem tanultunk a tömegektől, nem vettük figyelembe kérdéseiket, véleményüket. Szocializmust nem lehet építeni pártonkívüliek bevonása nélkül... Soha sem szabad megfeledkezni arról, hogy a pártmunka fő módszere a meggyőzés, a párttagok tízezreinek tömegmunkája."

Az emberekkel való bánásmód normáit, követelményét is félreérthetetlenül megfogalmaztam, főleg a szakszervezetekre vonatkozóan:

„A párt politikai vonalában bekövetkező torzulások és bürokratikus vezetési módszerek terjedése a múltban odavezetett, hogy a szakszervezet nemegyszer félig kincstári jellegű végrehajtó szervezetté vált."

Az a meghatározásom, hogy a szakszervezet „félig kincstári jellegűvé vált", a legerősebb kritikai megállapítás volt, de a helyzet még ennél rosszabb volt.

Ezután tértem rá a párt politikai propagandamunkájára.

„A kommunistáknak meg kell szokniuk, hogy nincsenek kényes kérdések. Természetesen párt- és államtitkok vannak, nehogy a kettőt összetévessze valaki."

Két lényeges dologra kellett még rámutatnom. Az egyik: „A szervezeti szabályzat tervezete kimondja, hogy a KB tagjai egyenrangúak. Minden fontos kérdésben teljes tájékoztatást kell kapniuk."

E mindenki számára természetes jog rögzítése azért vált szükségessé, mert a Rákosi-vezetés a pártkongresszus utáni legmagasabb vezető testületet, ezt a meghatározó, irányító felelős szervet teljesen formálissá tette, szolgai, cseléd színvonalra süllyesztette. Volt ebben valami megalázó és szégyenteljes. A vége az lett, hogy ez a szerv 1956-ban, a legkritikusabb időben semmivé vált. Ennél nagyobb csapás nem érhet egy pártot. A kommunisták vezérkar, vezetés nélkül maradtak.

A másik lényeges kérdés, amiről beszélni kellett, új és friss volt. Az egyén és a párt jogát érintette. „Az MDP-ből nem lehetett kilépni. Azt a párttagot, aki valamilyen okból kijelentette, hogy nem akar párttag lenni, kizárták a pártból, és ez akarva-akaratlanul, sok esetben egyébként becsületes emberek megbélyegzését jelentette. Egyesek ettől félve inkább a pártban maradtak, és így nőtt a pártban a passzív, közömbös elemek száma. Ez is aláásta a párt élcsapat jellegét. Helyes, ha a párttag, amennyiben nem ért egyet a párt politikájával, intézkedéseivel, szabadon kiléphet a pártból. Ám nyomatékosan hangsúlyozni kívánom, ez nem jelentheti azt, hogy a párt bárki számára átjáróház legyen."

Jelentős intézkedés és törvényesítés volt ez. Aláhúzta a párttagság vállalásának önkéntes és demokratikus voltát, és meg kellett, hogy óvja az embereket az üldözéstől, attól a természetellenes politikai nyomástól, hogy bárki is olyasminek adja oda magát, amiben nem hisz, amit nem becsül, és hogy osztoznia kelljen bűnben és gyalázatban.

A két referátum után megindult a vita.

Első érdekes impresszióm az volt, hogy ez a konferencia nem volt derűs, nem nevettet. Távol állt tőle a hurráhangulat, amely a Rákosi-időszakot jellemezte. Meghallgatták az előadókat, a vitázókat, ritkán csattant fel nagy taps. A küldöttek többsége figyelt és várt. Komoly volt ez a konferencia. Mindenki átérezte a ritka történelmi helyzetet. A felszólalók vádoltak és védtek, miközben a vádlottak is védelemre szorultak. Maga az a körülmény, hogy mindenki abban a tudatban beszélt, hogy ebből rá nézve semmi kár nem származik, az igazmondásra sarkallt. Lehetőleg mindent kimondani! Tévedni tévedhetünk, de nem hazudhatunk.

A konferenciára még valami jellemző volt: nem volt fárasztó és nem vált unalmassá. Fejes és nem fejes felszólalása itt ugyanannyit nyomott a latban. Mindenki a helyén, figyelt, hallgatott. A kinti világ szinte meghalt volna a számunkra, csak mi nem haltunk meg a világ számára.

Ebben a feszült légkörben, csendben egyszer csak kirobbant valami. Gáspár Sándor, a SZOT főtitkára beszélt, és Révai hangosan közbeszólt:

— Beszéljen a Szakszervezeti Világszövetségből való kilépésről!

Révai jogos közbeszólása úgy csattant, mint egy ostor. Révai és Gáspár mindenért egyaránt felelősek voltak. Gáspár a közbeszólás hatására dermedten megállt, nem tudta folytatni. Révai még egyszer megismételte a felhívást. Ő fel tudja mérni a szituációt és uralkodni is tud rajta. Kádár, mint egy vadászkutya hegyezte a fülét, inkább elsápadt, mint elpirult mérgében. Öklével az asztalra csapott. (Az előbb Révai szava is ostorként csattant.)

— Révai elvtárs! Pártunkban nem szokás zavarni a felszólalókat és nem is lesz ilyen szokás.

Nem Kádár elnököl, nem az ő dolga, hogy a közbeszólókat leintse, de a szituációt, a helyzetet csak ő menthette meg. A dermedt csendben odaszólt Kádár Gáspárnak:

— Folytasd!

És Gáspár nehezen, dadogva, szürkén folytatta felszólalását. Semmitmondó volt. Itt mindenki gondolt, amit akart, de egyet feltétlenül megértett: nagyot változott a világ. Révait is le lehet inteni, a nagy Révait, akinek szellemi fölényét, intellektusát megközelíteni sem tudták.

És a konferencia folyik tovább. Kádárt és Révait figyelem, akiknek összecsapásából a demokratikus közérzet és a bátorság is megszülethet. Micsoda levegő, micsoda emberek és milyen felbecsülhetetlen értékű élmények.

Emberekre kell gondolnom, akik nincsenek itt, és akik valakik voltak: Rákosi, Gerő Ernő, Kovács István, Hegedűs András, Piros László és sokan mások a Szovjetunióban. Nagy Imre, Lukács György, Losonczy Géza, Donáth Romániában, Farkas Mihály a fiával és Péter Gáborral a börtönben. Vas Zoltán, Horváth Márton és a hozzájuk hasonló levitézlett nagyságok Pesten, de a párton kívül. Micsoda pusztulás és pusztítás emberekben, vezetőkben és vezérekben!

Szirmai István egészen felszabadult. Nyüzsög, szolgálatkész. Érdekes a viszonyom hozzá. Meglepte referátumom. Ő nem látta, nem szólhatott bele, nem is engedtem volna. A szünetben odajött hozzám és azt mondta:

— Engedd meg, Marosán elvtárs, hogy gratuláljak neked. Igaza van Kádár elvtársnak, igazi kommunistává, marxista-leninista vezetővé nőtted ki magad. Kádár mellett te vagy a legfontosabb ember. Hidd el, én igazán örülök ennek.

Kit nem érdekel vagy izgat a dicséret? Csak én tudom, hogy ő most hálás akar lenni azért, mert megvédtem, kiálltam érte. Így kezelem. Csak a jövő, a tettek hitelesítik az őszinteséget. Az elmúlt hónapok harcai elmélyítették bennem az óvatosságot a hízelgéssel szemben. S ő érzi, hogy itt én leszek az egyik olyan vezető, aki semmilyen segítséget nem fog várni, igényelni tőle.

Másnap reggel kilenc órakor mindenki a helyén ül, folytatódik a vita. A feszültség, az izgalom nem csökken.

Rövid időre meg kellett szakítanom ottlétemet, mert összeült a jelölőbizottság, és én tagja vagyok. Igen széles közvélemény-kutatást végeztünk a párt vezetői között, de a jelölőbizottságban is felmerültek az irányzatos nevek. Apró, Kiss az egyik oldalon; Fehér, Fock, Szirmai, Gáspár a másikon. Vitáztunk és mindenkit a helyén hagytunk. Védtem az embereket, nemcsak a megállapodás értelmében, de egyszerűen azért, mert mást nem lehetett tenni.

Ezen a napon becsapott a villám. Révai szólalt fel. Becsülöm ezt az embert, lehet, hogy azért, mert egymás ellentéte voltunk. Sokat harcoltunk, verekedtünk együtt, de soha nem vesztünk össze. Tudom, hogy ő is részese volt letartóztatásomnak, mégis neki bocsátottam meg a leghamarabb. A legtragikusabb figurája a konferenciának. Halálra sebzett ember.

Amikor elhangzik, hogy következik Révai elvtárs, már senki sem hallgat az előtte szólóra. Mindenki őt nézi, és amikor felszólítja az elnök beszéde megtartására, ez a szélütötte félig béna ember, botra támaszkodva feláll és elindul a lépcsőn lefelé a szónoki emelvényre. Révai nem akárki, a két háborús kommunista forradalmi nemzedék utolsó nagy alakja. Itt ő az egyedüli, akinek példátlanul gazdag múltja van, aki mindig vitatott ember volt, és akit barát és ellenség inkább tisztelt, mint szeretett.

Fellép a dobogóra. Botját félreteszi, megtámaszkodik béna kezével, szétnéz a teremben úgy, mintha most vette volna észre, hogy itt mások is vannak. A küldöttek arcát figyelem. Sok szem csillan fel, különösen azoké, akik várják Révai fellépését, és remélik, hogy az baloldali lesz. Egy valaki ül itt a hallgatóság soraiban, talán félelemmel, aggodalommal, rettegéssel: a felesége, barátja, gyermekei anyja, egyedüli támasza és ápolója, aki elmondhatatlanul sokat szenvedett. Félti emberét, pedig milyen csúnyán bánt el vele néha. Csak egy nő tud így szeretni, ragaszkodni, pedig ez az asszony is vezető egyéniség.

Ezen a konferencián két beszéd volt tudomásom szerint leírva. Az enyém és Révaié. Pedig Révai nemcsak a toll, de a szó embere is volt. Utoljára 1949-ben hallottam, akkor is beteg volt. Önkritikát gyakorolt Rákosival szemben, hogy nem helyesen fogalmazta meg népi demokráciánk fejlődését és rendjét, s valami csodálatosan indokolt. Az MDP Központi Bizottságában és legfelsőbb vezetésében volt két tucat olyan vezető, aki mesteri és művészi légkört teremtő szenvedélyt, helyeslést és elutasítást kiváltó egyéniség volt. Szubjektív vagyok, rám is érvényes a szabály: érző ember. És amíg erre gondolok, hirtelen belémcsap nemcsak a veszteség, amely a pártvezetést érte, de az is, hol van a régi Révai?

Izgatottan várom, hogy felcsattanjon a baritontenor csengésű hang. Még a hangjának is érdekes színe volt. Rákosi basszbariton, Kádár és Rajk tiszta bariton, én tenor vagyok, sajnos, mert az igazi szónoki hangszín a sötét tónusú. Vajon mond-e valamit az egyéniségéről az, hogy a hangszín kettős, világos és sötét?

Végre elhangzik: „Tisztelt elvtársak!"

Nehezen dadogva kezdett el olvasni, nagy erőfeszítéssel. Többször kifárad, újrakezdi tiszteletre méltó nagy lelkierővel. Révai okos ember, nagy tudású, tudja, ismeri a baját, de akkor is elmondja ezt a beszédet, ha itt hal meg. Ez a veszély fennáll, nem is csodálkoznék rajta. Senki nem vonhatja ki magát hatása alól. Szeretni és gyűlölni kell itt. Révai iránt nincs semlegesség, közömbösség. Mindenkit megzavart a bevezető rész, csupa incselkedés, csupa provokáció, sőt harcba hívó szó:

„Nehogy zsákbamacskát áruljak és nehogy esetleg csalódást okozzak azoknak, akik talán valamilyen szenzációt, a sztálinistáknak vagy rákosistáknak vagy általában a szektásoknak valami zászlóbontását várják tőlem. Hadd jelentsem ki mindjárt bevezetőben, hogy a beszámolók és a beterjesztett határozati javaslat fő irányvonalával egyetértek. Bizonyos részletkérdésekben van külön véleményem."

Kádárra pillantok, majd a hallgatókra. Nekem nagy kő esett le a szívemről, bár Révainál el vagyok készülve meglepetésre is.

Kádár néz maga elé, majd mereven a hallgatóságra függeszti szemét. Kell, hogy lássa sok arcon a csalódás jeleit. Milyen kár, hogy az agyakba, szívekbe nem lehet belelátni!

Révai folytatja, szóról szóra, mondatról mondatra hangsúlyozza:

„Teljesen helyeslem a referátumokat és a határozati javaslatnak azokat a megállapításait, amelyekből kiderült, hogy a fő tüzet ma a párton belül a revizionisták, Nagy Imre és Losonczy áruló csoportja ellen kell irányítani. Természetesen megalkuvás nélkül és következetesen kell küzdenünk a baloldali elhajlás vagy a baloldali hibák ellen is, akár a múlt hibáinak elemzésében, akár az elbizakodottságban, a tömegkapcsolatok elhanyagolásában vagy az értelmiségellenesség formában jelentkezik. Mégis, a jelenlegi helyzetben a revizionizmus a fő veszély, hiszen az ellenforradalom teljes politikai, ideológiai megsemmisítése még nem történt meg."

Nem kell hozzá nagy bölcsesség, hogy a kétfrontos harc meghirdetése Révainál nagy árnyalatbeli különbséget mutat. Egy világos — legalábbis én így látom —, Révait csak a Nagy—Losonczy-csoport, tehát a jobboldal érdekli és izgatja. Azok megkapják a magukét, s a Rákosi—Gerő-csoport így kapja meg ezáltal a meg nem érdemelt védelmet Révai részéről. Révai nemcsak védelmet látott el ezzel, de zászlót is bontott. Ezen sem csodálkozom. Kibújhat-e a bőréből, kiszakadhat-e a „négy nagy" közül, vagy Kádár és én tudunk-e hatni úgy rá, hogy kiszakítsuk? Ehhez ő már nem elég egészséges és erős. Révaiban van veszedelmes dogmatizmus, szektásság, csakhogy ezt ő finoman, sok árnyalattal, kulturáltsággal mondja el, és jól látja el az értelmiség védelmét, azét az értelmiségét, amelynek nagy része gyűlöli őt. Nagy szerencséjük van Rákosiéknak, hogy a négy közül a legértékesebb ember jutott el ide. Fáj, hogy ez az okos ember, ez a forradalmi intellektus képtelen még egy ilyen szörnyű tragédia után is objektív lenni.

„Árulás" — uralkodik a beszédében, de csak a Nagy-féle csoport árulása. Ezzel még egyetértek, de az már elviselhetetlen, és ezt Révainak is tudnia kell: az árulás csak azért vált lehetségessé, mert Rákosi és bandája elkövette azokat a mérhetetlen bűnöket. Révai ne érezné a nagy különbséget, vagy már nem ura a saját elképzeléseinek és tapasztalatának? Rákosi védelme nem Révai ügye, túlnő rajta, ez a magyar párt és vezetés ügye.

Rossz ügyet szolgál Révai és rosszul. Csak enyhíti ezt a fellépést a szememben, hogy ő az egyetlen vezető, aki a saját maga tévedését, felelősségét valamennyire elismeri. De csak valamennyire! Íme:

„A párt feloszlatását súlyos hibának tartom — mondja. — Hátbatámadása volt ez az

akkor még küzdő kommunistáknak, a még szimpatizáló munkásoknak és tökéletesen megzavarta soraikat. Egyesek véleménye szerint ebben a szituációban nem volt mit tenni, nem volt mit feloszlatni, mert a párt már amúgy is szétesett. Nem igaz elvtársak, nem esett szét a párt" — kiáltotta drámai hangon.

Én ebben a kérdésben lehetek döntőbíró, Révai kevésbé. Ő nem tudhatja, hogy október 28-a után mi történt itt. Voltak kommunisták, de már nem volt párt, sem vezető, sem fegyveres erő.

„Egy másik ilyen hiba, amiről kevés szó esik, az ÁVH feloszlatása volt" — mondja Révai. Ebben nem azt kifogásolom, hogy megvédi az államvédelem intézményét. Minden államnak és kormányzatnak vannak ilyen szervei, de óhatatlanul olyanokat véd, akiknek börtönben a helyük.

S még egy jelentős kérdés: „A párt egységéről a magam számára úgy fogalmaztam meg ezt a kérdést —, és azt hiszem nem helytelenül —, minden kommunista egysége, mínusz az árulók."

Ki lesz a döntőbíró, milyen mérce alapján, milyen elvek és morál alapján mondják ki egyszer, hogy ki miért és miben áruló? — kérdem magamtól Révait hallva.

Elhangzott Révai beszéde. Sokszor megtapsolták, akkor is, amikor a mai vezetésről elismerő szavakat mondott, s akkor is, amikor méltatlan védelmet látott el. Azoknak volt igazuk, akik vártak valamit, és ezt meg is kapták. Később beszélek, írok arról a méltó válaszról, amit Kádár adott. Most rögzítenem kell, hogy Révai Józsefnek ez volt a párt életében az utolsó tragikus fellépése és beszéde, mert nemsokára meghalt.

Este hét órakor zártuk a második napot. Az intézőbizottság összeült, hogy megtárgyalja felszólalását. Nem volt vitás: Révai zászlót bontott. És az sem volt vitás, hogy a konferencia részvevői között sok híve volt felszólalásának. Már nem arról folyt a vita, hogy PB-tag lehet-e, hanem az, hogy KB-tag legyen-e? Münnich volt a legkövetkezetesebb, de kettőnk fellépése Kádárral megtette a magáét. Révai KB-tagságát meg kell tartani, Révainak befolyása van. Megegyeztünk abban, hogy Kádárnak kell válaszolnia, félreérthetetlenül és világosan.

Elérkezett a harmadik nap. Mindenki a válaszra volt kíváncsi. A bizottságok is siettették munkájukat. A válasznál mindenki jelen akart lenni.

A vita után Kádár nyugodtan indul le a lépcsőn a szónoki emelvényhez. Csend, figyelem, feszültség lesz úrrá a termen: mit mond, mi lesz?

Csendesen, rekedt hangon kezdi el a beszédet. Választ ad mindenkinek, nem a saját véleményét, hanem a lelépő ideiglenes KB-ét és intézőbizottságét.

— Azt akartuk, hogy a konferencia valóban munkaértekezlet legyen, és kerültünk mindenféle ünnepélyes külsőséget, még a testvérpártok küldötteit sem hívtuk meg. Le akartunk zárni egy sor vitás kérdést, hogy tiszta helyzetet teremtsünk a pártban, és ezután nyugodtan foglalkozzunk az építés munkájával. Az értekezleten elhangzott viták igazolják elhatározásunk helyességét, mert igazán nyíltan, őszintén beszéltünk különböző problémáinkról. Nem hallgatjuk el azonban, hogy véleményeltérés van pártunkban a múlt értékelésében. Révai állásfoglalása árnyalatilag, de lényeges kérdésekben eltért az előadók és a felszólalók állásfoglalásától...

Kádár hallatlanul nyugodt. Jól átgondolt, a feszültséget azonban nehezen oldja, de kategorikusan folytatja:

— A múlt hibái előbb-utóbb lekerülnek a napirendről, de a kommunistáknak nem szabad elfelejteniük a régi pártvezetés munkájának értékeléséből szerzett tapasztalatokat, mert különben nagy veszély fenyegetné a párt jövőbeli munkáját. Ennek megítélésénél elvi szigorúságnak kell érvényesülnie. Amikor Révai az emelvényre lépett, képletesen szólva kezében tartotta a párt zászlaját, és amint mondta, a párt zászlaja alatt beszél. Később azonban a bukott vezetőség összetört zászlaját lengette meg a teremben. Révai kijelentette, hogy egyetért a KB kollektív vonalával, egyetért a referátumokkal, a határozati javaslattal, a szervezeti szabályzattal. Ez számunkra nagyon lényeges, hiszen Révai elvtárs nem akárki a magyar munkásmozgalomban. Tiszteletre méltó, becsületes kommunista, akinek nevéhez fűződik a párt történetének egy darabja. Révai elvtárs, ha akar, sokat segíthet a párt harcában. De éppen ezért, mert nem akármilyen szerepet tölt be a pártmozgalomban, sokat árthat is. Kérjük Révai elvtársat, hogy segítsen harcunkban és ne ártson...

Dörgő taps, az első a konferencián.

— Nem követem Révait a régi vezetésnek a politikai vezetésből való kikapcsolásáról, amelyet Révai helyes taktikának tartott. Ez nem taktika, hanem elvi állásfoglalás és politikailag szükséges lépés volt...

Ezután Kádár a leglényegesebbről beszél:

— Az ellenség zászlót keres, szeretne valami legális fórumot, és örülne, ha ez a párton belül volna, mert kezdhetné elölről a régi nótát. Ha a párt eltűrné, hogy a régi vezetőség zászlót bontson, újabb frakciós harc kezdődne a pártban, és e körül a zászló körül tömörülnének a különböző sértődött emberek is. Sértődöttek pedig nagy számmal vannak Magyarországon, többek között olyanok is, akik harcoltak a párt ellen, s mert visszaütöttünk, megsértődtek. Talán nem meglepő az a feltevés, hogy a jobb- és baloldal egy zászló alatt találkozhat. De az ötlet nem tőlem ered. Valamikor a múlt év augusztusában, amikor Rákosi Mátyás leváltása még nagyon friss volt és a Nagy Imre-kérdést még nem oldottuk meg, Révai megjegyezte: vigyázni kell a pártnak, mert megérhetjük, hogy ők ketten egy frakcióban fognak harcolni a KB ellen. Meggyőződésem, ha ennek a két embernek módjában állna, ma valóban egy frakcióban küzdenének a KB ellen. Feltevésemet arra alapozom, hogy ismerem mindkettőjük jelenlegi politikai állásfoglalását. Rákosi és Nagy Imre szemében bűnösök vagyunk, de nekünk tiszta a lelkiismeretünk. Természetesen nem vagyunk hibátlanok. Tagadhatatlanul követtünk el mindnyájan hibákat. Lehet, hogy kritikus időben bizonytalanok is voltunk. Tettünk rossz lépéseket, de nem érezzük bűnösöknek magunkat...

Kádár így folytatta:

— Mesterházi elvtárs szóvá tette, hogy kellene valamit tenni a vezetés népszerűsítése érdekében. Azt hiszem, erre nincs szükség. Ha a vezetőség jól dolgozik, népszerűvé válik a tömegek előtt, kivívja bizalmukat, megbecsülésüket. Természetes, a párt szempontjából egyáltalán nem közömbös, van-e tekintélye a vezetésnek, hiszen ez összefügg a párt tekintélyével. A párt harca eredményesebb, ha tisztelik a vezetőket, ami nem jelenti azt, hogy nem lehet bírálni őket. A jogos bírálatot elfogadják, ha megfelelő helyen és megfelelő módon történik, de nem engedjük lejáratni a vezetőket. Az ellenség, amelyiknek most nincs nyílt politikai fóruma, nagyon keresi a támadási felületeket. Visszatér a régi, jól bevált módszerekhez és igyekszik frakcióharcot szítani. Az egyik elvtársra rásü-

tik, hogy baloldali, a másikra, hogy jobboldali, mindenképpen ellentétet akar támasztani. Jól emlékszem például, amikor Rajk László 1945 júliusában hazajött, még be sem tette a lábát a pártközpontba, már rázendített az ellenség, hogy két frakció van a pártban és élethalálharc dúl közöttük. Azt állították, hogy Rákosi a moszkoviták vezetője, a magyarok pedig Rajkot ismerik el vezetőnek. Ezen akkor mindnyájan nevettünk, hiszen még nyoma sem volt semmiféle frakcióharcnak. Valóban testvéri egyetértésben dolgoztunk, és az elképzelhető legnagyobb egység volt a párton belül. Az ellenség azért csak kitartóan fújta tovább a maga nótáját és meggyőződésem, hogy utóbb Rákosi is az ellenség pszichológiai hatása alá került. Bár Rákosi és Nagy Imre jelenleg nincsenek az országban, de híveik vannak még a pártunkban. Az elégedetleneknek ez a két csoportja nagyszerűen szervezkedhet egy frakcióban, vagy legalábbis együtt léphetnek fel, mert kölcsönösen a jelenlegi pártvezetés ellen és az ellen a politikai vonal ellen vannak, amelyet a pártvezetőség képvisel... Nem titok elvtársak, hogy a KB igen sokat vitázott az elmúlt hét hónap alatt Révai elvtárs személyéről. Hogy Révai elvtársra szüksége van a pártnak, ezzel a véleménnyel egyébként nem állok egyedül. Révai elvtársat mint nyílt, egyenes embert mi nagyon becsüljük. Véleményem szerint Révai elvtárs felszólalása is hasznos volt. Elsősorban azért, mert egészséges reakciót váltott ki a pártértekezlet résztvevőiből, a dogmatizmus, a szektásság és a régi vezetés hibáinak mentegetésével szemben...

És aztán egy igen fontos megállapítás következett, amely mindenkinek szólt. „Az érdemeket illetően, mint már a referátumomban is hangsúlyoztam, korai még a dicsőségen osztozkodni, különben is elsősorban a Szovjetunió és a testvéri országok dolgozóit illeti a dicsőség. Ha Magyarországon van valakinek érdeme a munkáshatalom megvédésében, az a magyar munkásosztály."

Kádár válaszreferátuma elvileg, politikailag és főképp morálisan megfosztotta az ellenfeleket nemcsak legális, de illegális fegyverüktől is.

A konferencia a végéhez érkezett. A referátumokat elfogadták a határozati javaslatokkal együtt. Nagy megkönnyebbülés volt. Megvannak az elvi, politikai feltételek, most már a személyi garanciákat kell megteremteni egy Központi Bizottságban.

A jelölőbizottság jelentése után szigorúan, de demokratikusan minden név felett szavaztunk. Révai KB-tagságát nem támadta senki.

Felcsendült az Internacionálé, amely lezárt a párt életében egy hősi korszakot, és egy nagy tragédiát, amelyet az idő soha be nem gyógyíthat. Intő példa kell, hogy maradjon!

Alig zajlott le a konferencia, az elégedettséget a vezetés felső szintjén is félelem váltotta fel a világból érkező hírek miatt. A világ Moszkva felé tekint. Helyzetünket nehezíti a vezetésben, hogy fáradtak a kádereink, különösen Kádár, akinek a napi munkától eltekintve, rövid idő alatt kellett a parlament és a konferencia munkájával megbirkóznia.

Volt egy megállapodás köztünk, hogy a konferencia után Kádár lesz az első, aki szabadságra megy, hogy kipihenje magát. Ám nemcsak az ő szabadságtervébe, de másokéba is beleszóltak a Moszkvából kiinduló események, amelyek megdöbbentő hatást váltottak ki a vezetésben, a párttagságban és az ország közvéleményében.

Végre jelentkezett Moszkva. Hruscsov személyesen hívta Kádárt, s félelmetes dolgokról tájékoztatott. Mindenekelőtt az volt a kellemetlen, hogy az ellenséges rémhírek igaznak bizonyultak. Bebizonyosodott, hogy a XX. kongresszus szellemének érvényre

juttatásáért folytatott harc még a Szovjetunióban sem dőlt el. Az íróasztalomnál ülök, amikor a telefonban megszólal Kádár ideges hangja:

— Gyere le gyorsan hozzám!

Belépek hozzá, járkál a szobában. Sápadt és dühös.

— Mi van?

— Mi van? — kérdi vissza. — Nagy baj van.

— Beszélj már!

Végre elmondja a Hruscsovval folytatott beszélgetését. Rövid idő alatt nyilvánosságra kerülhet, és ezért gyorsan össze kell hívni a PB-t, a KB-t. Órák alatt kell cselekedni.

Hruscsov tájékoztatója úgy szólt, hogy az SZKP-n belül, különösen az elnökségben frakciós összeesküvési kísérlet történt, amely ellene és közvetlen munkatársai ellen irányult. A frakciós összeesküvést a KB határozott fellépése magakadályozta.

Több mint egy hete ült össze a prezidium, amelyen Malenkov, Molotov, Kaganovics, Sepilov és Vorosilov támadást indított Hruscsov ellen. Helytelennek tartották politikáját és le akarták váltani. Napokig folyt a vita és a harc. Előkerült a XX. kongresszus, a gazdaságpolitika, a világpolitika és a káderpolitika sok kérdése. A dolgot nehezítette, hogy Bulganyin és Furceva ingadozása erősítette a frakciós fellépést. Ám nézzük csak: nem Hruscsov személye a fontos itt — bár ez sem elhanyagolható —, hiszen nem személyek harcáról van szó, hanem ennél többről, az SZKP XX. kongresszusának egész politikai koncepciójáról. Hruscsov mellett — az információ szerint —, Mikojan, Szuszlov és mások álltak. A harc akkor vált igazán kiélezetté, amikor Hruscsov követelte, hogy hívják össze a KB-t, mert hiszen az elnökséget a KB választotta. „Nem Önök választottak engem első titkárnak, hanem a KB. Az elnökségnek nincs joga engem leváltani" — mondta.

Malenkov és Molotov ezt nem akarták. Míg a belső harc folyt, a KB tagjai összegyűltek Moszkvában. Valami kiszivároghatott és a KB-tagok követelték, hogy a prezidium adjon számot a belső vitáról.

A KB viharos ülése nemcsak a pártvonalat, tehát a XX. kongresszus vonalát védte meg, de személy szerint Hruscsovot is, és kizárta a KB-ból Molotovot, Malenkovot, Kaganovicsot, Sepilovot. Vorosilov és Bulganyin ideiglenesen a helyén maradt, de az információ szerint később őket is leváltják.

A magyar pártvezetésnek állást kell foglalnia, mielőtt az események nyilvánosságra kerülnek. Szerencsénk van, hogy a pártkonferencia napokkal ezelőtt befejeződött. Ott nyíltan beszéltünk a frakciós veszélyről. Az új KB, PB helyeselte, hogy az SZKP KB szétverte a frakciót, és rendet csinált a pártban.

Próbálom magamban rendezni, hogy miről van szó. Nekem holnap ki kell állnom nemcsak a párt-, de a magyar közvélemény elé is. Nézem a neveket, a vezető figurákat. A prezidium minden tagját — a leváltottakat és nem leváltottakat egyaránt — felelősség terheli a sztálini idők tetteiért. Tulajdonképpen mit akarnak elérni? Vissza akarják vinni a párt politikai vonalát a sztálini időkre? Vagy azért folyik a harc, hogy ki legyen az első ember, Malenkov, Molotov, vagy Hruscsov? Egyes információk szerint Molotov lett volna a párt első titkára és Malenkov a miniszterelnök.

Hasonlít ez egy kicsit a mi helyzetünkre. Rákosi és Nagy Imre is összefognának Kádár és társai ellen. Itt is, ott is a kiharcolt, a kikovácsolt helyes politika ellen léptek fel. Én szubjektíve nagy dolognak tartottam és minden párt számára példának azt a körül-

ményt, ahogy az elnökséggel, tehát a PB-vel szemben a KB lépett fel és teremtett rendet. Nincs, nem lehet visszatérés a sztálini útra. A KB-nak nem szabad eltűrnie, hogy formális szervvé tegyék!

Néhány nap múlva Kádárral úgy ítéltük meg a helyzetet, hogy elutazhat. Helyes, hogy a Szovjetunióba megy pihenni, az alkalmat felhasználja arra is, hogy Hruscsovval találkozzék.

XXXI. Emberi kapcsolatok, emberi gondok

Valamit erősen megfogadtam magamban: mindent megteszek, hogy azokat az elvtársakat, akik az első perctől kezdve bátran és hűségesen harcoltak az ellenforradalom ellen, most a konszolidálódás korszakában becstelen, karrierista emberek félre ne állítsák. Ha még egyszer megengedjük a párt és az állam életében, hogy becsapják és üldözzék a becsületes kommunista káderet, megérdemeljük, hogy agyonverjenek bennünket. Van ilyen tendencia? Igen, és ezért minden időmet a pártmunkának, a vezetés felelős feladatainak szentelem.

Eleven emberi kapcsolatban élek. Az emberek megszokták már — sőt, tőlem ezt természetesnek is tartják —, hogy nyílt üzletbe járok nyíratkozni, sőt betérek baráttal vendéglőbe is. Csak a kormányőrség tiltakozik mindig, hiszen a fenyegetés Kádár, Münnich ellen és ellenem nem csökkent. Értem őket, de nem akarom, hogy a BM és a kormányőrség szabja meg életemet és utamat. Nem hagyom magam kitiltani, kitúrni az utcáról, eltávolítani az emberektől semmiféle címen. Nekem kell az utca, az emberek, nem azért, hogy feltűnést keltsek. Egyébként se kezeljük az embert másnak, mint ami. Azért járok sokat gyalog, mert egészséges.

Kezdek felfigyelni arra, hogy erősödik a vita és a tülekedés az autókért. Az elmúlt hónapok harca nem azért zajlott le, hogy újból kezdődjék a karrieristák, a könnyen élők világa.

A vezetés gondját növeli, hogy jelen van soraiban az ellentétes jellem, a rossz emberi tulajdonság is. A határozatokat, az elveket és módszereket ki-ki másképpen értelmezi, mást tart fontosnak belőlük. Ha ez még személyi féltékenységgel, gyűlölettel is párosul, akkor ebből már politika lesz és torzulás. Mivel mindenki valamiben sáros, ezt azonban nem ismeri el, a saját szemüvegén át nézi a kérdéseket.

A négy titkár dolgába nem avatkozom bele. Kállai az agit.-prop.-titkár; Fock az ipari és államgazdasági; Fehér a mezőgazdasági, Kisshez tartozik a külügy és a KEB. Egyet tartok fontosnak, hogy mindenről tudjanak és megfordítva, ha ők kérik, beavatkozom a dolgukba. Személyi dolgok felett azért tudok dönteni, mert nem vagyok érdekelt. Velük mindent megbeszélve, megosztva könnyebbé tehetem a munkát, és a súrlódások is csökkennek.

Az ellentétek legtöbbször a káderkérdéseknél kerülnek felszínre. Apró, Kiss minden szektás kádert megvéd, Fehér és Fock a másik oldalt. Mivel nekem ilyen problémáim nincsenek, a két fél között könnyű állást foglalnom. Egyébként megfigyeltem, hogy ha én elnökölök vagy vezetem az ülést, mindenki bátrabban vitázik, ha Kádár elnököl, csendesebbek.

Nógrádi, az agit.-prop.-osztály vezetője beteg volt. Nem akart kiszakadni a politikai életből, és inkább elment Pekingbe követnek. Helyére Kádár Szirmait ajánlotta, aki ellen Kiss Károly, Apró, Cservenkáné és Sándor lépett fel. Én Kádárt támogattam. Cservenkáné kérte, hogy engedjék el az agit.-prop. osztály helyettes vezetői posztjáról, nem akar Szirmaival együtt dolgozni. Cservenkáné KB-tag. Magamhoz hívattam.

— Hát el akar menni?

— Elmegyek, Marosán elvtárs, nem tudok Szirmaival együtt dolgozni. El fogja rothasztani az egész területet, ennek nem akarok részese lenni.

— És hová akar menni?

— Elmennék szívesen egy kerületbe, vagy egy üzembe párttitkárnak.

— Most luxus lenne, hogy ilyen káderszegénységben egy üzembe menjen. Ide hallgasson, hagyja abba Szirmai ellen a harcot. Hogy magának lesz-e igaza, azt majd a jövő eldönti. Szirmainak is tanulnia kellett. Maga pedig jöjjön mellém. Maga lesz a PTO-titkár Pesten. Jön, vagy nem?

— Megyek, Marosán elvtárs. De számol azzal, hogy ezért Szirmai még bosszút fog állni?

— Én megvédem magát.

Másnap beszéltem Szirmaival, aki láthatóan nem igen örült a dolognak.

— És milyen titkár lenne Pesten?

— Ne félj, nem agit.-prop-, hanem PTO-titkár.

— Csak meg ne bánd, Marosán elvtárs!

— Nézd, Szirmai, nekem annyi emberrel volt már dolgom, hogy meglepetés már nem érhet. De megeszi a fene ezt a pártot, ha a kommunisták nem hagyják abba a marakodást. Téged is meg kellett védenem.

Kádár visszaérkezett a szabadságáról. Kipihent, nyugodt, jól néz ki. Használt neki az egy hónap. Többször volt együtt Hruscsovval. Impressziói a legjobbak, sok újat a frakciós összeesküvésről nem mondott.

Én is beszámoltam az itthoni dolgokról, a bizalmas, személyi jellegű ügyekről, kérdésekről is. Neki mindenről tudnia kell, mindent ismernie kell, mert pillanatnyilag nincs a pártban két olyan vezető, akit olyan nagy felelősség terhelne, mint bennünket. Nem akarunk egymástól semmit és ezért nyugodtan vállalhatjuk egymást. Fesztelen a viszony, őszinte, elvtársi.

Kádár hozzájárult ahhoz, hogy szabadságom több legyen, mint egy hónap a gyógykezelés miatt. Menjek Karlovy Varyba és utána Szocsiba.

Másnap elindultunk autón Karlovy Varyba, sehol nem álltunk meg, csak a szanatóriumnál. Napok alatt átálltam. Orvosi felügyelet alatt ivókúra, diéta, séta, alvás, pihenés, és nekifogtam az 56-os események feljegyzéséhez, megírásához. Valósággal rohant velem az idő. Tíz nap múlva igen jól éreztem magam. Minden fájdalmam megszűnt.

Három hét után repültünk Szocsiba. Ám alig töltöttünk ott néhány napot, csörög a telefon.

Kádár hangját hallom:

— Szervusz, Marosán. Sürgősen gyere haza!

— Miért, miről van szó?

— Megjött a kínai elvtársak meghívása október elsejére, nemzeti ünnepükre, és azt

kérik, hogy a magyar delegációban te is legyél benne. Szeretnének veled személyesen megismerkedni.

— Miért kell nekem hazamennem?

— Mert a delegációnak együtt kell indulnia Pestről.

Budapesten Kádárhoz sietek.

— Van egy dolog — mondja —, amit meg kell beszélnünk. Korábban indulunk, hogy megállhassunk Moszkvában, és tájékoztassuk Hruscsovékat: miniszterelnök-cserét hajtunk végre. Nem tartjuk helyesnek, hogy a két vezető funkció egy kézben legyen, veszélyes precedens lehet. Nem utánozzuk a szovjeteket, sem másokat. Én visszajövök a pártba. Új miniszterelnök kell. Münnichre gondoltam, mit szólsz hozzá?

— Teljes mértékben egyetértek, bár tudom, vannak más aspiránsok.

Másnap reggel már együtt ülök a pesti vezetőgárdával, kölcsönösen tájékoztatjuk egymást. Erre a rövid időre nem veszek át semmit.

A budapestiek csak egyet kérnek tőlem most, jó lenne, ha részt vennék az egyetemek beindításában. A műszaki egyetemen nagy diákgyűléssel akarják a tanévet megnyitni, itt kellene fellépnem. Vállaltam és elkészültem az egyetemi gyűlésre.

Az egyetemen kevés a párttag, különösen az oktató személyzetnél és még a KISZ is gyenge. De akik a pártban és a KISZ-ben vannak, azok vállalták a harcot. Támadni kell, ne engedjük magunkat az egyetemen elszigetelni, ne szorítkozzunk csak védekezésre.

A nagygyűlést délután négy órára hirdették meg az aulában. Ahogy átléptem az egyetem kapuját, belebotlottam egy halom diákba. Egyenesen a pártiroda felé tartottam, mintegy jelezve, hogy nem a rektorhoz megyek, hanem a pártszervezethez. Ez is politika volt. A diákok furcsa pillantást vetettek rám. Megismertek.

Pont négy órakor felállok, gyerünk, kezdjük el, ne várjanak, én sem szeretem, ha megvárakoztatnak. Legyünk pontosak, mint a tanár és az órarend.

Amikor fellépünk az emelvényre, a terem elcsendesedik. Mindenki figyel. Az első sorokban a professzorok ülnek.

Elénekeljük a Himnuszt. Mélabúsan, fájdalomtól telítetten énekelnek.

Azzal kezdem a beszédet, hogy szeretnék egy félreértést eloszlatni. Nem azért jöttem ide, hogy előadást tartsak. Azért jöttem, hogy diákokkal és tanárokkal őszinte beszélgetést folytassak. Először is a munkás- és parasztszármazású diákokkal akarok beszélni, velük van most elszámolni valónk.

— 1957 februárjában Önök azzal a kéréssel fordultak a forradalmi munkás-paraszt kormányhoz, hogy indítsa be a pesti egyetemeket, nehogy a diákok elveszítsenek egy évet. Az 56-os események óriási anyagi és erkölcsi kárral jártak, amelyet a munkás és a paraszt fizet meg. Fizessenek maguk is. Nos, befejeződött 1957-ben a tanév minden incidens nélkül, és most indul be az 1957/58-as év. Ezzel kapcsolatosan engedjék meg, hogy a kormány nevében néhány szükséges dolgot kijelentsek. Az első: az itt tanuló diák köteles a tanára kérését teljesíteni, utasítását végrehajtani mindaddig, amíg a tanár törvénybe ütköző cselekedetekre nem akarja rábírni. De akkor sem mint diák lép fel, hanem mint magyar állampolgár. Van egy döntése a pártnak és a kormánynak. Nem bízzuk a diákok nevelését csak a tanár urakra. Abba mi, kommunisták is beleszólunk. Úgy határoztunk, hogy a PB, a kormány tagjai és neves kommunista vezetők kötelesek kimenni az egyetemekre világnézeti előadást, politikai tájékoztatót adni a diákoknak. Velük közös vitában alakítjuk ki az egyetemi életet. Abba nem szólunk bele, hogy a mate-

matikát, algebrát és más, ehhez hasonló tárgyat ki és hogyan tanít, de abba már igen, hogy az itt tanuló jövendő nemzedék milyen világnézetű lesz, ha majd diplomával a kezében kilép az életbe. Az egyetemen tanítani és tanulni kell. Aki ezt nem akarja, az menjen máshová, és ne vegye el más helyét, aki szívesen tanulna. Odakint több ezer értettségizett fiatal vár, hogy bejusson az egyetemre.

Aztán áttérek az elszámolásra a munkás- és parasztszármazású diákokkal. Felhatalmazok mindenkit, professzort és diákot, ha tudja, cáfolja meg, amit mondok és ha meg tud cáfolni, sòha többé közéleti ember nem leszek, és soha nem állok elébük.

— Történelmi tény, hogy itt Magyarországon 1945-ben és utána gyökeres és mély társadalmi, gazdasági, politikai változás következett be a tulajdonviszonyokban és az egyének életében egyaránt. Hogy ezt meg lehessen érteni, különösen a munkás- és parasztszármazású gyerekeknek, tegyünk összehasonlítást a Horthy-féle ellenforradalmi korszakkal, az 1919-es Tanácsköztársaság bukásától 1945-ig. Milyen volt a munkás- és parasztszármazású gyerekek aránya az egyetemen a többi társadalmi réteggel szemben? Ha az egészet száz százaléknak veszem, akkor abban ők három százalékkal részesedtek, de ez a három százalék sem volt egységes. Egy százalékot tett ki a gróf cselédjének, lakájának, vagy más támogatójának, egy százalékot a bankár, a gyáros sofőrjének vagy cselédjének a fia. Félreértés ne legyen, ezek egyébként is tehetséges gyerekek voltak; az urak művelt és okos szolgákat is igényeltek. A megmaradt százalék olyan tehetséges gyerekekből adódott, akiket már lehetetlen volt fel nem venni, és akikkel dicsekedni lehetett a világban. Ezekből sok olyan került ki, aki hírt, dicsőséget, nevet szerzett a nemzetnek.

— Volt itt Magyarországon numerus clausus, zsidókra és nem zsidókra egyaránt. De sok fiatal vágott neki a világnak, hogy másutt szerezzen diplomát. Ezt is ismeri a világ. Nos, maradjunk a 97 százaléknál, azoknál, akik itt mindenek voltak, még akkor is, ha tehetségtelenek voltak. A gróf fia szerzett diplomát, akit vezetésre neveltek, osztályöntudatra és uralkodásra a munkások és a parasztok felett. Ha a munkás szervezkedett, tüntetett, a paraszt lázongott, több jogért és emberségért, kenyérért és munkáért, akkor a diákokat is kirendelték ellenük, akik olyan híres-nevezetes szervezeteknek voltak a tagjai, mint a Turul bajtárs szövetség és a szentimrések. Mi munkások, én is, nem is egyszer verekedtünk, különösen a műegyetemi diákokkal. Híres volt erről a műegyetem mindig. Érdekes, ezek a diákok ahhoz elég öntudatosak voltak, hogy felismerjék, mi forog kockán, ha a munkások és a parasztok egyszer hatalomra jutnak. Tudták, nemcsak a papa vagyona a tét, hanem minden kiváltságuk. Ezek tudták, hogy a papa nyomdokába lépnek. 1919 után különösen. Hát miért kellett a csendőr a falun? Te parasztivadék, kérdezd meg az apádat! Miért kellett a rendőr, a karhatalom a városban? Te munkásivadék, kérdezd meg az apádat! Hát már tizenkét év is elég volt ahhoz, hogy mindent elfelejts?! Nem vagyok egyoldalú ember. Ebben a 97 százalékban volt néhány százaléknyi olyan diák, aki értelmiségi származású volt, de vagyon nélküli. Mit nyújtott ezeknek a régi világ iskolája, kádernevelő intézménye? Hallottak maguk a szellemi ínségmunkásokról?

Elkezdtem felolvasni a régi újságokból a legelképesztőbb dolgokat, köztük az egyik kultuszminiszter nyilatkozatát arról, hogy túl sok a szellemi munkás, nem kell ennyi. Túltengenek a diplomások, de a keresztény szeretetnek megfelelően elhelyezik ezeket a diplomásokat villamoskalauznak.

— Miért fontos ezt elmondani itt? Mert válaszolni kell tudni tudományosan, politiku-

san arra a sokak által feltett kérdésre, hogy mi volt itt 1956. október 23-a után, forradalom, vagy ellenforradalom? Igazolni vagy cáfolni tudományosan, történelmileg és politikailag szükséges. Kérem, én nem akarok és nem is fogok Marxra és Leninre hivatkozni. Nézzük csak meg a polgári, a burzsoá teoretikusokat, történészeket, és ezért forduljunk először a francia klasszikusokhoz. Voltaire, Rousseau, Diderot. Remélem, elég előkelő társaság. Már a nagy francia forradalom előtt bátran vetették fel és válaszolták meg koruk minden jelentős kérdését és problémáját. Egyébként műveik megtalálhatók itt a könyvtárban, de a művelt magyar értelmiség magánkönyvtárában is és nyilván a profeszszor urakéban is. Nekem is megvannak ezek a művek, én több mint egy negyed századdal ezelőtt munkásfőiskolán tanultam, de megtanultam. Mi a forradalom? — vetették fel a kérdést a francia enciklopédisták. Olyan gazdasági, politikai és társadalmi változás, amelynek a célja a tulajdon- és társadalmi viszonyok gyökeres megváltoztatása.

Vessünk most egy pillantást az 1945 utáni magyar gazdasági, társadalmi és politikai eseményekre. Forradalom zajlott le itt? Igen, mert megváltoztatta a tulajdonviszonyokat, elvettük a magyar katolikus egyház egymillió holdját, de hogy a katolikusok ne lázongjanak, közlöm velük, hogy a reformátusokét is, s kisajátítottuk a zsidók bankjait és gyárait is. A földet a nincstelen parasztok kapták meg, a gyárak és bankok össznépi tulajdonná lettek.

Hát akkor mit akartál csinálni itt, te paraszt- és munkásivadék? Mit gondoltatok, hogy ha győz az ellenforradalom, akkor te itt maradsz az egyetemen? Úgy kirúgtak volna, hogy hírmondód sem marad! Tudjátok fiúk, mi ebben a nagy szégyen? Az, hogy titeket palira vettek. Téged tettek meg szószólónak, téged küldtek az első sorokba, a te kezedbe nyomták a puskát a demokratikus és nemzeti forradalom jelszava alatt!

Mondd, te munkás- és parasztivadék, hogy veszthetted el az eszedet, az ösztönödet? Milyen nagy szerencse, hogy a rádió mikrofonjához engedték Mindszenty hercegprímást, aki november elsején és harmadikán félreérthetetlenül lépett fel. És amíg te, parasztfiú, itt nemzeti gatyában és fegyverrel ágáltál, addig falun a parasztok lába alatt megingott a föld. Apáitok nem álltak oda az ellenforradalom mellé, mert otthon újra találkoztak a csendőrrel és a földbirtokossal. Istenem, ha rajtam múlott volna, én Péhm Jóskát, a hercegprímást reggeltől estig beszéltettem volna, hogy örökre verje ki a munkás- és parasztivadékokból a naivitást, az illúziót.

S még valamit. Ha a herceg és a gróf fia büszke volt arra, hogy ki az apja, akkor megkövetelhetem tőled, hogy te is legyél büszke munkás- és parasztszüleidre. Mit akartok, hol álltok? Mellettünk vagy ellenünk, ezt kell eldöntenetek.

Haragudtok, gyűlölitek Rákosit és bandáját? Megértem, de nekem több jogom lett volna, mint nektek. Engem megkínoztatott, halálra ítélt és hat évig börtönben tartott.

Itt, az egyetemen nektek tanulni, okulni kell. Aki nem akar, annak kívül tágasabb. Megadunk minden segítséget tanárnak és diáknak.

Nemsokára itt lesz október 23-a évfordulója. Eljövök ide az évforduló napján. Személyesen akarok meggyőződni arról, hogy tanulnak, vagy tüntetnek-e a diákok...

A gyűlés nagyon jól sikerült.

Eljuttatták hozzám a diákok és tanárok vélemény- és hangulatjelentését is. A diákok két érdekes megjegyzést tettek: Többen sértve érezték magukat, mert többször így tituláltam őket, hogy diákocskák. Másrészt kíváncsiak, eljön-e Marosán október 23-án. Felvettem programomba a látogatást.

XXXII. Kínában

Nagyon örültem a Kínába utazásnak, nemcsak azért, mert első eset, hogy távolkeleti országba megyek, hanem azért is, mert a kínai elvtársak kérték, hogy Kádár engem is vigyen magával, meg akarnak ismerkedni velem. Kit ne töltene el ez büszkeséggel és örömmel? A kínai elvtársak iránt igen meleg, baráti érzéssel viseltettem. Évtizedek óta ismerem őket hírből. 1956-ban döntő hatással voltak rám állásfoglalásaikkal, anélkül azonban, hogy a Szovjetunió és vezetői iránti tiszteletem csökkent volna. Az én életemben és az ország életében a szovjeteké volt az első hely minden szempontból. A Szovjetunió mellett a legnagyobb segítséget Kínától kaptuk, nem az anyagiakra gondolok elsősorban, bár az is jelentős volt. Ők egy sokkal jobban élő országnak adtak anyagi segítséget. Az eszmei, politikai és morális segítség volt a felbecsülhetetlen!

Érdekes és jellemző volt, hogy idebent az országban átkozták és szidták a szovjeteket, a csehszlovákokat, a románokat, néha még a jugoszlávokat is, de a kínaiakat senki. A legvéresebb időben is szabadon jártak, keltek.

Csak egy valami nem tetszett, a Mao személye körüli kultusz. Ez másoknál sem tetszett, Titónál sem. És mindkét vezetőnek, Maónak és Titónak is tisztelője voltam, a kommunista pártok legendás vezetőit láttam bennük. Az sem zavart, hogy a két férfit igen nagy elméleti szakadék választja el. A jugoszlávokkal testközelségben élünk. A kínaiaknál a nagy távolság talán szépít, idealizál, ezért most a valóságban akarom őket látni. Nem zavar semmi.

Egy szép őszi, szeptemberi reggelen indult el a delegáció Moszkván keresztül Pekingbe. A delegáció: Kádár, Marosán, Szirmai és Nógrádi Sándor, a pekingi követünk. Kádár magával hozza Erdélyi Károlyt is. Felszállás után rögtön belemerültem olvasmányaimba, de nem sokáig. Kádár unatkozott, kártyázni akart és létre is hozott egy ultipartit Erdélyi Karcsival. Órákon keresztül ezzel szórakoztunk. Nyertem. Most vették észre, hogy ultizni is tudok.

Moszkva előtt abba kellett hagyni a játékot. Viharba kerültünk. Néhányan rosszul lettek. Végre leszálltunk. Mindenki sápadt, nekem fejgörcsöm volt. Hamar szálláshelyünkre vittek. Kádár bejelentette, hogy szeretnénk Hruscsov elvtárssal beszélni. A beszélgetésre másnap délelőtt került sor.

Csak ketten mentünk el, illetve Erdélyi Károly tolmácsként. A találkozás a Kremlben zajlott le. Hruscsovon kívül jelen volt Mikoján, Szuszlov és Kozlov. Kádár tájékoztatta az elvtársakat arról a tervünkről, hogy miniszterelnök-cserét hajtunk végre. Kádár tájékoztatója után én is szóltam. Arról beszéltem, hogy a kormány munkája már kielégítő, a két funkció egy kézben tartását hosszú időre nem tartjuk egészségesnek és jónak. Mindent meg akarunk tenni, hogy a Rákosi-féle vezetési módszer ne térjen vissza.

Hruscsov kijelentette, hogy ez a magyar elvtársak dolga, nem kívánnak beleszólni. Münnichet szeretik, becsülik, örülnek neki.

Néhány szót váltottunk még az útról, a kínai elvtársakról. Hruscsov melegen, barátian nyilatkozott róluk.

Lassan közeledünk a célhoz. A repülőtéren sokan várnak bennünket. Csou En-laj több vezető társaságában üdvözöl minket. Többezer, főképp fiatal kínai fiú és lány, nevetve, lelkesen integetnek, zászlókat lengetnek és kínai módon hurráznak. Csodálattal, kíváncsisággal pillantok rájuk. Később ehhez csatlakozik a csalódás és a bánat. Elém tárul a szegénység, az igazi nagy szegénység. Csak egy tompítja ezt. Mindenki nevet, mindenki kedves.

Keresztülhajtunk Pekingen. Az embersűrűség itt sem csökken. Újból kiérünk a városból. Szállásunk távol van Pekingtől. Egyórai autóútra a várostól. Egyszerű épületek, ragyogó virágoskert, tiszta, egyszerű berendezésű hálószoba, fürdőszoba. Van egy fantasztikus ágyam, amelyre valósággal fel kell mászni, olyan magas.

Az idő rövid, borotválkozás, fürdés, átöltözés.

Peking másik végébe megyünk. Bevezetnek egy hatalmas terembe, vannak vagy kétezren. Mindenki áll. Előrevisznek egy díszasztalhoz. Elhangzik Csou En-laj és Kádár pohárköszöntője. Legnagyobb örömömre kevés az étel-ital, inkább ismerkedhetünk. A magyar elvtársak tájékoztatnak arról, hogy ki van itt. Nézem az egyforma kínai arcokat s a ruházatot. Csou En-laj ugyanabban a kínai ruhában, mint a kínai tolmács.

A fogadás végén közlik velünk, hogy Mao elvtárs még ma este fogadja a delegációt. Pont tíz órakor felbomlik a társaság és Csou En-laj vezetésével elindulunk a találkozóra. Nem megyünk messzire. Egy nagy pagoda előtt áll meg a kocsi. Micsoda kapuk! Mindig magasra kell emelni a lábamat.

Hárman megyünk egymás mellett, Csou En-laj középen, Kádár és én a két szélén. Csak ezt veszem észre, hogy a pesti követség tolmácsai egyszerre izgatottak lesznek. Csupa figyelem, csupa éberség. Két vagy három ajtón megyünk keresztül, amikor belépünk egy nagyobb terembe. A terem közepén ott áll egyedül Mao Ce-tung. Nagyobbnak tűnik, mint amilyennek elképzeltem. Tőle távol néhány vezető. Kádár közelíti meg először. Kezet fognak, néhány szót váltanak, aztán rám kerül a sor.

— Hát maga a Marosán? — kérdi Mao mosolyogva. Puha kezében elég sokáig tartotta a kezemet.

Nézünk egymásra és mosolygunk. Előkerülnek a fényképezőgépek, felállítanak bennünket egymás mellé. Mao középre, jobbra és balra a delegáció tagjai. Mao kedvesen megjegyzi: — Sajnos, ez kell.

Ezután hamar kitessékelték a fényképészeket és Mao bevezet bennünket egy kis szobába. Alacsony és szerény, középen hosszú asztal. Elhelyezkedünk, Kádár Maóval szemben. Magyar részről itt van most már Nógrádi és Szirmai is. Kínai részről még Csou En-laj, Csu Te, Ho Lung marsall.

Lassan elkezdődik a hivatalos tárgyalás. Mao közli, hogy a vendégeké először a szó. Kádár először megköszöni a meghívást, amelyet a magyar párt és nép sokra becsül, majd lassan rátér a magyar eseményekre, az óriási segítségre, amelyet a kínai elvtársaktól kaptunk. A kínai elvtársak szerényen, szinte bocsánatkérően hárítják ezt el.

Sok kérdésük van. Arra következtetek, hogy Mao és a kínai elvtársak nemcsak sokat, de mindent tudnak rólunk. Reálisan, pontosan tájékozottak. Mao érdekes gesztusokkal

magyaráz. Beszéd közben hirtelen torokból jött nevetése tölti meg a szobát. Uralkodó típus. Mindenki őt hallgatja, ha beszél. Ha párbeszédre kerül a sor, ő válik figyelővé. Csou Te ül mellette. A legtöbbször ő szól közbe. Mao bátran és világosan beszél a magyar ellenforradalomról, a kommunisták felelősségéről és Rákosi vezetési módszeréről.

— Kedves magyar elvtársak, nem szabad búsulni az ellenforradalom miatt. Az nemcsak kárral, de haszonnal is járt. És a tanulság megedzi a kommunistákat. Az ellenség is lelepleződött és meg kell mondani, hogy a magyar elvtársak jól és becsületesen harcoltak igazukért. Ami Rákosit illeti, jó helyen van, ahol van. Nekünk is van a Szovjetunióban egy volt vezetőnk. Sokat ártott. Nem szabad Rákosit hazaengedni. A kínai párt sokat tanult, és sok tapasztalata van. Mi becsültük, értékeltük Sztálint is. Szerepét a megfelelő helyre tettük. Nézzék, nekünk is adott Sztálin tanácsot, jót és rosszat. Az utóbbit nem fogadtuk meg. Hogy Kínában mi kell és hogyan, azt mi jobban tudtuk. Rákosi hibája volt, hogy szolgai módon másolta a szovjet tapasztalatokat. Ezt nem szabad. Minden országnak megvannak a maga sajátosságai, azt figyelembe kell venni. Rákosinak az is hibája volt, hogy minden hatalmat egy kézbe vett. Azt hitte, hogy ő Sztálin, és nem bízott a párttagságban és a többi vezetőben.

Jólesik, hogy a kínai elvtársak és vezetők szépen nyilatkoznak a szovjet vezetőkről, mint az idősebb testvérről.

XXXIII. Tragikus évfordulók

Hazaérkezésem után sok dologgal várt a budapesti pártmozgalom. Már visszaköltözésre készen áll a Köztársaság-téri tragikus épület. Összehívtam a kerületi titkárokat, megbeszéltem velük a javaslatokat, hogy október 30-án gyűlés keretében emlékezzünk meg az évfordulóról, méghozzá úgy, hogy sem meghirdetni nem lehet, sem röpiratot nem szabad kiadni, és csak a gyűlés előtt három nappal szabad róla gyárakban, üzemekben, hivatalokban beszélni, személyes propagandával kell a tömeget összegyűjteni. A kerületi titkárok nagyon örültek ennek.

Ezután terjesztettem be a PB elé, s kértem engedélyt, hogy a Köztársaság téren gyűlést tarthassunk. A PB néhány tagja, különösen Fock ellenezte azt, amit úgy határoztam meg, hogy minden kommunistának és KISZ-esnek kötelessége eljönni. Fock ingerült volt, azért szólt, hogy erre nem lehet kötelezni senkit. Én nyugodtan feleltem: — Kommunistákat és párttagokat igen. — Kádár annyit mondott, hogy járuljon hozzá a PB. Szerény keretek között, ne hivalkodva rendezzük meg a gyűlést, és ne vájkáljunk a sebekben.

Az októberi napokat politikailag jelentősnek tartottam, különös hangsúllyal október 23-át és 30-át. A magyar kommunistáknak a világ, a pesti kommunistáknak pedig az ország előtt kell bizonyítaniuk. Nem szabad becsapni magunkat. Tudnunk kell, kik vannak velünk és mennyien. Kiadtuk az utasítást, hogy az október 30-i nagygyűlésre senkit sem szabad kényszeríteni. Ehhez mindenki szigorúan tartotta magát.

Október 23-a ugyanúgy kezdődött, mint egy évvel ezelőtt. Korán kelek, uszodába megyek, jó nagyot úszom. Sárosival beszélgetek.

— Mi lesz ma, Marosán elvtárs?

— Legyen nyugodt, semmi. Ha én nyugodt vagyok, maga miért nem az?

— Vigyázni kell, Marosán elvtárs. Régi magyar betegség, a szélsőségek jelen vannak és néha dominálnak.

— Kordában tudjuk már tartani őket.

Gyalog sétálok be a munkahelyemre. Sokan megnéznek. Mindenesetre az összes vezető a helyén. Intézmények és szervek permanenciában. Tudom, hogy a várost és az embereket két érzés tartja fogva: a szégyen és a bosszú.

Délelőtt elmentem a Műszaki Egyetemre. Óriási volt a meglepetés. Csűrös rektorral és a párttitkárral elindultam szétnézni. Az egyetemen nyugalom volt, a jelenlét 99 százalékos. Nevetve mondom:

— Tehát a betegek is felkeltek. Szeretnék egy-két tanterembe benézni, de magam választom ki. Végigmegyünk a folyosókon. Rámutatok az egyik tanteremre. Hárman megyünk be. Heller professzor tartja előadását. A terem zsúfolva diákokkal. A diákok felállnak, Heller lejön a dobogóról, kezet fogunk.

Kérem, hogy maradjon csak fent, nem akarom zavarni az előadást, csak egy-két percre jöttem. Heller kijelenti, hogy szívesebben marad lent a diákokkal.

Értem ezt magyarázat nélkül is. Csűrössel fellépünk a dobogóra. A diákok leülnek, néhány szót szólok hozzájuk.

— Nos, kedves barátaim, ígértem, hogy eljövök, nem csaptam be magukat. Örülök, hogy mindenki jelen van. A diákok mosolyognak, tetszik nekik a gesztus. Azt tudom, hogy ellenfeleink azt híresztelték: Marosán csak a száját jártatja, nem mer kijönni.

Átmentem az ELTÉ-re. Ott Ortutay Gyula fogad, tájékoztat, minden rendben. Itt is 99 százalékos a jelenlét.

Eskulits kíséretében elindulok, megyek végig a folyosókon. Egy helyen látom, hogy egy nyitott ajtónál állnak vagy húszan. Beszélgetnek. Amikor odaérek, elhallgatnak. Egy-két diák pillantása valósággal gyűlölködő. Az egyiknek a szeme valósággal parázslik felém. Megállok előtte.

— Mi az, maga haragszik, hogy itt lát?

Dadog, elpirul.

— Mi az Ön édesapja?

Lehajtja a fejét, nem akar szólni. Még egyszer rászólok.

— Paraszt az apám — mondja halkan.

— Hát akkor miért néz rám ilyen gyűlölködően?

A többiek figyelnek. Gondolok egyet, és befordulok a terembe. Itt is van vagy harminc diák. Magas padokban ülnek, néznek rám. Ki közömbös arccal, ki megvetően. Hozzájuk fordulok:

— Miért nem állnak fel? Ismernek maguk engem?

Mindenki felállt.

— Üljenek le. Kérem, ha magukhoz belép egy idősebb, régen így tanították, fel kell állni. Így van?

— Igen.

— Én a forradalmi munkás-paraszt kormány tagja vagyok, és önök kötelesek ezt tisztelettben tartani. Ha én tisztelem az önök szüleit és önöket, akkor ez fordítva is érvényes. Jó tanulást, viszontlátásra!

Délután 3/4 4-kor már kint vagyok a Sportcsarnokban. Hatezer ember van jelen. Nagy ovációval, lelkesedéssel fogadják a néhány napja itt tartózkodó osztrák delegációt. Istenem, ha nekünk egy évvel ezelőtt csak hatezer ilyen emberünk lett volna!

Először én beszélek, szabadon, harcosan. Emlékezek, kérek és követelek. Utánam Hohner beszél okosan, politikusan.

Hat órakor vége a gyűlésnek. Az osztrák elvtársak javasolják, hogy ne autóval, hanem gyalog menjünk végig a pesti utcán, ameddig csak lehet. Elindultunk a Sportcsarnokból, Hohner, Biszku és én. A kormányőrség nagyon ideges. Schillinger, ez a vérbeli újságíró mindent megnéz, figyel. Egész tömeg kísér bennünket. Bemegyünk a Rákóczi útra. Istenem, fél hét van. Arra gondolok, hogy olyan területen járunk, amelyik az egyik veszélyes góc volt. Tavaly ilyenkor a Szabad Nép szerkesztősége már körül volt fogva. Ráfordulunk a Lenin körútra. Az osztrák elvtársak igen meg vannak hatódva. Az Oktogonig jöttünk. Itt megkérdeztem Schillingert, akar-e még sétálni?

— Köszönöm, Marosán elvtárs, elég volt.

— Egy óra múlva a vacsorán találkozunk.

A vacsorára Kádár is eljött. Beszélgetünk, emlékezünk.

— A megállapodás értelmében Schillinger fél kilencre hívja Bécset. Néhány perc múlva visszatér, és kéri Hohnert, hogy jöjjön beszéljen az elvtársakkal, mert ezek nem hisznek el semmit. Nem akarják leadni a riportját. Az osztrák lapok tele vannak rémhírekkel, ostromállapottal. Hohner tíz perc múlva jön vissza, és nevetve mondja, még a bécsi kommunisták is alig hiszik el, hogy itt rend van, nyugalom és béke. Elképedve hallgatták, hogy mi gyűlést tartottunk, és végigvonultunk a pesti utcákon.

Október 23-a után teljes erővel megindult a 30-i nagygyűlés előkészítése. Az ellenség széltében-hosszában a rémhíreket terjesztette.

Két ember volt a vezetésben, akit páni félelem fogott el: Sándort és Fockot. Sándor naponta többször járt a nyakamra.

— A PB csak szerény megemlékezéshez járult hozzá, de itt mozgósítás folyik. A provokáció lehetséges. Állítsd le, Marosán elvtárs.

— Nem állítom le, nem folyik mozgósítás, csak azt mondtuk, hogy minden kommunistát ide várunk, kivéve azokat, akik dolgoznak, vagy szolgálatban vannak.

Sándort nem volt nehéz helyére tenni, hiszen márciusban is fellépett és akkor is megbukott. Most ő a Központi Bizottságnál a PTO vezetője. Arról panaszkodott, hogy ebbe a munkába a pestiek nem vonták be őket.

— Minek kelletek ti ide? Végrehajtják ezt maguk. Ne akadályozzátok őket, minek ez a gyámkodás?

— És ha nem sikerül?

— Sikerülni fog.

Másnap Fock jön hozzám, ideges, nyugtalan és erőszakos.

— Nagy a felhajtás és a mozgósítás, morognak a gyárakban. Eljöttek hozzám panaszkodni, hogy kirendelik őket.

— Nem igaz, hazudnak neked. Senki nem köteles kijönni, csak a párttagok.

— De ezt nincs jogotok elrendelni!

— Ide hallgass, Fock, ki az a kommunista, aki nem érzi politikai és erkölcsi kötelességének, hogy tisztelegjen a mártírok előtt?!

Elönti az indulat, elkezdi az asztalt verni:

— Ne verd itt az asztalt. Verted volna 1956-ban!

Fock kijátssza utolsó kártyáját:

— Nyugtalanság van az értelmiség körében, különösen a mérnökök között. Féltik a termelést!

— 1956-ban miért nem nyugtalankodtak? Most legalább látni fogják, hogy mire képes a proli, ha vezetés van. Azok, akik a 22 milliárd forint kárért felelősek, most fillérekért esnek kétségbe?!

1957. október 30-án reggel kilenc órakor a helyreállított pártház dolgozói, a kerületi titkárok, s néhány meghívott elvtárs külön emlékezett meg a tragikus évfordulóról. Itt nekem kellett beszélnem. Pont kilenckor mentem le és a hall lépcsőjén megálltam. — Véglegesen visszatértünk ebbe a házba, amely oly véres és tragikus események színhelye volt, amit a kommunisták soha ebben a városban, ebben az épületben el nem felejthetnek. Arra kérem Önöket, hogy aki ide belép, erre mindig gondoljon, vessen egy pillantást az emlékműre, és gondoljon azokra, akik életüket áldozták értünk. Önök úgy élje-

nek és dolgozzanak, hogy soha ne felejtsenek és ne veszítsék el becsületüket, és tartsák meg a tömegek nehezen megszerzett bizalmát.

Megkoszorúzták az emlékművet, mindenki a helyére ment. Megkezdődött a napi munka.

Fél négykor többszázezer ember van jelen a téren.

Háromnegyed négykor lejövök a szobából az elnöki emelvényhez. A PB tagjai közül csak hárman vannak jelen: Kiss Károly, Somogyi és Rónai, de itt van Sándor József is. Az arcokon meglepetés és öröm. Ez a tér ennyi embert még soha nem látott.

Csikeszné nyitja meg a gyűlést. Ő, aki az ostromlott házban is bent volt. Rövid beszéde után nekem adta át a szót.

— Tisztelt elvtársak! — kezdtem. — Nem gyászolni, hanem erőt meríteni, nem évfordulót ünnepelni, hanem évfordulóról megemlékezni jöttünk össze. Azért gyűltünk egybe, hogy megfogadjuk, ha kell, tűzzel-vassal, ha kell vérünk ontásával is megakadályozzuk, hogy október 23-a szégyene, október 30-a gyalázata még egyszer megismétlődjék. Most egy esztendeje ezekben az órákban már lezajlott a csata itt a Köztársaság téren. Tort ült az árulás, és a hősök vérét itta ez a tér. Itt feküdtek szanaszét a téren a lemészárolt államvédelmi sorkatonák és pártmunkások holttestei. A fákon lábuknál fogva felakasztott kommunisták függtek, akiknek kitépték a szívét, és még ki sem hűlt tetemüket a nép ellenségei meggyalázták. A pártház előtti téren fosztogatók bandája, az alvilág söpredéke sereglett, hogy osztozkodjon a koncon, hogy lángokba vesse, amit nem tud elhurcolni...

Sokan ökölbe szorult kézzel hallgatták, amikor arról beszéltem, hogy cserbenhagyták a pártház védőit.

Most, amikor megemlékezünk 1956 októberének tragikus napjairól és az azóta eltelt egy esztendő alatt eltelt hősi harcról, jelentjük pártunk Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának, hogy a budapesti pártmozgalmat visszaállítottuk arra a történelmi helyre, amelyet hosszú évtizedeken keresztül vívott harcaival kiérdemelt.

Végig feszült légkör, majd lelkes, leírhatatlan ováció.

XXXIV. A tömegkapcsolat élet—halál kérdése

1957. november 20-án előadást tartottam a politikai akadémián a párt és a tömegek kapcsolatának néhány kérdéséről. Az előadás téziseit megvitatta a PB, amelyre meghívták Révai Józsefet is. Hosszas vita volt fölötte. Kádár, Révai lényegében egyetértettek vele, de kérték, dolgozzam át egyik-másik részét. Túl egyéni hangú Marosán-beszéd volt.

Szirmai keresett fel és közölte, hogy segítségemre akar lenni.

— Te nagyon el vagy foglalva, Marosán elvtárs, bízd rám, majd én megcsinálom.

— Köszönöm, Szirmai elvtárs, a segítségedet, de hagyd, hogy ezt magam csináljam meg.

Szirmai kissé csalódottan hagyta el az irodámat. Érzem, hogy szeretne rámakaszkodni.

Egyik hétfő délután a tiszti ház színháztermében zajlott le az előadás. Zsúfolt volt, nagy volt az érdeklődés. A hivatalos megnyitás után a dobogóra léptem, hogy elméleti, politikai, történelmi, morális alátámasztást adjak a párt és a tömegek kapcsolatának.

S egy rövid elvi bevezető után így beszéltem:

— A magyar és a nemzetközi munkásmozgalom életében a párt és a tömegek közötti kapcsolat a munkásmozgalom egyik legfontosabb elméleti és gyakorlati kérdése.

A párt számára létkérdés a tömegekkel való jó kapcsolat megvalósítása, mint ahogy élet-halál kérdése az is, hogy a dolgozó tömegek osztályharcukban mindennapos, elszakíthatatlan kapcsolatban legyenek a harcot irányító vezérkarukkal, pártjukkal.

A tömegeket megnyerni és vezetni azt jelenti, hogy meg kell győzni őket a párt politikájának helyességéről, másrészt azt jelenti, hogy a párt olyan jelszavakat, feladatokat ad, amelyek megkönnyítik, hogy a tömegek saját tapasztalataik alapján győződjenek meg e politika helyességéről.

A tömegek vezetése tehát rendkívül bonyolult, sokrétű feladat, amely széles körű és mélyre ható kapcsolatot követel meg a párt és a tömegek között. Súlyos hibát követ el az, aki a hatalom kivívása után a vezetésben csak kormányzást lát, aki a kapcsolatban a tömegeket csak passzív tényezőként fogja fel. A dolgozók millióinak megnyerése szempontjából óriási jelentősége van annak, hogy a párt ne csak a nagy, az országos politikai kérdésekre adjon helyes választ, hanem a tömegek mindennapos apró, hétköznapi gondjaival is szívvel-lélekkel foglalkozzék, s az emberek érezzék, hogy az ő gondjuk a párt gondja is. A pártnak és a párt tagjainak ismerniük kell a tömegek életét, igényeit. Ha ezt a feladatát teljesíti, az emberek bizalommal fordulnak a párthoz.

Milyen tényezők okozták, hogy a hatalom meghódítása után törés következett be a

párt és a tömegek kapcsolatában? Az, hogy a párt akkori vezetői a sikerek következtében elbízták magukat, az, hogy gyakran lebecsülték a munkásosztály és a dolgozó tömegek alkotóképességét, és pusztán a hatalom eszközeivel éltek; az, hogy az emberekkel ridegen bántak, parancsolgattak; az, hogy fenntartották maguknak a jogot a tömegek bírálatára, de elutasították, hogy a tömegek bírálják a vezetést, sőt nem ritkán meg is torolták, ha ilyen előfordult; az, hogy a pártban eltűrték a nagy és kis személyek kultuszát; de mindenekelőtt az, hogy a párt nem folytatottt következetes, a tömegek számára mindig érthető politikát; továbbá a szó és a tett gyakran nem fedték egymást. El voltunk és el vagyunk tökélve arra — eddigi munkánk is ezt bizonyítja —, hogy szakítunk a régi vezetés hibáival, helyreállítjuk a párt és a tömegek közötti jó kapcsolatot. Jelenleg a tömegkapcsolatok további elmélyítését és kiszélesítését nagymértékben nehezítik az ellenforradalmi ideológia olyan maradványai, mint a nacionalizmus, az antiszemitizmus, a szociális demagógia, a szabadság és a demokrácia fogalmának liberális meghamisítása.

Ha adva van a jó tömegkapcsolatok fő feltétele, a helyes politika, milyen tényezők akadályozzák a tömegkapcsolatok szélesítését és elmélyítését? Az első akadály az önelégültség. Elterjedt az a nézet, hogy elég erősek vagyunk, elegen vagyunk, s aki eddig nem állt mellénk, arra nincs szükség. Másodszor: sok elvtárs tisztánlátását elhomályosítja az, hogy kezünkben van a hatalom és mindent meg tudunk oldani adminisztratív úton. Nem veszik figyelembe, hogy az adminisztratív intézkedés csak a megoldásnak egyik, de nem egyetlen módja, és hogy még a helyes adminisztratív intézkedés is káros lehet, ha nem kíséri a politikai felvilágosítás, ha a tömegek nem győződnek meg helyességéről. Harmadszor: akadálya a jó tömegkapcsolatoknak a kommunisták és a pártonkívüliek viszonyának helytelen szemlélete is. Harcolnunk kell a párttagok és pártonkívüliek viszonyának, az országos pártértekezlet határozatának megfelelő értelmezéséért. A kommunistáknak semmivel nincs több állampolgári joguk, mint a pártonkívülieknek. Azzal kell kiválniuk a tömegekből, hogy több feladatot vállalnak magukra és minden téren példaképül szolgálnak a pártonkívülieknek.

Negyedszer: olyan légkört kell teremteni, amelyben minden jószándékú ember félelem nélkül elmondhatja a véleményét akkor is, ha az nem egyezik a miénkkel. Ugyanakkor nem maradhat válasz nélkül egyetlen reakciós, revizionista vagy szektás nézet sem. Így és csakis így alakulhat ki egyetlen járható és eredményes út a párt és a tömegek közötti kölcsönös bizalom útján.

Pártunknak csak akkor lesz tekintélye, ha tagjai feddhetetlen életet élnek. Nem szabad, hogy egyesek önző individualizmusból a pártnak kijáró tiszteletet, a párt tekintélyét felhasználják egyéni érvényesülésre. Az egyéni érdekeket a párt érdekei alá kell rendelni, nemcsak azért, mert az egyéni érdekek hajszolása visszataszító a dolgozók előtt, hanem azért is, mert a legtöbb elvtelen harc az egyéni érdekeknek a párt érdekei fölé helyezéséből ered. Ilyesminek sajnos még ma is elég gyakran vagyunk tanúi. Száműzni kell a pártból az önteltséget, az elvakult optimizmust, azt a szemléletet, amikor a munkának csak a napfényes oldalát nézik, amikor mindent pozitívnak tekintenek. Ez a szemlélet eloltja az éberséget, gátolja a hibák és fogyatékosságok feltárását, kijavítását.

Mik a normái a kommunisták példamutató magatartásának? A kommunista az üzemben ne csak prédikáljon a több és jobb termelés érdekében, hanem járjon elöl ő maga is. Ne építse, szélesítse a bürokráciát, ellenkezőleg, harcoljon ellene. A kommunista nem könyököl, a kommunista nem azért harcol az eszméiért, hogy jobb állásba kerüljön. A

kommunista a családban, a baráti körben és társaságban, a munkában, az élet minden területén kommunista. Alakíthatja, formálhatja az életet, de magatartásával sokat ronthat is. Egy gőgös, parancsolgató kommunista néha többet árt a pártnak és az ügynek, mint az ellenség, mert kivívja az egyszerű emberek ellenszenvét. Az a kommunista funkcionárius, aki odaragad az autójához és az íróasztalához, nem használ a pártnak. Nem használ a pártnak, aki hajlamos az intrikára, akit másokkal összejelhet ugrasztani. A kommunista harcol a közélet tisztaságáért, nem utasítja el azokat, akik apró-cseprő ügyeikben tanácsát, vagy segítségét kérik. Igyekszik minden kérdésre választ adni, igent és nemet mondani, nem tér ki a kényes kérdések elől. A kommunista nem becsülheti le az embereket. A kommunistának emberszeretőnek kell lennie, becsülnie kell az embereket.

Nincs hibátlan kommunista. A kommunista is követ el hibákat, de igyekszik azokat kijavítani, és ezen keresztül is tanítani, nevelni önmagát, környezetét és munkatársait. Párttagnak lenni nem kötelező. Aki elhatározza, hogy a párt tagja lesz, annak számolnia kell azzal, hogy életét a közügy szolgálatába állítja.

Az előadást hosszan tartó taps zárta.

XXXV. Szimpátia és vádaskodások

A Parlament delegációs termében megkezdődött a nőtanácsa országos kongresszusa. Nekem ezzel nem volt dolgom, Kállait jelöltük ki, aki a párt nevében üdvözli őket.

Ebéd után Sándor keresett fel. Kért, hogy jöjjek át a konferenciára.

— Nézd Sándor, ezt nem lehet. Kállait jelöltük ki.

— De ott téged várnak.

— Akkor pláne nem megyek.

Délután négy órakor Kállai hívott fel telefonon:

— Gyuri, gyere át! Várnak!

— Nem megyek át.

— Gyere át, te üdvözöld őket!

— De nekem nincs beszédem!

— Minek az neked?

Kállai ismételt kérésének engedek. Nem szívesen, sértődés lehet belőle, de nincs mit tennem.

Fél ötkor átmegyek a Parlament kongresszusi termébe. Megvárom, amíg a szónok befejezi, és csak akkor lépek a terembe. Amikor az asszonyok meglátnak, valóságos ünneplésben részesítenek. Az asszonyok tudták, hogy őszinte vagyok, bízom bennük, és ők is hittek nekem. Nehezen csendesedtek el. Jólesett? Kinek ne esne jól! De nem lesz ebből baj? Igen nagy dolog, ha egy vezető politikus ilyen népszerű, különösen a nők körében.

Ettől a nőkongresszustól kezdve kezdtem el félni. Ismerem az embereket. Mindenkit zavarba ejtene, ha azt mondanák, hogy ő az ország egyik legnépszerűbb embere.

Kádár közben Moszkvában részt vett a kommunista és munkáspártok tanácskozásán. A Moszkvából érkező hírek mindenkit kellemes meglepetésként értek, különösen azokat, akik szívvel, lélekkel harcoltak az ellenforradalom ellen, és akik a kommunisták és a párt becsületéért óriási áldozatokat hoztak. A kommunista és munkáspártok határozata rám is igen mély hatással volt. Minden mást háttérbe szorított, különösen azt a tervemet és szándékomat, hogy nem akarok az első vonalban és a vezetésben részt venni. Más és egyszerűbb beosztást kérek. Szívesen tértem volna vissza a szakszervezeti mozgalomba, akár az ÉDOSZ-ba, akár a SZOT-ba. A szervezett munkásoknak szerettem volna a még hátralévő időmet és életemet áldozni. Ott nemcsak a problémák megoldatlanságát láttam, hanem óriási fantáziát is a munkában. A munkásosztály egységének megteremtését, a fizikai és intellektuális munka szintézisét. Ott még sokat adhatok, sokat teremthetek.

Sokat, sokáig tépelődtem ezen, és amikor Kádár hazaérkezett, nem vetettem fel a kérdést, magamban azonban rendeznem kellett a dolgot. Kell erről beszélni.

Újból és újból visszatér bennem a gondolat: én csak úgy tudok egy kollektívában élni, dolgozni, vezetni, ha bizalmat és becsületet adok mindenkinek, és testközelségben élek a munkásosztállyal. Kiderült, hogy az ilyen törekvések ilyen magas helyen szinte megbuknak. Felmerült bennem a kétely, vajon nem kerülök-e majd a szigorú mérce miatt szembe másokkal? Vajon mit várhatok azoktól a funkcionáriusoktól, akik bennem mindig és most is csak a szocdemet látják? Pedig régi szervezett munkás vagyok és kommunista lettem.

Egy év telt el az ellenforradalom kitörése óta. Ha az győz, biztosan felakasztanak, ha mások nem, akkor azok a volt szocdemek, akik szerint elárultam őket. Ők esetleg csinálhattak volna politikát jobboldali kommunistákkal, de velem, nem hiszem, mint ahogy én sem velük. Ez kiderült az októberi események alatt, különösen október 28-a után. Egyedül maradtam. Mindenki elhagyott, senki nem állt mellém, sőt én voltam az egyetlen felső szintű vezető, akit az ellenforradalmárok letartóztattak. Minden okom megvan rá, hogy egy év távlatából szembenézzek ezzel a kérdéssel. November 4-e után nem gondolhattam erre, mert tenni kellett, segíteni a pártnak. Ez nemcsak eredménnyel járt, de velem szemben irigységet, féltékenykedést is szült, különösen azok részéről, akik keveset tettek, de akiknek a szemében szocdem maradtam. Szerencsétlenségükre vagy szerencsétlenségemre túl jól sikerültek a dolgok. Rám nagy szükség van, de hogy meddig és hogyan, az a jövő titka.

Egyébként már jelentkeztek az aggasztó jelek: küzdelem az autókért, a kiváltságokért, a jól fizetett állásokért, aztán az egymással szembeni bizalmatlanság, a marakodások. Erősen zavart, hogy Kádárral szemben sem szűnt meg a jobb- és baloldal támadása. Kádárt védeni kell, politikai okokból is. Kádár iránti bizalmam és hitem arra támaszkodott, hogy ő is tanult, őt is megalázták, és nem esik bele a régi hibákba. De zavart, hogy október 30-án nem jött el a Köztársaság térre.

Az elmondottakkal érzékeltetni akartam a bennem dúló gondolatokat, érzéseket, amelyeket az országos nőkongresszus keltett bennem, amikor Kállai kénytelen volt átadni nekem a helyét.

— Most te kellesz ide — mondta. Igen, most én kellek ide. De meddig?

Kádárt én fogadtam az állomáson, üdvözöltem. Kölcsönösen tájékoztattuk egymást. Szívélyes, baráti beszélgetés volt. Örömmel adta át Hruscsov elvtárs személyes üdvözletét.

— Tudod, Marosán, most már mások is látják, hogy te nemcsak nagy nyeresége vagy a pártnak, de megnőttél, mint kommunista vezető is. Sok mindent meg kell még csinálni. Egységessé kell tenni a pártot, szorosan hozzá kell kapcsolni az újonnan megszületett határozathoz. Nekünk két nehéz örökségünk van: Rákosi és Nagy Imre. Még sok bajt fognak csinálni. Látod, én is azért szeretnék visszajönni teljesen a pártba, hogy sok mindennel szembenézzünk. A jövő hónapban össze kell hívjuk a KB-t. Számba kell vegyük egy esztendő munkáját, és elő kell vegyük a vezetőket is, mert sokan, különösen a kormányban, túl kényelmesen élnek, másrészt, mivel a hatalom birtokába jutottunk és vagyunk, újból megszédülhetnek az emberek.

Hiszek Kádárban, ő is bízik bennem.

Nem vethettem fel az engem gyötrő dilemmákat.

A politikai akadémiai előadás után került sor egy másik, az intellektuális életet felkavaró megnyilatkozásra. December 5-én volt József Attila halálának 20. évfordulója. Felkeresett Tolnai Gábor egyetemi tanár, aki elmondta: az évfordulót meg akarják ünnepelni, s a Magyar Színházban előadást és műsort rendeznek. Ő tartaná az előadást József Attiláról, és engem kérnének fel elnökölni. Én valamikor a József Attila Emlékbizottság alapítója, szervezője voltam. Természetesen nekem is beszélnem kellene József Attiláról.

— Tudja mit, Tolnai elvtárs, ajánlok magának mást. Elnököljön maga, értékelje József Attilát irodalmi, esztétikai értelemben, én pedig József Attiláról, mint a munkásosztály nagy költőjéről beszélek. Fontos, politikai kérdés ez ma.

Megegyeztünk. Az idő nagyon rövid volt, a beszédet gyorsan meg kellett írni. A felszabadulás előtt, különösen 1942-ben sok helyen és sokat beszéltem József Attiláról. Eszembe jutott 1937 decembere, az öngyilkosság ideje, az 1942-es viharos, izgalmas második temetés, a József Attila Emlékbizottság harca és 1956, amikor József Attila verseit is máglyára dobták.

December 5-én ott voltam a Magyar Színházban. Mit is mondtam ezen az estén?

— A költőről emlékezni sokak szerint a költők dolga, de a költő azoké, akik szeretik és olvassák és nem sajátíthatják ki a költőtársaknak. József Attila nem egyszerűen költő volt, nemcsak álmodozó, nemcsak vátesz, hanem osztályának, a munkásosztálynak öntudatos hírnöke. Az emberiség új útjának, a munkásosztály nagy ügyének csodálatos költői tehetséggel megáldott harcosa, öntudatos fia. Megvolt az a képessége, hogy meggyőzzön és bátorítson, hogy megindítson és tanítson, költői formába öntve az eszmét, az elméletet, az osztályharcot, az igazat.

A szocializmushoz vezető út nem sima betonút ma sem, de különösen nem volt az, amikor József Attila harcolt és küzdött érte. Sok baj, bánat, keserűség érte, a Horthy-fasizmus és kiszolgálói, az ügyeskedők, a senkiemberek és költőcskék, dilettánsok elnyomták, akadályozták, kisemmizték, igyekeztek kisajátítani vagy eltorzítani. Tragédiába hajszolták, és amikor őrülettől megzavart fejét szelíden a robogó vonat kerekei alá tette, fizikailag megsemmisítették, de az eszmébe vetett hitét megsemmisíteni nem tudták. Mostanában keveset beszélnek róla. Azokat a költőket próbálják előtérbe tolni, akik szemben álltak vele, ócsárolták hitét és elvetették nézeteit, féltékenyek, irigyek voltak tehetségére.

Talán az a baj vele, hogy nem kötött „különbékét", hanem velünk együtt harcolt élete fogytáig, és benne él mai harcainkban is? Meg kell mondani, hogy még proletár költők és írók között is akadtak, akik az ellenforradalom alatt eltűrték, hogy József Attila szobrát ledöntsék és költeményeit elégessék, és most is hallgatnak erről. Miért nem kellett József Attila az ellenforradalomnak? Azért, mert József Attila a munkásosztály igaz képviselője és költője volt.

Úgy ismerte a külvárost, a munkásokat, életüket, mint előtte senki. Ott élt közöttük, velük éhezve, velük fázva, lyukas cipőben rótta a csatakos pesti utcákat. „Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz, ne szisszenj minden kis szilánkhoz; ha odasújszt közel a sorshoz, az úri pusztaság sikoltoz — a széles fejsze mosolyog."

Elődeinek nem a Nyugat nagy tekintélyű kritikusait, hanem Petőfit és Adyt vallotta. Meg nem alkuvóan harcolt az ellenforradalmi álkultúra képviselői ellen.

Jó lett volna, ha egy évvel ezelőtt az Írószövetségben József Attila szellemét idézték volna, ahogy ő idézte annak idején Thomas Mannét; akkor több írónak lett volna emberhez méltó gondja. A párt és a munkásosztály, a nép dicséretét várta, nem a burzsoázia vállveregetését áhítozta. Nem akart kilépni a pártból, mert kevés volt neki a fizetése, mint most egyeseknek az évi 60 ezer forint. Azok az írók, költők, újságírók, és művészek, akiket a magyar nép tizenkét éven keresztül anyagilag megbecsült, kitüntetésekkel ismert el, ócsárolták a tizenkét esztendő forradalmi vívmányait az élet minden területén, és az első vihar szelére szétszéledtek, mint mikor a pelyvát fújja szét a szél.

Miért nem néznek íróink egy kicsit a szépre? Miért nem írnak a bányászról, aki a föld méhében bányássza a szenet, hogy meleg szobánk és kulturált életünk legyen. Miért nem írnak a munkásról, aki vasat olvaszt, hogy kényelmesen utazgassunk földön, vízen és levegőben egyaránt. Miért nem írnak a pékről, aki éjszaka és hajnalban verejtékezve süti számukra a friss, ropogós kenyeret és süteményt. Miért nem néznek tisztelettel és becsülettel azokra, akik kiszolgálnak benünket, akik téglát téglára rakva építenek egy új Magyarországot. Új versek, új regények, új színdarabok, új filmek kellenek. Legyen vége annak, hogy az írók kiadatják nem is egyszer, régen megírt munkájukat, mintha újakat képtelenek lennének alkotni...

Megdöbbentő volt mindennek a kimondása, hiszen jelen vannak az írók, akik közül egyesek a szék karfáját markolásszák, és dühödt pillantásokat vetnek rám.

A beszéd másnap megjelent a Népszabadságban, de csak kivonatosan. Még a szerkesztőség is megijedt tőle. Nagy visszhangja volt, és óriási vihart kavart. Még soha annyi átkot, rágalmat nem szórtak rám értelmiségi és kispolgári körökből, mint ezután, pedig e téren nem voltam elkényeztetve. A beszéddel szemben senki nem maradt semleges. A munkások, egyszerű dolgozók általában egyetértettek vele. Ezt azért írom le nyugodtan, mert az országban olyan volt a politikai helyzet, a levegő, hogy jó és rossz, helyeslés és elutasítás egyformán és bátran felszínre került, és azért is merem leírni, mert senkit, de magamat különösen nem csapom be.

„Értelmiségellenes" — üvöltötték felém a vádat másfelől. „Műveletlen proli, mit ért ez az irodalomhoz."

Ezt a két vádat, de különösen az elsőt még pártkörökben is hangoztatták, különös erővel azok, akik dogmatikus és szektás bűnökben voltak terhesek. Ezzel akarták múltjukat leleplezni és szalonképessé válni — jobbra.

Barátaimat és feleségemet érintették ezek a vádak a legkínosabban, a legkellemetlenebbül, hiszen tudták, hogy soha nem voltam, nem lehetek értelmiségellenes, de senki szemében szépfiú sem akarok lenni. El kellett mondani ezt a beszédet? Természetesen. — De miért neked? — vetették ellenem. Miért nem Kállai, vagy más? — Mert azok nem vállalkoznak ilyesmire. Egyébként már az írók is osztódnak. Egységük nem a régi. De egy részük fennen hangoztatja: ez a rezsim is kiegyezik velünk, és akkor majd mi fogunk diktálni, hogy ki írjon, ki írhat. A sors óvja meg az országot, hogy ez a jóslat, vagy fenyegetés megvalósuljon.

Vajon lesz-e valaki, aki ezt a korszakot, őszintén, becsületesen, reálisan megírja az utókor számára örök okulásként, amikor én már nem leszek és nem szólhatok vissza. Ezért kellett ezt a beszédet leírni. Ítéljen felette az idő és a történelem!

XXXVI. Most kellene elmenni?

Örömet és félelmet, édes és keserű érzést váltott ki belőlem az 1957 decemberi KB ülése, amelyen a pártvezetés eredményét értékeltük. Ezen az ülésen Kádár a 14 hónapos párt- és kormányzati munkáról tartott tájékoztatót, összegezte az eredményt. Ő maga is fesztelen, bátor vitát, beszélgetést akart, ami egyébként is jellemzett bennünket az elmúlt esztendőben. A színvonalas, jól sikerült referátumot vagy a tervezetét a PB-vel megtárgyalta. Értékelése nem volt optimista, hanem reális. Így fogadta ezt a KB is.

Szünet után került sor a hozzászólásokra, a vitára. A fesztelen, a nyílt, az őszinte hang csak alátámasztotta a referátumot.

— Egyetértünk Kádár elvtárs referátumával — hangzik az egyik felszólaló szájából. — Most helyes a párt politikája, találkozik a tömegek kívánságával, vágyaival, érdekeivel. Most tényleg érvényesül a párt vezető szerepe. Fontos, hogy veszély és félelem nélkül minden szinten elmondhatják az emberek a véleményüket, nem kell tartaniuk a ledorongolástól, a megtorlástól. Most nyugodtan mondhatjuk, hogy a szó és a tett fedi egymást. Van még valami, ami igen jó és gyümölcsöző: a dolgozó tömegek a pártban és a párton kívül szeretik, becsülik a párt vezetőit, különösen Kádárt és Marosánt.

Kínos pillantások, feszült csend a teremben. Két nevet egymás mellé tettek. Ez így még nem hangzott el, bár ismert és tudott dologról van szó. Mindennek ellenére most nem az öröm, az elégtétel érzése tölt el, pedig ezt kellene éreznem, hiszen mi mást kaphat a magamfajta ember? Mivel erről így először beszélnek, az átforrósodott levegőjű teremben mindenkiben megmozdul valami.

Figyelem a vezetőket. Münnich az egyetlen, aki mosolyog. Kiss Károly komolyan ül. Apró rángatja a fejét. Ez a két ember volt hozzám a legszigorúbb. Fock szorosan összezárja a száját, dobol az ujjával. Látszik, nehezen viseli el. Kállai sötét szemüvegén keresztül a messzeségbe néz.

Miért vált fontossá ez az epizód? Nemcsak azért, mert szokatlan, hogy a párt első embere mellett valaki mást is megemlítenek, de azért is, mert a vezetés érzékeny pontját érintette. Ki milyen mértékben s miért népszerű?

Késő este került sor Kádár válaszára. Mindenki arra kíváncsi, Kádár kitér-e erre a témára. Kádár ezt hagyta utoljára.

— Így igaz, ahogy elmondották. Népszerűbbek a kommunista vezetők, és természetes, hogy Marosán elvtárs és én kerültünk ebbe a helyzetbe. De ennek megvan a magyarázata. Ketten vállaltuk a legtöbbet, s így ketten adhattuk a legtöbbet. Örülök annak, hogy Marosán elvtárs a pártnak nagy nyereségévé vált, aki sokat tett és tesz most is. Mi ketten nem éltünk vissza sem a bizalommal, sem a helyzetünkkel és nem is fogunk. Így

alakult a helyzet elvtársak, bár nekem az a véleményem, hogy ha mi nem lettünk volna, lettek volna mások, kommunisták, akik ha nem is könnyen, de megoldották volna a feladatot.

Mindenki csendben hallgatja Kádárt. És én közben mondom magamnak: látod, nem mehetsz el. Újból ide vagy láncolva, talán sokáig. Pedig talán most kellene elmenni.

Csak egyet adjon a sors, ne váljon ez az elismerés és dicséret egyszer egy tragédia kezdetévé.

TARTALOMJEGYZÉK

I.	Börtöncellából díszes dolgozószobába	9
II.	Ki, kit vezet?	14
III.	Válság, veszélyérzet	22
IV.	Egység nélkül, tehetetlenül	29
V.	Ki a gyárakba!	34
VI.	A Rajk-temetés	41
VII.	A tárgyalás eredménytelen	47
VIII.	Rohanunk a szakadék felé	50
IX.	Ott egységfront, itt megosztottság	54
X.	Október 23.	62
XI.	A fegyvereké a szó	70
XII.	Hajnalodik, de kinek?	89
XIII.	1956. november 1.: Világtörténelmet írunk?	102
XIV.	1956. november 2.: Hol van Kádár?	107
XV.	A siker titka	122
XVI.	Már van vezérkarunk	128
XVII.	Küldöttségjárás	133
XVIII.	Az első pártaktíva	137
XIX.	„Ne egymást győzködjük!"	144
XX.	A konszolidáció, a kijózanodás jelei	150
XXI.	Újra az utcán	156
XXII.	„Munkát, szenet, kenyeret!"	159
XXIII.	Közügyek és egyéni gondok	172
XXIV.	A csepeli sortűz	178
XXV.	Ahol a csata eldől	182
XXVI.	Az értelem, az igazság pártján	190
XXVII.	Számvetés önmagunkkal	200
XXVIII.	Sikeres „főpróbák", felejthetetlen május elseje	204
XXIX.	A demokrácia, a kétfrontos harc útján	216
XXX.	1957. június: országos pártértekezlet	223
XXXI.	Emberi kapcsolatok, emberi gondok	235
XXXII.	Kínában	240
XXXIII.	Tragikus évfordulók	243
XXXIV.	A tömegkapcsolat élet-halál kérdése	247
XXXV.	Szimpátia és vádaskodások	250
XXXVI.	Most kellene elmenni?	254

Ez a könyv az első, amely ezzel az emblémával jelenik meg. Reméljük, nem okozott csalódást az olvasónak.

A jövőben újból és újból találkozni fog ezzel a jellel. A Hírlapkiadó Vállalat ugyanis TABU címmel könyvsorozat kiadását kezdi meg, elsősorban olyan témákról, amelyekről az elmúlt évtizedek politikai és kiadási gyakorlata miatt nem kerülhettek írások az események háttere iránt érdeklődők kezébe.

A TABU szerkesztősége arra vállalkozik, hogy a fehér foltokat segítsen kitölteni. Méghozzá korszerű és megbízható módon, mindenekelőtt a fellelhető történelmi tények, dokumentumok, és visszaemlékezések bemutatásával, hiszen a ma embere maga akarja levonni a szükséges tanulságokat.

Kérjük kedves olvasóinkat, írják meg, miről olvasnának szívesen. Akiknek jó ötletük — netán megbízható forrásanyaguk is — van, küldjék el javaslataikat!

TABU
szerkesztősége
Budapest, 1889
VIII., Blaha Lujza tér 3.

Gyűjtse a sorozat kiadványait!

KIADJA A HÍRLAPKIADÓ VÁLLALAT
Felelős kiadó: *Vágner Ferenc* vezérigazgató

Szedte az Egri Nyomda
Nyomta az Alföldi Nyomda
A nyomdai megrendelés törzsszáma: 1633.66-14-2
Az utolsó kézirat leadása: 1989. április 7.
Felelős vezető: *Benkő István* vezérigazgató

ISBN 963 7328 092

Ára: 117,— Ft

Egy alkalommal felkeresett Péter Gáborné, Rákosi egykori titkárnője…

— Miért teszik most Pétert felelőssé? — kérdezte. Mások nem felelősek? Miért kell Péternek ülnie, amikor ártatlan? Péter azt kéri magától, tegyen meg érte mindent, hogy szabadlábra helyezzék, védekezhessen a vádak, a rágalmak ellen.

Nézek rá, hallgatom. Retiküljéből kivesz egy borítékot és ideadja Péter Gábor levelét. Hát van írói képzelet, amely meg tudja érteni ezt az egész szituációt?! Péter Gábor levelet ír nekem, s benne nem kevesebbet kér, mint azt, tegyek meg mindent, hogy szabad ember lehessen, mert ártatlan. Ám Péter Gábor nem csak erről ír, és ebben van az aljasság. Azt írja, hogy Rákosi fel akart engem akasztatni és ezt ő, Péter Gábor akadályozta meg.

Mit is mondott nekem Rákosi 1956. március 30-án? „Nagyon sajnálom, hogy Péter Gábor bandája ezt tette magával." És mit ír 1957 elején Péter Gábor nekem: azt, hogy ő mentett meg az akasztástól. Melyik a nagyobb gazember?

HÍRLAPKIADÓ VÁLLALAT